CEMİL MERİÇ

BÜTÜN ESERLERİ 5

Sosyoloji Notları ve Konferanslar

İLETİŞİM YAYINLARI

CEMİL MERİÇ, 1916'da Hatay'da doğdu. Ailesi Balkan Savaşı sırasında Yunanistan'dan göçmüştü. Fransız idaresindeki Hatay'da Fransız eğitim sistemi uygulayan Antakya Sultanisi'nde okudu. Tercüme bürosunda çalıştı, ilkokul öğretmenliği ve nahiye müdürlüğü yaptı. 1940'da İstanbul Üniversitesi'ne girip Fransız Dili ve Edebiyatı öğrenimi gördü. Mükemmel düzeyde Fransızca okuyup yazan Meriç, İngilizceyi anlıyor, Arapçayı, kendi ifadesiyle, "söküyor"du. Elazığ'da (1942-45) ve İstanbul'da (1.952-54) Fransızca öğretmenliği yaptı. 1941'den başlayarak İnsan, Yücel, Gün, Ayın Bibli-yograf'yası dergilerinde yazmaya başladı. İÜ'de okutmanlık yaptı (1946-63), Sosyoloji Bölümü'nde ders verdi (1963-74). 1955'de, gözlerindeki miyopinin artması sonucu görmez oldu, ama olağanüstü çalışma ve üretme temposu düşmedi. Çeşitli dergilerde yazılan yayımlandı. *Hisar* dergisinde "Fildişi Kuleden" başlığıyla sürekli denemeler yazdı. 1974'te emekli oldu ve yılların birikimini ardarda kitaplaştırmaya girişti. 1984'te, önce beyin kanaması, ardından felç geçirdi, 13 Haziran 1987'de vefat etti. İlk telif eseri Balzac üzerine küçük bir incelemeydi. Hint *Edebiyatı* (1964) daha sonra *Bir Dünyanın Eşiğinde* başlığıyla iki kez daha basıldı. *Saint-Simon, İlk Sosyolog İlk Sosyalist,* 1967'de çıktı. 1974'ten sonra yayımlanan kitapları şunlardır: *Bu Ülke* (1974, 5 baskı), *Ümrandan Uygarlığa* (1974, 2 baskı), *Mağaradakiler* (1978, 2 baskı), *Kırk Ambar* (1980), Bir Facianın Hikayesi (1981), Işık *Doğudan Gelir* (1984), *Kültürden İrfana* (1985). Balzac'tan yaptığı çevirilerin ilki 1943'te yayımlandı. Fransız edebiyatından yaptığı çevirilerin yanı sıra, Uriel Heyd'in Ziya *Gökalp, Türk Milliyet*

çiliğinin Temelleri (1980), Thornton Wilder'in Köprüden Düşenler (1981) ve Maxime Rodinson'un Batı'yı Büyüleyen İslâm (1983) adlı eserlerini de Türkçeye kazandırdı.

Cemil Meriç'in "Bütün Eserleri" toplu halde basılırken, daha önce yayımlanmamış iki kitabı daha yayınlandı: *Jurnal 1* (1992) ve *Jurnal 2* (1993).

1. BASKI 1993, İstanbul

2. BASKI 1993, İstanbul

3. BASKI 1995, İstanbul

4. BASKI 1997, İstanbul

5. BASKI 1999, İstanbul

iletişim

CEMİL MERİÇ

Sosyoloji Notları ve Konferanslar

YAYINA HAZIRLAYAN

Ümit Meriç

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap Cemil Meriç'in 1965'den 1969'a kadar İstanbul Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğrencileri ile yaptığı derslerle, 1974'de emekliye ayrıldıktan sonraki dönemde verdiği birkaç konferans metninden ve bazı sohbet notlarından oluşmaktadır.

Cemil Meriç'in 11.000 ciltlik muhteşem kütüphanesini görenler, biraz da masumane bir edayla sorarlar: "Hoca, bu kitapların hepsini okudu mu?". Bu sorunun cevabı belki de ilk defa kitap şekline kavuşan bu el yazması notlarda gizlidir.

Binlerce ciltlik bir kütüphane, insan ömrü birkaç asır sürse de, elbetteki bütünüyle okunmaz, okunamaz. Kaldı ki Cemil Meriç 37 yaşında gözlerini kaybettiği için, kitapları sadece yanında okuyacak biri olduğu zamanlarda okuyabilmekte, daha doğrusu dinleyebilmektedir. Onun ilk okuyucusu, eşi Fevziye hanımdır. Fevziye hanım evde başka bir okuyucu olmadığında devreye girer ve gözlüğünü takarak, Cemil Meriç'e bazen Türkçe bir dergi, bazen de Fransızca veya eski harf bir eseri okumaya başlar. Oğlu Mahmut Ali ile kızı Ümit liseyi bitirene kadar, yaz tatillerinde babalarına yardımcı olurlar. Daha sonraları ise babalarıyla çalışmak, onların en doğal görevleridir. Ahmet Akat, Fuat Andıç, Berke Vardar, Ali Özgüven, İzzet Tanju, Server Tanilli, Nadir Demirel, Halil Açıkgöz, Cevat Özkaya, Mehmet Akif Ak, Lamia Çataloğlu ve daha niceleri Cemil Meriç'in yazı masasının karşı tarafında yeralan sabırlı, gayretli, vefalı çalışma arkadaşları olmuşlardır.

Genellikle sekreterlerinin okuduklarıyla Cemil Meriç'in yazıhanesinin orta gözünde bekleyen dosyanın içindeki makale müsveddesi arasında organik bir ilişki vardır. Ama Cemil Meriç binlerce sayfa kitap okutup, yüzlerce sayfa not aldırıp, ancak 10 sayfalık bir makale kaleme alır. Makalenin müsveddesi ortaya çıktıktan sonra, bu metin üzerinde defalarca çalışır, cümlelerin yerini değiştirir, ilâveler-çıkarmalar yapar.

Bir daha okutur, bir daha daktilo ettirir. Sonunda kendisi hiçbir zaman çok beğenmese de "Peki âlâ evlâdım" der ve makaleyi basmak isteyen ilk kişiye teslim eder.

Elinizdeki ders notları, makalelerinde çalışmalarını bal-laştıran Cemil Meriç düşüncesinin, daha önceki yıllarda hangi çiçeklere konarak o malzemeyi derlediği sorusuna aydınlık getirmektedir. Bir başka ifade ile ülkesinin ve dünyanın sorunları ile gönlü sancıyan Cemil Meriç'in 11.000 ciltlik kitaplığının, onun beyin prizmasından süzülerek kağıda yansıyan şekli olarak bu notları değerlendirebiliriz. Burada karşımızda yazan değil, konuşan "Cemil Hoca" var.

Kitabı oluşturan notlar Cemil Meriç tarafından söylenenlerin elbetteki tamamı değil, gürül gürül akan bir dereden, 20 yaşlarındaki bir genç kızın destisine doldurabildiği kadarıdır.

Cemil Meriç hiçbir zaman bu notların ne olduğunu, kızının neleri yazdığını sormamış, belki merak dahi etmemiştir.

Notların hepsi Cemil Meriç'in ağzından çıkarken, kayda geçirilmiş, belki de "Söz Uçar, Yazı Kalır" diyen Latin atasözünün kıymetini bir kere daha vurgulamak imkânını bize vermiştir. Ancak konuşma hızına ayak uydurabilmek için özetlenen veya atlanan, yetiştirilemeyen, yarım kalan, dikkat bir an sektiği için kaydedilemeyen cümleler de mutlaka vardır.

Yani cızırtılı, zaman zaman işitilmeyen teyp kasetleri gibi bu notlar. Ama içlerinde öyle cümleler var ki, Cemil Meriç onları hiçbir makalesinde kullanmamış. Söylemiş, geçmiş. Bir toprağa rastgele savrulan, ama sonra bakılmayan, sulanmayan nadide çiçek tohumları gibi bazıları. Gönlümüz onların biz yaşadıkça bir dosyada hapsedilmesine, bizden sonra da kaybolup gitmesine razı gelmedi. Zeki Anıt'm anıtsal gayretleriyle bu sararmış sayfalar bizim el yazımızdan daktilo edilmiş muntazam sayfalara aktarıldı ve bir daha asıl metinle karşılaştırıldıktan sonra sizlerin dikkatine sunuldu.

Uslûb konuşma üslûbu. Zaman zaman yabancı dilden kelimeler de var. Onların bir kısmını parantez içinde Türkçe'leştirdik. Bazı kelimeler, el yazması notlarımızda atlanmış, onları uygun gelebileceklerle tamamladık.

Bazı cümleler yarım kalmış, onları da üslûbun bütünlüğüne uydurmaya gayret ettik. Notlara tek katkımız, içeriğini tam olarak ifade etmekten zaman zaman uzak olsa da, onlara birer başlık vermemiz oldu.

Cemil Meriç daldan dala atlar konuşurken. Belki bunu bilhassa yapar. Sanıyoruz ki ilk amacı, genellikle üniversite öğrencisi olan genç dinleyicilerinin dikkatini aynı yerde sayarak, fazla yormamak, ikinci amacı ise, onların ufuklarını adım adım genişletmektir. Bu bakımdan bahis başlıkları tartışma götürebilir. Notlşr arasında Cemil Meriç'in sonradan çok sevilen ve benimsenen bazı cümlelerinin ilk şekillerine de rastlayabilirsiniz. Kitabı okurken bazı tekrarlar da zaman zaman karşınıza çıkacak. Onları olduğu gibi bıraktık. Tekrar da bir öğretme yoludur.

Kitabın I. Bölümü'nü, daha önce de belirttiğimiz gibi, 1965'den 1969'a kadar, Cemil Meriç'in İstanbul Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde verdiği derslerin notları oluşturmaktadır. Cemil Meriç Sosyoloji Bölümü'nde hiçbir zaman resmen hoca olmamıştır. O dönemin Bölüm Başkanı Prof. Nurettin Şazi Kösemihal bir dost meclisinde Cemil Meriç'i dinledikten sonra, onu kendi bölümünde Fransızca ders vermeye davet etti. 1962-63'de başlayan bu Sosyoloji öğrencileri için Fransızca derslerinde Cemil Meriç, Cuvillier'nin "Manuel de Sociologie"sini (Sosyoloji El Kitabı) okutuyordu.

Derken konular soruları, sorular konuları doğurmaya başladı.

Önce hissedilmez bir şekilde, sonraları ise tamamiyle Cuvillier'nin kitabı gerilerde kaldı. Biz derslere, Sosyoloji Bölümü öğrencisi olduğumuz 1965 yılından itibaren devamlı bir şekilde katılmaya başladık. Bu yüzden notlarımızın ilki 9 Aralık 1965 tarihini taşımaktadır. Ders tarihleri arasındaki kopukluklar, Nurettin Şazi Kösemihal'in yurtdışında bulunduğu, yani derslerin sorumluluğunu üstlenen kimse olmadığı dönemlere aittir.

Kitabın II. Bölümü'nü teşkil eden konferanslara gelince, burada tek başına hitabet solosu yapan Cemil Meriç'le karşı karşıyayız. Ne var ki Cemil Meriç'in konferansları buradaki konularla bitmiyor. Meselâ Edebiyat Fakültesi Anfi 3'de ve Cağaloğlu'ndaki eski MTTB binasında Hind konusuna dikkatleri çektiğini, ve yine Hind Kültür Cemiyeti'nin düzenlediği iki ayrı toplantıda Gandhi ve Tagore üzerine konuştuğunu biliyoruz.

Kitap Cemil Meriç'in ve yakın çevresindeki insanların sohbetlerinden oluşan EK Bölümü'yle sona eriyor. Burada bazen ceketli-kravatlı, bazen pijamalı, ama hep kendi kendisiyle tutarlı, hep samimî ve ciddî bir Cemil Meriç'le başbaşayız.

Kitabın orijinalini teşkil eden el yazması notları bir dosya halinde toplayarak, bir zamanlar bu derslerin bir kısmının da içinde yapıldığı Sosyoloji Bölümü kitaplığına hediye ediyor ve eseri insanımızın önünde yeni ufuklar açacağı, bu ülkenin insanı ve bu dünyanın vatandaşı olarak birçok şeyi yeniden değerlendirmesine vesile olacağı ümidiyle okuyucularına sunuyoruz.

Prof. Dr. Ümit Meriç *Yazan*

İ.Ü.E.F. Sosyoloji Bölümü Başkanı

1. Bölüm

SOSYOLOJİ NOTLARI

I. 1965 - 66 Ders Yılı

9 Aralık 1965

SOSYOLOJİ TARAFSIZ BİR İLİM DALI OLABİLİR Mİ?

Herbert Spencer, sosyolojinin az gelişmiş, geç gelişmiş olmasını 10 sebebe bağlar; bunların başında önyargı'lar gelir. İbn Haldun'un bugüne kadar Batı'nın el-kitaplarında adı geçmez. Avrupa tarafsızlığı temsil ettiği, her türlü düşünceye kapılarını açtığı halde, Doğu'ya kapalıdır. Yalnız Doğu'ya mı? Marx, 1917'den sonra düşünce tarihine kapıları kırarak girer. Buna mukabil birçok solcular da, sağın mütefekkirlerini adamdan saymaz.

İdeolojiler de, kilise gibi yobaz yetiştirir. Taraf tutmayan insan, şahsiyeti felce uğramış insandır. Kimse tarafsız değildir ve tarafsız bir sosyoloji de yoktur. Sosyal ilimlerle uğraşan her insanın alacağı ilk ders, sosyal ilimlerin relatifliğidir. Boukharine, "Her sınıfın ayrı bir sosyal ilmi vardır" derken, belki biraz mübalağalı bir hüküm veriyor. Ama sosyal ilimler kadar yalanın cirit oynayabileceği saha yoktur. Bütün sosyal ilimler, insan denen, dişleri ve tırnakları henüz sökülmemiş olan o mahlûkun suç ortaklığını yapmaktadır.

Sosyoloji, biyoloji değildir. Parça parça sosyal ilimler vardır. Çünkü insanı kinlerinden, sevgilerinden soyamayız. Sosyolojinin bize kazandırdığı ilk vasıf, demystification, hakikati yalanlarından soyabilmektir. Bunun için bütün düşünceleri tanımak lâzım.

Durkheim veya Marx.. Ne getirebilmiş? Goldmann "Recherches dialectiques"de, sosyolojiyi Marx'in kurduğunu ve "Kapital"den başka sosyoloji kitabı yazılmadığını söyler. Klâsik mektepler, Marx'in sosyologluğunu inkâr ederler. Ve yakın zamanlara kadar sosyolojinin

kurucusu olarak kabul edilen Comte'un Saint-Simon'un şakirdi olmaktan başka vasfı olmadığı ispatlanır. Hem de bir Durkheim ve bir Gurvitch tarafından.

Sosyoloji bir ilimden çok, bir metod. Kuruluş halinde. Bir plajdaki kumları şekilden şekile sokan rüzgâr gibidir insan. Onu bütün değişikliği ile tanıttığı için sosyoloji, Comte'un dediği gibi içtimaî ehramın zirvesindedir.

İnsan maymundur, Tanrı olmaya yöneldi, Nietzsche'nin dediği gibi. Önce insanla ilgisi olmayan ilimler, felsefenin kucağından ayrıldılar. Matematik, astronomi, fizik, kimya, biyoloji ve nihayet sosyoloji. Saint-Simon sosyolojiden "Science de l'Homme" (İnsanın İlmi) diye bahseder. Onu anatomi ve fizyoloji diye ikiye ayırır. Sosyalizm kelimesi 1832'de Pierre Leroux sayesinde gelişir. Ondan evvel sosyal mesele yok mu idi?

İsrail peygamberlerinden Eflâtun'a, Eflâtun'dan Machiavelli'ye kadar birçok insanın kafasını yorar bu mefhum. Owen'in şakirtleri, İngiltere'de sosyalizm kelimesini kullanmışlardır. Comte, ihtiyar hocasının "Physique Sociale" (Sosyal Fizik) dediği ilme "Sociologie" der.

Sosyal ilimler parçalanmıştır, ama bu parçalanış bizi aldatmasın. Eski fille körler hikâyesinde olduğu gibi, her biri hakikatin bir yönünü inceleyen birer uzman olmuşlardır.

Science - Sapiens: bilge, bilgelik.

Homo Sapiens: diğer canlılardan el ve dil sayesinde farklılaşan insan.

Homo Faber: âlet yapan insan.

Homo moralis: bir ahlâk konusu olarak insan.

"Science, sans conscience, n'est que ruine de l'âme" (Bilinçsiz ilim, insan ruhunun düşmanıdır) demiş, Rabelais. Durkheim, "sosyoloji insanlann acılarını dindirmeyecekse lanet olsun böyle ilme" der. İlim amoraldır. İlim kendi namına işlenen cinayetlerin sorumlusu değildir. Tabiat kuvvetlerini emrimize ram eder ilim. Brunitiere, 1885'de "la faillite de la science" (ilmin iflâsı) der. Ona göre ilim bugüne kadar oyaladı bizleri. İlim, ölüm

makinaları imâl ediyor. Bu itibarla ilimden şüphe etmek, kiliseye koşmak lâzım.

İlim cennet kapılarını açan bir anahtar değildir. İlmin verdiği kuvvetlerden faydalanmak homo moralis'in vazifesi. Müsbet ilimler, insanın eline hudutsuz bir kuvvet verdi. İki deli, dünyadan hayatı silebilir. İnsanın eline bu kadar şeytanî bir kuvvet veren ilim mi sorumlu bundan?

Leonardo da Vinci, beyaz bir kuğuya benzeyen uçak, dağlardan karları alıp kucak kucak yanan şehirlerin bağrına serpsin istiyordu. Uçak icat oldu ama, düşünür olarak insan hiç ilerlemedi. Tabiat ilimlerinin büyük gelişmesi yanında, insan ilimleri çok dar kalıyor.

Hyperfactualisme: aşırı olaycılık, olayların dışına çıkamamak.

La critique: tenkit.

Le critique: münekkit.

L'âge critique: buhran çağı.

La critique est aisee, l'art est difficile. (Tenkit, eleştiri kolaydır, asıl zor olan yaratıcı olabilmektir.) Ama tenkit de bir sanattır ve sanatların en gücüdür. Sainte-Beuve ve Hippolyte Taine'den başka tenkitçi yetişmedi bugüne kadar, Batı'da.

Saint-Simon'a göre tarihî devirler ikiye ayrılır.

1- Les periodes organiques. (Organik çağlar, Ortaçağ gibi)

2- Les periodes critiques. (Kritik çağlar, 18. yüzyıl Avrupası gibi)

Bazı çağlarda insan zekâsı kurar. Taş taş, tuğla tuğla. Dünya bir bütündür. Ortaçağ, Müslüman Asya'da belli inançlar etrafında toplanmıştı. İnsanlar yerine oturmuş bir dünyada yaşıyorlardı. Papa, Avrupa'da dünyevî kuvvetin üstündeydi. Krallar ara'sında hakemlik yapardı. Ortaçağ destanı, mermerde, katedralde billurlaşır. 18. asır yıkar. Voltaire'in kahkahası, zekânın bir diş gibi kemiren kahkahası inanılan ne varsa, hepsini yokeder. Enkazı giyotin

temizler, 19. asır kurmalıdır artık. Medeniyetler de, cemiyetler de insanlar gibi ihtiyarlar, hattâ ölürler.

16 Aralık 1965

AVRUPA VE ASYA

İnsan bakışlarıyla önce gökkubbeyi ve yıldızları taramış, sonra tabiat hâdiselerini gözlemeye razı olmuştur. Önce tabiatın sırlarını ele geçirmek gibi sonu gelmeyen bir hülyaya kaptırmıştır kendini. İlimler tevazuyla başlar.

Doğu-Batı kutuplaşması, Batı'nın eseri olan çok yersiz bir tasnif. Eğer Batı hür düşüncenin vatanı ise zaman zaman Doğu, Batı olmuştur. 14. yüzyılda yaşayan bir İbn Haldun, 17. yüzyıldaki bir Bousset'den çok daha Batılı'dır. Brooks Adams'ın eserinde "East Indian Company"e (Doğu Hint Kumpanyası) yer vermesi boşuna değildir. Bu kumpanya Hindi istismar etmeden önce pamuk, dünyaya Hint'ten gelirdi. İngiliz kapitalizmi de menşeinde bütün kapitalizmler gibi yağmaya dayanır.

12. asırdan beri haklarını adım adım fetheden (burjuvazinin başlangıcı olan) komünler 1789'da iktidara geçer. Neolitik çağdan beri yapılan en büyük devrim, 19. yüzyıldaki sanayi devrimidir. Burjuvazi dünyayı kendine pazar yapmış, kapitalizm Asya ve Afrika'ya taşmıştır. Şark belli sınırlar içinde kalmaya mahkûmdur.

Doğu büyük yaratıcılar ülkesidir: Konfüçyüs, Budha, Yajna Valkiya Doğulu'dur. Avrupa karanlık katedrallerde dualar mırıldanırken, Müslüman Doğu, Endülüs'te muazzam bir medeniyet kurmuştu. Batı şuur altında Doğu haçlı seferlerinin hâtırasını taşır. Doğu, Batı'nın menfaatleriyle sınırlıdır. Batı ruhunun mayası Hıristiyanlık bile Doğu'dan gelmiştir. Rönesans'tan sonra ekonomik alandaki gelişme, Avrupa'nın ilmini de ilerletti.

Mitler asırların inancını bir sembol halinde ifade ederler. Bir mite göre tarihte kıtalar zaman zaman ileri medeniyeti aksettirirler. Ama Batı'nın tabiatın reçetelerini çalışı, insanlığa pahalıya malolmuştur. 1914 ve 38 harpleri madde dünyasını fetheden insanın robotlaştığını ispatlamıyor mu? Avrupa ve onun bir parça fazla teknikleşmiş uzantısı olan Amerika, büyük

kuvvetlere kumanda edememektedir. Burjuvazi fetihlerinden pişman, bu yüzden Asya'ya dönüyor.

Bizim büyük bedbahtlığımız Asya'yı da Avrupa'yı da tanımamamızdır. Osmanlı ile Avrupalı hiç diyaloga girmemişlerdir. Brunitiere ilmin iflâsını haykırmıştı, Nietzsche de "Tanrı öldü duymadınız mı?" diyordu. Bu ölen Tanrı, Hıristiyan Tanrısı'dır. Batı'da ateizm kendine iki şekilde yol aramıştır.

1- Aydın zümreler Tanrı'nm yerine insanı oturtmuşlardır. Avrupa insanı Tanrının defnine Nietzsche'nin davetinden evvel koşmuştu. Tanrı'nın yerine insanı koyan ilk Alman yazarı Strauss ve Feuerbach'dır.

2- Aydın olmayanlar kiliseden büyücüye koştular, science occulte (batını ilimler) aldı yürüdü. Nasyonal sosyalizm ve Faşizm (1922-42), Tanrıdan boşalan tahta başka bir mit oturttular: üstün ırk mitini.

Hıristiyan Avrupa kana buladığı ülkelerin insanlarını küçük düşürmek ister. Voltaire esir ticaretiyle uğraşırdı. Zenci ticaretinin aleyhinde önce Montesquieu bulunur. Düşüncenin yabanîsi yoktur C. Levi-Strauss'a göre. Bu etnologların ekonomik sebeplerden dolayı söyledikleri yalanlardır. Belki bazı insanların curiosite'si (tecessüsü) daha geniştir, aklı selimi daha sağlamdır, o kadar.

Ernest Renan'ın dediği Yunan mucizesi palavradır. Yunan Hind'in, Asya'nın, Mısır'ın propaganda bilen mirasçısıdır, Synthetiser etmesini bilmiş, süzmüş ve gelecek asırlara nakledebilmiştir.

19. asırda Descartes ile Hind'i birleştiren Schlegel'ler, Alman romantizmini yaratırlar. Romantizm oradan Fransa'ya geçer. Buchner'in "Madde ve Kuvvet"i (Baha Tevfik) ile, Abbe Meslier'nin "Akl-ı Selim"i (Baron d'Holbach) Abdullah Cevdet'ten bu yana Türk intelijansyası üzerinde en çok etki eden iki kitaptır.

Abbe Meslier, bir köy papazı, Voltaire'in çağdaşı. Voltaire tahtla değil, katolik kilise ile mücadele eder, yumuşak bir istibdattan yanadır, sırtını tahta dayar. O sırada çıkan ve Abbe Meslier'nin adını taşıyan "Le bon sens" adlı eser aslında Baron (d'Holbach'ındır, Tanrı tanımaz. Voltaire deisttir, Tanrı'ya inanır, ama kiliseyi istemez. Mülk sahiplerinin malını koruyan bir

jandarmadır bu Tanrı. Baron d'Holbach ateistti, Helvetius, Diderot gibi. Baron hem tahta, hem de kiliseye karşıdır.

Abdullah Cevdet, d'Holbach'ın eserini "Akl-ı Selim" ismiyle çıkarmıştır. Millî Eğitim Vekâleti de hiçbir not düşmeden Abbe Meslier adıyla eseri tekrar yayımlar. Abbe Meslier ilk anarşisttir. "Madde ve Kuvvet"i, Baha Tevfik çevirdi, mekanik materyalizmin İncil'idir bu eser. Max Nordau'nun "Asrımızın Yalanları" da öteki eserler ile beraber Abdülhamid devrinde çıkar. İlim, "ce qui est" ile (yani olanla) meşgul olur. İlim madde dünyasına tutulan bir mum ışığı. Scientisme (ilimcilik) bir nevî ilim yobazlığıdır.

Koestler "Gün Ortasında Karanlık"ta, tarihte şiddetin rolü ve tarihin akışını tayin eden kanunlar üstünde durur. Sartre'la beraber "Les temps modernes"i kuran Merleau-Ponty, Koestler'in (eski bir komünist partisi azası) Marx'ı bilmediğini, bir "scientiste" olduğunu iddia eder.

"İlim önceden görüş demek, önceden görüş ise aksiyon" der Comte. Spencer bilgiyi üçe ayırır:

1- Connaissance non-unifiee: düzensiz bilgi.

2- Connaissance partiellement unifiee: kısmen düzenli bilgi.

3- Connaissance completement unifiee: tamamen düzenli bilgi.

Rousseau, "asıl temeli yapan soyumuzun bilgisi var, biraz da süs bilgiler" der. "Naître, c'est connaître" der, Claudel. (Doğmak, bilmek demektir).

23 Aralık 1965

ŞİİR VE NESİR

Türk dünyasının sosyal ilimlerle teması çok yenidir. Tanzimat'tan bugüne kadar bütün batılılaşma hareketleri sadece bir aldatmacadır. Batı talihin kendisine gülümsediği bir sonradan görmeler ülkesiydi. Avrupa'dan bize gelen, pazar arayan belli zümrelerdir. Birçok sosyal ilim, birçok sosyal hakikat vardır. Halbuki fizik veya geometri tektir; insanın dışındadır, maddedir.

Bir ülkede şair ne kadar çoksa, o ülke düşünce bakımından o kadar geridir, insanlar ve milletler yaşlandıkça şiirin yerine nesir geçer. Düşüncesi henüz pozitifleşmemiş medeniyetlerde nesir çok ağır ilerler. Bir 18. asır Fransası'nda şiir susar, hakikatin haşin sesi, şüphenin ve akim çığlığı konuşur.

Derebeylik içtimaî düzeni, bu devirde yıkılır. 18. asırda, Engelsin dediği gibi, akıl burjuvazidir. Rousseau, nesre şiirin dalgalanışını getiren adam. O çağda insanlık aydınlığa muhtaç. Mübhemden kaçıyor. Sonra Napoleon savaşları, kandan bir nehir içinde doğan tarih ve yeniden başlayan şiir.

Bizde fikir ormanda uyuyan güzeldir, kendisini uyandıracak prensi bekliyor. Düşünce dünyamızın en büyük fatihi, Namık Kemal ile, mediocre (sıradan), fakat sağduyu sahibi eserleriyle Şinasi bir yana, bizde nesir yok. Bir Hâşim, bir Yahya Kemal veya bir Nâzım Hikmet karşısında sadece gazete nesri var. Bir elinde kılıç, bir elinde Kur'an tutan Osmanoğlu, düşüncenin kıpırdamasına izin vermez. Dinde şüphe küfürdür.

Tarih ilim olmaz, çünkü tek tek olaylarla uğraşır. Lacombe ikiye ayırır tarihi:

1- Evenementiel (olaylarla ilgilenen).

2- Institutionnel (kurumlarla ilgilenen).

Evenementiel, bir daha tekrarlanmayan hâdiselerin ilmidir. Bir de müessesevî tarih var, sosyolojik tarih. Lacombe tarihte 3 derece kabul eder. Teker teker elemanlar, devirler (cycle), conjoncture'ler, bir de periode'lar.

İnsan mecbur kalmadıkça düşünmemiştir. Kendini düşman bir dünya karşısında hissetmese idi, ne homo faber olur idi, ne homo moralis. Osmanoğulları 1789'dan sonra çökmeye başladı. Harp tâlii tamamen değişti. Çünkü Avrupa'da sosyal yapı değişmiş, feodalite ve teokrasinin temelleri çökmüştü. Düşünce bir günde kurulmaz. Avrupa'nın meyvelerini koparıp, kendi ağacımıza astık.

Felsefe, Eflâtun'a göre hayretten doğar. Ülkeleri, atının gidebildiği yerlere kadar fetheden bir milletin, ne ölüm karşısında metafizik bir korkuya, ne de hayrete düşmesine imkân vardı. Tanzimat'ta Namık Kemal ile başlayıp Celâl Nuri'de sona eren sığ bir düşünceye heveslenme hareketi var. Türk intelijansyası önce saraya yaltaklandı, sonra devlete. Racine, en âdî senyörün karşısında yerlere kadar eğilir. Çünkü "önce yaşamak, sonra felsefe" der Latinler.

Felsefe ile uğraşan fikir adamı kendisini besleyen bir grup yaratır ister istemez. İsa havarilerini halketmeseydi, yeri tarih değil, tımarhane olurdu. Tanzimat'tan günümüze fikir adamının hitap edeceği bir zümre yoktu. Sarayın etrafında toplanan küçücük bir bürokrasiye anlatabilirdi fikirlerini. Abdullah Cevdet Gustave Le Bon'u getirir. Hüseyin Cahit Pareto'yu. Yani aşırı karşı-devrimci adamları. Ama kendileri büyük adamlardır, bütün ilkelliklerine rağmen hocalarımızda. Henüz yeni okunmaya başlanmıştı yurdumuzda, sarayı korkutmamak lâzımdı.

Aydın yanarak da aydınlatabilir, ama yıldızlaşacağım bilirse yanar, bir kova suyla söndürülen yangın olmak hazindir. Edebiyat, kucağında yaşadığımız cemiyetin şartları içinde gerçekleşebilir. Ali Namık, yaşadığı devrin Avrupası'nda yadırganmadan okunabilirdi. 7 defa sadrâzam olan Sait Paşa'nın oğluydu. Kanı ve sezişleriyle Türk olan Ali Namık, düşünce ve duyusuyla Fransız'dır. 1917'den önce sosyalizmle meşgul olur ve bütün yazıları Fransızca'dır.

Fikret bu memleketin insanlarıyla, onların açılarıyla uğraşmadı, Hugo'nun tercümanlığını yaptı. Heyecanlıydı, o kadar. Balıkçılar, Les pauvres gens'in

(Fakir İnsanlar) Han-ı İştiha,Joyeuse Vie'nin (Neşeli Hayat) tercümesidir. Fikret, düşüncede köksüzdür. Hattâ 1870'de Shakespeare önsözünde romantizm sosyalizmdir diyen Hugo'yu dahi anlayamamıştır. Sefaleti yaşamamıştır Fikret, kavganın dışındadır. Beşir Fuat, Baha Tevfik gibi materyalistti, Ali Namık sosyalist.

İslâm'dan evvel Türk düşüncesi yoktur. Bir Farabî'ye, bir İbn Haldun'a dayayacağız düşüncemizin köklerini. İnanan insan olduğu için yobaz hürmete lâyıktır, ama birini görür renklerden. Bu memleket için tek tehlikeli insan vardır, düşüncenin tehlikeli olduğunu söyleyen insan. Yobaz diyalektik düşünceden mahrumdur yalnız.

Romain Rolland iki düşman milleti, Fransa ile Almanya'yı kardeş yapmak ister, sonra Doğu'yla Batı'yı kaynaştırmayı hayâl eder. Tolstoy, Beethoven, Gandhi, Krişna hep aynı düşünceye meftun: Yanlışlığına yüzde 100 kâni olmadığımız düşünceye yok demeyin. İlimde kılavuzumuz: sevgi ve heyecan. Romain Rolland'ın tek arzusu kuyruklu bir piyanoya sahip olmaktı, Nobel kazanınca alacağını sandı, tam o sırada dostlarının paraya ihtiyacı oldu, verdi ve kuyruklu piyanosuna sahip olamadan öldü. Shakespeare'i çok iyi bilirdi. I. Cihan Harbi'nde mecliste tek başına çoğunluğu temsil eden Jaures, oturduğu kıraathanede öldürülür, Rosa Luxembourg'u öldüren, sokak ortasında yediği dipçik darbesidir. Romain Rolland, "Audessus de la melee"den (Kavganın Ötesi) sonra, "Les precurseurs"ü (Öncüler) basar, 1930'da "Gandhi, Vivekananda ve Krişna". Derken, "Jean Christophe" adlı roman-fleuve (ırmak-roman). Romain Rolland yeni bir tiyatro türü kurmak ister. Konusu ihtilâl olan bir tiyatro. Pareto anti-revolutionnaire (karşı-devrimci) bir duce'nin (lider) kalabalıkları yürütebileceğini söyler. Sosyolojiye matematiği getirmek ister. Anti-demokrat ve sosyalist olduğu için ona, burjuvazinin Marx'ı da diyenler var. Halkın iyi bir şey yapabileceğine inanmaz.

Fransa'nın en büyük üç şairi: Rousseau, Balzac ve Michelet'dir, Claudel'e göre. "Bir kadını iyi tanımak, bütün kadınları tanımaktır" der Napoleon.

30 Aralık 1965

İNSANIN TABİAT KARŞISINDAKİ DURUMU VE DETERMİNİZMİN TARİHİ

Tabiatın büyük kuvvetleri karşısında kendini yalnız zekâsıyla silâhlı bulan insanoğlu, tabiattaki kuvvetleri sabırla incelemiş, gökkubbede kendi büyüklüğünü ve küçüklüğünü seyretmiştir. İlk Tanrılar göğün ismini taşır. Kızan, köpüren, zamansız öfkeleri olan ve insana çok benzeyen Tanrılardır bunlar. İnsan Tanrıların sırrını çalmaktan başka birşey düşünmez. Asuralar haşin, merhametsiz ve kanunsuz bir tabiatı idare eden şekilsiz bir Tanrı ordusu idi. Asuralar'dan sonra ışık Tanrısı olan Devalar tahta geçti.

Tarihin alaca karanlıklarında hayâl meyâl seçtiğimiz insan en büyük rolü bilgeye yüklüyordu. İnsan büyü sayesinde bu muhteşem kuklaları istediği gibi oynatabilirdi. İnsanların arasında tabiatın, Tanrıların sırrını bilenler en yüksek mevkie geçtiler. Bakışlarını iç dünyaya çeviren, uzun bir çile sonunda Tanrılaşan insanlar tabiat kuvvetlerini durdurabiliyorlardı.

İnsan bilgi ve çile sayesinde Tanrılar'dan daha üstün bir hale gelebilirdi. Tabiat Tanrıların kaprisinden ibaretti. Ezelî bir düzeni yoktu. Asırlar geçti, insan olgunlaştı. Eski Yunan bütün Tanrılar'ın üstünde bir Tanrı, Fatum'u (Kader) yarattı. O halde tabiatı değişmeyen kanunların çerçevesinde ilk defa Yunan gördü. Sonra Hıristiyanlık ve kendini Tanrı'nm bir parçası gören insan. Sonra Kur'an.

Hıristiyanlıkta da, Müslümanlıkta da kâinatın efendisi insandır. Cosmos ile Antropos (yani kâinat ile insan) arasında hiçbir çatışma yoktur. Gerçi Pascal, "İnsan düşünen bir kamıştır" der. İnsan kafasıyla Tanrı'dır, sonsuz büyüktür, durumuyla sonsuz küçük. Tabiatın en âciz varlığıdır. Antroposla kosmos arasındaki kavgayı insan kazanacaktır. Yıldırımları, fırtınalarıyla canavar tabiat, daima yerinde sayıyor, halbuki insan zekâsı ilerliyor. Zafer insanın olacaktır. 19. asırda bütün felsefeler insanı kosmosun efendisi sayar.

İnsan tabiatta geçici bir olaydır. Başlangıçta insan yoktu. İnsandan önce yine şarkılar söylerdi deniz, yine rüzgâr fısıldardı. Quinet "La Creation"da (Yaradılış) "insan kâinatın efendisi değildir" der. Gelip geçici bir kuvvettir. Tabiatta çok kısa bir müddet, tırnaklarının izini, gözyaşlarını bıraktıktan sonra gidecektir. Tanrısız bir dünyada, insan Tanrı'dır. Ama atomun parçalanışı ile iş karıştı, bir olabilirler dünyası çıktı ortaya.

Nebülozdan dünya yuvarlağına bir hayat düşmüştü. Bildiğimiz kürelerde insan yoktu. Bu nereden geldiği bilinmeyen zavallı, âciz ve yalnız mahlûk,

kâinatın nasıl efendisi olabilirdi? Will Durant, "medeniyet iki buzul arasındaki bir devirdir" demiyor muydu?

İnsanlık kendi soyunu yoketme araçlarını imâl etmişti. Bu Tanrısız dünyada insanın kaderi ne olacak? Belki de Tanrı, insanın soysuzlaştığını görerek öldü. Determinizm yok artık, univers (tek evren) yok, plurivers (pekçok evren) var. Mikroskopik dünya ile makroskopik dünyanın kanunları çok ayrı. Kanunlarında en çok katiyet görülen ilim, fizik, temelinden sarsılıyordu. Mikrofizik dünyada belli şartlar altında belli şeyler olmayacağına göre determinizm ne oluyordu? Tanrı'dan sonra insan da tahtını ve tacını kayıp mı etti?Hayatın devamı tamamen tesadüflere mi kaldı?

Homo faber çok ilerledi. Ve tabiata hükmeden insan, insanlığını bir parça unuttu. Tabiatın reçetelerini çalan büyücü çırağı fazla mı ileri gitti? Yokluktan çıkan makina ordusu karşısında, insan şaşırmıştır. Evet. İnsanla eserleri arasındaki dengesizlik, hiçbir zaman korkunç olmamıştı. İnsanlık ancak koyabildiği problemleri halledebilmiştir. Bir mesele pişmeden onu ortaya atmaz.

Düşünen insanla âlet yapan insan arasındaki dengesizlik geçicidir. İnsan çok defa kendi telâş ve komplekslerini ilme mi aksettirir? İhtiyar medeniyetler de, ihtiyar sınıflar da kendileriyle beraber bütün kâinatın çökeceğine inanırlar. Korkunç bir tesellidir bu, ama bir tesellidir. Sosyal bakımdan çöken cemiyetler daima bedbindirler.

İlmin iflâs ettiğini, determinizmin yokolduğunu söyleyenler de kendi iç dünyalarındaki bu karamsarlığı aksettirmekten başka bir şey yapmıyorlar. Fizik dünya kanunlara bağlıydı. İnsanın iradesi vardı. 18. asra kadar determinizm kabul edilir. Tabiat trajedi ve komedilerini her yıl değiştiren bir aktörse determinizm olmaz. Falan şartlar içinde, filân hâdise olacaktır, filân hâdiseyi falan hâdise takip edecektir.

İlim tabiatı bazan, sınıflandıran, bazan etiketlendiren ilim, regularite (kanunsallık) ile yaşıt. Protohistoire'da bile tabiat kanunlarla idare olunur. Bilgi, zekânın kemendidir.Bilgi, tasnifle başlar. Tasnif için değişmeyen bir nizama ihtiyaç var. Bu nizam madde dünyasında sözünü geçiriyor, insanın dünyasında kanunlar yok.

Eski Yunan'da mutluluk reçetelerinin kaleme alınışı tabiîdir. Eflâtun insanlığın bahtiyarlığı hayâline dayanarak, ideal siteyi inşâ eder. İdeal siteyi örerken, taşı ve tuğlayı elbette gerçekten alacaktır. Zenginler ile fakirler sitesi bize bunu anlatmıyor mu?

Aristo'nun anayasasını tetkik ettiği 158 siteden yalnız Atina gelmiş bize kadar. Aristo'da rüya yok. Eflâtun gibi şair değil. Aristo'dan sonra sosyal ilimler bir eclipse (güneş tutulması) geçirir. İbn Haldun ve Vico'da (Corsi-ricorsi) insanlık hep aynı yollardan geçen bir kervandır. Saint-Simon ve Comte'un benimseyeceği bir tasnif de şudur.

1- Tanrılar çağı.

2- Kahramanlar çağı.

3- İnsan çağı.

Hepsi de darmadağınık dünyayı, bir çekmeceye koyabilmek isterler.

18. asır tarihte fert iradesine büyük bir yer veren asırdır.

Spencer "The Study of the Sociology"de (Bir Sosyoloji Çalışması) kalabalığa büyük önem verir. Cedlerimiz tarihin karanlık devrinde önce her şeyi Tanrı'ya yüklüyorlardı, sonraları insana yükler oldular. İnsanlık gözünü açınca kahramana inandı, müesseseleri göremedi. Cariyle tarihte kahramana büyük önem verir. Yalnız Vico, müesseselerin büyük yerine dikkati çeker. Cemiyeti de, tarihi de onlar yapar.

18. asır kahramana inanır ve insanı determinizmin dışında tutar. Bütün İsrail tarihi Musa'dan ibarettir. Kalabalık bir sürüdür, onu şekillendiren büyük adamlardır. Fizik dünyada determinizm vardır, insan dünyasında ise hürriyet hüküm sürer. 18. asrın zekâya verdiği ehemmiyet, ekonomik hayata hâkim olan burjuvazinin iktidarı ele geçirmek istemesiyle izah edilebilir.

Aydınlar mücadeleyi yaparken akla, aklın zaferine inanırlar. Vakta ki ihtilâli fertler değil, kalabalık yapar, ondan sonra tarihçi yeni bir dünya görüşüyle ortaya çıkar: Restorasyon devrinin Fransız düşünürleri, Thierry, Mignet, Guizot hep böyle düşünür. Tarihin içtimaî sınıflar arasında bir menfaat

çatışması olduğunu, sosyalizmle uzak yakın ilgisi olmayan, Marx'dan çok önce yaşamış Restorasyon tarihçileri söylemiştir.

Tarihte sınıf kavgasını söyleyenlerden biri de, tamamen anti-sosyalist olan, burjuvalara "Zenginleşin, işçilerden çok vergi alın, düşünemesinler" diyen Guizot'dur. Thierry'e göre insan insanla değil, tabiatla boğuştuğu ölçüde tarih mükemmele yönelir. Medeniyet, endüstriyalizmin, militarizm yerine geçmesi ile kabildir. Endüstri sahneye çıktıktan, cemiyeti alınteri idare ettikten sonra, düşünce pozitifleşecekti. Montesquieu de kanun tarifini verir: "Kanun hâdiselerin ruhundan, mahiyetinden çıkan zarurî ve değişmez münasebetlerdir."

Tabiat ilimleri ile sosyal ilimleri ayırır, politikayı kurar. Condorcet, ilk defa insan cemiyetinin de diğer olaylar gibi İlmi bir şekilde incelenebileceğini ileri sürer. İnsan zekâsı ilerler, ama bu ilerleyiş, kanunlara tâbidir. Marx için, sınıf kavgası, tarihin muharrikidir, günün birinde sınıflar ortadan kalkacaktır. İstihsal vasıtaları bütün cemiyetin malıdır. Burjuvazi, aristokrasiyi ortadan kaldırır ve proletarya doğar. İdeal, tezle antitezin insanla tabiat arasında olmasıdır.

Yaşlı toplumlardan bahsettik. Bu yaşın Criterium'u (ölçütü) nedir? İbn Haldun imparatorluklar için üç nesil kabul eder. Tarih bunu yalanlıyor. Bir sınıf ihtiyarlar mı? 12. yüzyıldan beri gelişen burjuvazinin ihtiyarladığını söyleyenler var bugün. Kocayan sınıflar dünyaya pesimist (karamsar) bir gözle bakarlar. Çok iş görmüş, yorulmuştur burjuvazi. Bütün istihsal düzeninin değiştiği bir devirde, burjuvazi de yerini sosyalizme bırakacaktır.

6 Ocak 1966

TARİHE, İDEOLOJİYE, TANRISIZ İNSANA VE YİNE DETERMİNİZME DAİR

İlmî tarihin kurucusu Thierry'dir. Ondan evvel tarihi inceleyenler, onu opinion publique'in (kamuoyunun) idare ettiğine inanırlar. Hattâ materyalist Helvetius bile. Tarih henüz havadadır. Tarihi tek tek büyük adamlara bağlamak, insan da hür olduğuna göre, tarihte determinizm aramak boştu. Thierry'de tarihi yapan içtimaî sınıflardır. Geniş halk tabakaları ilk defa girer tarihe. Chateaubriand ile Sainte-Beuve tenkit ederler onu, fatalist derler.

Pozitif ne demek? Tembel ve şuursuz sözde düşünürler olurluk diye çevirirler pozitifi. Un homme positif: menfaatlerine düşkün adam. Positivisme, pozitif bir parça gerçekçi demek, metafizik olmayan, teolojik olmayan. Comte'un dilinde tecrübe üstü ile ilgisini kesen, olanla uğraşan. Gerçeğin dışında sübjektif birtakım meselelerle uğraşmak felsefenin işidir. Pozitif ilim, gerçek ilim, tecrübenin konusu olabilen ilim demektir.

***

İdeoloji kelimesi kaypak ve karanlık. Boyuna yanlış kullanılıyor. Semantique, kelimeleri tarihi içinde inceleyen ilimdir. 18. asrın sonunda ideologie = psychologic demek. Destutt de Tracy ve Cabanis psikolojiyi ideoloji adı altında isimlendirirler.

18. asrın sonunda yükselen burjuvazi en çok akla önem verir. Dünyayı fikrin idare ettiğine inanır bu asır. Bu itibarla psikoloji, ideoloji demektir. İdeoloji insan kafasında düşüncelerin nasıl doğduğunu, nasıl kenetlendiğini inceler. Psikoloji de bu demektir. Destutt de Tracy'nin 3 ciltlik kitabı "Ideologic" adını taşır. Cabanis "Traite du physique et du morale de l'homme" (1802) (İnsanda ruhla bedenin münasebetleri) adlı bir eser kaleme alır.

İdeolojinin 2. mânâsı, ilmî olmayan düşünceler. İçtimaî bir sınıfın menfaatlerini gizleyen, ilim maskesine bürünen, ama ilmî olmayan düşünce.

"Bizimle aynı sınıfta olmayanların düşüncesi" Raymond Aron'a göre. Marx ile Engels ilk defa bu mânâda kullanırlar, ilmî olmayan, çürük olan düşünce. Sonra kelime, garip bir itibar kazanır; bütün politik ve sosyal doktrinler bu isimle anılırlar. Bu mânâda sosyalizm bir ideolojidir. Bu kelime neden kötü bir mânâ kazandı?

Her yeni fikir, statu quo'nun duvarlarında bir gedik açar. Bu itibarla vazifeleri statu quo'yu devam ettirmek olan hükümetler ve bilhassa diktatörler hiçbir yeni fikirden hoşlanmazlar. Napoleon da -diktatörlüklerde çok zor durumda kalan- fikir adamlarına karşı haşindi. Napoleon ideologlardan alayla bahseder, bu itibarla kelimeye bu kötü mânâyı Napoleon ilâve etmiştir.

Pozitivizm, kahramanı insan olan sosyal hâdiselerin determinizme bağlı olduğunu ilk defa söylemiştir. Comte, bir başlatıcıdır. Çağının en büyük ve şekilci zekâlarından biridir.

20. asrın başlarında Boutroux, Brunschvig ve Bergson, Laplace ve Kant'ın anladığı mânâda katı bir determinizmi insanî sahada kabul etmezler ve determinizme ilk darbeyi indirirler. Le Play hem bir fikir adamı, hem bir ıslahatçı, hem de bir Katolik. İnsan hür olmazsa sorumluluğu da kalmaz. İnsanı sorumlu kılmak için, onu tekrar hürriyetlerine kavuşturmak gerekiyordu. Ferdî hürriyetle, cemiyetteki determinizmi birleştirmeye kalkanların başında Pinot'yu görüyoruz. Determinizm imkânlar içinde iki hâdise arasındaki değişmez bağdır. İlimde her kanun eğer ile başlar. Pinot'ya göre, ferdin hürriyeti ile, kitlenin determinizmi arasında çatışma yoktur, çünkü sahaları ayrıdır.

Sosyolojide determinizmle kaderciliği ve coğrafî determinizmi karıştırmamak gerek. Her fatalizm mistiktir, dine ve Tanrı'ya inanır. İnsan iradesini hiçe sayar, her şey önceden kararlaştırılmıştır. İnsan iradesi hürdür, ama netice değişmez.

* * *

20. yüzyıl bir angoisse çağı. Nedir angoisse, neden doğar? Angoisse, boğuluş, sebebi bilinmeyen bir korku. İstikbali taş taş kuran bir cemiyette angoisse'in yeri yok. Kopan insanın, zengin ve aylak insanın hastalığı. Biraz

sarî. Dertsiz insanın mı derdi? Değil. Atom savaşı vs. Tanrısız bir dünyanın hastalığı.

İnsanlık Tanrısız bir dünyada yaşamaya alışamadı. Gübre müstahsili bir insan. Hiçbir sevgi sürüp gitmeyecek, hiçbir haksızlık doğrulmayacak. Hürriyetin korkusu angoisse, karar vermekten duyulan korku. Kilise ve cami yol gösterirdi insana. Öksüz ve kılavuzsuz artık. SOS isteyen bir insan çağımızın insanı, kendini arayan ve Tanrı'yı bulamayan insan.

* * *

Determinizmle fatalizmin hiçbir münasebeti yok. Coğrafî determinizmi, insanla coğrafya arasındaki münasebetleri tıbbın babası Hippokrat bulur önce. Bir doktor önce mimarî bilecek. Eflâtun, Hippodomos, Montesquieu devlet rejimleri ile coğrafya arasında münasebet görürler. Sonra antropo-jeografi ve Ratzel. Hürriyet bir kuruntu. Kafamızı da, kalbimizi de yoğuran, gözümüzü açtığımız zaman gördüğümüz coğrafya. Kaderimizi çizen o. Alman nasyonal sosyalizmi faydalanır bundan. (Jeopolitik).

Buckle'ın "İngiliz Medeniyeti Tarihi" coğrafî determinizmin diktiği en büyük âbide. 42 yaşında ölür ve eserini tamamlayamaz. Düşünce belli bir coğrafya içinde belirir. Medeniyetleri şekillendiren o. Eseri tarihe büyük bir aydınlık getirir. Michelet de, coğrafyasız tarihin, Çin resimleri gibi havada kalacağını söyler. "İnsanı insan yapan dış dünyayı değiştirmesi değil, dış dünyayı değiştirirken kendini de değiştirmesidir" diyen Marx, en güzel sözü söylemiş olur.

Coğrafî determinizme Le Play, E. Demolins de ehemmiyet verir. Demolins "Comment la route cree le type social"i (Yol, toplum biçimini nasıl şekillendirir?) yazar. Wagner, Wilbois madde ilimlerindeki determinizmle, sosyal ilim determinizmi ayrı derler. Birinin konusu insan, yani psikoloji, değişen, bu yüzden kanuna tabî olmayan insan.

Bergson'un dediği gibi "Cümleye başlarken başka insandım, bitince başka insan." Ve bir ırmağın sularında iki değil, bir kere bile yıkanılmaz. Wagner "sosyal dünyada ancak tan-dansiyel kanunlardan (eğilimlerden) sözedilebilir. Sosyal ilimlerdeki kanun bir bahse giriştir" der.

Quetelet geniş kitlelerde previsibilite (önceden görüş), determinizm var der, dar kitlelerde yok.

Atom çekirdeğinin patlaması fizik kanunlarla beraber sosyal kanunları da altüst etti. Buhranın kaynağı o.

13 Ocak 1966

MATERYALİZM VE SOSYALİZM

Engels "insanlar tarihlerini kendileri yaparlar" der, ama bu tarih insanların kaprisine göre değil, kendilerinden önce gelen insanların, onlara bıraktıkları mirasa göre olur. Yani tarih ile insan arasında diyalektik bir münasebet vardır. Tarihte atlayış yoktur, kantiteden kaliteye geçiş vardır. Umumiyetle kelimeler aldatıcıdır. Goethe'nin dediği hayat ağacını, kelimeleri anlamazsak, kavrayamayız. Bu anlaşılmayan kelimelerden biri de materyalizmdir.

* * *

16. ve 17. asırda kurulmaya başlayan fizik, kendini kilisenin mahkûmiyetinden kurtarmak için, ilmin desinteresse (çıkarlar ötesi) olduğunu haykırır. Tanrı'yı ilim dünyasından kovar. Bu şekilde ilim, insanî olmayan bir hüviyet kazanır. Fiziğin kazandığı bu büyük itibar -matematik, bir metod sayılır- 18. yüzyılda Kilise'ye karşı savaşan materyalist Fransa için bir destek olmuştur. Bu asırda aklın hakimiyetini kurmak isteyen bir avuç insan, kendilerine materyalist demekten çekinmez.

De la Mettrie, diyalektik materyalizmi sezen Diderot, d'Holbach, Helvetius'un asrı, 18. asır. Sonra Napoleon savaşları ve Avrupa'yı atlarına cevelengâh yapan imparatorluk Fransası. Fransız ordularının zaferine reaksiyon gösteren idealist Almanya: Schlegel, Shelling, Schopenhauer, Hegel. Hegelden sonra, spiritualist felsefe gölgelenmeye başlar.

Dr. David Strauss, İsa'yı teolojinin malı olmaktan kurtarır ve herhangi bir tarihî kahraman gibi tetkik eder onu. Renan'ın "İsa'nın Hayatı" adlı eserini de zikredelim. Feuerbach, Tanrı'nın yerine, insanı oturtur. Alman idealist felsefesi tahtından iner ve Kilise'yle mücadele materyalizm adı altında birleşir. Gündelik hayatta materyalist mukaddesi olmayan, dâvası olmayan, bir fikir uğrunda fedakârlık yapmak zevkini tatmayan bedbahta verilen ad.

Bu nevî materyalizmle, felsefî materyalizmi birbirinden katiyetle ayırmak lâzım. Felsefî materyalizm ruhun da, kuvvetin de maddenin bir unsuru olduğunu kabul eden doktrin. İkiye ayrılır:

1- Mekanik materyalizm.

2- Diyalektik materyalizm.

Materyalizm sadece Hegel idealizminin mistik tarafını törpülemek ve diyalektiği ilmî bir temele oturtmak gayesi ile sahneye çıkar. Tarihî maddecilik, tarihî hümanizmdir. Marx 1844'de, "insanlar hayatlarını kazanmak için biraraya gelirler" der. Birtakım münasebetlere girişirler. Bu münasebetler iradelerinin dışındadır ve muayyendir. Ne ile muayyendir? İstihsal kuvvetlerinin durumu ile.

Hayvan organizmasıyla mücadele eder, bu organizma değişmediği için tarihi yoktur. İnsanın organizması âletleridir. Biraraya gelen insanlar dış dünyayı yaşanılır hale getirirken tabiatla, âletleri ile savaşırlar. Tarih, tabiat kuvvetleriyle insan zekâsının mücadelesidir. İnsan münasebetlerinin hepsi, o devirdeki istihsal kuvvetlerinin gelişme durumuna bağlıdır.

İnsanların hayatlarını kazanmak ve ilerlemek için giriştikleri münasebetlere istihsal münasebetleri denir. Bu münasebetler bütün cemiyetlerin kökünü teşkil eder. Bunun üstünde çetrefil bir üst-yapı kurulur. İdeolojiktir: Devlet, hukuk. Yani belli bir iktisadî temel üstünde, belli bir politik yapı yükselir. Bu politik yapı içinde kendilerine göre bir dünya görüşü olan sınıflar vardır.

Alt-yapı, üste, üst-yapı alta diyalektik bir şekilde tesir eder. Ama esas alt-yapıdır. Tarihî materyalizm bütün sosyal hayatı yalnız ekonomiye bağlamış değildir. 19. yüzyıl bir homo economicus devri idi. Tekniğe verilen önem tabiî idi. Teknik, insan zekâsının coğrafyayı yoğurmasıdır, yani son tahlilde insanın alın terine, göz nuruna en çok ehemmiyet veren bir doktrindir. Bu doktrinin materyalizmle alâkası isminden ibarettir.

Cemiyet ağır ağır hissedilmeden ilerler çok defa. İhtilâller quantitatif (nicel) birikmelerin, qualitatif (nitel) hâle gelmesidir. Diyalektiğin anahtarı da bu iki kelime: Quantitatif, yani sayı ile ilgili birikmeler, Qualitatif, yani yapı ile

ilgili birikmeler. Muayyen bir ölçüye kadar kendisi olan şey, muayyen bir ölçüden sonra o değildir. İhtilâl cemiyetin şahlanması.

Gelişen istihsal kuvvetleri ile onun kalıbı olan hukukî münasebetler arasında bir çatışma varsa, birtakım patlamalar olur. Yapının iki tarafı bazen aynı hızla gelişmez. 18. asırda Fransa'da burjuvazi, ortaçağdan arta kalan lonca sistemine bağlanamazdı. İktisadî hayat, hürriyete muhtaçtı. Liberalizm, "Bırak yapsın, bırak geçsin" diye bar bar bağırıyordu. Krallık, gelişen istihsal kuvvetlerini dizginliyordu.

Fransız ihtilâli alt-yapının üst-yapıyı çatlatmasıdır. Tarih hâdiselerini belli bir determinizme bağlı görenlerin başında diyalektik materyalizm geliyor.

1923'den sonra Türkiye etnik bakımdan berraklaşmış, fakat hâlâ birbirini seven insanların vatanı olmamıştır. Ancak kültür insanı gündelik kavgaların dışına çıkarır. İdeolojiler kinlerimize takılan maskelerdir. Bütün ideolojilerin arkasında mühim olan insanın insan karşısındaki durumudur.

Solcular, Statu quo'yu tarihin akışına uygun olarak değiştirmek istediklerini söylerler. Tarihin akışına uygun demek, Tanrı'nın varlığını kabul etmek demektir. Engels, "teknik bu şekilde geliştiğine göre insanlık ya sosyalizme, ya barbarlığa gidecektir" der.

Tarihin akışını herkes kendine göre tefsir eder, tarih mütemadiyen zigzaglar çizer, insanların dışında değildir. Atomu 100 sene evvel kimse düşünmemişti, teknikteki herhangi bir keşif tesadüfidir. Şu halde tarihî bir akıştan bahsetmek hiçbir şey demek değildir. Kapitalizm birçok ülkelerde gelişiyor, birçoklarında geriliyor.

Bernham, " 21 . yüzyılda kapitalizm sona erecektir, yerini teknisyenlerin iktidarına bırakacaktır" görüşünü öne sürer. Binaenaleyh, istikbâl sosyalizmindir demek, tendanciel (eğilimsel) bir kanun vazetmektir. Peki sağı-solu nasıl tarif edeceğiz?

Sol geniş kalabalıkların refahını, ışığa kavuşturulmasını, fizik ve moral kalkınmasını ister. Sabırsızdır, gençtir. Zafer uğrunda birçok fedakârlıkları göze alır. Tecrübesizdir. Devrimin ve büyük reformların bütün haksızlıklara son vereceğine inanır.

Sağ sayıya değil, değere önem verir. Daha önce kazanılmış hakların devamını ister. Kalabalıkları yok sayar, vesayet altında bulundurulmalarına taraftardır. Yerleşmiş kuvvetlerle oynanmasına razı olmaz. Karamsardır. Devrimlerin faydadan çok zarar getireceğine kanidir. Faşizm devrimci bir sağdır. Sağ hiçbir zaman maziyi getirmek istemez. İnsan bazı bahislerde sağdır, bazılarında sol. Bu itibarla bu kelimeleri aşmak lâzım. İleri-geri ise çok daha kaypak kelimelerdir.

İki nevî sosyalizm vardır:

1- Demokrat sosyalizm (2. enternasyonal)

2- İlmî sosyalizm (3. enternasyonal)

Bugün ihtilâl komünizmin hususiyeti olmaktan çıkmıştır. Iktisaden geri kalmış memleketlerin ilk yapacakları iş millî kurtuluş savaşıdır. Bazı ülkelerde din, sömürücülüğe karşı bir silah olduğu için, sosyalistlerin bayrağı olmuştur.

Iktisaden geri kalmış memleketlerin büyük dâvaları var. Bunların hepsinin aynı şekilde halledilmesi icap etmez. Tarihin uzun zamandan beri tembelliğe mahkûm ettiği bir ülke, koşmadan, devrimsiz, 20. yüzyıldaki yerini alamaz. Batı'da 19. asrı yaratan büyük sınıf burjuvazidir. Demokrat sosyalistler büyük bir sarsıntı olmadan emaneti teslim almak ister. Tıpkı bir babanın evlâtlarına miras bırakması gibi.

Fransız ihtilâli Chenier'yi, Robespierre'i, Danton'u kaybettirdi. Ne kazandırdı? Tarihe hız vermek için tarihin yürüyüşünü hızlandırmak doğru mu? Sosyalist partiler faydalı, demokrat ve olgun mudurlar? Bu insanın durumuna göre değişir.

20 Ocak 1966

TARİH, TARAFSIZ BİR İLİM DALI OLABİLİR Mİ?

Tarihî determinizm çeşitli ilimlerde sahneye çıkan, haddizatında tarih felsefesi diyebileceğimiz bir ilimdir. Neden tarih felsefesi metafiziktir? Ve neden 20. asırda itibarını kaybetmiştir?

Hegel, Marx, Toynbee tarih felsefecileridir. Tunuslu İbn Haldun'dan, Vico'ya, Schelling'e kadar bütün filozoflar tarih felsefecisi adını almışlardır. Tarih felsefesi çok iddialı: Bütün insanlığın tarihini idare eden kanunları matematik formüllerle vermek gayesi.

Birçokları için tarihle sosyoloji birbirlerini tamamlamazlar. Bir tarih sosyolojisi veya bir sosyoloji tarihi vardır. (Sorbonne'un çok değerli hocalarından Goldmann için sosyoloji bir ilim olamayacaktır. Edebiyat insan zekâsının ve gönlünün bütününü kucaklayacaktır.) Biyoloji insanı sadece canlı olarak ele alır. İnsanın bütün varlıklardan üstün olması, onun ayrı bir ilmin konusu olmasını icap ettirir.

İnsanı insan olarak inceleyen ilimlere, II. Dünya Harbi'nden sonra "Sciences humaines" dendi ve bu ilimler 1936'da Lucien Fevbre'in çıkardığı Fransız ansiklopedisinde mihver oldu. İnsan ilimleri insanı insan yapan düşünce ve duygu dünyası üzerinde tekasüf ederler. İnsanı zaman içinde tarih inceler.

18. asırda antropos tabiri çıkar. Quatrefages, Brocart insanı fert ve cemiyet ilişkileri içinde incelemek istiyordu. Sonra insanın yalnız maddî çalışmalarına teveccüh ettiler. İtalyan Ceza Mektebi'nden Ferry, Lombroso bir suç antropolojisi yazmışlardır. Cermenler insan ilimleri yerine "ruh ilimleri" tâbirini kullandılar. Eski mantık kitaplarında tarih, sosyoloji gibi ilimler morail ilimler adını taşır.

Beşeri ilimlerin en eskisi, en çok gelişeni: tarih. Tarih sahneye nesir halinde destan olarak çıkar. Tacite'le Virgile kardeştirler. Destan da şiirdir, tarih de. Tacite'de biraz hiciv de vardı. Tarih eğlendiren, kimseye zarar vermeyen bir salon ilmi yahut da kilisenin müdafaasını üstüne alan bir disiplindi.

1789 ile feodal dünya bütün gelenekleriyle, müesseseleriyle ufuktan silinir.

1789 bir devrin ölüm çanlarıdır. Kapitalist istihsal düzeninin iktidara geçişidir.

1789 Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk istikraz talebidir.

C. Levi-Strauss, 18. asırdaki bu devrimi, neolitik çağdaki devrime benzetir. O devrim insanın ziraata, çanak, çömlek yapımına başlaması tarihidir. İnsanlığın tarihinde büyük değişiklikler yapan bu 89 ihtilâli, çeşitli tarihçilere konu olmuştur. Michelet, ihtilâli bütün sıcaklığı ile yaşatır size. Bonald ile Maistre'e sorarsanız şeytanın eseridir.

Taine, niçin tarih yazdığını şöyle anlatır: "Oy verme yaşına gelince, beni de bir vazifeye çağırdılar: birtakım insanlar seçecek, memleketin idaresini onlara verecektik. Fransa'nın ahenge, nizama ihtiyacı var. Ben kimim? 21 yaşındayım, Hegel ve Spinoza'yı bütün olarak okudum ama, yine de cahilim. Fransız insanını bilmiyorum. Onu bilmek için Fransız'ı öbür milletlerden ayıran özellikleri bilmek lâzım. Bunun için memleketimin tarihini, dününü ve bugününü bilmeliyim. Fransa'yı Fransa yapan sosyal kuvvetler nelerdir?"

İşte Taine, 12 ciltlik "Çağdaş Fransa'nın Kaynakları" adlı eserini bu suale cevap vermek için yazar. Bu eser her çağda sağ cenahın derinliklerine dalıp yeni malzemelerle döndükleri bir hazinedir. Taine'e göre ihtilâl, hiçbir şeyi değiştirmemiştir, sadece bozmuştur. İhtilâl, insanlığın tarihinde bir sara nöbetidir. Michelet, Bonald, Maistre, Taine aynı vesikalardan birbirine taban tabana zıt neticeler çıkarırlar.

Tarih, çeşitli sınıftan insanların kendilerini seyretmek için yarattıkları bir aynadır. Hiç kimse kucağında yaşadığı hâdiselerden, kinlerinden ve aşklarından sıyrılamaz. Yankıları sönen uzak bir devrin bile, içtimaî sınıfımıza göre bir mânâsı vardır. O halde tarihte bir relativite (görecelik) vardır.

Tarih bize bütün akış halinde olan iktisadî müesseselerin değiştiğini gösteriyor. Geniş çizgileri ile istikbâli görmek mümkündür. Ama bütün cemiyetleri kucaklayan ve zamanın dışına çıkan kanun yok. Eğer tarih

bütün realiteyi tekrarlamak iddiasında ise, hiçbir idrâk onu kucaklayamaz. Tarihte kendimizi görmek isteriz. Bunun için her nesil kendine göre bir daha yazmak ister onu.

Tarihte vakalar belli bir yerde ve zamanda geçer. Tarih tekerrür etmeyen hâdiselerle meşguldür. Tarihe ilim haysiyeti vermek isteyen Lacombe, "tarihte tek hadise yoktur" der. Singulier (tekil) vakalarla gazete meşgul olur. Bunlar bir günde doğup solan yosun hâdiselerdir. Lacombe için bir realite, bir verite vardır. Realite ham, istikameti belli olmayan, kanunsuz, yosun hâdiselerdir. Verite, realiteleri idrâkin teknesinde yoğurup, kanunlaştıran bilgidir. Tarih, verite'lerle meşgul olur.

Eskiden 30 sene geçmezse tarih olmazdı. İnsan maziden kopup, istikbâle yürür. Zamanı bölmek imkânsız. Demek sosyoloji ile tarihin konusu aynı. İkisi de global ilimler. Tarih daha çok dünle meşgul, sosyoloji bugünle. İkisinin de konusu zaman ve bütünüyle insandır. Bizde bir parça gelişen tek sosyal ilim: tarih. Teokraside tarih olur mu? Cevdet Paşa'yı sınırlandıran sebepler neler?

Bugün bir Türk tarihi yok. Baron Von Hammer'in tarihi yine elimizdeki tek kılavuz. Bugün 30 sene evvelini hür olarak söylemeyen insan, nasıl tarih yazar? Hür olmaya alışmadık biz. Yakın tarih hakkında hüküm vermek kanunen yasakdır. H. Lefebvre (1958 Komünist Partisi'nden kovulan değerli tarihçi) Paris Komünası adlı eserinde "bir tarihçinin ilk vasfı yalan söylememektir" der. Ben yalan söylemiyorum, heyecanlarımla konuşuyorum.

27 Ocak 1966

"DEMOKRASİ DEMOPEDİDİR"

Demokrasi, halkın halk tarafından idaresi. Antik demokrasi adı verilen Grek ve Roma devletlerinde, bugün anladığımız mânâda bir demokrasi yoktu. Çünkü devlet anlayışı başka idi. Esirler ve hürler vardı. Esaret, muayyen istihsal vasıtalarının belli bir derecesinde olur. Harp tutsakları önce öldürülür veya yenirdi. O devirlere nazaran esirlerin çalıştırıldığı ve birer istihsal kuvveti olduğu devirler bir tekâmül sayılır.

Alt-yapının, istihsal sisteminin ideolojileri nasıl damgaladığının bir ispatı da (Kelbiyûn hariç), tek bir filozofun esaret müessesesine karşı çıkmayışıdır. Ortaçağ'a hükmeden politik ilimler üstadı Aristo, eski Yunanlı ile hayvan arasına yerleştirir köleleri, Yunanlılar'a hizmet etmektir vazifeleri der. Eski Yunan'da şiirle, aşkla meşgul olan bir elite (seçkinler grubu) için mevcuttu demokrasi. Epiktet ve Ezop hayatlarının muhtelif devirlerinde esir olmuşlardır.

Eski Yunan'ı bir parça bu esaret mahvetti. Çünkü kölelerin yaptığı işler küçük görüldü, bu yüzden endüstri kurulmadı. İnsan emeğine karşı gösterilen bu tepeden bakış, onu yıktı. Rabelais, "Tanıdığım en dürüst hâkim zar atarak idam veya beraata karar verirdi," diyor. Kitlelerin suç işlediği büyük hâdiselerde decimation, yani onda birin fedâ edilmesi âdettir.

Tarihte mucize yoktur. Bir Yunan mucizesinden bahsedilemez. Asya'nın mirasına konan Yunan'ın semere vermesidir Yunan mucizesi, o kadar. Yunan propaganda ve reklâmda çok ileri gittiği için kendini tarihin tek milleti olarak kabul ettirdi. Hıristiyanlık halka hitap eden bir Eflâtunculuk'tur" Nietzsche'e göre. Kadim demokrasi de esarete dayanır, insanlar ferda (yarın) endişesinden uzaktır. Köleler bütün işi görürler. Tek şerefli iş devlet idaresi ve felsefedir.

Daha sonraki çağlarda demokrasi geniş halk tabakalarının idareye katılışıyla inkişâf eder. Teokratik Ortaçağ'da demokrasi yoktur. Ancak 18. yüzyılda ortaya çıkar. Hıristiyanlık bir köleler dinidir. Doğduğu zaman

Roma Lejyonları'nın çiğnediği aç ve muzdarip kalabalıkların dini olarak doğar. Tahtla mihrap Konstantin'in elinde birleşir. Hıristiyanlık her türlü cinayete fetva verir.

Demokrasinin kuruluşunda kilisenin büyük rolü olmuştur. Çünkü heredite (irsiyet) yoktur, papalar seçimle işbaşına gelir. Dünya işleri ile kilise birbirinden ayrıldı. Bütün Ortaçağ boyunca kilise hükümdarlara karşı tabiî hukuku ve insan haklarını müdafaa eder. Sosyalist Leroy, piskopos Bossuet'nin insanların ölüm karşısında eşit olduklarını söyleye söyleye Fransız ihtilâli prensiplerini yerleştirdiğim söyler.

18. asır, geniş halk tabakalarının okuyup düşünmeye başladığı çağ. Rabelais, Montaigne, Descartes, Moliere gibi Helvetius'la d'Holbach da burjuva sınıfının çocukları. "Tout pour le peuple, rien par le peuple" (Her şey halk için, hiçbir şey halkla beraber değil), der Voltaire. Tarihin bütün müesseselerini aklın huzurunda sorguya çeker 18. asır. 1789 ihtilâli, burjuvaların önderliğinde hareket eden Paris halkı, açlar ve küçük zenaat erbabı tarafından gerçekleştirilir.

1791'de Kurucu Meclis, Anayasa'yı yaparken kanları ve iskeletleri ile ihtilâli yapan halkı ziyafet sofrasına çağırmaz. Rousseau'nun Contrat Social'de ortaya attığı görüş şu: Tanrı hüküm sürmek görevini hükümdarlara devretmiştir. Hükümdarların kendilerini Tanrı saymaları halk tarafından hoş karşılanmayınca, Tanrı'nın iradesiyle geldiklerini iddia etmeye başladılar. İdare edenler hâkimiyet hakkını nereden alırlar sualine Rousseau cevap verir. Hastalığı ve dehasıyla 19. asırdan olan, romantik olan Rousseau, hâkimiyeti bütün topluma verir. Hâkimiyet, milletin kendisinindir. Fertler ancak kesirli bir hâkimiyete sahiptirler. Bu hak gaspedilemez, muvakkat bir zaman için istediklerine devredilir.

1791'de bu görüş kurnazca istismar edilir. Rousseau'nun bahsettiği hâkimiyet bütün cemiyetin, yani milletindir. Millet fertlerin üstündedir. 1793 anayasası tatbik edilmeyen bir genel af getirir. Termidor ile Robespierre idama yollanır. Napoleon devrinde, halkın iktidara geçmesini istemeyen burjuvazi, halkı oyalar. XVIII. Louis, censitaire seçimi koyar ortaya. (Yani oy verme hakkı belli bir miktarın üstünde vergi verenlerin inhisarına verilir.) Restorasyondan sonra, Temmuz monarşisinde, yani Louis Philippe devrinde seçim zengin sınıfın hâkimiyetindedir.

1848'den sonra bütün Fransızlar oy hakkına sahip olurlar. Fransa'da kadınlara oy hakkı 1944'de verilir. Kadınlar muhafazakâr oldukları için sağ partilere oy verirler. Halbuki sağ partiler kadınların oy vermesinin aleyhindedirler. Kadın sitenin dışında kalmalı, çocuklarını yetiştirmeli, bu kirli işlere karışmamalıdır. "On ne gouverne pas innocemment" (Siyâset ile iffet bağdaşamazlar.) St. Just. Rüşd yaşıyla oy verme hakkı aynı olmalı.

Bugün 3 çeşit demokrasi var:

1- Liberal (Batı Demokrasisi)

2- Marksist (Halk Demokrasisi)

3- Millî Demokrasi (3. Dünya)

Liberal demokrasinin bel kemiği genel oy. Batı demokrasisi İngiliz parlamenter sisteminden hareket eder.1787'de kurulan Amerika, eski İngiliz parlamentosunu tatbik mevkiine koyar. Montesquieu'nun kuvvetler ayırımı Locke'dan gelir. O da kendi devrindeki İngiliz cemiyetini tasvir eder.

18. yüzyıl Fransası için İngiliz rejimi ideal. Bir kralın cellât satırı altında can verdiği İngiltere. (Great Revolution). İngiltere'de aristokrasi ile burjuvazi uzlaşmıştır. Bir zekâ aristokrasisi vardır, sınıflar esnektir. Parlamento, çok partili rejim, genel oy, ana hürriyetlerin kabulü: liberal demokrasiyi hülâsa eder.

İki partili ülkelerde fertler seçilir, partiler değil; meselâ İngiltere'de iki parti var: Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi. Halbuki çok partili rejimlerde fikre, ideolojiye oy verilir.

Ekonomik liberalizmle, siyasî liberalizm aynı şey değil. Fizyokratlar ve A. Smith devletin iktisada asgarî müdahalesini, gümrük duvarları ve tahditlerin kalkmasını isterler. Fizyokratlar toprağa önem verdikleri için değil, tabiatta (physis) olan tabiî nizama inandıkları için bu ismi almışlardır. Batı demokrasisi ancak endüstrileşen ülkelerde mümkündür.

Liberalizm ışığa doğru yükselen geniş halk tabakalarının alın teri ile kazandıkları bir hürriyettir. Alın teri ve kanla kazanılan ekmek. Endüstri,

Avrupa'da Asya, Güney Amerika ve Afrika'nın sömürülmesi ile başlar. Hâkim sınıf kendi işçi sınıfını sömürmekten, Asya ve Amerika'yı sömürdükten sonra vazgeçer. Liberalizm, kapitalist istihsal sisteminin politik şeklidir.

İlk kapitalist ülke Hollanda. Duverger, sınıf kavgasının temelinde rarete (ender oluş) prensibini bulur. Pasta küçük, açların sayısı büyük. O halde pastayı az insan yiyecek, bir kısmı dışında bırakılacak bu talanın. Tarihin en ihtilâlci sınıfı burjuvazi, genel oyu kabul eder, aristokrasiyi yıkar ve endüstrinin yarattığı sınıfı, proletaryayı kurar.

İki kıta (Avrupa ve Amerika), iki kıtayı (Asya ve Afrika) sömürmek sayesinde zengin olmuşlardır. Batı demokrasisi Avrupa'dan başka hiçbir ülkede gerçekleşmez. 1914 savaşından sonra monarşiler ve imparatorluklar sona erer. Klâsik demokrasi yahut otoriter rejimler sahneye çıkar.

Otoriter proleter diktatoryası olan SSCB doğar ve yeni bir rejim: faşizm önce İtalya'da, sonra Almanya'da doğar. Kapitalizm demokrasi ile sona ermez, bazan faşizm olur. İktisaden ilerlemiş memleketlerde mümkündür. Kapitalizm, liberal demokrasi ile devam edemeyince, pazarı kalmayınca, genel oyla iktidarda kalmayınca yerini bir Hitler ve Mussolini'ye terkeder.

Faşizm, kapitalizmin kendi kendini yeni metodlarla devam ettirmesidir. Târihi bir kere ve bazı ülkelerde işgal eder. Sınaî ihtilâli yaratan burjuvazi 12. yüzyıldan beri çalışmıştır. Liberal demokrasi, işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki mesut ve mükemmel bir âhenktir. Demokrasi bir demopedidir (halkın eğitimi).

Okuma-yazma bilmeyen bir milletin iktidarı kontrol etmesi nasıl akla gelebilir? Bu itibarla ıktisaden geri kalan memleketler, Batı demokrasisini ancak taklide yellenirler. Aydınlar ancak özenir Batı demokrasisine.

1917'ye kadar tek dünya vardı. 1917'den sonra iki dünya: sosyalist ve liberal dünya. II. Cihan Harbi'nden sonra, 3. Dünya doğdu: eski müstemlekeler. Ortak dertleri, ama ortak olmayan ihtiyaçları olan bir devletler silsilesi. Çinliler bu bölgelere "zone de tempete" (fırtına bölgesi) diyor ve Batı emperyalizminin o ülkelerde can vereceğine inanıyorlar.

Bu ülkeler kanlı mücadelelerle, Batı'ya karşı çıkmışlardır, sevmezler Batı'yı. Ama sömürgeci ülkenin büyük taraflarını benimsemişlerdir. Bunların birçoğu kapitalizmden kopup, sosyalizme yönelmişlerdir. Ama komünizmden de korkarlar.

Kapitalizm, yaşamak için sömürmek mecburiyetindedir. Avrupa medeniyeti Asya'nın sömürülmesine bağlı. Hiçbir millet veya sınıf, kendi haklarından, lüksü ve kaprisinden mahza insaniyet namına vazgeçmez. 1960'da Moskova'da toplanan 81 milletin delegesi, geri kalmış ülkeler için yeni bir formül ortaya attılar.

Kapitalist (liberal) dünya 3. Dünya'yı uzun zamandan beri sömürmeye alışmıştır. Yaşaması, o güzel medeniyetin devam etmesi buna bağlıdır. Bu itibarla, bunlara yaptığı yardım ve dostluk, bu çerçeve içinde ele alınmalıdır. Doğu bloku iki taraftan gelen ışığı da görmeli, iki tarafın da tecrübelerinden istifade ederek, bir millî demokrasi kurmalıdır. Geri kalan memleketler, ancak büyük endüstri ile kalkınır, ama Batı buna müsaade etmez.

Millî demokrasi evvelâ bütün içtimaî sınıflara dayanır. İktisat ve kültürde otarşi (siyasî) ve otarşiye (ekonomik bakımdan kendi kendine yetmek) sahip olmalıdır. Derebeylik sona ermeli. Bu bir zümrenin, bir sınıfın işi değil, bütünüyle milletin işi. Organize bir işçi sınıfı veya burjuvazi yoktur. Ordu vardır.

Derebeyliğe ve yabancı sermayeye karşı (toprak reformu ve kompradorlara karşı ticareti birleştirmek suretiyle) savaşılır ve millet bütünüyle kavgaya katılmışsa millî demokrasi tutunur ve az gelişmiş memleket az gelişmiş olmaktan kurtulur. Bu ne liberal demokrasidir, ne otoriter rejimdir.

Osmanlı İmparatorluğu çöküş devrinde yıkılmamasını, kapitalist devletlerin rekabetine borçludur. Abdülhamit bu çöken ülkeyi 33 sene Avrupa'nın rekabeti sayesinde ayakta tuttu.

10 Mart 1966

SOKRAT VE EFLÂTUN

Fransa'nın tanınmış bir tarihçisi Châtelet, "Eflâtun'a dönüş bir arayıştır, bir kaçış değil" diyor. Çünkü Eflâtun mâzî olduğu kadar istikbâldir de.

Modern insan İ.Ö. 500'de doğdu. O devirde insanlık ahlâkta, politikada bütün vereceğini vermiştir. Budizm, İbranî peygamberleri, LaoTse(?) , Konfüçyüs, Zerdüşt, Yunan'ın 7 hâkimi. Doğup doğmadığı dahi belli olmayan İsa'nın doğumunu başlangıç kabul etmek ne dereceye kadar doğru?

Hıristiyanlığı üniversel bir din yapan Greko-Latin medeniyetidir. Avrupa haritasında Yunanistan denize doğru uzanan ihtiraslı bir el. Tarihte atlayış, mucize yoktur. Kantitatif birikmelerden, kalitatif bir mahiyet değişikliği doğar.

Yunan tabiatıyla bahtiyardır, coğrafyasıyla bahtiyardır. 5. asırda en parlak site, Atina. Yunanistan'ın çıkış kapısı. Kara ordusu Isparta'nın kuvvetidir, Yunanistan'ın denizlerini ise Atina filosu doldurur. Ticarî hayat gelişir. O zamanın dünyası hudutları belli bir dünya idi. Herkül sütunlarıyla bitiyordu dünya. Yunanlı Asya medeniyetleri ile temas ederek hem birçok inançlarla karşılaşmış, hem kendi inançlarından şüphe etmiştir.

Eski Yunan coğrafî bakımdan kantonlara ayrılır. Her kantonda 1-2 site vardır. Atina site devletidir. 400.000 nüfusunun 250.000'i köleydi. Geri kalan 150.000'in içinde yabancılar, metekler (melezler) vardı. Askerliğini yapmış, nüfusu usûlüne uygun yazılmış, 30 yaşını aşkın olanların sayısı sadece 30.000'di. İşte Atina demokrasisi bu 30.000 kişinin demokrasisidir.

Borçlular, borçlarını ödemedikleri takdirde köle gibi kullanılabiliyorlardı eski Yunan'da. Engels, Anti-Dühring'de "insanlık barbarlıktan ancak barbar vasıtalarla kurtulabilir" der, Atina esirler sayesinde Atina olmuş, yer altı mezarlarının üstünde mamureler yükseltmiştir. Namık Kemal'in Cezmi'de sık sık 16. asır için kullandığı: "Yine o asır içinde idi ki" cümlesini, biz İ.Ö. 5.asır için kullanabiliriz.

Montesquieu demokrasi fazilete dayanmalıdır der. Halbuki Atina'da sadece isminin harflerine göre bir senelik iktidara kurayla geçen seçilenler, demokrasi için yetişmemişlerdi. Aristokrasinin ehliyetine sahip olan Isparta, elbette Atina'yı yenecekti. Atina'da iktidar sözündü, kelâmındı. Ehliyetsiz 1.000 kişiden meydana gelen mecliste, elbette söz demagogundu. Çöken bir cemiyette yaşayan sofistler, hiçbir tabu tanımadıkları içindir ki, insan düşüncesine büyük adımlar at-tırmışlardır. Suç, fikri Agora'da mal gibi satan düşünürde değil, onu bu şartlara düşüren o devrin düzenindedir.

* * *

Diyalektiğin kurucusu ağlayan Heraklit, materyalizmin kurucusu gülen Demokrit, sofistlerden önce idi. Latin şairi Lucretius, Demokrit'in fikirlerini toplar. Epikür de Sokrat'ın talebesi. Sokrat da derslerinden para almayan bir sofistti, l.Ö. 470'de Atina'da doğdu. Bir misyonla dünyaya geldiğine inanıyordu. Arkadaşı, Delf mabedinden, "Dünyanın en bilge insanı Sokrat'tır", cevabını alınca büsbütün kuvvetlendi imanı. Neden dünyanın en üstün insanı olduğunu aradı ve şu neticeye vardı: "Benim üstünlüğüm bilmediğimi bilmemden geliyor."

Şairler onu sukût-u hayâle uğratırlar. Politikacılar tam bir cehalet içinde. Sokrat çağdaşlarının yüzüne hakikat aynasını tutar, ama çağdaşları onu affetmezler. 399'da, Meletos, Lycon, Anytos onu Arkunt'a şikâyet ederler ve üstad tevkif edilir.

Yunan hiçbir zaman düşünce hürriyetine tahammül edememiştir. Yunan, yalanın ve propagandanın vatanı. Sokrat gençliğin ahlâkını bozmak, Tanrılar'a saygısızlık öğretmekle suçlanmaktadır. Zaten kendisi de, "Ben uyuşuk vatandaşlarımı harekete zorlayan bir at sineğiyim" der. Kendini müdafaaya yeltenmez, "Müdafaam hayatımdır" der. Kendisine "Ne ceza verelim?" diye sorulunca şu cevabı verir: "Öldürmek: Tanrılar'ın temsilcisiyim ben, beni öldürürseniz Tanrılar'ı öldürmüş olursunuz. Sürgün: İhtiyar Sokrat pek iyi bir elçi olmaz Atina için. Hapis: Ne münasebet. Ha buldum! En iyisi beni senato reisinin sarayında ölünceye kadar el üstünde yaşatın", der ve tabiî baldıranla öldürülür. Eflâtun ve Ksenefon, yeniden doğan Sokrat.

***

Damarlarında hükümdar kam taşır Eflâtun, spor ve müzikle meşgul. 20 yaşında tanır Sokrat'ı ve yazdığı bütün trajedileri yakar o gün. Esas adı Aristokles, Eflâtun adını ona jimnastik hocası vermiş: geniş omuzlu demek. Hayatının dönüm noktası Sokrat'ın baldıran içtiği gün. O baldıran kadehi Sokrat'a değil, Eflâtun'a uzatılmıştır sanki. Sokrat katledilmese, Eflâtun olmazdı belki de. Sokratın ölümünden sonra uzun bir seyahat. Mısır ve Yunan'ı küçümseyen ihtiyar panditler. Sicilya, Fisagorcular, züht-ü tekva ile yaşayan Fisagorcular. Kimine göre Hind'e kadar uzandı. 12 yıl sonra memleketindedir. 40 yaşından sonra kurar Akademi'yi.

Eflâtun yaşadığı çağla, geçen çağları karşılaştıran bir şahit. Emerson, "Eğer kâinat mahvolsa yalnız Eflâtun'un devletiyle yeni bir medeniyet kurabilirdik" der. Eflâtun nesrin Homeros'u, nesre şiiri getiren insan. Demosten hatiptir, Eflâtun filozof: Yunanistan'ın iki büyük naşiridirler. Sokrat yazan değil, yaşayan adam. Belki Eflâtun olmasa Sokrat da olmazdı. Sokrat ile Eflâtun'a borçlu olduğumuz sanat: diyalektik. Biz hepimiz, kendi basit menfaatlerimizi hakikat sanan gafilleriz.

Her asırda birkaç kişi düşünür. Gerisi düşünülenleri düşünür sadece. Heidegger'in, Kirgeegard'ın "on" dediği kaz sürüsü geri kalan. Sokrat karşısındakini yakasından yakalar, sorguya çeker. Önce mükemmel bir cahil olduğunu kabul ettirir ona. Eflâtun asırların karşısında yapar bunu. Onu okumak, düşünmek demektir. Sokrat yarı yolda bırakır insanı. Diyalektiği getiren Sokrat'dır. Münakaşada kazanan kaybedendir, diyalektikte filozofun vazifesi negatif önce.

Sokrat bir terbiyeciydi. Çağdaşlarının şuur dünyasında yaptığı değişikliklerle, onları mükemmelleştireceğini sanır. Châtelet'ye göre Eflâtun'un büyüklüğü aklın kanunlarını bulmuş olmasındadır. Eflâtun endüstrinin gerçekleştirdiği medeniyetin kurucusu. "Felsefe = Eflâtun, Eflâtun = felsefe", der Emerson. Eflâtun Shelley'i, Baudelaire'i damgalar. Kartezyanizm, Eflâtun idealizminin Fransız zekâsı ile imtizacı.

* * *

Eflâtun, ilk komünist ütopyayı kurmuştur. Leonardo da Vinci, "Kimbilir benden sonra gelenler, benim için ne budalalıklar yapacaklardır", der. Marx, "Ben Marksist değilim", diye haykırır.

Büyük kafalar çok fasetalı elmaslara benzerler, yorumları çok çeşitli olur. Faguet "Eflâtun'u okuyalım" adlı eserinde, "Eflâtun çağdaşları için yazmıştır" der. Diyalogu, yani diyalektiği getirmiştir. Kendisi ne zaman konuşur, bilinmez. Şairdir, imâlar yapar. Bir meselenin çeşitli yönlerini açar. Faguet diyor ki "Eflâtun'u şimdiye kadar muhtelif defalar okudum, kitabı yazarken bir kere daha baştan sona dikkatle okudum. Kitap basıldıktan sonra bir kere daha okuyacağım, kimbilir ne eşeklikler yaptım."

Batı Ortaçağı'na Aristo hâkim. Eflâtun ile, Farabî ve İbn Rüşd gibi Arap filozofları meşgul olur. Bütün idealist felsefe Eflâtun'dan gelir. Bu felsefeye spiritualizm, realisme des essences da denir. Dinler, Eflâtunculuk'tan gelmişlerdir. Eflâtun idealizmi, ahlâk bakımından insanı maddenin esaretinden kurtarmak istemiştir.

İnsan psikolojisine tesir eden üç kuvvet: Arzu, heyecan, akıl. Arabacı akıl, arzu ve heyecan iki azgın at. Bu misal Eflâtun'dan önce Puranalar ve Upanişadlar'da var. Araba biziz. Aklın vazifesi, heyecanlarımızla arzularımızı dengelemek. İki pınar var önümüzde. Birinden hazların balı akıyor, öbüründen bir su: akıl. Fert hayatında fazilet muvazenededir, akıldadır. Görünen dünyanın ötesinde daha mükemmel bir dünya var: idealar dünyası. Bu dünyadakiler kaybolmaya mahkûm birer gölge, idealar dünyası, fazileti arayış.

Malûm. Hepimiz karanlık bir mağaraya zincirliyiz.Dışarda yıldızların veya yanan çam kütüklerinin ışığı. Mağaranın kapısından gerçek insanlar geçiyor. Mağara bencilliğimizin zindanı. Mağaranın dışındaki bu dünya, bir mecaz, bir mesel. Eflâtun bir terkip. Ödip kompleksine müptelâ olmayan bir şakirt. Aristo gibi üstadının ilk tenkitçisi değil.

17 Mart 1966

YİNE EFLÂTUN

Eflâtun evvelâ bir şahittir. Fırtınalar içinde geçen bir çağı, zekânın mahkemesine çeken ve Dante gibi değerlendiren bir şair. Hegel "Minerva'in kuşu (Baykuş, felsefenin simgesidir), alaca karanlıkta uçar" der. Ulu ağaçlar fırtınalı bölgelerde boy atar. Bouthoul da sosyolojinin en verimli olduğu çağların büyük içtimaî sarsıntılardan sonra olduğunu söyler.

Doğu ile Batı'nın sentezini yapan İskenderiye mektebinin 60 büyük hizmetlerinden biri, Homeros'un kayıp eserlerini yeniden basmasıdır. Eflâtun'un Şölen'inin konusu bütün devirlerin konusu; şiirin ezelî kaynağı: aşk. Aristofan'ın miti meşhur: eskidenberaber olan bir dişi ile bir erkeğin birbirini aramasıdır aşk (Hermafrodizias). Eflâtun Sokrat'ta ideayı gördüğü için sever onu, Alsibiad da Sokrat'ta Tanrı'yı sever. Kant'ın daha sonra tekrarlayacağı gibi bir numenler, bir de fenomenler var. Goethe'nin diyeceği eternel feminin: Mme de Roland'dan, Messalina'ya kadar bütün kadınları kucaklayan bir kadın ideası.

Devlet doğruluğun tarifi ile başlar, Sokrat'ın, yani Eflâtun'un doğruluktan anladığı: Hem tabiî hukuka, hem de pozitif hukuka uyan yazı ve davranışlardır. Kuvvetlinin ahlâka ihtiyacı yoktur. Ahlâk kuvvetlinin iradesidir. Ahlâk esirler için vardır. Halk, müstebidlerin çizmelerini yalar ve secde eder. Nietszche'de "Ahlâkın Şeceresi" "İyinin veya güzelin ötesinde" "Zerdüşt böyle dedi"de surhomme'u (üstün insan) anlatır. Sümer'e göre de, benin bütün hakkı iştihalarını azgınlaştırmaktır. Anakarsis, kanunları "Küçük sineklerin takılıp kaldığı, büyük sineklerin yırtıp geçtiği bir örümcek ağına" benzetir. Ulis hileyi temsil eder, Aşil şerri:

18. yüzyılda Marquis de Sade, Freud'ü doğmadan eserlerinde yaşattı. Justine (faziletin başa açtığı dertler) Juliette (rezilliğin insana kazandırdığı hazlar) hikâyesi meşhurdur. Marquis de Sade için "Eğer Tanrı varsa insanlara ilk emri katledinizdir. Bu Tanrı'nın insanlara armağanı yangındır, zelzeledir. Bütün cemiyetleri aşan ezelî ve ebedî hak anlayışını getirebilir

miyiz?" der. Hayır. Bir insan bütün işleri aynı zamanda yapamaz. İşbölümü ile bahtiyar bir cemiyet doğar.

Tarihe, ustura görmemiş sakalı ve fıçısı ile intikal eden Sinik Diojen. Her insanın yapabileceği en mükemmel işi en mükemmel şekilde yaptığı cemiyet bahtiyardır. Keynes'in full emploiement (tam istihdam) dediği ancak planification (plânlama) ile kabildir. Eflâtunda timarşinin ve askerî aristokrasinin vatanı olan Isparta'dan çizgiler var. Ama esasını Fisagor'un şakirtlerinin kurduğu siteden almıştır.

Eflâtun'un kitabı bir politika ve bir terbiye kitabı. Çocuğu 10 yaşında ele alır. 10 sene sıkı sistemli bir terbiye. Zora yer yok. Musikî ve matematik. 20'sinde çok ciddî bir imtihan. Mutlak olarak demokrat bir terbiye. Hayatı geniş kalabalıklar gibi tehlikesiz yaşamak isteyenler bu imtihanı verince hürriyete kavuşurlar. Geri kalanlar bir daha 10 senelik bir eğitime tabî tutulurlar.

Müzik, jimnastik, matematik. Bir imtihan daha ve kolun temsilcisi olan gardiyanlar, köpekler, savaşçılar bu imtihanla ayrılırlar. Sürü: halk, köpek: savaşçılar, çoban: majistra veya filozof. Romain Rolland'a göre din, insanın kendi dışında bir şeyleri sevmek istemesidir, ebediyete kadar uzanan sevgidir. Mme de Stael'e göre din mabedinin sütunlarından biri aşk, öteki felsefe. Halk inanmalıdır bir Tanrı'ya, sevebileceği bir Tanrı'ya, yoksa Karamazof babaya döner. Çocuk, her yaptığı hayır, her hayre kadir, bir Tanrı'ya inanmalıdır. 35 yaşma kadar felsefe. 50 yaşında filozof, taçlı bir baştır. Sitenin idaresine hak kazanmıştır. Halkın madeni bronzdur, savaşçılar gümüşten, majistralar altından.

***

"Bir ağacı bir insandan daha çok severim." Beethoven

"Meyhane, çılgınlığın şişe ile satıldığı yerdir." Swift

"Alemin bal şerbetinden bana ne? İşte önümde benim ayran tasım." Mevlâna

"Yerinde sayanlar, yürüyenlerden çok patırtı eder." C. Şehabettin

"Yuvarlak bir masa Boşalmış dört şişe ve dört kişi" Nâzım Hikmet

24 Mart 1966

EFLÂTUN, ARİSTO VE İSLÂM DÜNYASI

Eflâtun'un ışık kitabı, gerçekle yoğrulmuş bir ütopyadır. Bugünün ütopyası, yarının gerçeği. Eflâtun'un birçokları tarafından ütopya olarak itham edilen eseri zaman zaman gerçekleşmiştir.

Devleti ilk tenkit eden Eflâtun'un bir başka eseri, Aristo olmuştur. Sosyalist düşünceye yapılan her hücumda Aristo'nun payı vardır. Hakikat çağdan çağa dolaşan bir ilahedir, her çağda başka bir elbise giyen bir Tanrıça. Yarının sosyal ahlâkını yaratacak olan terbiyedir. Gerçek demokrasi aynı hakka sahip bütün insanların melekelerini genişletmek hakkını veren rejimdir.

Eflâtun'da piramidin alt tabakalarını teşkil eden kalabalık, istihsali yoğuran kalabalık 20 yaşında sıkı bir imtihanla elenir. 30 yaşında tekrar bütün kabiliyetleriyle insanı meydana çıkaran bir başka imtihan. Sonra 5 sene diyalektik: hayâlin sislerini aşıp, ebedî aydınlık bölgelere giriş. Sonra kalabalığa yol göstermek. Müstakbel majistralar 35 yaşında topluluğun içine gönderilir. Bütün bayağılıkları ve sefaleti ile hayatı tanır majistra. Hayat kitabını 15 sene okur. 50 yaşlarında çobanlık, yol göstericilik misyonuna başlar. Kalabalık kılavuza muhtaçtır.

Bu kılavuz bütün beşerî zaaflardan sıyrılan, bir ülkenin kaderini değiştiren insandır. Bir vazifenin insanı, bir nevî peygamber. Pıhtılaşmış kan oları altın ve gümüş yoktur onlar için, servetin üstündedirler. Evlenmek de yasaktı onlara, çadırlarda yaşayacak, aynı masada yiyeceklerdi. Cemiyeti felâkete sürükleyen ferdin bencilliği. "Viran olası hanede evlâd-ü ayal var". Eflâtun, sitesini denizden uzakta kurar, çünkü caziptir deniz. Dalgaların sesi, sirenlerin dâvetine karışır. Sanat insanın severek yaptığı şeydir Rodin'e göre. Yapmaktan zevk duyacağı şey sanattır.

Her sitede 2 düşman site vardı: zenginler, fakirler. Megar'daki Fisagorcular züht ü takva (elini eteğini çekiş, ibadet) ile yaşıyorlardı. Düşüncenin nepantesinden (iksirinden) içen insan için şarap gibi, fanî zevkler veren âdi

vasıtalara ihtiyaç yoktur. Bu devlette iş bölümü şart dedik: iş bölümünün olduğu yerde medeniyet olur. Erkekle kadın arasında hiçbir fark yok. Kabiliyetli bir kadın majistra olabilir.

Max Nordau'ın ve Georges Sand'ın dediği gibi izdivaç, çok defa kanunî bir fuhuştur. İzdivaca yol gösteren ya pis bir ihtiyaçtır, ya aşağılık bir ekonomik duygu. Kadınlar, erkekler belli yaşlar arasında çocuk yapar. Çocuklar cemiyetindir. Her mevsim doğan çocuklar bütün anne ve babalarındır. Aristo, Eflâtun'a komünist der, dürüst bir demokrasidir bu. En iyi devlet şekli, en iyilerin devleti idare ettiği bir devlet şeklidir. Aristokratik bir demokrasi bu. Kabiliyetlerin, ehliyetlerin yarattığı bir demokrasi.

Tarih gösteriyor ki der Aristo, iktisadî iktidar kimde ise, politik iktidar da onundur. 12. asırdan beri ekonomikman gelişen komünler, 1789'da iktidara geçerler. Katolik kilisesinin 1000 yıllık tarihi önümüzde. Rahipler zekalarıyla idare ederler, kılıç yoktur ellerinde. Rahip evlenmez. Çiftçiler kadere inanırlar. Çünkü ziraat insanın dışındaki kuvvetlere bağlıdır.

16. yüzyıldan sonra kilise kudret ve kabiliyetini kaybeder. Menşeinde bir demokrasi olan kilise, tamporel (dünyevî) kuvvet haline geldiği an, çöker. "Şu Isa masalı da amma işimize yaradı" diyen papa X. Leon, frengiden ölür. Şu halde Eflâtun'un Cumhuriyeti kısmen Ortaçağ'da gerçekleşmiştir. İnsanlığın kaderi üstünde rol oynamak isteyenlerin öbür insanlardan farkı, üstün yönü bulunmalıdır.

Adalet der Eflâtun, hakkın olanı almak, hakkın olanı yapmaktır. Hayâl sükûtuna uğratan bir tarif. Bütün tarifler gibi. Her tarif, biteni söyler. Adalet düzendir, parçanın bütün içindeki âhengidir. Eflâtun'un cemiyetinde kast yok. Çünkü bu cemiyette insanların içtimaî durumunu tâyin eden kabiliyet. Kast insan kaderine duvar çeken, aşılmaz sınırlar tâyin eden bir düzen. Komünist sayılamaz, aile ve mülkiyet var. Yalnız bir avuç insan için bunlar yok. Aristokrasi ile demokrasinin gerçek kaynaşması. Doğu'da, Eflâtun'unkini andıran bir hayâl mahsûlü devlet yok.

Müslümanlık'tan sonra, 11. yüzyılda felsefe doğar. Antik filozofların tercümesi: İshak oğlu Hümeyr. Doğu medresesi: Farabî, El Kündî, İbn Sinâ. Batı medresesi: İbn Bace, İbn Tufeyl, İbn Rüşd. Felsefe Farabî ile başlar, İbn Rüşd ile biter. Farabî İslâm dünyasının ilk büyük filozofu. 870 - 950

,Türk. Halep emiri Seyf üd Devle'nin sarayında yaşamış. Duvarcılık yaparmış, öldükten çok sonra meşhur olmuş. Üstad-ı Sanî lâkabı verilmiştir ona, ilk usta Aristo. "Faziletli bir ülkenin ahâlisinin vazifeleri" en dikkate değer eseri. Aristo ve Eflâtun'un söylediklerini Müslümanlıkla meczetmeye çalışır. Dini, felsefî bir temele oturtmak.

İncili besleyen neo-platonismdir (Yeni-Eflâtunculuk). Hıristiyanlığın ilk peygamberleri Sokrat, Eflâtun ve bütün Stua mektebi. Hıristiyanlığı bir dünya dini haline getiren antik Yunan'dır. Müslümanlık mitolojisi olmayan bir dindir. Müslümanlıkta türbe yoktur. Tanrı'dan başkasından medet umulmaz. İslâm Peygamberi, yalnız bir emri naklederken büyük olduğunu söyler.

Hıristiyanlık doğduğu zaman, teslis yoktu. Azizler, mitolojinin Tanrıları'dır. Rasyonalist olan Müslümanlık da çok geçmeden eski dinlerin mitlerine bağlandı. Ortaçağ'da Batı'ya, Aristo ve Eflâtun'u Endülüs ve Şam medreseleri tanıtır.

31 Mart 1966

İBN HALDUN

Greko-Latin medeniyeti çöktükten sonra bu mektebin tek temsilcisi, Doğu ile Batı düşüncesini terkip eden İskenderiye mektebidir. Ondan sonra insanlık düşüncesi için eclipse (güneş tutulması) başlar. Ve sönen meşale Doğu'da yanar. Politeizme karşı çok sert bir cihat açan Müslümanlık, etrafında herhangi bir düşünce fidanının boy atmasına engel olur. Kur'an bütün endişeleri cevaplandırmaktadır.

Saad ibn Vakkas veya Hazret-i Ömer'e atfedilen şu cümle, "Bütün kitapları yakınız. İçindekiler ya Kur'an'a uyar, o zaman en güzel ifadelerini Kur'an'da bulmuşlardır, ya uymaz, o zaman zaten yakılması gerekir" bu fikri ifade etmiyor mu? Müslümanlık uzun zaman geçmeden rakiplerini onların silâhı ile altetmek ister ve Greko-Latin mirasından önce mantığı alır. Dinin vicdanlarda mutlak hüküm sürdüğü devirler, felsefenin sustuğu devirlerdir. Felsefe şüpheden doğar, şüphe, imanın zıddı. Kalabalığa tek kitap yeter.

Din, bütün meselelerine cevap bulmuş insanın. Doğu'da felsefe, din şekli altında gelişir, Doğu peygamberlerin vatanı. İstisnalar yok değil. Ebul ala el Maari: "insanlar iki kısımdır" der, "bir kısmının dini vardır, aklı yoktur, bir kısmının aklı vardır, dini yoktur". Ve Tanrı'ya meydan okur: "Kekeme Musa'nın karşısına çıkan Allah, benim karşıma neden çıkmıyorsun," der. "Ben ki Arabistan'ın en güzel konuşan insanıyım!". Sonra ilâve eder, "Çıkmıyorsun, çünkü yoksun!".

Araplar Eflâtun'u, nev-Eflâtunîlik'ten, İskenderiye mektebinden tanımışlardır. Düşünmek, yeniden düşünmek demektir. Adem'den günümüze kültür binasına bir taş ilâve edilirse ne mutlu. Müslüman Doğu, Ortaçağ'da Avrupa'nın hocası idi. Bir elden bir ele geçen meşale idi bu. Doğu'nun en orijinal mütefekkiri Abdurrahman İbn Haldun. Soylu bir aileden, dinî bir terbiye ile yetişmiş. Tarihi yaşamış ve yaratmış bir insan. İbn Haldun'u İbn Haldun yapan Mukaddime. Timur'un büyük iltifatlarına mazhar olur, ama bilir ki "Kurb-u sultan, ateş-i suzan"dır (sultanlara fazla yaklaşan, yanar). Ve bir bahane ile Mısır'a kaçar. Türkiye'de öğretmen mekteplerinin kurucusu olan Sati bey, Ziya Gökalp tarafından kovulur. Ona

göre Mukaddime 6 bölüm ve Mukaddime ile sosyoloji doğar. Siyasî sosyoloji, şehir sosyolojisi, iktisat sosyolojisi...

Mukaddime, Latince'ye çevrilmiştir. 1862-72'de Fransızca'ya, Baron de Slane tercümesi, ondan evvel, Baron Von Hammer, birçok parçalarını Almanca'ya çevirmiştir. Hammer'in Osmanlı Tarihi'ni (ki çok kıymetlidir) okuyan Marx, herhalde Mukaddime'yi de okumuştur.

Batı'da ilk defa Gumblovitch, "Sosyoloji Problemleri" adlı eserinde, İbn Haldun'un imparatorlukları savaşa bağlama fikrini beğenir. Sonra Bouthoul "İbn Haldun ve Sosyal Felsefesi" adlı bir eser yazmıştır. Hilmi Ziya bu eseri tercüme etmiş ve kendi yazmış gibi imzalamıştır. Fındıkoğlu'nun da tatsız tuzsuz bir etüdü vardır. Belçikalı de Greef, Sosyoloji Traite'sinde üstünde durur. Ch. Rappoport: "Bir Tekâmül İlmi Olarak Tarih" adlı eserinde, insanlığın yetiştirdiği büyük felsefecilerin başında onu sayar.

Araplar'da Mehmet Abdullah İnan "İbn Haldun ve Fikir Mirası" adlı bir eser yazar. Cemil Saliba ve Satı bey meşgul olurlar. Mukaddime 3-4 sene evvel bütün olarak İngilizce'ye çevrildi. 1850'de Quatremere, Mukaddime'yi yeniden basar. De Slane'in tercümesi, Journal Asiatique ve Gunther'de 2 kere basılır.

Türkçe tercümelerine gelince: Bizde ilk defa Pirîzade Sahip Molla 5'de 3'ünü yapar. Bilgi sosyolojisi kısmını Ahmet Cevdet Paşa çevirir. Kazim Kadri Oğan'ın tercümesi bir yürekler acısı. Beyrut Üniversitesi profesörlerinden İssawi'nin değerli bir eseri: "An Arab Philosophy of History", "Bir Arab Tarih Felsefesi" başlığını taşır. Vico'nun Scienza Nuova (Yeni İlim) dediği ilmi İbn Haldun kurar ve onun yeniliğini kendi de bilir. Ümran: medeniyet ilmi. İnsan cemiyetinin akış halinde devamlı ve fânî taraflarını belirtir. Şakirdi yok İbn Haldun'un. Ve eserini tercüme eden Cevdet Paşa 12 ciltlik Osmanlı 69 Tarihi'nde (ilk ve son), onu hiç okumamış gibi davranır.

İbn Haldun ısrarla asabiyyet kelimesi üzerinde durur. Grup dayanışması, millî duygu, ümmet sevgisi'dir (esprit du corps) bu. Maulnier, "Melanges de Sociologie Nord-Africain". Mukaddime, bütün İslâm Ortaçağı'nın fezlekesi. Felsefî bir sentez. Osmanoğlu'nun sarayında maaşlı bir kapıkuludur tarihçi. Şehzadenin sünnet düğünleriyle, tesadüfen İstanbul vardır. Kalabalıklar

yoktur bu tarihte, Anadolu yoktur. İbn Haldun tarihi teolojiden temizler, kriteri akıldır. İçtimaî hâdiselerde tesadüf yoktur. Bilinmeyen kanunlar vardır. Darwin'in hayatını koruma, neslini devam ettirme insiyakı ile, Marx'ın, vitalistlerin görüşü çekirdek halinde onlarda mevcut.

İnsanları harekete geçiren başlıca saik: ihtiyaç, gıda ve üretim ihtiyacı. A. Smith'den dört asır önce iş bölümünün sosyal üretimin tabiî bir vetiresi olduğuna dikkati çeker. İnsanlar doğuştan biraraya gelmek için yaratılmışlardır. Biraz Aristo (İnsan politik bir hayvandır). Alet-Silâh yapımı. Nüfus çoğaldıkça, istihsal artar, istihsal arttıkça nüfus çoğalır (Quesney). Şehir büyüdükçe sanatlar gelişir. Hâdiselerin kanunlarını bulur, değer yargıları vermez.

İnsanı muayyen bir coğrafya içinde ele alır. Her hâdise akış içinde incelenmeli. "Tarihçiyi hataya sürükleyen sebepler arasında menfaatlarından ve eski bilgilerinin tesirinden kendini kurtaramayışı gelir," der. Spencer'in "Study on the Sociology"de gösterdiği sosyolojinin geç doğuşunun 10 sebebinin 7'sini o göstermiştir.

7 Nisan 1966

DESCARTES

İskenderiye mektebi 2 dünyanın buluştuğu bir kültür ocağıydı, Doğu ve Greko-Latin medeniyeti. Sonra Avrupa için hayli uzun süren karanlık bir devir. Kıta değiştiren düşünce ve İslâm mücahitlerinin eline geçen meşale... İbn Haldun'la Doğu Rönesansı biter, Asya karanlığa gömülür. Meşale Asya'dan Avrupa'ya geçer tekrar. Bazan düşünce ırmağı kumların altına gömülüverir, sonra berrak ve gür yeniden çıkar.

Rönesans, Thierry'nin dediği gibi 12. yüzyılda başlar. Düşünce belli bir tarih seyri içinde gelişir, onu sosyal realiteden almak, sfenks haline sokmaktır. Ortaçağ Avrupa'nın kuruluş devri. Matbaa ve pusulanın icadı, kâğıt. Küçük zannedilen, ama tarihin iplerini elinde bulunduran birçok fetihler. Ortaçağ hiyerarşiye dayanır. Saint-Thomas d'Aquin bir mertebeler dizisi yapar. Zirvede Tanrı var, Eflâtun'un zirvesinde iyilik vardı. Feodal bir cemiyet, derebeyleriyle rahiplerin Avrupası. Tek istihsal vasıtası kılıç. Kölelik yerini toprak köleliğine terkeder, köyler doğar ve yavaş yavaş dünkü toprak köleleri şehir communaute (cemaat)'lerini kurarlar.

Ziraat ve endüstri ile meşgul olan thiers etat (üçüncü sınıf) doğar. 13. yüzyıl feodal dünyanın kemal çağı. Zirveye varan her cemiyet çökmeye yüz tutar. Köylü mütevekkildir, ahmaktır, batıl inançları vardır ve tarihin dışındadır. İstihsal vasıtaları yenilenmedikçe köy hep aynıdır. Ve bu vasıtaları kendi kendine değiştiremez. Ticaret başka. Speculation hem ticaret, hem düşünce mânâsına gelir.

Düşüncenin beşiği şehirdedir. Düşüncenin, yani felsefenin. Komünler, şehirler derebeylerinin baskısından kurtulduktan sonra yeni bir devir başlar. Toprağı alın teri ile sulayan insanlar derebeyleri tarafından sömürülmektedir. Artık piramidin temeli olan büyük halk tabakası, bu bir avuç insanın kendini istismarına izin vermez. Kilisenin telkinlerine karşı şüphe başlar, zaten tüccarlar meslek icabı şüphecidirler.

Kepler, Galileo çıkmış, tabiat ilimleri almış yürümüştür, ama felsefî düşünce henüz emeklemektedir. Rönesansla ferdiyetçilik başlar. İnsan o zamana kadar communaute'nin içinde erimiştir. Dante, Michel Ange, Machiavelli, Vico, Vinci.. ya tiers etat'nın, ya aristokrat bir burjuvazinin çocukları. Çağdaşlarıyla gönlü arasında uçurum açılan ilk burjuva Montaigne'dir. Şüpheden bile şüphe eden bir şüphe. Que saisje? (Ne biliyorum?). Hiçbir şeye, hattâ cehaletine bile inanmaz. Bir parça A. Gide. Hiçbir şeye karar vermeyen, düşünceden düşünceye atlayan bir fikir adamı. Rabelais daha halk, daha kavganın içinde. Montaigne, Fransız ihtilâlinden sonraki burjuvadır, Rabelais, ihtilâli yapan halk. İkisi de birer hazırlayıcı.

Gerçekte Avrupa medeniyetinin ilk manifesto'su Descartes'in "Usûl Hakkındaki Risâle"sidir. (Bizde 1895, 1938 ve Vekâletin 2 baskısı "Konuşma" diye yanlış çevrilmiştir.) "Usûl Hakkında Risale" liberal burjuvazinin beyannâmesidir. Kiliseyi çatırdatan en büyük düşünce tacidarları, meselâ Descartes, meselâ Voltaire Cizvitler'in talebesiydi. Kitaplar Descartes'in kanma bilmeyen merakını doyurmamışlardı. İnsanları tanımak, ülkeler gezmek istiyordu. Bunun için asker oldu. Hayat kitabını okudu. 10 Kasım 1619'da Tuna kıyısında "poele"in içindedir. Hayatının dönüm noktası o gece.

Düşünce tehlikelerle doludur. Tanrı'nın kudretine ortak olmak arzusudur kiliseye göre. Descartes memnu bölgeye girdiğini sanır ve kendini Tanrı'ya nasıl affettireceğini düşünür bütün gece. Tezadlar içinde bir zekâ, ama çağının tezadları bunlar.Descartes maskeli filozoftur. Emerson, "Fikir adamı egoist olmak mecburiyetindedir" der. "Kalabalık alışkanlıklarını bozanı, kendisinden ileriyi göreni sevmez" der.

Descartes askerlikten fildişi kuleye çekilir. Düşünür ve yazar. 1633'de Galilee'nin akıbeti onu büsbütün korkutur. Öyle ki eserini yakar. Descartes tedbirlidir, korkak değil. Rabelais "Ben hakikat âşığıyım," der, "ama darağacına kadar" diye ilâve eder. Descartes İsveç'te, kraliçe Kristine'in misafiri iken 54 yaşında öldü. Uçuk benizli, hasta bir adamdı. Çok uyurdu. Şaşı kadınlara ve hizmetçilere zaafı vardı. Freud'den önce kendi psikanalizini yapmıştır. İlk sevgilisi şehlâ imiş, ondan şehlâ kadınlardan hoşlanırmış.

Descartes, Fransız burjuvazisinin kendini bulduğu insan. "Usûl Hakkında" şöyle başlar "Akıl, en iyi bölüşülmüş olan nimettir. Aklın eşitliğini haykırmak, insanların eşitliğini haykırmaktır." Bu cümlede bütün demokrasi var. Pascal'ın dediği gibi, insan düşünen bir saz. Tabiatın en zayıf yaratığı, ama düşünebiliyor. Descartes'ın getirdiği büyük yenilik, teori ile pratiği birleştirmesidir (Praxis ile logos).

Matematik bir oyundu, Descartes onu bütün ilimlerin metodu yapar. Cebri geometriye tatbik ederek analitik geometriyi ve mekanik fiziği kurar. Tabiat ilimlerine matematiği sokar. Virgilius çağdaşlarının eserlerinden parçalar alır, eserine kormuş. Söylemişler: "Evet" demiş, "onlara böyle bir şeref bahşettim. İncileri gübre arasından çıkardım".

Descartes Tanrı'nın varlığını şöyle ispatlar: "Şüphe ediyorum. Şüphe etmek mükemmel olmamak. Mükemmel olmadığını bilmek, ancak mükemmel olduğuna inandığım bir varlığın bana bu mükemmeliyet fikrini vermiş olmasına inanmaktır".

Doğu, gönülün, aşkın, hayâlin vatanıdır, batı, aklın, tekniğin, realitenin vatanı. Descartes rasyonalist ve idealist felsefenin ilk büyük temsilcisi. Felsefe bir ferdin eseri, dünya görüşü bir devrin. Kartezyanizm bir felsefe, rasyonalizm bir dünya görüşü. Marksizm bir felsefedir, diyalektik materyalizm bir dünya görüşü.

14 Nisan 1966

THOMAS MORUS

12. asırdan beri hazırlanan burjuvazi, sesini 16. yüzyılda duyurur ve şuurlanır. Rönesans İtalya'dan Fransa'ya, oradan İngiltere'ye geçer. Almanlar bir mythe sayar Rönesans'ı. Yeni bir şey getirmemiş, başakları biçmiştir. Rönesans nominalistlerin realistleri yenişidir. Ortaçağ'da realizm Eflâtun'un devamı. Tanrı idrâk edilmez, aklın vazifesi Tanrı'nın idrâk edilemeyeceğini idrâk etmektir. Nominalizme göre değerler piramidinin zirvesinde Tanrı vardır. Akıl gündelik hayatın dehlizlerini aydınlatır. Bilgiler tecrübe dışı ve gündelik hayata ait bilgiler olmak üzere ikiye ayrılır. Engizisyon daima uyanıktır. Copernikus, Galile, Giardano Bruno aklın cezasını öderler. İspanya'ya Amerika'dan akan altın ancak bir happy few'nun (mutlu azınlığın) hayatını değiştirir. Londra çamur deryasıdır, cam yalnız birkaç köşkte var.

16. asrın başlarında iç savaşlar İngiltere'yi harabe haline getirmiştir. 1535 senesinin Temmuz ayındayız. Londra kulesinin demir kapısı ağır ağır açılır ve kule müdürü ak sakallı bir mahkûma cezasının karannı okur. Kafası cellât satırı ile kesilen bu adam, o çağın en dürüst insanı Thomas Morus'dur. Sokrat'dan 2000 yıl sonra Morus da, şeref verdiği bir ülkenin darağacında gülümseyerek ebediyete kavuşur. Taine, Shakespeare'den bahsederken, onu mum isiyle tanınmaz hale gelen Madonna heykeline benzetir. Morus'ü yaşatan, "Ütopya" adlı eser (1516). Bu kelime de onun dünya dillerine armağanı. Don-Quichotte bir rüyayı yaşar. Thomas More bu rüyayı yaratır.

Marksizm, Marx'la Engels'in birlikte kurdukları, Hegel ile başlayan, Lukacs'da devam eden diyalektik materyalizmin bir safhası. 1796 İngiltere'de büyük endüstrinin kuruluşu. 1819 Fransa'da büyük endüstrinin kuruluşu. Sosyal demokrasinin yetiştirdiği Kautsky, 2. Enternasyonalin kurucularından. İlim, indicatif (olanla) ile uğraşır, imperatifle (olması gerekenle) değil. Her ideolog olmayanın, olması gerekenin resmini çizen adam.

Morus'dan 18. yüzyıla kadar gelen bütün yazarlar bir parça ütopyacıdır. İnsan bellidir, o halde insanı mesut etmek kolaydır. Burjuva yazarlarının çoğu idealist sosyalizmi tercih ederler. Bizde sosyalizm kelimesi II. Dünya Harbi'nden sonra itibar kazandı. Endüstri devriminden evvelki sosyalizm, bugününkünden farklıdır. 1835'le yaşıt kelime. Kolektivizm kelimesi I. Enternasyonal'in İsviçre'nin Bazel şehrinde yaptığı kongrede kullanılır. (Progres gazetesi).

Kolektivizm nedir? Marksistler, devlet sosyalizmine taraftardırlar. Bu sosyalizmden çekinenler kolektivizm kelimesine sarılırlar. Sosyalizmden daha genç bir kelime. Kolektivizm anti-etatiste (devlete karşı), anti-centraliste (merkeziyetçiliğe karşı) bir sosyalizmi ifade eder. Jules Guesde taraftardır. Milran, kolektivizmi demokratik sosyalizm olarak tarif eder. Yani aldatıcı bir kelime bu.

Komünizme gelince, ilk ciddî komünist Eflâtun. Bütün sosyalizmlerin ortak yönü şu: hususî mülkiyetin, sınıflar ve fertler arasında uçurum açmaması için ortadan kaldırılması. Komünizm, sosyalizmin varacağı bir durak. 1847 Komünist Manifest'i.

Sosyalizmde herkes yapabileceğini yapar ve yaptığına göre mükâfatlandırılır. SSCB sosyalizmi kurmak yolundadır. Komünist merhalede devlet kalmayacaktır. Marksist sosyalizm kendine ilmî sosyalizm der. Realiteye dayanmak arzusundadır. Marksizm'e göre cemiyeti baştan aşağı değiştirmek için mevcut düzeni zorla değiştirmek fikri vardır. Ama devletin başka yoldan el değiştirmesi mümkünse, o yol tercih edilir. İki düşman sınıf vardır: burjuvazi-proletarya. Cemiyetin büyük çoğunluğu proleterdir. Batı'nın komünist partileri Sovyet komünist partisine bağlıdırlar, sosyalistler 2. Enternasyonal'e. Fransa'da Sosyalist parti Marksist'tir, komünist değildir.

Sosyalizme ve komünizme yanaşmayan komünistler de vardır. Amerikalı Seligman "Social Sciences"in idarecisi olan bir burjuva ekonomisti, tarihî maddeciliğe inandığı halde, sosyalizme karşıdır. Ona göre sosyalizm, bir temennidir, dilektir. Bir de İngiliz sosyalizmi vardır. Karışıktır.

2 1 Nisan 1966

AVRUPA TARİHİNDEN BİR KAÇ YAPRAK

Descartes, pozitif Batı düşüncesinin ilk büyük çığlığı. Descartes, insan şuurunda kilisenin ve otoritenin kurduğu zinciri parçalar. Avrupa'da Thomas Morus'un Ütopyası'nı, Campanella'nın Güneş Beldesi takip eder. Ütopyalar devri, bir buhran çağı. Buhran çağları manevî kuvvetin sarsıldığı devirler. Araplar'la gelen müspet ilimler kilisenin duvarlarında gedikler açar.

89, bu buhran çağının sona erişi, iktisaden saltanat süren burjuvazinin politik bakımdan da iktidara gelişidir. Napoleon bir çağın sonudur, başlangıcı değil. 19. asır 1814'de başlar. Artık söz paranındır. Kasaların saltanatı başlamıştır. İki yeni mektep doğar: Teokratik ve liberal mektep. Teokratik mektebe göre insanlar Ortaçağ'da mutluydular. Mi-nerve gazetesinin temsil ettiği ikinci liberal mektep için, söz endüstrinindi, Ortaçağ unutulması gereken bir devirdi.

18. asır her şeyi yıktı. Voltaire'in inkârcı felsefesi, d'Holbach ve Diderot'nun materyalizmi bütün inançları yıkmıştı. İradelerde, zekâlarda ve istihsalde anarşi. Her cemiyette içtimaî tabakalaşmalar olur. Bu tabakalaşmalar şuurlanınca sınıf olur. Bunun için de Proudhon ve Marx'a göre, bu sınıfların içinde bulunan fertlerin "istikbâle raci talepleri" olması gerekir. Bir sınıf ayrı bir tarihi olduğunu farketmek mecburiyetindedir.

12. asırdan 18. asra kadar aristokrasi ile rahiplerin dışında kalan herkes tiers etat (üçüncü sınıf) idi. İhtilâlden sonra burjuvazi geniş halk tabakalarını ziyafet sofrasından uzaklaştırdı. Ve fakir halk, kilise avlusundan fabrikaya geçti ve proletarya oldu. I. Enternasyonal 28 Eylül 1864. Komünist manifest'i 1847. İşçi sınıfı henüz kendi ideologunu yetiştirmemiştir. Bir sınıfın şuura kavuşması için öbür sınıfların ona yardım etmesi lâzım.

Fransızlar bizim Osmanlılar'a karşı aldığımız durumu hiçbir zaman almamışlardır. Fransa'nın kral olarak başına geçirdiği zat idam ettiği kralın kardeşi idi ve Fransa'nın düşmanları ile birleşmişti. Ama Fransa onların hepsini kendi evlâdı sayar. Fransa'nın bizden farkı nankör olmayışı.

20 Ağustos 1966

28 Nisan 1966

AKIL VE İMAN

19. asır 1814 Waterloo savaşı ile başlar. 20. asır ise 1914'de Cihan Harbi ile başlar. Napoleon savaşları bir yandan hürriyet fikrini, eşitlik fikrini savunurken, Avrupa halklarını Fransız burjuvazisi yararına sömürüyordu. Savaş bir müddet için istihsal kuvvetlerine yardım etti. Korsikalı generalin milyonlarca insanın kanı pahasına çizdiği Fransa haritası (1795-1815), ihtilâlden önceki sınırlarına dönmüştü. Sona eren bir rüya devri idi o.

XV1I1. Louis'nin lütfettiği "charte", burjuvazi ile asillerin anlaşması. Napoleon, "Bir memlekette hem fakir, hem zengin varsa, o ülkede mutlaka bir din de olmalıdır," der. İhtilâlden sonra çöken temporel (maddî) ve spiritüel (manevî) gücün yerine yenilerini nasıl koyacaktık?

Kilisenin duvarlarında ilk gediği Protestanlık açtı. İncil-Tevrat tercümeleri Katoliklik için çok zararlı oldu. Aklın ışığı imandan uzak tutulmalıdır. Hıristiyanlık Avrupa'da organik bir devir yaratmıştı. Avrupa tek blok halinde Asya'ya saldırmıştı. Protestanlık, ilk Hıristiyanlığa dönmek istediği için bir mânâda Katoliklik'ten geri.

Kur'an yalnız lafzıyla değil, şiiri ile ruhiyle bir bütündür, bir dilden bir dile geçerken şiiriyeti, musikîsi de ölür. Kelebeğin bir avuç toz olması gibidir kutsal tercümeler. Hazret-i Muhammed çok iyi Arapça bilirdi. Çeşitli nüansları olan bir dildir Kur'an'ın dili. Tevrat çeşitli çağlarda kaleme alınmış, menşei belli olmayan, yüz kızartıcı parçaları bulunan bir kitap. Hazret-i İbrahim'in karısını firavuna nasıl peşkeş çektiğini, Hazret-i Lut'un kızları ile mağarada nasıl yattığını yazar. Spinoza'yı panteizme, yani ateizme götüren Tevrat ve İncil'dir.

Her yerde varolan, hiçbir yerde yoktur. Kur'an, Tevrat gibi müstehcen değildir, fakat dehşetle karşılanabilecek olan âyetler vardır. Bu itibarla din bahsinde titiz olanlar, kutsal kitabın çırılçıplak tercümesini istemezler. Elbette geniş kalabalıklar tanımalıdır kitapları. Ama kaç zekâ, onları

tanıdıktan sonra, kutsiyetini kabul edebilir. Vivekananda "Aklın ve ilmin karşısında tutunamayan her din bâtıldır," der.

Gerçekten Müslümanlığın devam etmesini isteyenler için Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi tehlikelidir. Ama ister istemez edilecektir. Kur'an sadır olmaya başladıktan sonra İmrül Kays, şiirlerini Mekke kapısından almıştır. Dinin tahlile tahammülü yoktur. Dinle akıl ayrıdır. Din bir coşuştur, bir ürpertidir. İlim Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu ispat edemez. İlim bu bakımdan agnostiktir. İlimle din arasında hiçbir uzak-yakın münasebet yoktur. Birçok ilim adamları dine inanır, din bir ihtiyaçtır. Bu konuda söylenebilecek her şeyi Spencer "İlk Prensipler" adlı kitabında söylemiştir. Bilinmez diye insan zekâsına bir şuur çizmek olur mu? Bilinmez demek sınır çizmektir. Sınır çizmek bilginin başlangıcıdır.

Lavoisier'nin "Hiçbir şey kaybolmaz, hiçbir şey yeniden varolmaz" dediği gibi, din de "Allaha ısmarladık deyip" gitmez. Bu itibarla kilisenin çöküşü Fransız insanının düşüncesini daha saçma, daha teolojik yönlere sürüklemiştir. Teolojik devir, fetişist, politeist, monoteist devre diye üçe ayrılır. Metafizik devre Tanrılar'ın yerine birtakım mefhumların, tecridin yerleştiği devirdir. Metafizik devre bir buhran devridir. Pozitif devre müspet ilimlerin saltanatı devri.

Liberal Thierry, 35 yaşlarında gözlerini kaybeder. Onu Prenses Belgiojozo alır. Capri'deki evinde misafir eder. Büyük bir gazeteci olan ve düelloda ölen Armand Carrell sekreteridir. Türkiye'de 5 sene kalmıştır, 1854'de. "Türk Hayatından Sahneler" adlı eseri de çok tatlıdır. Prenses Belgiojozo Vico'nun eserlerini Fransızca'ya çevirmiş, başına da 100 sayfalık bir etüd yazmıştır. (Scienza Nuova).

5 Mayıs 1966

SPİRİTÜEL İLE TAMPOREL

1815'de bütün aydınları işgal eden mesele buhran çağını nasıl sona erdirmek gerektiğidir. Greko-Latin medeniyeti devrinde bütün insanları kaynaştıran ortak inançlar vardı. Organik bir çağdı o. Aynı değer tablosu itibarını her insan için muhafaza ederdi. Hıristiyanlık ve Müslümanlıkta da

öyle. İnsanlık düğüne gider gibi koşuyordu ölüme. Fert yoktu, cemiyet vardı.

16. yüzyıldan sonra kilisenin otoritesi, pozitif ilimlerin gelişmesiyle sarsıldı. Öte yandan Katolik kilisesinin temellerini de, Protestanlık kemirmişti.

Descartes, Batı ferdiyetçiliğinin, Batı endüstrisinin ilk büyük temsilcisi. 16. yüzyılda başlayan critique çağı, Fransız ihtilâlinde sona ermedi. Dünkü mabedler yıkılmıştı, Tanrı heykellerinin kaideleri boştu.

1923'den sonra Türkiye'de Spiritüel-tamporel değişmesine şahit oluyoruz. Tanrı'nın ruhsatı ile tahta geçen, onun temsilcisi olan padişah tarihe göçüyor, yerine kılıç otoritesi kuruluyor.

Belki de spiritüel ile tamporelin aynı elde olması bir bedbahtlıktı. Bütün büyük medeniyetlerde birbirlerinden ayrıydılar. 1923'den sonra da bizde tamporel-spiritüel ayrımı olmadı. Tek kuvvet Mustafa Kemal'di. Tek başına ihtilâller yaptı, tarihi zorlayış memleketin kaderinde ne gibi değişiklik yaptı, istihsal sistemine, geniş kütlelerin hayatına ne getirdi? Hiç.

Spiritüel kuvvet yok. 1815'deki Fransa gibi mutlak bir anarşi içindeyiz. Aydınları etrafında toplayan bir ideoloji yok. X. Charles 1830'da tahttan inince, burjuva kral, Şemsiyeli kral Louis-Philippe tahta geçer. Sismonde de Sismondi, gelişen endüstrinin insanlığın başına ne büyük felâketler açacağını daha 1819'da söyler, ama hâl yolunu bildirmez. "Science d'oü prevoyance, prevoyance d'oü action". (İlim sayesinde önceden görüş, önceden görüş sayesinde eyleme geçmek mümkündür.)

Hegelciler ikiye ayrılır:

a) Sağ Hegelciler: Nietzsche, Kirgeegard, Heidegger, Egzistansiyalistler, faşistler.

b) Sol Hegelciler: Marx, Engels, Lenin.

Auguste Comte, bir tarafıyla da faşizme açılır. Maurras, Brunitiere onun talebeleri. Fransa sistemli bir kafa olarak Descartes'dan sonra Comte'u yetiştirir. Comte, Beatrice'de Tanriyı gören Dante gibi, insanlığı görür

Clotilde de Vaux'da. "Ruhu aşk, temeli düzen, amacı terâkki olan insanlık dini".

YAZ NOTLARI

Sanatları ilk defa birleştirmek fikri Wagner'indir. Opera bütün sanatların sentezidir, sanatların sanatıdır. Max Nordau milletlerarası Yahudi cemiyetinin genel sekreteri, Viyana üniversitesinde sinir mütehassısı, uzun yıllar Paris'te kalmış.

Fransız edebiyatı hakkında 2 eseri var: "Vue du dehors" (Dışardan bakış), "Degenerescence" (Yozlaşma). Fransız ve dış edebiyatçılar Nietzsche, Wagner, İbsen... Nordau diyor ki "Tekâmül sanatların birleşmesi değil, ayrılmasıdır. İlkel cemiyetlerde sanatlar biraradaydılar".

***

Türkiye'de dinle ilgisi kesilenler ya (Abbe Meslier'nin) Baron d'Holbach'ın imzasıyla çıkan Sağduyu'yu (1928 Abdullah Cevdet tercümesi), ya Buchner'in Madde ve Kuvvet'ini okumuşlardır. Abdullah Cevdet Arapgirli'dir, doktor G. le Bon'u Türkiye'ye getirir. Baha Tevfik çok genç ölür. "20. Yüzyılda Zekâ" adlı bir dergisi vardır.

"En France, tout finit par les chansons" (Fransa'da her şey şarkılarla sona erer). Beranger 19. yüzyıl istibdat müesseselerini temelinden çatlatır, sonra da, "Mais je me tais par respect pour les moeurs" (Ama örf-âdete olan saygımdan dolayı susuyorum, artık) der. Taine insanlığı tanımak isteyenlere 3 yazar tavsiye eder: Dük de Saint-Simon, Balzac, Shakespeare.

Mehmed İzzet, Hess ile Gleyz'in sosyolojisini çevirir. M. Bonifas ile Necmettin Sadak'ın yazdığı 2. bir sosyoloji kitabı vardır. Taine'in, "Les Origines de la France Contemporaine" (Çağdaş Fransa'nın Kökenleri) adlı eseri halk tabakalarının ayaklanmasını tutan bir kaledir. Solcular onu sevmez, ama tarihî maddeciliğin büyük bir kısmı onun eserinde mevcuttur.

Türkiye'de herkes Taine'in şakirdi olduğunu söyler: H. Cahit, Köprülü, Ahmet Şuayp (Servet-i Fünun'un en çok okuyan eleştiricisi "Hayat ve Kitaplar"da uzun uzadıya Taine'den bahseder.) Sainte-Beuve'de büyük bir şairin hayâli ve içliliği vardır, büyük bir şair olamadı, çünkü Hugo gibi bir

çınarın dibinde yetişen bir çiçekti. Roman denedi: "La volupte" (Şehvet). Roman nasıl Balzac'ın, dram nasıl Shakespeare'in has bahçesi ise, edebiyat tenkidi de Sainte-Beuve'un has bahçesi. Sainte-Beuve yazarı fizyolojisine ve sosyolojisine bağladı. Fikir adamını incelerken yalnız insana değil, muhite de eğilir. Sainte-Beuve "Port-Royal" adlı eserinde bütün 17. asrı, Racine'i ve Pascal'ı yetiştiren bir manastır açısından inceler. "Causeries du Lundi" (Pazartesi Sohbetleri) de makalelerinin toplamıdır.

Kolektif psikolojinin ve tenkit tarihinin bu en parlak temsilcisi uzak çağların keşfedilmemiş zekâlarını ortaya çıkardığı halde, çağdaşlarına karşı çok kıskançtır. Eflâk-Boğdan voyvodası Prens Hançeri'nin 3 ciltlik lügati (1842), Türkçe üzerinde yapılan ilk ve son büyük lügat.

Spencer, sosyolojinin neden en geç kurulan ilim olduğunu "Study on the Sociology"de inceler. "Dirileri idare eden ölülerdir" sözü Comte'a aittir. 1791: İlk Fransız Anayasası yapılır, 1793, onu yeni bir Anayasa izler. Anayasa hukuku ilk 1797'de İtalya'da, Ferrare üniversitesinde okutuluyor. 1834'de Paris üniversitesinde Rossi okutmaya başlıyor. 1852'de ders kalkıyor, 1871'de yeniden konuyor.

Fransızlar Anayasa hukuku kelimesinin yanına siyasî müesseseler hukuku kelimesini ilâve ettiler. Joseph Prudhomme, Champfleury tarafından ortaya çıkarılan bir ahmak tipidir. "Le char de L'Etat navigue sur un volcan" (Devlet arabası bir volkan üzerinde yüzüyor). Veya "Cest mon opinion et je la partage" (Bu benim görüşüm ve onu paylaşıyorum) der. Flaubert'in Bouvard ile Pecuchet'sini hatırlatır.

Gündüzleri elinde fener dolaşarak insan arıyorum diyen Diogene, onu huzuruna çağırtan İskender'e "Onun sarayından benim fıçıma kadar olan mesafe, benim fıçımdan onun sarayına olan mesafeye eşit" der. Marx "La Lutte de Classes en France"da (Fransa'da Sınıf Savaşı) 1870'de 100 günlük işçi komünasını Prusya ordularını çağırarak bastıran başbakan Thiers'i anlatır. Blanqui biraz Don-Quichotte'a benzer. II. Meşrutiyet'in derin olmayan sevimli çehresi Baba Rıfkı, Nakus-ü Adem'i (Yokluk Çanı) yazar.

Mirabeau'dan sonra Fransa'da Jaures ayarında bir hatip yetişmemiştir. (Bergson'un sınıf arkadaşı). Clemanceau'nun dediği gibi "Tek başına bütün bir çoğunluktur" (tek sosyalist mecliste). Jules Guesde, Lafargue onu

şiddetle hırpalarlar. Jaures "Histoire Socialiste de la Revolution Française"de (Fransız İhtilâlinin Sosyalist Tarihi) Marx'la Michelet'yi kaynaştırır. Süleyman Nazif "Batarya ile Ateş"de ondan saygı ile bahseder. Jaures'in en büyük düşmanı Barres ölümünü haber alınca hüngür hüngür ağlamıştır.

Amerikalı sosyologlar sosyal olayların zorlayıcılık karakterini sosyal kontrol terimleriyle ifade ederler. Toynbee'nin tarih felsefesi, bütün medeniyetler dinlerin tesiriyle meydana gelmiştir görüşüne dayanır. Agnostique: Bazı problemlerin bilinemeyeceğini söyleyenler. Saint-Simon, sekreteri Thierry, sekreteri Armand Carrel. (Girardin'le düelloda öldü. Girardin ilk gazeteci, karısı Balzac'ın arkadaşı. Charles Andler, Manifeste tercümesinin önsözünde Marx'ın öncülerine neler borçlu olduğunu anlatır. Jules Guesde ile Gabriel Deville Marx'ı Fransa'ya sokarlar.

Truisme: Herkesin bildiği şeyleri kendi bulmuş gibi söylemek. (Verites de Palisse: Palisse, ölmeden 15 dakika evvel canlı idi). Schipio Sighelle "Sükût ancak şantajda altındır" der.

İTALYAN CEZA MEKTEBİ

1- Cesare Lombroso-Ceza antropolojisinin kurucusu. Suçluların fizik ve moral tetkiki, suçlu psikolojisi.

2- Ferri (Sociologie Criminelle'in (Suç sosyolojisi) kurucusu, İtalyan sosyalist partisinden).

3- Garafore: mürteci.

4- Schipio Sighelle, Tarikatlar, siyasî partiler psikolojisi, suçlu kalabalık uzmanı.

"Acem Mektupları'nda" Montesquieu "Tımarhânedekiler, dışardakiler kendilerini akıllı sansın diye içeri tıkılmış bedbahtlardır" der, Sighele de "Hapishaneler dışardakiler kendini namuslu sansın diye yapılmıştır", der. Suçta tekâmül şiddetten hileye geçişledir.

GENEL FELSEFE

1- Ontoloji

a) Tanrı

b) Madde

c) Ruh

d) Varlık.

2- Epistemoloji

a) Bilginin kaynağı

b) Hakikate uygunluğu

c) Dış dünyanın varlığı.

Metampsychose = samsara = tenasüh = ruhların göçü.

Anasır-ı erbaa = 4 ana unsur.

"Fare için en korkunç hayvan, kedidir, aslan değil". Cevdet Paşa'nın kızı Fatma Aliye Hanım, A. Mithat Efendi'ye Draper'in eserlerini "Les Conflits de la science et de la religion" (İlimle Dinin Çatışmaları) ve "Histoire du Developpement Intelectuel en Europe"u (Avrupa'da Fikir Tarihinin Gelişmesi) tavsiye eder. Adnan Adıvar "Tarih Karşısında İlim ve Din"i yazmıştır. Tevfik Fikret endividüalizmin, kitleden kopan insanın en sevimli örneğidir.

Kavga eden her cemiyet iyimserdir. Kavga canlılığın ifadesi. Gerçek gelişme insanın insanla mücadele etmekten vazgeçip, elele vererek tabiatla mücadelesidir.

İnsanlığın tarihini çevreleyen 2 inanç:

1- Cyclique (Devrî) inanç: İnsanlığın başladığı noktaya dönmesi. İ.Ö. 3800-4000'deki Harappa ve Mohencodara medeniyetleri. 1953 Psche'sinde C. Levi-Strauss soruyor: Bu şehirler küçük ölçüde bir New York veya Washington. İnsanlık yaptıklarını yıkmaya mı mahkûm? Hindliler'in yükseliş ve çöküş çağı inançları gibi Vico'da da Corsi ve ricorsi var.

2- Perfectibilite infinie (Sonsuz Mükemmeliyet): Mme de Stael. Sonradan bu inanç ahmakça kabul edilir. Lamartine "Cours familier de litterature"de (Edebiyat Dersleri) boyuna çatar ona.

Haçlı seferleriyle Doğu'dan yaşamayı öğrenen Batı, Amerika'nın keşfiyle de akan altın ırmağı sayesinde kilisenin duvarlarını yıktı. Rönesans insanı sarhoştur. Greko-Latin hayranlığına Descartes bir son verir ve Aristo'yu tarihteki tahtına oturtur.

17. yüzyılda Eskiler (Boileau) = yeniler (Perrault) tartışması vardır. Goldmann "Büyük eser, yaratıcının arzusu dışında yaratılan eserdir" der. Brunitiere "zevk sübjektif olduğuna göre bir estetik ilmi kurulabilir mi?" der. Evet diye cevaplandırır, belli bir terbiyeden geçmiş insanların üzerinde anlaştıkları noktalar vardır. Tenkidin hem sanat, hem ilim tarafı vardır.

SOCIALISME

Littre-Cilt IV, 1873 sy. 1957.

- Siyasî ıslahatı 2. plâna alarak bir sosyal ıslahat programı sunan sistem.

Darmesteter'in Akademi lügatına sosyalizm kelimesi 1878'de kabul edilmiş, bilhassa servetin dağılımı konusunda toplumun yeni baştan düzenlenmesini isteyenlerin doktrini. Grand Dictionnaire'de sosyalizm, sosyal ıslâhat temeline dayanan hükümet sistemi olarak tarif ediliyor.

"Rousseau ile Mably'nin çatık kaşlı sosyalizmi her şeyi eşitliğe fedâ eder".

(Frank.)

"Sosyalizm insan haysiyetini öldüren sosyal istibdatla, cemiyeti öldüren ferdiyetçiliğin zıddıdır". (Laurent de I'Ar-deche.)

"Sosyalizm = Despotizm"dir Bastiat'ya göre, oysa

"Sosyalizm = Medeniyet"tir Girandin'e göre.

"Sosyalizm felsefî bir gövdeye aşılanan ekonomi politiktir".

Proudhon.

Grande Encyclopedie'ye göre, sosyalizm kelimesini ilk defa Pierre Leroux 1832'de individualisme'in zıddı olarak kullanıyor. Müphem. Owen (1835) ekonomik organizasyonun çalışanlar lehine komünist transformasyonu, olarak tanımlıyor, onu. Daha sonra kâh demokrasinin müteradifi (eş anlamlısı), kâh devletin ekonomik hayata müdahalesi mânâsına kullanılmıştır. Bugün: Mülkiyet rejiminin komünizm veya kolektivizm istikametinde değiştirilmesi, yani her türlü özel mülkiyetin sosyal mülkiyet haline getirilişi - komünizm; yahut istihsal vasıtalarının sosyalleştirilmesi - kolektivizm. Grand Larousse'a göre ise sosyalizm, istihsal ve mübadele vasıtalarını kolektifleştirme sayesinde sosyal sınıfları ortadan kaldırarak,

insan cemiyetlerinin organizasyonunu kökten ıslah amacını güden doktrinlerin bütünüdür.

* * *

"J'ai soif aupres de la fontaine" der, Fr. Villon. (Çeşmenin yanındayım ve susuzum).

Voltaire, Pegas'a (Köpükten doğan şiir atı) "insan ebediyete bu kadar kitapla senin sırtına binerek gitmez" der. "Büyük dediğimiz kitaplar, klâsik dediğimiz kitaplar, herkesin kendini okumuş farzettiği, fakat kapağını dahi açmadığı kitaplardır" der Gide. Bernham "1946'da kapitalizm ölmek üzeredir, ama yerini menager dediğimiz endüstriyellere bırakmaktadır" der.

Fikir, Aşil'in kılıcı gibidir; kendi açtığı yarayı kendi tedavi eder. Thibaudet, Saulnier, Jasinski, Pommier, Henri Peyre, Guy Michaud edebiyat sosyologları. Tite-Live ile Tacite Roma, Thucydide ile Herodote Yunan tarihçileri. Montesquieu Vico'yu okumuştur, ama bir Ödip kompleksiyle bahsetmez ondan. Bossuet'e göre tarih sadece XIV. Louis tahta geçsin diye bütün aktörleri oynatır, Bossuet hâdiseleri Tanrı fikriyle açıklar.

18. asrın şüpheci zekâsı olayları yalnız Tanrı'yla açıklayamaz. Voltaire yalnız çobanla değil, sürü ile de ilgilenmiştir. Restorasyon tarihçilerine göre, tarihi geniş kalabalıklar yapar. Michelet'e göre de kalabalık devdir, kahraman onun omuzlarına binmiş bir cüce.

Guizot "Reflexions sur l'histoire de l'Angleterre" (İngiltere Tarihi Üzerine Düşünceler). Carlyle de "tarih büyük adamların biyografisinden ibarettir" der.

Ebul Faruk'un (Ömer Murat) tarihi sağlam bir kitaptır. Uzunçarşılı'nınki mânâsız bir eserdir. Bediî beyanın (edebiyat) son güzel örneği Ahmed Cevdet Paşa'nın yazdığı "Belâgat-ı Osmaniyye"dir.

Klasisizm'in çok mükemmel bir tenkidini yapan Hugo, Hernani önsözünde "Romantizm edebiyatta liberalizmdir" der. 1870 Shakespeare önsözünde ise, "Romantizm edebiyatta sosyalizmdir" diye yazar.

Namık Kemal Celâlettin Harzemşah önsözünde Cromwell önsözünü bizim edebiyatta tekrarlar ve Divan Edebiyatı'na ağır bir darbe indirir. Demek Divan Edebiyatı'na son darbeyi onun son temsilcisi Namık Kemal vurur. "Lisanımız ve Edebiyatımız", Cezmi Ertuğrul. Recaizade Mahmud Ekrem "Talim-i Edebiyat". İsmail Habib, "Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi". Ahmed Hamdi Tanpınar, "19. Yüzyıl Türk Edebiyatı". Gibbon, "Türk Edebiyatı Tarihi". Hammer, "Osmanlı Tarihi". Abbe Teodorini, "De la litterature des Turques", (Türkler'in Edebiyatına Dair), 1789, 3 cilt.

Edebiyatla cemiyet arasındaki münasebetleri inceleyen Mme de Stael, ilhamını Alman Schlegel kardeşlerden almıştır. Schlegeller Doğu'yu Batı'ya tanıtırlar. 19. yüzyıl Doğu-Batı kültürlerinin kaynaşmasından doğdu. Romantizm devrinde panteizm hâkimdir. G. Schlegel, La litterature dramatique (Dramatik Edebiyat), (Fransızcası, 1830). Sismonde de Sismondi (Marx'tan önce kapitalizmin buhranlarını gösterir, ama hâl çaresi tavsiye etmez), Güney Avrupa edebiyatları tarihi ile edebiyat tarihini kurar. Hallam-Mukayeseli Edebiyatlar (3 Cilt).

* * *

Sınıfların teşekkül etmediği Osmanlı devletini anlamak için Descartes'a kadar Fransa, Locke'a kadar İngiltere, Lessing'e kadar Almanya, Plekhanov'a kadar Rusya cemiyetini incelemek lâzım. Türkiye'de vuzuha kavuşmuş sınıflar yok.

Edebiyat sosyolojisi Taine'le başlar. Escarpit, Gurvitch (Traite), Michaud. Lukacs "Engels, theoricien de la litterature" (Commune dergisi), "Essai sur essai" (Deneme Üstüne Deneme). Mme de Stael "De l'Allemagne" Au. Schlegel G. Necker'den alır (Cours de litterature dramatique, 3 cilt). Kısas-ı Enbiya Ahmet Cevdet Paşa'nın eseri. Sahip Molla ile beraber İbn Haldun'u çevirirler. A. Cevdet Paşa son medreseli. Bizim Bossuet'ıniz. İnşâ-Haber: İbn Haldun'un bilgi tasnifi, tenkide açık olan ve münakaşasız kabul edilenler. Belâgat-ı Osmaniye Cevdet Paşanın eseri (hâlâ irade-i ilâhîye).

Osmanlı tarihi:

1- Cevdet Paşa Tarihi

2- Naima Tarihi.

3- Baron Von Hammer'in Tarihi.

Mommsen: Roma Tarihi.

Curtius: Yunan Tarihi.

Croizet: Yunan Edebiyatı Tarihi.

Duruy (Dirvi) Fransız tarihini yazmak ister. Yunan tarihi 3, Roma tarihi 8 cilt.

Marx, Feuerbach'ı ve Moses Hess'i tanıdıktan sonra Doktor kulüpte toplanan Sol Hegelciler'e katılır. Sol Hegelciler arasında Bruno Bauer, Ruge de bulunmaktadır. İdeoloji, bir mistification'dur çok defa, hâkim sınıfların doktrini. Bunun için Marksist literatürde önce pejoratif (tezyifkâr) bir mânâsı vardı ideoloji kelimesinin. Sonra Engels ona bir dünya görüşü mânâsı verir. Thomas Munzer'i Simavnalı Bedrettin'e benzetebiliriz.

Hess, Hegel mâzîyi anlar der, bir Napoleon'dan sonra tarihçi çıkıyor, bir nevî rapporteur'dür tarihçi. Halbuki Marx'da cemiyet kendi kendini yaratır. Aksiyon şuurlu ve aydınlık bir düşüncenin bazen hazırlayıcısı, bazen devamcısıdır. Okumadan köye git, tetkik et, diyenleri sapana koşmak lâzım. Evvelâ okumak lâzım, Türk insanı başkadır demek saçmalığın ta kendisidir. Realite, bir metodla tetkik edilir. Kapitalist ve sosyalist istihsal sisteminin dışında, onlar bilinmeden bir adım atılmaz.

Diyalektik materyalizm, dünyayı değiştirmek isteyen bir sınıfın ideolojisi. Scientisme, her şeyi katı bir ilimciliğe irca etmektir, Auguste Comte'un doktrini. Yükseliş devrinde burjuvazi, iktisadî liberalizmden, eşitlikten hiç bahsetmez, onun istediği siyasi liberalizmdir, çünkü bu onun işine gelecektir. Proletaryanın ideolojiye ihtiyacı yoktur.

* * *

18. asırda yükselirken, burjuvazi, bütün insanlığın men-laatlarını gözettiğini söylerken samimidir. Çalıştığı halde karnını doyuramayan insan

düşünemez, vakti yoktur düşünecek. Yükselen sınıf, iktidardaki sınıf, öbür sınıfın elinden tutarak, onu yükseltir. Endüstriyel cemiyet, "Herkese ehliyetine göre, her ehliyete eserine göre" formülünü gerçekleştiremedi. Esas gaye: herkese ihtiyacına göre'yi gerçekleştirmek. Masson-Oursel, Brehier'nin doğu felsefeleri kısmını yazmıştır.

18. asır tek şair yetiştirdi: Chenier. Edebiyatın en büyük eyaleti, şiir yok bu asırda Fransa'da. Esasen felsefe ile edebiyatı ayırmak zor birbirinden.

* * *

Capital önce Roy tarafından Fransızca'ya tercüme edildi, Marx tarafından gözden geçirildi. 1872-1875. I. cildin Fransızcası. Elise Reclue ile Moses Hess'in tercüme teşebbüsü, 1869 ile Ch. Keller'inki yarım kaldı. Feuerbach'ın Essence du Christianisme'i de Roy tarafından tercüme edilmiştir. (Almanca 3 cilt).

Kapital'in Almanca baskı tarihi 1867. 2. cildin Almancası Engels, 3. cildi Engels, 4. cildi Kautsky bastırdı. Feuerbach'da felsefî, Marx'da iktisadî kültüre ihtiyaç var. Fransız hükümeti Fransızca baskısından pek memnun olmuşa benzemiyor. 1877'de editör La Châtre iflâs ediyor.

Marx Manifeste'i Fransızca yazmıştır. Capital tercümesini pek beğenmemiş, birçok yerlerini kendisi yeniden tashih etmiştir. Bazı pasajlar ilâve etmiş, bazı görüşleri vazıh hale getirmiş. Bu yüzden Marx Fransızca tercümesini, Almanca bilenlere de tavsiye ediyor.

Engels Capital'in 3. Almanca baskısına Roy tercümesinden pasajlar ilâve etmiş. Yine de bundan sonraki Almanca baskılarda başka ilâveler de var. İngilizce tercümesi 1887. Edward Aveling (Eleanore Marx'ın sevgilisi)-Samuel Moore. (İngilizce tercümesi için Redhouse'a bak) Capital W. Wolff a ithaf edilmiş. Costes editörünün Marx tercümesini Molitor yapmış.

* * *

Marx'ın önsözü (Almanca 1. baskı) 1859'da çıkan Critique de l'Economie Politique'in devamı ilk bölümde adı geçen kitabın hülâsasını verdim.

İngiltere kapitalist üretimin tipik ülkesi. Alman okuyucu İngiltere'deki ziraî veya sınaî işçilerden bana ne derse: De te fabula Narratur. İktisaden geri kalmış ülkelerin aynası, ileri ülkelerdir. (De te fabula Narratur belki Avrupa içi ülkeler için, doğru. Ama kapitalizm onun dışında kalan ülkelerin kapitalistleşmesine - emperyalist çağda izin ve imkân vermiyor.) Le mort Saisi le Vif: medenî kanuna ait bir tabir. Ölüm anındaki irade, esastır. Fransız Ortaçağ kanunu.) İngiltere'de istatistik var. Avrupa'da yok.

Statistique: devlet tasviri, içtimaî yapının tasviri.

Tete de Meduse'ü görünce taş kesilir, insanlar. Marx 19. yüzyılda üniversite tahsili yapmış, çok zekî bir adam. Kendisinden öncekileri okumuştur. O zamanki bir Avrupa entelektüelidir. Horace'ı (De te fabula Narratur), Ortaçağ'ın hukukî yapısını bilmek lâzım. Komünist olmak için, Capital'i okumaya ihtiyaç yok.

Ben 1938'de Hayme Seki'de okudum Capital'i.

Perse kendisini canavar avlarken bulutla örter. Biz ise hakikatlardan kaçarken bulut örtüyoruz yüzümüze.

18. yüzyılda ABD'de kurtuluş savaşı, Avrupa'da orta sınıfın ölüm çanı olmuştur.

19. yüzyılda ABD'deki iç harb, Avrupa işçi sınıfı için tehlike çanı olmuştur. (Sanayileşen kuzeyin sanayileşmeyen güneyi hâkimiyet altına almaktı, harbin amacı. Zenci kölelerin aciz işçi haline gelmesi için hürriyet adına yapılıyordu.) Kemalizm'e göre Marksizm çok daha tutarlı bir ideoloji.

Avrupalılaşalım da diyor Mustafa Kemal.

Solcular Ülkücüler'i kurulu düzenin, burjuvazinin adamı olmakla itham ediyorlar.

Sağcılar da solcuları Moskova'nın adamı olmakla itham ediyorlar.

Diyalog kurmaya yanaşmıyor hiçbiri. Kur'an'ın Arapçası'nı kimse anlamazdı, ama mukaddes kitap diye dururdu, aynı şey şimdi Capital için

sözkonusu.

İçtimaî gebelik kısaltılabilir, ama yokedilemez. Atlamalar yoktur cemiyet hayatında.

İngiliz kilisesi imanla ilgili 38 maddeye sesini çıkarmaz da, geliri ile ilgili 39. maddeye itiraz eder diyor Marx. (Bunu kim Söyledi? diye sormuştum Çetin Altan'a. Cevabı "Moliere" oldu.)

Bizi artık kapitalizm değil, emperyalizm ilgilendiriyor. Onu da Lenin yazmış. Mete Tuncay'ın Sorokin'den yaptığı çeviri "Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri."

ABD başkanı Weit, mesele köleliğin lağvından sonra sermaye ile toprak mülkiyeti münasebetleridir, der. Les manteaux de pourpre, kralların elbisesi. (Erguvan rengi mantolar.) Les Soutanes noirs, papaz cübbesi. (Kara cübbeler) Türkiye'de en yüksek seviye bugün: Marx'ın okuyucusu olmaktır.

Büyük Florantin'i Dr. Hikmet ilk tercümesinde (Dante) Büyük Florantine diye tercüme etmiş.

Marx, ilmî tenkitlerin hepsine hoşgeldiniz, diyor.

Bugün Keynes (kapitalizm) ve Marx (sosyalizm müdafii) üzerine yazı yazılıyor.

1- kitaptakiler

2- hayattaki tatbiki.

Rousseau ile B. Constant liberalizminin en büyük müda-afileri. Teoriye kimse itiraz etmiyor, Marksizm'in tatbikatını tenkit ediyor. Aristo'yu değil, Aristocular'ı, Marx'ı değil, Marx'çıları tenkit etmek lâzım.

Leibniz Osmanlı devletini parçalama projesini XIV. Louis'ye sunuyor. Spinoza'nın Marx üzerinde çok büyük tesiri olmuş. (Plekhanov'da işaret ediyor). Büyük bir muzdaribdir. Mme de Stael Rousseau'nun okuyucusu ve yakınıdır.

II. 1966 - 1967 Ders Yılı

17 Ekim 1966

PROUDHON VE MARX

"Misere de la Philosophic" (Sefaletin Felsefesi) bir maturite (olgunluk) ve transition (geçiş dönemi) eseridir.

Proudhon'un susması haksız olduğundan değildi. Bir sosyalist olarak uzatmak istemiyordu münakaşayı ve Marx'a nazaran bilmediği şeyler vardı. Almanya o devirde yalnız felsefe bakımından ileridir. Ekonomikman fena durumdadır. Proudhon Marx'tan 9 yaş büyüktü, ama Almanca bilmeyen fakir bir köylü çocuğu idi. Hegel'i okumamıştı.

Bu eser felsefî bir metodla ekonomi politik'in sentezidir. Bugün Fransa'da aksiyon olarak yaşayan tek sosyalist Proudhon.

Tağşiş: falsification, sophistication. Bir malın bozulması. (Meselâ altına bakır katılması).

Hegel'in "Philosophie de l'Esprit" (1867) ve "Philosophic 97 de la Nature"ü (1863) Fransızca'ya ilk defa Vera tarafından çevrilmiştir.

Proudhon'a göre tezle antitez birbirinin tamamlayıcısı, bir muvazene var aralarında. Yani tek bir şey. Bir de conciliation olan synthese var. Burjuvazi, Rusya'dan bahsederken, "la colosse au pied d'argile" "Balçık ayaklı dev heykel" der.

Proudhon bir küçük burjuva olduğu için, diyalektiğe meyyal olduğu halde, hiçbir zaman sofizmden öteye geçemez. Marx, Manifeste'de Proudhon'u conservateur socialiste (muhafazakâr sosyalist) sayar.

Sismondi, Manchester mektebinin (Adam Smith, J. B. Say, Malthus, Ricardo) gösterdiği gibi kapitalizmin gül pembe ufuklara yürümediğini, maşinizmin işçi sınıfının felâketine yolaçacağını göstermiştir.

Sosyal unsuru iktisada J. B. Say sokar.

Liberalizm = individualisme (Bireycilik).

Burjuvazinin ortaya attığı bütün teoriler atomisttir. Diyalektikte cüzler bütünün aynı karakterini taşımazlar. Halbuki atomizmde cüzler bütünün, bütün karakterlerini taşırlar. Bu itibarla sosyalizm atomist değildir.

Tel quel: şöyle böyle, ahım şahım değil.

Apologie: müdafaa.

18 Brumaire: Napoleon'un hükümet darbesiyle iktidara, askerî diktatoryaya gelişi. Marx'ın bu isimli kitabı.

Avant- garde: öncü.

Avoir â mener: yönetmek mecburiyetinde olan.

Meneur: elebaşı.

Leader: lider.

Dili aristokrasi yaratır. Fransa'da ayaklanma aristokrasiye karşı olduğu için onlara kötü mânâ verilmiş, elebaşı denmiştir. Halbuki İngilizler'de krala karşı hareketi aristokratlar idare ettiği için yol gösteren mânâsına leader denir.

İngiltere'de burjuvazi + aristokrasi krala karşı birleşir. Fransa'da kral + burjuvazi aristokrasiye karşı birleşir.

Primus inter pares: Benzerleri içinde birinci. (Papa piskoposlar, kral derebeyleri arasında) İngiltere'de sanayileşme sayesinde, sınıflar arasında bir uzlaşma olur. Yün sanayiini kalkındırmak için, Lordlar hayvancılığa başladılar. Şehirlere akın eden toprak köleleri fabrikalara girdiler. Lordlar kamarasının yanında bir avam kamarası doğdu.

Fransa'da Louis Blanc, meclise 1848'de girdi (premarxiste socialisme). Esas sosyalistlerin meclise girmesi 1870'den sonra.

25 Ekim 1966

RESTORASYON TARİHÇİLERİ VE IRKÇILIK

Fransa'da 2 büyük mektep var. Ecole Normale Superieure ve Polytechnique. Thierry 1. mektebin talebesi, Comte 2.'nin.

O devirde liberal düşüncenin müdafii B. Constant'dır. Onun hürriyet mücadelesi yaptığı devirde Thierry, tiers etat'nın, imtiyazsız sınıfın tarihini yazar. İmtiyazlı sınıf, aristokratlarla İçilişe, aynı sınıf sayılır. Aylaklığı temsil ederler ve ekonomik rollerini kaybetmişlerdir.

Racisme (Irkçılık), Tevrat'la başlar. Daima hâkim sınıflar ve müstevli devletler çapulculuklarını mystifier ederler.

"Kâfirin malı, müslime helâl". Tevrat'a göre, Tanrı'nın sevgili kavmi İsrail'dir. Musevi doğulur, Musevi olunmaz. Müslümanlık bir aşiret dini iken, dünya dini olur. Yunan için barbar, Yunanca konuşmayan bütün kavimlerdir.

Thierry için, Fransa'nın asıl ahâlisi Gallo-romenler, Franklar'ın istilâsı bir felâket. Fransa'da Gallo-romenler thiers etat'yı, Franklar feodaliteyi teşkil ederler. Hürriyeti ve ileriyi temsil eden thiers etat'nın ecdadı, toprakları güzelleştirmek isteyen mazlum bir kavimdir. Franklar ise yağmacıdır.

16. yüzyıldan itibaren thiers etat, hem politikada, hem de iktisatta ilerler. Feodalite gittikçe iktisadî bir sınıf olma rolünü kaybeder.

"İngiltere'nin Normanlar tarafından fethinin" de konusu 1648-88 Vik-Tori mücadelesi. Episkopaller'le Presbiteryenler, Katolikler mücadelesini anlatır. Halk Presbiteryen'dir, kiliseyi lüzumsuz bulur. Tahtla mihrap orada da elele verir. Büyük oğlan Lordluk payesini alır babasının, 2. çocuk eveque (papaz) olur. İngiltere'nin gerçek hürriyet taraftan ahâlisi thiers etat.

Irk, bir nevî dekor Thierry'de. Tarihe sınıf kavgasını getiren ve onu iktisadî menfaatlarla izah eden ilk tarihçi Thierry.

Burjuvazi 1789'da bütün insanlık namına hareket ettiğini söylüyordu. İnanıyordu da buna. İhtilâlin hammaddesi işçi ve köylüler, beyni burjuvazi. İnsan haklarının 17. maddesinde ifadesini bulan mülkiyetin varlığı, ihtilâlin sınıflı karakterini belirtir.

Thierry, Mignet, Guizot, Restorasyon tarihçileri.

Guizot, burjuvaziye "zenginleşin" diyen, pahalılığın faziletlerinden bahseden, çok zekî olduğu halde bir gün sonra olacak olan 48 ihtilâlini göremeyen bir politikacı. 89'da duran bir kafa.

Mignet, tarihe şiiri getirir, onu büyü haline sokar. Fransız tarihi aslında 7 cilt. Ama bir de küçük hülâsasını yapmıştır.

Gobineau, bir kont. Babası ihtilâle karşı olan bir harekete katılmış. Doğumu 1816. Restorasyon devri. Elçilikler yapar, Şark'ta bulunur. "İran Tarihi" bugün de değerli tarafları olan bir eser. "Asya dinleri" de öyle. Babilik v.s. kısmı iyi yazılmış. (Babilik eski İran diniydi, Müslümanlık ve Hıristiyanlık arasında bir karışım. Son halifesi Filistin'de otururdu, Amerika'da çok taraftarı olan, gerçekten ileri görüşlü bir din. Bab isminde bir zat atar ortaya. Zerrin Taç (Gurratil ayn) yakılarak öldürülür.)

İngiltere'de büyük endüstri inkılâbı 1870'de başlar. Ondan az önce de East Indian Company Hindistan'ı haraca keser. Haraca kesmesi için tanıması lâzım. Kalküta'da açtığı koleje William Jones gelir. 23 dilde yazar, okur, 20 dilde konuşurdu. 40 yaşlarında öldü.

Sankrit diliyle Latince, Yunanca, Almanca, İngilizce, Farsça arasındaki münasebetler, ona bütün bu dillerin bir menşeden geldiğini, Arya (Asil) diye bir kavmin yaşamış olduğu fikrini ilham eder.

Avrupa Doğu'yu Jones'la, Anquetil Duperron'dan tanır. Duperron, Avesta'yı çevirerek Doğu felsefesini tanıtır Avrupa'ya. Fransız'dır.

Arya faraziyesi henüz millî birliğini kuramamış olan Almanya'nın işine gelir. Avrupa'ya medeniyet getiren mavi kanlı, mavi gözlü, sarı saçlı ırk, yaralanan Alman gururunu şahlandırır. Hind'e alâka artar. Frederic Schlegel bu rönesansın beyannâmesini kaleme alır. Aristokrat, Katolik ve diplomat

olan Gobineau, insanlığı demokrasinin harap ettiğine kanîdir. Ancak, bir elite'in idare ettiği monarşi insanlığı kurtarabilir.

Cemiyette 4 sınıf var.

1- Hayvanlar,

2- Aptallar,

3- Herifler (dröle),

4- Kral çocukları.

Kalabalık, iradesiz, şuursuz bir sürü. Kral çocukları aryen ırktandır. Fransız ihtilâli ayaktakımının iktidara geçmesi.

Tarihte progres (ilerleme) yok, çöküş var. Gobineau, Fransız ihtilâlinde kellesi kesilenlerin çocuğu. Eseri "İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme".

Wagner'e ve karısı Cosima'ya rastlamasaydı birçok cinayetlere fetva vermeyecekti. Wagner ciddiye alır Gobineau'yu ve Tötonlar'ı yücelterek, anti-semitizmin temellerini atar. Gobineau için Almanlar Aryen değildi, bir nevî güneş çocuklarıydı. Wagner'in damadı olan Chamberlain, Alman hayranı bir İngiliz'dir.

1900'e kadar Fransa'da yok Gobineau. İlk defa Robert Dreyfüs, Almanya'da bir makale okur onun hakkında, merakı uyanır. Memleketi Fransa'ya dönünce, Sorbonne'un karşısında Ecoles des Hautes Etudes'ü açan Mademoiselle Dick May'e (ki bir dağ sporunda ölecektir) bahseder. Gobineau'da, alâka çekmeyen konferanslar verir onun hakkında.

Hitler'in (Mein Kampf) Chamberlaine'i benimseyişinden sonra, Gobineau'nun yıldızı Fransa'da parlar, hâlâ da parlıyor. Tatlı hikâyeleri vardır. (Türkmen beyi) Demek ki, Duverger'in iddia ettiği gibi Gobineau ilhamını Thierry'den almaz. Ayrı sınıfların insanlarıdır. Gobineau ölen sınıfının intikamını alır.

Bizde ırkçılık; yamalı bohçanın ipliği hilâfetti. Binbir türlü etnik unsuru bir araya toplamıştı. Ekâliyetler Fransa ve Rusya'dan gelen tesirlerle çözülmeye başlarlar. İttihad ve Terakki komprador burjuvaziyi ortadan kaldırmak ve yerine geçmek ister (Müslüman, Türk bürokratik burjuvazisi).

Muzaffer Şerifin de ırkçılık aleyhinde cici bir kitabı vardır.

9 Aralık 1966

BİRKAÇ ÇAĞDAŞ SOSYOLOG VE YABANCILAŞMA KAVRAMI ÜZERİNE

Jean-Jacques Chevalier, çağımızın yetiştirdiği en büyük ammecilerden biri, Fransız sosyal müesseseleri üzerinde çalışmıştır.

Bouthoul sağcı bir sosyolog. Polemoloji'nin (savaşın sosyal sebepleri ve yarattığı değişiklikler) kurucusu. Bouthoul'un "Ibn Haldoun et sa philosophic sociale"ini Hilmi Ziya kötü bir şekilde çevirmiş ve kendi imzasını atmıştır.

Que saisje'deki "Sosyoloji Tarihi" Sosyoloji Traite'sinin ilk bahislerini teşkil eder. Anti-Marksist. Mosca'nın siyasî fikirler tarihini Fransızca'ya o çevirir.

Aron'un ilk eseri "Alman Sosyolojisi" 1933. Sartre'la 1946'da Temps Modernes'i kurar. Anti-marksist yayınları yüzünden bozuşurlar. 1955'de Sorbonne'a girer. Gurvitch'in ölümünden beri sosyoloji kürsü profesörü. "18 Leçons sur la societe industrielle"de talebeyi sosyal realitenin ortasına atar (Endüstri toplumu üzerine 18 Ders).

I. Cihan Harbi'nin sonunda düşünce sosyolojisi kurulur: Mannheim, Scheller, Lukacs, Fransa'daki temsilcisi Goldmann. Düşünce sosyolojisi, felsefenin sosyolojisidir.

Goldmann, Macar Marksisti Lukacs'ın tesiri altında. "Goethe et son temps"da (Goethe ve zamanı) dünya görüşleri ile sosyal sınıflar arasındaki münasebetleri inceler.

Burjuvazinin kendine göre bir dünya görüşü vardır, liberal, yani ferdiyetçidir. Descartes aklı getirir, Montaigne şüpheyi'

Burjuvazi:

a) Rasyoneldir, akıl kiliseyi yıkar, ihtilâlden önce bütün inançların yakasına yapışır.

b) Üniverseldir. Bütün insanlık adına hareket ettiğini söyler.

c) Hürriyeti savunur, çünkü fikirlerini yaymak için hürriyete ihtiyacı vardır.

Hollanda, Portekiz, İngiltere, Fransa, Almanya sırayla kapitalist olurlar.

Alienation (Yabancılaşma) kelimesini önce şuura Feuerbach kavuşturur. 1842 Essence du christianisme. (Hıristiyanlığın özü) Feuerbach'a göre Tanrıyı yaratan insandır. İnsan en güzel, en mükemmel taraflarını gökkubbede seyreder. Ve kendi eseri olan Tanrıyı, kendinin dışında, kendinden üstün olarak görür.

Başkalaşma, fakirleşme, yabancılaşma.

Din, bir alienation'dur diyen Marx, bu kelimeyi Feuerbach'dan alır.

1835 Strauss, "İsa'nın hayatı" (bir tabuyu düşüncenin ışığında inceler).

16 Aralık 1966

TOCQUEVİLLE

Proportion Gardee: Bütün ölçüler muhafaza edilmek şartıyla.

Mutatis Mutandis.

Tocqueville, liberalizmi temsil eder, Marx sosyalizmi. Liberalizm kaypak bir kelime. Her devirde, her ülkede bir başka mânâ ifade eder.

18. asırda imtiyazlı sınıflara karşı savaş açan thiers etat, her müesseseyi aklın muhasebesine çeker. Liberalizm thiers etat'nın doktrini. Hürriyet ve Fert=rasyonalizm. 18. yüzyıl yazarları için liberalizm bütün hürriyetleri kucaklar.

19. asırda liberalizm 3 ayrı mânâ kazanır:

1- İktisadî liberalizm: İktisadî hayata devlet müdahale etmemeli. (Bırak yapsın, bırak geçsin=Fizyokratlar, Manchester mektebi). İktisadî hayatın kendine göre kanunları var.

2- Siyasî liberalizm: Parlömanter rejim. Genel oy, şeklî demokrasinin temeli.

3- Fikrî liberalizm: Her türlü düşünceye saygı gösteren liberalizm. Her aydın bu mânâda liberaldir.

18. yüzyılda (1830'dan itibaren) liberalizm irticai temsil eder. X. Charles'i deviren geniş tabakalar, sosyalizm bayrağı altında toplanmaya başlarlar.

Burjuvazi kendi sınıfının aristokrasiyle mücadelesinde mutlak hürriyete taraftardır, halk yığınları mevzubahs olunca susar.

İktisadî ve siyasî liberalizm bir müddet ilericidirler, sonra gerici olurlar. Ama fikrî liberalizm her zaman ilericidir.

Tocqueville 1805'de doğar. Babası ayan azası, annesi asil, tarih sahnesinden çekilmiş bir sınıfın, aristokrasinin çocuğu. 1830'da Amerika Cumhurbaşkanı Jacqueson. Liberal görüşlü.

Yeni dünyadaki yeni hapishane rejimini tetkik bahanesiyle Tocqueville, bir arkadaşıyla 38 günlük bir yolculuktan sonra Amerika'ya varır. Tarihin ilk demokrasisi.

19. asırda burjuvazi Fransız ihtilaliyle iktidara geçer ve endüstri ihtilâli olur ingiltere'de. Endüstriyel rejimin akıbeti ne olacaktır sorusuna cevap arar Tocqueville.

Aristokrasi haklarını kanıyla elde etmişti. Okuyan, düşünen, dövüşen oydu. Toprak köleleri henüz hayvan gibi yaşıyorlardı. Demokrasiyi ilk defa kilise gerçekleştirir. Din adamları seçilirdi, boyuna tazelenen bir aristokrasi. Kilise toprak sahibi olmaya başlayınca, Spirituel'den tamporele dönünce mahvoldu.

Amerika'ya giderken Tocqueville'in bavulunda J.-B. Say'ın Ekonomi Politik kitabı vardı. Dönüşünde bir mucize addolunan "De la Democratie en Amerique"i yazdı. (Amerika'da Demokrasi).

Tocqueville demokrasinin istikbâldeki tehlikelerini, ferdin toplumdan kopuşunu sezer. İnsanlar bir kutunun içindeki bezelyeler gibi birbirleriyle kaynaşmazlar. Halbuki Ortaçağ'da sınıflar arasında bir kaynaşma vardı. Ortaçağ Dante ile sona erer, İtalyan burjuvazisi onunla sahneye çıkar.

Balzac'ı sosyal psikolojinin kurucusu olarak tanıtan İtalyan Marksisti, Antonio Labriola'dır. Engels'in dediği gibi, bütün bir devri onun eserlerinden öğrenebiliriz.

Tarihin ölüme mahkûm ettiği sınıfı, önce en mükemmel evlâtları tenkit eder.

Tocqueville'e göre Amerikan demokrasisini tehdit eden tehlike çoğunluğun despotizmidir. Kendinden başka Tanrı tanımayan fert için tek değer vardır: sayı. Tarih kendisinde başlar ve biter. Sayının hâkimiyeti. Demokrasiyi tehdit eden 49'un üzerinde 51'in baskısı. Demokrasi sayının, sürünün hâkimiyetidir, sadece maddî istihsalle meşgul olan sınıfın hâkimiyeti.

Tocqueville 12 sene mebusluk, Dışişleri bakanlığı yaptı.

Demokrasi (müsavaat) önüne geçilmez bir gerçek. Demokrasi servet farklılaşmalarını azaltacak, orta sınıflar hâkim olacak. Orta sınıf ihtilâllere karşıdır. Buhranlar tabiî.

Konformizm: Mevcut müesseselere saygı. Araba izinden gidiş. Politikada oportünizm.

23 Aralık 1966

YABANCI DİL MESELESİ

Durkheim'e göre cemiyette patolojik ve normal hâdiseler vardır. Az-gelişmiş ülkelerde kültür, patolojik bir olaydır. "Son ders-i felâket neye maloldu düşünsen Beynin eriyip yaş misli akardı gözünden." diyor Akif.

C. Levi-Strauss medeniyetleri ikiye ayırır.

Cumulatif: nesillerin birbirini tamamladığı, her neslin eklemeler yaptığı medeniyet. Yakın zamanlara kadar ilkel cemiyetler birikim yapmadılar.

Bizim bedbahtlığımız Tanzimat'tan beri her neslin yaptığını bir sonraki nesil yıktı, Doğu'da hâlâ kurulmadı bu kümülatif medeniyet. Kümülatif olmayan medeniyetlerde insanlar yerlerini bulamamışlardır. Kültür, vuslatı tehlikelerle dolu bir Kleopatra.

***

Sosyalizm kelimesi 1830'da çıkar tarih sahnesine, sosyalizm de öyle. Çünkü sosyalizm tarih sahnesine yeni çıkan bir sınıfın dünya görüşüdür, Weltenschaung'udur. Her sınıfın kendine göre bir dünya görüşü var. Burjuvazi rasyonalist, individualist, liberaldir.

Sismondi "Ekonomi Politik Prensipleri"ni İngiltere'yi ziyaret ettikten sonra yazar. 1817. J.-B. Say ve Ricardo'nun eserleri o çağda basılır. 1847 "Manifeste Communiste."

Sosyolojinin içinde anarşistler de var. Herzen, Bakounine, Kautsky, Mao.

Burjuvazi, birtakım şirketler vasıtasıyla Asya'yı pazar yapar.

Türk tarihi mücerret bir tarih değil, dünya tarihinin içinde.

Asya, Avrupa tarafından geri bırakılmıştır.

Ortaçağ'daki Müslüman-Doğu ile Hıristiyan-Batı çatışması, Avrupalı'nın Asyalı'ya düşman gibi bakmasına yolaçtı.

Yabancı dil bilen herkes haindir, yabancı dil bilmeyen herkes cahildir.

Batı dili ve kültürü Aşil'in kılıcı gibi, açtığı yarayı yine kendisi kapatır. İktisaden geri bırakılmış ülkelerin aydınlarıyla, sosyalist düşünürler bir dereceye kadar ittifak halindedirler.

Kapitalizm olmasaydı, Osmanlı İmparatorluğu çökmezdi. Asya'nın geri kalışı, kapitalizmin onu yenisi bir hakikat. Marksist sosyalizm, kapitalizmin nasıl işlediğini gösterir.

Metodu: diyalektik materyalizm, birçok meseleleri aydınlatmıştır. Marksist sosyalizmin birçok tarafları, âdeta amme malı olmuştur.

İktisaden geri kalmış memleketler tek başına incelenemezler.

Lefevbre, Marksist mektebe diyalektik materyalizm der ki, doğrudur. Marksizm'e göre istihsal kuvvetlerinin belli bir derecesine uygun istihsal münasebetleri vardır. Aron belli münasebetler, belli kuvvetleri icap ettirmez, diyor.

Aynı alt-yapı, aynı üst-yapıyı icap ettirmez.

Her Türk aydını, mutlaka çağımızın kaderini tayin eden sosyalizmi, tarihî gelişmesini, Batının ekonomik-sosyal tarihini bilmek mecburiyetindedir.

Marksist sosyalizmin dışında bir sosyalizmin kurulması, ancak Marksist sosyalizm bütünüyle bilindikten sonra mümkündür. Henüz Marksist sosyalizmin dışında bir sosyalizm yok.

Tocqueville'in içtimaî sınıf tasnifi servet dağıtımındaki rollerine göredir, istihsaldeki görevlerine göre değil.

30 Aralık 1966

MARX'A DAİR

Durkheim "eğer insanları mutluluğa kavuşturamayacaksa, sosyolojiyle bir saat meşgul olmaya değmez" diyor. Her sosyolog bir dâvânın, bir dünya görüşünün adamıdır. R. Aron'da burjuvazinin yarattığı değerler tablosunun adamıdır.

Burjuvazi tarih sahnesine çıkan sınıflar içinde en büyüğü, en değerlisi, insanlığa en çok şey katanıdır.

Aron, "18 Leçons sur la Societe Industrielle" (Endüstriyel Toplum Üzerine 18 Ders)'de, daha Tocqueville'in 1830'da (ayrı yollardan aynı neticeye varan iki devlet Amerika'yla Rusya) keşfettiği neticeyi tetkik eder. Benzeyen-benzemeyen yönlerini araştırır.

Antropologlar soyumuzun gelişmesinde üç durak bulurlar.

1- Ateş

2- Neolitik ihtilâl

3- Endüstri ihtilâli.

1883 Marx'ın ölüm, Keynes ve Schumpeter'in doğum yılı. 1876'da Ribot (çağdaş psikolojinin kurucusu) Revue Philosophique'i (Felsefe Dergisi) kurar. Bu liberal dergide sosyalizmin ve Marksizm'in adı yıllarca geçmez.

Georges Sorel, Mussolini ve Hitler'in çok sevdiği, Lenine'in dehâ müsveddesi olarak vasıflandırdığı, sui generis bir sosyalist: Anarşist sendikalizmin, faşizmin kendisinden büyük faydalar sağladığı bir dehâ. Milletlerarası gericiliğin temsilcisi olan G. Le Bon'un kitabı ilk defa Revue Philosophique'de yayınlanır.

Marx 1844'de Paris'de Engels'le tanışır. 1850'den itibaren Londra'da British Museum'da geceli gündüzlü çalışır. 1859'da "İktisat Tenkidi" ve "Giriş"i yazar, daha sonra da, tarihî maddecilik hakkındaki görüşünü 41 yaşında formüle eder.

İnsan önce ihtiyaç demek. Nevin ve şahsın bekası. Belli bir tabiat içinde olan insan ihtiyaçlarını giderirken âlet de yaratır. Tabiatı değiştirirken, kendisi de değişir.

Michelet "tarih kaderle hürriyet, maddeyle zekâ, insanla tabiat arasındaki savaştır" der.

Tabiat hep aynı, insan mütemadiyen ilerledi. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak için biraraya gelirler. Yeni ihtiyaçları karşılamak için yeni aletlere ihtiyaç var. O halde temel olay ekonomik olay. (İbn Haldun)

Üretimi şartlandıran istihsal kuvvetlerinin durumu. İnsanın teknik kabiliyeti elindeki istihsal kuvvetlerinin durumuna göre değişir. Yani şartlı bir hürriyet vardır. İstihsal kuvvetlerinin belli bir gelişmesi, belli istihsal münasebetleri yaratır, (belli anlaşmalar, belli müesseseler).

Tarihi materyalizme göre, istihsal kuvvetlerinin durumu insan münasebetlerine de tesir eder. Çeşitli determinant (belirleyici) kuvvetler son tahlilde istihsale bağlanır.

Marksizm monist değildir, üst-yapı, alt-yapı münasebetleri çok çapraşıktır. İstihsal kuvvetleri boyuna değişir, halbuki üst-yapı kemikleşir. O zaman patlamalar başlar.

İdeolojiler, bir sınıfı şuurlandırırlar. Brunschvig'e göre, sosyolojinin kurucusu Montesquieu'dür. Hegel'e göre mutlak ruhun, Tanrı'dan farkı şuursuz olması.

Mutlak ruh gerçekleştikçe şuurlanır. Upanişadlara göre de Tanrı dünyayı yaratmak suretiyle kendi kendini sınırlar, bu bir fedakârlıktır onun için.

23 Aralık 1966

YABANCI DİL MESELESİ

Durkheim'e göre cemiyette patolojik ve normal hâdiseler vardır. Az-gelişmiş ülkelerde kültür, patolojik bir olaydır. "Son ders-i felâket neye maloldu düşünsen Beynin eriyip yaş misli akardı gözünden." diyor Akif.

C. Levi-Strauss medeniyetleri ikiye ayırır.

Cumulatif: nesillerin birbirini tamamladığı, her neslin eklemeler yaptığı medeniyet. Yakın zamanlara kadar ilkel cemiyetler birikim yapmadılar.

Bizim bedbahtlığımız Tanzimat'tan beri her neslin yaptığını bir sonraki nesil yıktı, Doğu'da hâlâ kurulmadı bu kümülatif medeniyet. Kümülatif olmayan medeniyetlerde insanlar yerlerini bulamamışlardır. Kültür, vuslatı tehlikelerle dolu bir Kleopatra.

***

Sosyalizm kelimesi 1830'da çıkar tarih sahnesine, sosyalizm de öyle. Çünkü sosyalizm tarih sahnesine yeni çıkan bir sınıfın dünya görüşüdür, Weltenschaung'udur. Her sınıfın kendine göre bir dünya görüşü var. Burjuvazi rasyonalist, individualist, liberaldir.

Sismondi "Ekonomi Politik Prensipleri"ni İngiltere'yi ziyaret ettikten sonra yazar. 1817. J.-B. Say ve Ricardo'nun eserleri o çağda basılır. 1847 "Manifeste Communiste."

Sosyolojinin içinde anarşistler de var. Herzen, Bakounine, Kautsky, Mao.

Burjuvazi, birtakım şirketler vasıtasıyla Asya'yı pazar yapar.

Türk tarihi mücerret bir tarih değil, dünya tarihinin içinde.

Asya, Avrupa tarafından geri bırakılmıştır.

Ortaçağ'daki Müslüman-Doğu ile Hıristiyan-Batı çatışması, Avrupalı'nın Asyalı'ya düşman gibi bakmasına yolaçtı.

Yabancı dil bilen herkes haindir, yabancı dil bilmeyen herkes cahildir.

Batı dili ve kültürü Aşil'in kılıcı gibi, açtığı yarayı yine kendisi kapatır. İktisaden geri bırakılmış ülkelerin aydınlarıyla, sosyalist düşünürler bir dereceye kadar ittifak halindedirler.

Kapitalizm olmasaydı, Osmanlı İmparatorluğu çökmezdi. Asya'nın geri kalışı, kapitalizmin onu yenisi bir hakikat. Marksist sosyalizm, kapitalizmin nasıl işlediğini gösterir.

Metodu: diyalektik materyalizm, birçok meseleleri aydınlatmıştır. Marksist sosyalizmin birçok tarafları, âdeta amme malı olmuştur.

İktisaden geri kalmış memleketler tek başına incelenemezler.

Lefevbre, Marksist mektebe diyalektik materyalizm der ki, doğrudur. Marksizm'e göre istihsal kuvvetlerinin belli bir derecesine uygun istihsal münasebetleri vardır. Aron belli münasebetler, belli kuvvetleri icap ettirmez, diyor.

Aynı alt-yapı, aynı üst-yapıyı icap ettirmez.

Her Türk aydını, mutlaka çağımızın kaderini tayin eden sosyalizmi, tarihî gelişmesini, Batının ekonomik-sosyal tarihini bilmek mecburiyetindedir.

Marksist sosyalizmin dışında bir sosyalizmin kurulması, ancak Marksist sosyalizm bütünüyle bilindikten sonra mümkündür. Henüz Marksist sosyalizmin dışında bir sosyalizm yok.

Tocqueville'in içtimaî sınıf tasnifi servet dağıtımındaki rollerine göredir, istihsaldeki görevlerine göre değil.

30 Aralık 1966

MARX'A DAİR

Durkheim "eğer insanları mutluluğa kavuşturamayacaksa, sosyolojiyle bir saat meşgul olmaya değmez" diyor. Her sosyolog bir dâvânın, bir dünya görüşünün adamıdır. R. Aron'da burjuvazinin yarattığı değerler tablosunun adamıdır.

Burjuvazi tarih sahnesine çıkan sınıflar içinde en büyüğü, en değerlisi, insanlığa en çok şey katanıdır.

Aron, "18 Leçons sur la Societe Industrielle" (Endüstriyel Toplum Üzerine 18 Ders)'de, daha Tocqueville'in 1830'da (ayrı yollardan aynı neticeye varan iki devlet Amerika'yla Rusya) keşfettiği neticeyi tetkik eder. Benzeyen-benzemeyen yönlerini araştırır.

Antropologlar soyumuzun gelişmesinde üç durak bulurlar.

1- Ateş

2- Neolitik ihtilâl

3- Endüstri ihtilâli.

1883 Marx'ın ölüm, Keynes ve Schumpeter'in doğum yılı. 1876'da Ribot (çağdaş psikolojinin kurucusu) Revue Philosophique'i (Felsefe Dergisi) kurar. Bu liberal dergide sosyalizmin ve Marksizm'in adı yıllarca geçmez.

Georges Sorel, Mussolini ve Hitler'in çok sevdiği, Lenine'in dehâ müsveddesi olarak vasıflandırdığı, sui generis bir sosyalist: Anarşist sendikalizmin, faşizmin kendisinden büyük faydalar sağladığı bir dehâ. Milletlerarası gericiliğin temsilcisi olan G. Le Bon'un kitabı ilk defa Revue Philosophique'de yayınlanır.

Marx 1844'de Paris'de Engels'le tanışır. 1850'den itibaren Londra'da British Museum'da geceli gündüzlü çalışır. 1859'da "İktisat Tenkidi" ve "Giriş"i yazar, daha sonra da, tarihî maddecilik hakkındaki görüşünü 41 yaşında formüle eder.

İnsan önce ihtiyaç demek. Nevin ve şahsın bekası. Belli bir tabiat içinde olan insan ihtiyaçlarını giderirken âlet de yaratır. Tabiatı değiştirirken,

kendisi de değişir.

Michelet "tarih kaderle hürriyet, maddeyle zekâ, insanla tabiat arasındaki savaştır" der.

Tabiat hep aynı, insan mütemadiyen ilerledi. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak için biraraya gelirler. Yeni ihtiyaçları karşılamak için yeni aletlere ihtiyaç var. O halde temel olay ekonomik olay. (İbn Haldun)

Üretimi şartlandıran istihsal kuvvetlerinin durumu. İnsanın teknik kabiliyeti elindeki istihsal kuvvetlerinin durumuna göre değişir. Yani şartlı bir hürriyet vardır. İstihsal kuvvetlerinin belli bir gelişmesi, belli istihsal münasebetleri yaratır, (belli anlaşmalar, belli müesseseler).

Tarihi materyalizme göre, istihsal kuvvetlerinin durumu insan münasebetlerine de tesir eder. Çeşitli determinant (belirleyici) kuvvetler son tahlilde istihsale bağlanır.

Marksizm monist değildir, üst-yapı, alt-yapı münasebetleri çok çapraşıktır. İstihsal kuvvetleri boyuna değişir, halbuki üst-yapı kemikleşir. O zaman patlamalar başlar.

İdeolojiler, bir sınıfı şuurlandırırlar. Brunschvig'e göre, sosyolojinin kurucusu Montesquieu'dür. Hegel'e göre mutlak ruhun, Tanrı'dan farkı şuursuz olması.

Mutlak ruh gerçekleştikçe şuurlanır. Upanişadlara göre de Tanrı dünyayı yaratmak suretiyle kendi kendini sınırlar, bu bir fedakârlıktır onun için.

30 Aralık 1966

MARX'A DAİR

Durkheim "eğer insanları mutluluğa kavuşturamayacaksa, sosyolojiyle bir saat meşgul olmaya değmez" diyor. Her sosyolog bir dâvânın, bir dünya görüşünün adamıdır. R. Aron'da burjuvazinin yarattığı değerler tablosunun adamıdır.

Burjuvazi tarih sahnesine çıkan sınıflar içinde en büyüğü, en değerlisi, insanlığa en çok şey katanıdır.

Aron, "18 Leçons sur la Societe Industrielle" (Endüstriyel Toplum Üzerine 18 Ders)'de, daha Tocqueville'in 1830'da (ayrı yollardan aynı neticeye varan iki devlet Amerika'yla Rusya) keşfettiği neticeyi tetkik eder. Benzeyen-benzemeyen yönlerini araştırır.

Antropologlar soyumuzun gelişmesinde üç durak bulurlar.

1- Ateş

2- Neolitik ihtilâl

3- Endüstri ihtilâli.

1883 Marx'ın ölüm, Keynes ve Schumpeter'in doğum yılı. 1876'da Ribot (çağdaş psikolojinin kurucusu) Revue Philosophique'i (Felsefe Dergisi) kurar. Bu liberal dergide sosyalizmin ve Marksizm'in adı yıllarca geçmez.

Georges Sorel, Mussolini ve Hitler'in çok sevdiği, Lenine'in dehâ müsveddesi olarak vasıflandırdığı, sui generis bir sosyalist: Anarşist sendikalizmin, faşizmin kendisinden büyük faydalar sağladığı bir dehâ. Milletlerarası gericiliğin temsilcisi olan G. Le Bon'un kitabı ilk defa Revue Philosophique'de yayınlanır.

Marx 1844'de Paris'de Engels'le tanışır. 1850'den itibaren Londra'da British Museum'da geceli gündüzlü çalışır. 1859'da "İktisat Tenkidi" ve "Giriş"i

yazar, daha sonra da, tarihî maddecilik hakkındaki görüşünü 41 yaşında formüle eder.

İnsan önce ihtiyaç demek. Nevin ve şahsın bekası. Belli bir tabiat içinde olan insan ihtiyaçlarını giderirken âlet de yaratır. Tabiatı değiştirirken, kendisi de değişir.

Michelet "tarih kaderle hürriyet, maddeyle zekâ, insanla tabiat arasındaki savaştır" der.

Tabiat hep aynı, insan mütemadiyen ilerledi. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak için biraraya gelirler. Yeni ihtiyaçları karşılamak için yeni aletlere ihtiyaç var. O halde temel olay ekonomik olay. (İbn Haldun)

Üretimi şartlandıran istihsal kuvvetlerinin durumu. İnsanın teknik kabiliyeti elindeki istihsal kuvvetlerinin durumuna göre değişir. Yani şartlı bir hürriyet vardır. İstihsal kuvvetlerinin belli bir gelişmesi, belli istihsal münasebetleri yaratır, (belli anlaşmalar, belli müesseseler).

Tarihi materyalizme göre, istihsal kuvvetlerinin durumu insan münasebetlerine de tesir eder. Çeşitli determinant (belirleyici) kuvvetler son tahlilde istihsale bağlanır.

Marksizm monist değildir, üst-yapı, alt-yapı münasebetleri çok çapraşıktır. İstihsal kuvvetleri boyuna değişir, halbuki üst-yapı kemikleşir. O zaman patlamalar başlar.

İdeolojiler, bir sınıfı şuurlandırırlar. Brunschvig'e göre, sosyolojinin kurucusu Montesquieu'dür. Hegel'e göre mutlak ruhun, Tanrı'dan farkı şuursuz olması.

Mutlak ruh gerçekleştikçe şuurlanır. Upanişadlara göre de Tanrı dünyayı yaratmak suretiyle kendi kendini sınırlar, bu bir fedakârlıktır onun için.

6 Ocak 1967

İLİM, TEKNİK VE SANAT

Comte'un "Üç hâl kanunu"na göre, her toplum daha güzel bir istikbâle doğru yolalan bir kervandır.

19. asır bütünüyle terâkkiye inanır. Bu inanç 17. ve 18. yüzyıldan geliyor. Çünkü istikbâli fetheden her sınıf iyimserdir. Condorcet, d'Holbach, Voltaire, Diderot hep iyimserdirler.

1825'e kadar hâkim olan düşünce, insanlığın terâkkiye koştuğu inancı. Gerçekten de burjuvazi hem ülkeler fethediyor, hem de yeni teknikler. İlk defa Brunitiere "ilmin iflâsını" haykırdı. Saadet kilisededir, ilim vaha yerine serap sunuyor. Renan, karşı çıktı bu fikre.

Global toplumda bir terâkkiden bahsedilebilir mi? Her nesil kendisinden sonrakine bir miras bırakır. Tarih bu miras. Bir sonraki nesil bir önceki nesilden bir şeyler alıyor ve ona bir şeyler katabiliyorsa o toplum ilerliyor demektir. Tarih bir değişme ve birikme.

İlerlemeden bahsedebilmek için birikmeye ihtiyaç var. Bu birikmenin geçerli olduğu tek saha, ilim. Arşimed'le Fisagor'un teorileri üzerinde yeni teoriler kurulmuştur. Demek ilimde bir zenginleşme, bir ilerleme var.

Tekniğe gelince, teknik bir birikim değil, bir yaratış. Zaman zaman bir teknik bırakılır, bir başkası alınır. Rönesans'dan beri insanın demiurges'lüğü dev adımlarla ilerliyor. "Prometheen medeniyet" (burjuva medeniyeti) 16. yüzyıldan beri gelişiyor.

Makinanın endüstriye tatbiki ile müthiş bir atlama yaptı insanlık. Vico için insanlık daima dönen bir harman beygiri, yürür, ama aynı çember etrafında. Corsi-ricorsi. Brahmanlar için de birçok yogalar var. İnsanlık bu çağları tekrar yaşar. Teknik gelişme bizim dışımızda.

Güzel sanatlarda böyle bir gelişmeden bahsedilemez.

17. yüzyıldaki eskiler-yeniler kavgası yükselen burjuvazinin feodal topluma açtığı savaş.

Perfectibilite indefinie (sonsuz mükemmeliyet) prensibini Condorcet ve Mme de Stael müdafaa eder. Maymundur, Tanrı olacaktır insan, Nietzsche'nin dediği gibi, ama uçurumun üstüne gerilmiş bir ipte yürür, tehlikelerle dolu etrafı.

Romantizm indefinie olmayan perfectibilite'yi kabul eder.

Güzel sanatlarda birbirine eş eserler vardır, bir üstünlük yoktur. "Bütün şaheserler birbirine denk" (Hugo). Güzel sanatlar bitmeyen bir yaratış, ezeli güzelin çeşitli ifadeleri.

19. yüzyıldaki Preraphaelite okula göre (Ruskin, Swim-burne) RaphaePin resmi bir çöküşü ifade eder. İktisatta ilerleme var mıdır, yok mudur? Darwin ve Spencer evolutionisme'in (evrimciliğin) iki büyük temsilcisi. İ.Ö. 4000'de yazının keşfi Strauss'a göre en büyük tekniklerden biri. Başlangıçta hâkim sınıfların kudretini arttırmışken, sonradan diyalektik bir dönüşümle halk tabakalarının zincirlerini kırmasına yaramıştır.

Evolution kelimesini Pristley kullanır önce.

Belli sınıf münasebetleri, belli bir içtimaî yapı, belli edebiyat türlerini yaratır.

Bir Mahabarata, bir Odise belli bir zamanda yazılabilirdi ancak. Tanrılar'ın olduğu çağda Aşil olabilirdi. Destanın olabilmesi için mitolojinin olması gerek. Roman, Cervantes bir yana Le Sage'a kadar yok. Roman burjuvazi ile çağdaş. Önce ilâhîler, Tanrılar'a söylenen neşideler. Sonra cenkler başlar: Destan, Sonra Trajedi, tiyatro ve lirik şiir.

20 Ocak 1967

BATI'DA ORTAÇAĞ

Ekonomide ilerlemeden bahsedilebilir mi? Sosyal varlık, bir sosyal emektir de. Savaşın ön planda olduğu, esaretin hüküm sürdüğü ülkelerde çalışma hor görülür.

Liberaller için devlet bir jandarma devleti.

Sismondi ilk defa kapitalizmin buhranlarını görür, Maşinizm'in işçi sınıfına saadet getirmeyeceğini söyler. Marx ona küçük burjuva sosyalisti derse de, değildir. Gerçeği gören tarafsız bir ilim adamıdır.

Politika, ekonomi politiktir. Gerçek siyaset iktisat problemlerini halletmektir fikri, o devir için büyük bir merhale.

Artan istihsal kendiliğinden bütün insanları saadete kavuşturmadı. Tekniğe şükran neşideleri okuyan burjuva aydınları (Sismondi, Cariyle hariç), şimdiki Maşinizm'e lanet yağdırıyor.

Toprak köleleriyle feodalitenin beyleri arasında bir düşmanlık yoktu. Bir ailenin fertleri gibiydiler. Hiçbir zaman toprak kölesi, işçi kadar sömürülmedi.

Burjuvazi, kafası ve koluyla kuvvetlendikten sonra kılavuzluk rolünü benimsemiştir. Kilise ve taht rasyonel olmaktan çıkmıştır, binaenaleyh reel olmaktan da çıkmıştır.

Bir karanlıklar çağı değil Ortaçağ. Derebeylik düzenine savaş açan burjuvazi, o çağın bütün değerlerini ayaklar altına aldı. Ortaçağ organize bir devir. Bütün vicdanlarda aynı emel.

Avrupa tek kalp, tek kafa, istihsal sistemi değiştikten sonra içtimaî strüktür de bozuldu. Akış halindeki tarihte bir merhaleydi. İnsanlık denen kervan Ortaçağ durağından çoktan kalktı.

B. Russell "Mutluluğun Fethi". Bir Amerikan milyarderinin bedbahtlığını, milyonlarına milyon katmak için nasıl çırpındığını anlatır.

27 Ocak 1967

POLİTİKADAN SOSYOLOJİYE

Politika, sürüleri gütme, sınıflar arasında bir denge kurma sanatıdır. Valery'nin tabiriyle insanı en çok ilgilendiren konulardan uzaklaştırma sanatıdır. Politika, sosyolojinin tarih öncesi. Bütün sosyal ilimlerin ebesi felâkettir. Politika da büyük ızdırapların arifesinde doğar. "Prens" Politika ilminin ilk büyük kitabıdır. Politika az sonra sosyoloji adı altında yeni bir hüviyet kazanacaktır.

Politika cemiyet halinde yaşayan insanların mümkün olduğu kadar birbirlerine az zarar vererek yaşamalarını temin eder. Bir çoban, bir yönetici ilmidir. Fertler felsefe yaratırlar.

Sınıflar dünya görüşü yaratırlar.

Sosyalizm kelimesi önce İtalya'da Kralcı mânâsında, sonra İngiltere'de Robert Owen'da, Fransa'da Louis Reybaud ve Pierre Leroux'da geçer. Sosyalizmin sahneye çıkması için çalışan halk yığınlarının doğması gerekirdi. Bu itibarlı kelimenin ve ideolojinin doğuşu 19. yüzyıldadır.

Sosyal kavramı tarih sahnesine burjuvaziyle çıkar. Zaten Fransız burjuvazisi bütün insanlık namına hareket ettiğini söylüyor, buna inanıyordu da. 1817'de endüstriyel kelimesi doğar.

Spencer'e göre tekâmül askerî cemiyetten endüstriyel cemiyete geçişle olur.

Montesquieu'nün "Kanunların Ruhu"yla politika, ilim şahsiyeti kazanır. Montesquieu bir aristokrattır, oysa Rousseau bir küçük burjuvadır. Montesquieu aynı zamanda patrona-lizme kaçan bir devlet sosyalizminin kurucusudur. Rousseau, C. Levi-Strauss'a göre antropolojinin kurucusudur.

Fransız ihtilâli sırasında Sieyes politique'i, Robespierre sosyal'i temsil eder. Sosyalin temsilcisi sosyalist değildir muhakkak. Sosyal, sosyalizme açılan kapıdır.

Kaç millet, kaç teorisyen varsa, o kadar sosyalizm vardır. Fakat bu vahdette tenevvü'dür (birlikte çokluk). Aslında ızdırap çekenlerin, sömürülenlerin, emekçilerin doktrini olan sosyalizm tektir.

Mükemmel bir sosyal düzen ütopyadır. Çünkü cemiyet bir tezadlar bütünüdür. Fransız ihtilâli doğuştan gelen imtiyazlara karşı çıkıyordu, sosyalizm servetten gelen eşitsizliklere.

8 Nisan 1967

ÇAĞDAŞ İNSAN RÖNESANS'LA YAŞIT!

Koestler, "çağımızın büyük ızdırabı, komiserle yogi arasındaki anlaşmazlıktır," diyor. Yogi bakışlarını iç-dünyaya çeviren, madde dünyasındaki fetihleri küçümseyen fikir adamı. Asya'dır yogi. Komiser kâinatın sırlarına akıl erdirmek suretiyle mekaniğe, müspet ilimlere dayanan Batı'dır, Rusya veya Amerika'dır. Bu iki kutup arasında düşüncenin çeşitli nüansları uzanır. Yogi için komiser ahmak bir robottur, mevcut değildir ki diyaloğa geçsin.

Çağdaş insan Rönesansla yaşıt. Ortaçağ'da Batı, bir parça Doğu'dur. Eğer Doğu mistiğin, tevekkülün, rüyanın, şiirin vatanıysa, İbn Haldun yogiden çok, komisere yakın.

Ortaçağ'da papa ve imparator vardır. İnsanoğlu kendisi doğmadan yazılan bir trajediyi oynamak için gelir dünyaya.

Henüz milletler yoktur, Hıristiyanlar vardır. Bir bakıma huzur içindedir insan, hürriyet tehlikelerle dolu bir dünya, kendi yolunu kendinin çizmesi insanın.

Dünya dillerine Machiavelique, Machiavelisme diye iki kelime ihsan eden Makyavel, çağdaş insanın ilk temsilcisi. Vazifesini harfiyen yerine getiren, mütevazi bir memur.

Rönesans kilisenin dogmalarına karşı insan zekâsının isyanı, Ortaçağ'ın vesayetinden kurtuluşu. Rönesans bir dünya düzeninin sona ermesidir, imparatorluğun ve papanın sonudur bu. Yeni monarşiler kurulur. İspanya, Fransa, İtalya.

II. Frederic, Prusya tahtına çıkmadan önce Anti-Makyaveli kaleme almıştır. "Ben milyonlarla meşgulüm, onbinlerle değil" diyen Lenine de, Hitler de Makyavelist'tir.

Jean Giono, "Makyavel'in büyüklüğü insan denen saati bütün zemberekleriyle önümüze dökmesidir" der.

Rönesansla iki büyük düşünce akımı başlar. Makyavel'in, Hobbes'un ampirizmi, Thomas Morus'ün, Campanella'nın ütopizmi.

Yogi insana, "Tat Twam asi" (sen Tanrısın) der, halbuki Marquis de Sade "Köpeksin" der. İnsan Pascal'ın dediği gibi ne melektir, ne hayvan. Fevzi-Î Hindî'nin dediği gibi: Hakî eğer be zulmet-i hesti mukayyedî Arşî eğer be nur-u ilahî münevveri.

14 Nisan 1967

ORTAÇAĞDAN ÖNCE ORTAÇAĞDAN SONRA

Bütün Renaissance -Emerson'un tâbiri ile- 2 representatif men'de (temsilî kişilik) toplanır: Machiavel - Bacon.

İnsan düşüncesi ilk defa Himalayalar'da kanatlanır. İ.Ö. 5. yüzyıl. Tarihin mihver çağı: Boudha, Zerdüşt, Caina. Batı medeniyeti Greko-Latin medeniyetinin mirasçısıdır.

İlimde mucize yoktur. Mucize birikmelerin bir dereceden sonra mahiyet farkı göstermesidir. Yunan mucizesi yoktur.

Yunan medeniyeti eski felsefelerin bazan muhteşem, bazan soluk bir yankısıdır. O kadar. Ama Yunan kendi orijinalitesine inanıyordu. Bu bir nevî narsisizmdi.

Makedonyalı fâtih İskender, Himalaya eteklerine gittikten sonra Yunan'ın ne kadar az orijinal olduğunu idrâk edecektir.

İskenderiye mektebinde Hind panteizmi ve Asya teolojisi var.

Atina mağlup olduktan sonradır ki Asya okyanusu Batı'yı istilâ eder. Fenikeli tüccar Zenon, Yunanistan'a yeni bir dünya görüşü getirir: ölmeden evvel ölmeyi söyler.

Antisthenes için de (Kelbiyûn-Kinik) dünya nimetlerine tepeden bakmak felâketlerden kurtulmanın tek yolu idi.

Diogenes'i, Yunanistan ancak felâketten sonra dinleyecektir.

"Toprak vatanım, nevî beşer milletim" diyen ilk kozmopolittir, Antisthenes. Atina felâketten felâkete sürüklendikten sonra dinleyecektir Stoa'yı. Esirler ve efendiler için yaratılmış bir fert ahlâkı bu. Hayatı gündelik acıları ile yaşayan halka hitap etmez.

Epikür yaşadığı çağın en faziletli insanlarından biriydi. Yunan çöküyordu. Bu çöküşten nasıl kurtulacaktı düşünenler?

Epikür çöken dünyada hâlâ yaşamak isteyenleri davet eder bahçesine. Bir zevkperest değildir, gürültülü hazlardan kaçar, zevki fikirde arar. Ama Machiavel gibi iftiraya uğramış ululardandır.

İ.Ö. 146: Roma yalnız Atina'yı değil, Stoa ve Epikürcülüğü de yağma eder. Memleketine götürür bu iki ekolü.

Epikürcülüğü Karamazof baba gibi yorumlar Romalı. Roma'da Stoa'nın iki temsilcisi var, bir hükümdar ve bir köle: Marc Aurele ve Epictete.

Beşer tarihinde yazılmış iki büyük felsefî poem var: Bhagavat Gita (yazan bilinmiyor).

De Natura Rerum-Lucretius Carus.

Lucretius materyalist, Demokritos ve Epiküros'un şakirdi.

Atomları ve bütün Yunan felsefesini terennüm eder poem-lerinde. 33 yaşında intihar eder.

İsa'nın dini, başlangıçta bir esirler dini. Roma çöker. Ortaçağ'da Batı, içine kapalı. Kilisenin nasları Avrupa'nın genç zekâsını kabuklar içine alır. İpek böceği bir kelebek olamamaktadır, çünkü kilise ona bir krizalit örmüştür.

Batı, aşkı ve şövalyeliği Asya'dan öğrenir. Ortaçağ'da felsefe kilisenin emrinde bir câriyedir, vazifesi dogmaları daha akla yakın hale getirmek.

İlk defa Almanya'da Ortaçağ, eski Yunan'dan daha büyük gösterilir. Fransa'ya bu görüş romantizmle geçer. Ortaçağda Arupa tek vücuttur. İnsan insanın kurdu değildir. Disiplin, yani ahenk hâkimdir. Herkes lâyık olduğu yerdedir. Yalnız değildir insan ve insanı sever, birbirine menfaatıyla değil, 'ınukaddesatıyla bağlıdır.

Comte'a Ortaçağ'ı Maistre ile Bonald tanıtır. 13. yüzyıldan sonra 3. sınıf yükselmeye başlar. Teoloji yerini metafiziğe terketmektedir.

Rönesans ile kilise ve taht sarsılır. Amerika, yeni ticaret yolları. Hâkimiyetini kaybeden İtalya. Madrid, Londra, Amsterdam ve Paris'in yıldızları parlar. Avrupa saadeti ücra bir manastırın dehlizlerinde aramaz artık, yaşamak ister hayatı Elizabeth İngilteresi 1588'de İspanyol donanmasını mağlup eder. Bir altın ırmağı akmaya başlar İngiltere'ye.

Sidney, nesirde, Spencer şiirde, Shakespeare ve Ben Johnson yetişir.

Copernikus'un 1543'de çıkan kitabı antropos-kosmos münasebetini altüst eder. Bütün semavî dinler için kâinatın hikmet-i hilkati insandır. Ahsen-i takvimdir, çünkü hayvan-ı natıktır. Dünya kâinatın, insan dünyanın merkezidir.

Bruno ilim uğruna odun yığınlarının üstüne çıkar. Galilei gösteremez aynı büyüklüğü: Rabelais, "Mücadelemde odun yığınlarına kadar varım" der. Montaigne, "Biri size Notre-Dame'ın çanlarını çaldınız derse, önce İngiltere'ye kaçın, aranıza denizi koyun, sonra mücadelenizi yapın" der.

Francis Bacon, Nicolas Bacon'un oğlu. Annesi Latince ve Yunanca okur, yazarmış. Oğlunu o yetiştiriyor. Trinity kolejinde okur, sefaret ataşesi olarak Fransa'ya gider, babasının ölümüyle İngiltere'ye döner. 18 yaşında öksüz ve parasızdır.

Baroya girer, avukat olur. Essex kontu onu himayesine alır, ihanet eder Bacon. 57 yaşında başvekil olur ve rüşvet aldığı iddiasıyla mevkiinden düşer. Eserlerinin çoğunu hayatının son beş yılında yazar. Küçüklükleri, bir devrin küçüklükleri.

Cariyle, "Voltaire ve Bacon o kadar büyüktürler ki küçüklüklerini göremem" der. Güneşte leke bulmak hepimizi bir parça sevindirir. Voltaire bütün 18. asır burjuvazisi; hem şeytan, hem Tanrı. Tefecilik yapar, orduya çürük yumurta satan bir albayın ortağıdır.

Bacon'un ilk kitabı Essays. Shakespeare'in şiiri gibi dolu bir nesir. Bir iddiaya göre Shakespeare'in eserlerini Bacon yazmıştır, fantezisi.

Ben bu haletle tenezzül mü ederdim şi're, Neyleyim kurtulamam tab-ı hevesnâkimden. Nefî

21 Nisan 1967

DURKHEIM

Machiavel insana eğilmişti, Bacon maddeye. Bacon, Descartes'dan önce, Aristo'ya "Artık Yeter", der.

Non Plus Ultra (Daha ilerisi yok), Ortaçağ'ın dövizi. Cebelitarık'tan dönen bir gemi, Herkül sütunları ile sınırlı bir dünya.

Plus Ultra (Daha ilerisi), Renaissance'ın şiarıdır.

Bacon o zamana kadar insanlığın fethettiklerinin bir bilançosunu yapar. Bu güne kadar Avrupa ilme ne getirdi? Bu sualin cevabını vermeye çalıştığı için ilk ansiklopedist.

Burjuvazinin en büyük eseri olan Diderot'nun ansiklopedisi Bacon'a ithaf edilmiştir. Ansiklopediyi bir sınıf yaratır, tıpkı ftünya görüşlerini yarattığı gibi. Fertler ancak felsefe yaranabilirler.

Ansiklopedi bir dünya görüşünü aksettirir, burjuvazi yeni bir binanın plânını çizer. Bacon'un ansiklopedisi, Diderot'nun ansiklopedisinin taslağıdır. İşçi sınıfı henüz ansiklopedisini kurmamıştır. 1912-20 arasında çıkan Sosyalizm Ansiklopedisi bir taslak. Sınıf demek, şuur demektir. Saint-Simon da bir ansiklopedi taslağı yapar.

Burjuvazi yükseliş devrinde rasyonalist ve materyalistti.

İktidara geçtikten sonra kiliseyle beraber çalışır. Kalabalıkları kışkırtmanın mânâsı yoktur. Sorbonne 1950'den sonra ka-pılarını materyalizme açar.

"Mes pensees s'echappent de ma tete comme mousse d'une bouteille de biere". (Düşüncelerim başımın üstünden bir biranın köpükleri gibi kaçıp gidiyor.) Anatole France.

"...est un sot non pas en trois lettres mais bien en douze volumes". (Filanca beş harflik bir salak değil, on iki ciltlik bir salaktır.) İbidem.

"Fikir adamı egoist olmalı. Kalabalık alışkanlıklarını bozanı, ileriyi göreni sevmez." Emerson Durkheim, Hegel ve V. Cousin gibi dersleriyle bütün bir felsefe dünyası kuran insandır. Fransa'da 89'dan sonra burjuvazi ile aristokrasi bir compromis'e (uzlaşmaya) vardıktan sonra üniversitelerde eklektizm=yamalı bohça bir sistem hâkim olur. Kilise hâkim sınıfın şenaat ve cinayet ortağıydı. Avrupa topraklarının 1/3'ü kilisenindi, taçla haç, kılıçla salip bir ortaklık kurmuştu. Burjuvazi yükseliş devrinde rasyonalisttir ve materyalisttir.

Burjuvazi kiliseyi yani aristokrasiyi devirmek için materyalisttir. İktidara geçer geçmez burjuvazi kapılarını kapar materyalizme, kilise burjuvaziyle beraber çalışmaktadır.

Kalabalıkları kışkırtmanın mânâsı yoktur. Sorbonne kapılarını 1950'den sonra açar materyalizme.

Bütün tarih hadiselerini diyalektik olarak düşünmek mecburiyetindeyiz. Nerede, ne zaman, nasıl?

Din bir teselliydi, bir ümitti, bazen bir jandarma idi, bazen bir anne. Burjuvazinin artık teselliye ihtiyacı yoktu. 18. yüzyılda insan şuuruna vurulan zinciri parçaladığı için materyalizm tebcil edilecek bir doktrindi. Toprak aristokrasisine karşı açılan savaşta önce din yenilecekti. 1908'de Türkiye'deki köksüz materyalizmde durum aynı mı? Hayır. Avrupa, materyalizmi Avrupa'da yasak eder, Türkiye'de kışkırtır. 1908'de mekanik materyalizm tam bir gericiliktir Türkiye'de.

1800'de V. Cousin'in renksiz, kokusuz, şahsiyetsiz eklektizmi. Yeni fetihler peşinde koşan burjuvazi. (Charles Maurras, irticaın temsilcisi, Comte'un şakirdi). Üniversite kapılarını her türlü düşünceye kapamıştır.

Durkheim 1858'de Epinal'de doğar. Comte öleli bir yıl olmuştur, Manifeste yazılalı 11 sene geçmiştir. Bir haham ailesinden. Lycee Louis le Grand'da okuyor. Ecole Normale Superieur. 1879'da 3. Cumhuriyet. Hocaları Fustel de Cou-langes, Monod. Bütün gençliği sosyalist yapan Lucien Herr okulun kütüphane müdürü. Durkheim de sosyalizmle ilgileniyor.

Latince tezi Montesquieu, Fransızca tezi iş bölümü üstüne.

1883-87 çeşitli hocalıklar. Ribot'dan, Wundt'dan psikoloji okur.

"İş bölümü" burjuvazi ve klâsik iktisatçılar tarafından kolektivizmle itham edilir. Tez 1893'de yayımlanır. Bordeaux üniversitesinin sosyal ilim kürsüsünde hocalık yapar. Derslerini yazmıştır, talebeleri büyüler. Büyük bir fikir adamı.

Bütününü kitaba geçirebilen, kitap olabilen bir insan. Annee Sociologique etrafında toplar talebelerini. 1915'de oğlu Andre'i harpte kaybeder. 1917'de ölür.

1895-96 derslerinde sosyalizmi inceler, bir chose (nesne) gibi ele alır onu. Proudhon, Marx ve Lassalle'la devam etmek niyetindedir. Ama Parise geçince kalır. Bu dersi yeğeni Mauss 1925'de basar.

Manchester mektebine ekonomizm der; sosyalizme ızdırap çeken yığınların isyan çığlığı. İktisadı plânlamak, cemiyetin hayrına planlamaktır. Liberalizm düzensizliktir.

Jaures=Marx+Michelet. A. France'a göre 20. asrın yetiştirdiği en büyük insan, Jaures'dir.

Durkheim, 1897'de İtalyan Marksisti Labriola'nın tarihî maddeciliğine yazdığı bir tenkitte, Marksizm'e karşı şaşılacak bir anlayışsızlık gösterir. Revue Philosophique'de (Felsefe Dergisi) çıkar yazı.

Durkheim'e göre sosyal olaylar bir subtrat'yla ilgilidir, fert psikolojisini aşan, bizim dışımızda olan, üzerimize baskı yapan olaylar vardır. (Önce contrainte (=zorlama), sonra pression'u (=baskı) kelimesi kullanır). Bu olaylar sosyal olaylardır. Başlarında kolektif tasavvurlar gelir.

1893'de "Division du Travail Social"de (Toplumsal İşbölümü) cemiyetin infrastructure'ünü (alt-yapısını) demografik faktör olarak kabul eder. Mekanik (kilometrekare başına düşen insan sayısı), Organik (bir bölgedeki insanların birbirlerine olan yakınlığı). İbn Haldun da 14. yüzyılda medeniyeti bir nüfus hareketiyle izah eder.

Durkheim'a göre Marx tek yönlü (unilaterale) bir düşünürdür. Alt-yapı ekonomik değildir, ekonomik sosyalin dışındadır. Sosyal temel, nüfus hareketlerine dayanır. Nüfus hareketleri, işbölümünü, o da mesleklerin gelişmesini doğurur.

Mesleklerin gelişmesi alt-yapıyı, yani nüfus hareketlerini etkiler. (İşbölümüne ilk teması Smith yapar). 1898'de fert tasavvurlarıyla, kolektif tasavvurları belirten bir tez kaleme alır Marx. Jaures 1914'de bir serserinin kurşunuyla ölür. Az sonra Rosa Luxembourg'u dipçik darbeleriyle öldürürler.

Gurvitch sosyolojiyi Saint-Simon, Proudhon, Marx ve Comte'un (Durkheim) kurduğunu söyler.

Durkheim sosyalizmi sınıfı bir mahiyet arzettiği, cemiyeti böldüğü için sevmiyordu. Sosyalizme doğrudan doğruya katılmaz. Durkheim "Eğer insanlığın ızdırabını dindirmeyecek, toplumun işine yaramayacaksa, sosyoloji bir saatlik zahmete değmez" der.

1934'de Çoban Köpekleri'ni yazan Paul Nizan, Durkheim'i oportünizmle itham eder. Durkheim son eseri "Dinî Hayatın İlkel Şekilleri"nde de, "İntihar"da da çağdaş cemiyetteki haksızlıklara parmak basar.

Veraset, haksızlıklara yolaçar. Herkes kabiliyetleriyle eşit yerde değildir. Sadi gibi, Gandhi gibi düşünür. Aksaklıkları bilim düzeltecektir.

Durkheim üst-yapıya takılır kalır, yalnız kolektif tasavvurlara yer verir. Marksizm gerçekten unilateral midir?

Engels 1896'da "Ben de, Marx da sosyal hâdiselerin son tahlilde istihsale bağlı olduğunu söyledik", der. Bütün üstyapıyı, tek bir ekonomik faktöre bağlamak aptallıktır diyor.

Diyalektiğe göre, sebeple netice içiçedir, Marx'da da alt-yapı, üst-yapı içiçedir. İdeolojiler bir kere teşekkül ettikten sonra bağımsız bir hayat yaşarlar, ancak son tahlilde ekonomik bir temele bağlıdırlar. Meselâ iktisaden geri bir memleket felsefede baş kemancı rolüne çıkabilir,

Almanya örneğinde olduğu gibi. (Plekhanov, Espinas'ın tenkidini Questions Fondamentales'de yapar.)

Çağımızda Lenine'den sonra Marksizmi temsil eden Lukacs'dır. Plekhanov büyük bir hocadır. Lefevbre ile Goldmann, Macar Lukacs'ın Fransa'daki temsilcileri.

Marksist felsefe tarihçisi, önce üst-yapıyı bütün genişliğiyle inceler. Sonra alt-yapıyla ilgilenir. Kitapla, kitabın yaratıcısıyla, yaratıcının kucağında doğduğu sınıfla ilgilenmelidir.

Marksizm'in hazır hiçbir reçetesi yoktur. Ciddî bir hazırlığı icap ettirir, Marx dışı sosyolojiyi de gayet iyi bilmemizi şart koşar.

Mac İver, Rene Maunier, Marksizm'in bütün faktörlerini tek faktöre indirirler.

Üst-yapının da kendine göre kanunları vardır, bunu ilk tayin eden de Marx-Engels'dir. Şu halde kolektif tasavvurları ayrı bir realite kabul eden Durkheim ile aralarında büyük fark yok.

Dinamik-sosyal farkı: Marx'a göre sosyal dinamiğin kurucusu işçi sınıfıdır, kendi sınıfını değiştirirken bütün insanlığı değiştirir. İdeoloji bir ilüzyonu aksettirmektedir. İdeolojilerle cemiyetin yapısı arasındaki farkı aydınlatan Saint-Simon'dur.

Saint-Simon'da 1965'de girer üniversiteye, Bougie ile Halevy sokamazlar, nihayet Gurvitch sokar onu.

Marx'la Durkheim'in farkı ekonomik faktör ve sınıflar hakkındaki görüşüdür. Durkheim sınıf realitesinin farkına varmamıştır. Çünkü ilkel cemiyetlerde sınıf yoktur. C. Levi-Strauss'un dediği gibi bu bir sosyal kaçış mıdır? Durkheim, "Hayır der, ben bugünün insanını kurtarmak için tarihin alaca karanlığına gidiyorum." Dreyfüs davasında, ayrıca 1914 savaşında da kalemini seferber eder.

Durkheim'i tereddüde götüren ilkel toplumlardaki dindi. Sacre-profane (Kutsal-kutsal dışı) ayrımını yapar. Marx için mühim olan sınıf savaşıdır,

Durkheim için insanın bilgiyle saadete ulaşması. Biri Alman, öbürü Fransız'dır.

Marksizm başlangıçta ısrarla materyalizmi kullanır, çünkü Hegel'in idealizmine karşı çıkar. İlk defa Marx, eşyanın değerini emekle ölçer. Ama görüldüğü gibi Marx'la Durkheim'in aralarında zannedildiği kadar büyük farklar yoktur.

28 Nisan 1967

FAŞİZM

Duverger, Institutions Politiques'in (Siyasî Kurumlar) eski baskılarında, liberal demokrasilerin karşısına diktatörlükleri koyardı, sonrakilerde otoriter rejim oldu. Neden? Diktatörlükte iktidara zorla geçiş mânâsı vardır. Halbuki II. Cihan Harbi'nden sonra iktidar meşru yoldan fethedilmiştir. Otoriter rejimlerse ayrılır.

1- Komünist

2- Faşist

3- Yarı-Faşist rejimler. (İktisaden geri kalmış devletlerde)

Karl Friedrich'in Brzenski'ye yazdığı Totaliter Rejimler'de, bu rejimler belli kıstaslarla tanınır: Resmî bir devlet ideolojisi mevcuttur, millî hayat bir polis kontrolü altındadır. Ordu bir elde toplanmıştır, bütün propaganda vasıtaları ve iktisadî hayat da öyle.

Kelimeler bir mağara idolüdür Bacon'un tabiriyle, bir sisle çevrilidir. Bizi peşin hükümlere sürüklerler. Biz tarihin kördüğümlerini kılıcımızla kestik. Çağdaş dünyayı bir bulut arkasından görüyoruz. Tanzimat'tan beri Avrupa'nın emr-i yevmîleriyle yaşıyoruz. Sosyolojinin tek vazifesi realiteyi her türlü bulutundan temizleyerek incelemektir. Bacon'ın 16. yüzyıl, Descartes'in 17. yüzyılda yaptığını bugün yapmak.

Sosyoloji bize mağaramızı yıkmak imkânını vermelidir. Zaferden zafere koşan bir kavmin düşünceye ihtiyacı yoktu, Kur'an yetiyordu ona. Düşünmek bir mücadeledir, bir aczin ifadesidir. Düşünmeye alışmamış bir kavmin, Avrupa'nın düşünmesini istediği kadar düşünmesini istedik. Kelimelerden korkar olduk.

Bu memlekette düne kadar sosyalizm de, faşizm de iki düşman kuvvetti. Faşizm ve sosyalizm üzerinde düşünülmeyecek demek, hiç düşünülmeyecek demektir: Demokrasinin tek üstün tarafı, her düşünceye

hayat hakkı tanımasıdır. Her iktidar hatâ eder ve hatâlarının gösterilmesinden hoşlanmaz.

Türkiye'de ancak çok partili rejim kurulduktan sonradır ki, kavramların gözünün içine bakabildik. Düşünceye saygı, düşünceye tahammülle başlar. Günümüzde sosyalizm az-çok vatandaşlık hakkı kazandı, bugün sosyalizmin moda olması bir tepkidir.

FAŞİZM, belli bir devirde ortaya çıkıp sönen bir İtalyan dünya görüşüdür (1922 - 1945). Nasyonal sosyalizm de bir başka devlet rejiminin adı. Bir Franko, bir Salazar, bir Peronun faşist rejiminden bahsedilebilir. Ortak yönleri var.

Brasillach, zindanda hâtıra defterine şöyle yazıyordu: "Faşizm ölmeyecektir, insanın kendini bir dâvaya verişidir faşizm, 20. yüzyılın şiiridir."

J. P. Sartre'ın "Altona Mahpuslarında Alman ordusunda subaylık yapan Franz; Kendini isteyerek hapsettiği zindanda, yengeçlere dertlerini şöyle anlatır: "Daima galipler haklıdır".

Faşizm lanete uğramış bir doktrin, dostu yoktur. 45'den beri mağluptur. Liberal rejimler, sosyalistler, mason locaları.

Sosyalizmi az çok etüd eden tek Türk aydını Peyami Safa idi. O sırada Batı Avrupa'da okuyanlar demokrasi, Almanya'da okuyanlar totalitarizme bağlıydı. CHP hangisinin sesi yüksek çıkarsa ona koştu. Kâh "Gök Börü"ye, kâh "Yurt ve Dünya"ya hizmet etti.

Tarafsız olmak yalanların en iğrenci. Yaşayan her uzviyet taraf tutar, taraf tutmamak oportünizmlerin en âdîsidir. İnsan düşüncesi için Herkül sütunları yoktur, "Non Plus Ultra" (daha ötesi yok) yoktur. Herhangi bir ideoloji önce kendi peygamberlerinden öğrenilir, dostlarından, düşmanlarından değil.

Faşizm deyince önce bir Mussolini, bir Hitler geliyor akla.

Sonra faşizmi etkileyenler: Pareto (formel sosyolojiyi çok haklı tenkitlere tabî tutan burjuvazinin Karl Marx'ı), sonra bir Maurras (Lenine'in dehâ

müsveddesi olarak vasıflandırdığı), Sorel, Spengler, Van der Bruck. O devrin İtalyası'nı ve Almanyası'nı tanımak gerek.

Faşizm Türkiye için bir kurtuluş yolu olabilir mi? Türkiye'nin problemlerine henüz dokunulmamıştır, aydınları henüz taklit psikolojisinden vazgeçmemiştir. Çünkü bizim arkamızda İtalya'daki gibi Rönesans, Almanya'daki gibi bir Marksist literatür, Rusya'daki gibi bir romancılar nesli yok. (Palme Dutt, İngiltere'nin yetiştirdiği tek ciddî sosyalist).

Faşizm bir buhranın eseridir. Özek de, Sarıca da birer politika eseri yazmışlardır, birer ilim eseri değil.

Faşizm liberal demokrasinin, bir buhranın sonucunda doğdu.

Liberalizm nedir? En güzel tarif liberal Benjamin Constant'ınki. Liberalizm kişinin hürriyetidir, despotizme karşı, kalabalığa karşı hürriyeti. Liberalizm demek burjuvazi demektir, ferdin toplum karşısındaki haysiyeti, vekarıdır. Fert bütün düşüncelerinde hürdür. Alt-yapısı, ticaret hürriyetine, serbest rekabete dayanan bir düzen. Liberal demokrasilerin temelinde kapitalizmin zaferi vardır. Liberalizm, yani burjuvazi Asya'yı Afrika'yı sömürmeseydi, kendi işçisine söz hakkı tanımazdı.

Kartel ve trustlerin saltanatı başlayınca Tocqueville'in kendilerine büyük ümitler bağladığı orta sınıflar korkuya düştü. Marx'a göre 2 sınıf kalacaktı: kapitalistler ve proleterler.

Kapitaller gittikçe sayısı azalan ellerde toplanacak, orta sınıf proleterleşecekti. İktisadî liberalizmin sona erişi karteller ve trustlerle olur. Konsantrasyon orta sınıflar için büyük bir tehlikedir. 1917'den sonra liberal demokrasiler korkunç bir kâbus içindeler. Tarihte ilk defa içtimaî bir sınıf, bütün içtimaî düzeni değiştiriyor. (Foster Dulles, hâtıralarında aynı yıllarda Amerika'nın geçirdiği büyük korkuları anlatır.) Faşizm, liberal burjuvazinin liberalizmden vazgeçmesidir.

Kartel ve trustleri kuran bir dünyada liberalizm olamaz.

Avrupa 1919'dan sonra görülmemiş bir gericiliğin sah-nesidir. Fransa Katolik kiliseyle elele verir. Sağcılar: bir Barres, bir Maurras peygamberleri gibi takdis edilir. Her nevî sosyalizme cephe alınır. Harold Laski "Parlömanterizm'le sosyalizm at başı beraber gidebilir mi?" diye sorar kendi kendine.

Bir kelimeyle liberal burjuvazi hastadır. Sosyalizm 2'ye bölünmüş: 2. Enternasyonal - Sosyal Demokratlar, 3. Enternasyonal - Lenine.

İtalya'da genel oy 1912'de kabul edilir. Liberalizmin mazisi yoktur. Bir gölge devlete ihtiyaç vardır, Manchester mektebinin istediği bir devlet.

İtalya'da sosyalistler 1914 savaşına girmek istemezler.

Mussolini de sosyalist partisinde âzadır. Savaştan dönenler özyurtlarında kendilerini yabancı hissederler. Zafer yalnız kâğıttadır. Kral Pierre Emmanuel aciz ve zayıftır. İhtiyacı bir başvekil: Gioretti. Sefalet içindedir İtalya. Faşistler sosyalist partiden kopmuş eski muharipler. Başlarında Mussolini.

İtalyan insanı, Taine'in tâbiri ile gelişen kapitalizm karşısında daima aşağılık duygusu duymuş bir Akdenizli'dir. Şair ve tembeldir, tabiata hayrandır.

Faşistlere göre bütün bu sıcak-kanlı insanların göğsünde tek kalp çarpmalıydı.

Mussolini iktidara bir hükümet darbesiyle gelmez, kralın davetiyle gelir. "Bütün ideolojilere karşı gelecek kadar cesuruz" der. Mussolini'nin doktrini eylemdir. Faşizmin doktrini önce aksiyon, sonra doktrin.

29 Ekim 1922'de iktidara geçen faşizm, 1938'e kadar oluş içindedir.

Mussolini iktidara geçtikten sonra devlet her şeydir. Bütün o muzdarip insanları tek potada eritecek ve kalabalıkları elektriklendirecekti. İtalya yoktu, İtalya yaratılacaktı. Devlet milleti yaratacaktır, millet devleti değil.

Mussolini'den önce Marksizm, İtalya'da üniversiteye kadar girmiştir, reformist bir Marksizm'dir bu.

Lasselle'in, Dühring'in, Fichte'nin, List'in, Rodbertus'un sosyalist doktrinleri sınıf ahengine dayanır, sınıf çatışmasına değil.

Devlet bütün insanları toplayacak, bütün insanları kaynaştıracaktı. Gerçekte bu böyle oldu mu?

Faşizmi ihtilâl sayanlar çoktur. İhtilâl nedir? Mathiez'e göre ihtilâl, alt-yapıda (mülkiyet rejiminde) büyük değişiklikler yapan sosyal ve politik harekettir. (Fransız, Rus Devrimleri, 1871 Komünası gibi). Bir başka tarif: ihtilâl, politik iktidarın bir içtimaî sınıftan başka bir sınıfa geçişidir.

Bu 2. manâda faşizme bir ihtilâl denebilir. Orta sınıfların idareyi ele geçirişleridir. Mussolini de bir küçük burjuvadır. Acaba bir orta sınıf var mıdır? Birçok sosyologlar hayır derler. Orta sınıf çok çeşitli ufuklardan gelir, 2 sınıf arasındadır. Sınıfın bir consistance'ı (sürekliliği) vardır, uzun zaman değişmeyen bir realitedir.

Faşizmde gerçekten iktidar el değiştirmiş midir? Hayır.

Çünkü büyük toprak ağaları yine üstündür ve orta sınıf büyük fetihler yapamamıştır. Mülkiyet rejiminde bir değişiklik yok, bir zorlamayla iktidara geliş yok. (Sosyalist milletvekili Matteiotti'nin öldürülmesi hariç). Sınıf olmayan bir sınıfın iktidara gelişi, bir ihtilâl değil.

Mussolini, İtalyan insanını yapabileceği birçok şeyi yapmaya mecbur etmişti. İnsanlar çizmesini yaladıkları şefin, sonradan suratına tükürecek kadar aşağıdırlar. Kurtlar ihtiyar kurtları parçalarlar, ama onlara hakaret etmezler. Oysa insanlar, karşısında küçüldükleri insanı affetmezler.

Duverger, siyasî hukuka aydınlık getirmiştir. Ona göre İtalya'yı yaratan faşizmdir.

İktisaden geri kalmış ülkeler içinse faşizm uygun değildir, çünkü muhafazakârdır. Halbuki iktisaden geri kalmış memleketlerde ilerleme olmalıdır diye ilâve eder Duverger.

Oysa faşizm teknikte muhafazakâr değildir.

Faşizm Türkiye'yi daha çok okşar, çünkü asırlarca tek kişi tarafından idare edilmeye alışıktır. Sürü psikolojisi bizim kanımızda var. Bu memlekette yalnızca Osmanlı konuştu.

Biz şefçi ülkeyiz. Bu itibarla ben sen yokuz, biz varız diyen faşizmin Türkiye'de varoluş şartları sosyalizmden daha çok.

12 Mayıs 1967

NASYONAL SOSYALİZM

Maxime Leroy'a göre, çağdaş cemiyeti kıvrandıran ısdırapların hiçbiri zannedildiği kadar yeni değildir, dolayısıyla ilaçlar da yeni değil.

Mignet, Thierry, Guizot, Thiers tarihi, bir sınıf kavgası tarihi olarak vasıflandırırlar (Restorasyon [1815-30] tarihçileri).

Her içtimaî sınıfın bir ideolojisi vardır. İhtilâlci sosyalizm yeni bir sınıfın, proletaryanın kavga silahıdır. Restorasyonda işçiler şuursuz bir kitle. Yaşamak için burjuvaziyle mücadele etmesi gerektiğini bilmemektedir henüz.

Question Sociale: makinanın ortaya çıkardığı yeni sınıfın iddiaları ve doktrini olacaktır ilerde. Bir yığındır henüz. Bu sosyal sınıfın kurtuluşu için sosyal dâvaya ilk eğilen Saint-Simon, Fikret gibi, "Birgün yapacak fen, şu siyah toprağı altın", diyordu.

İdeolojiler toplumda haksızlıkları birtakım yalanlarla örtüyordu. Çalışanlar kafası ve kollarıyla yeni bir değer yaratan insanlardı. Aylaklar tarihe karışınca, onlarla beraber ideolojiler de gidecekti. Saint-Simon hayatının sonlarına doğru mücadelenin yalnız aylaklarla çalışanlar arasında değil, çalışanlar arasında da olabileceğini anlar: Endüstri şefleriyle işçileri, büyük toprak sahipleriyle ırgatlar.

Barbarları insanlaştıran Hıristiyanlık neden sınıf kavgasına da son vermesindi? 1848'de Marx'ın "Tarih bir sınıf kavgasıdır" sözünü Saint-Simoncular da söylemişti.

Sosyalizm istihsal vasıtalarının sosyalize edilmesi için proletaryanın başa geçmesidir. Toplumculuk faşizmdir, sosyalizme göre, toplumculuk bir vatan ihanetidir. Faşizme göre içtimaî sınıflar bahtiyar bir ahenk içinde birarada yaşayabilir. Faşizm toplumculuktur, sosyalizm smıfçılıktır.

Avrupa'nın tam manâsıyla gelişmemiş 2 memleketinde, İtalya ve Almanya'da, faşizm, Bolşevizm'e karşı bir panzehir olarak ortaya çıkar, Bolşevizm'e ve milletlerarası kapitalizme.

Almanya birliğini geç kurar. Fichte, Almanya için kurtuluşun bir iktisadî bağımsızlık=otarşi olmasını ister.

Otarşi: iktisadî bağımsızlık.

Otarşi: siyasî bakımdan kendi kendine yetiş.

Almanlar Rönesans'ı bir İtalyan miti kabul ederler. Alman gururu Fichte ve Herder felsefesinde küçüklük kompleksinin devasını bulur. Almanya yalnızdır, kendine bir şecere yaratır.

Aryanizm mitine sarılır. Schlegel kardeşler için medeniyet kuran milletler vardır: mavi gözlü, sarı saçlı ırk. Almanca Sanskritçe'nin devamıdır. Aryanizm Lâtin zekâsının sürekli zaferleri ve Napolyon'un çizmeleriyle ezilen Cermen zekâsının bulduğu ideolojik mazerettir.

Sosyalizm Fransa'da doğar, Almanya'da gelişir. Versay anlaşmasıyla bütün haklarından mahrum bırakılan Cermenler bir yandan Fichte, Herder nasyonalizmini, bir yandan yeni doğan sosyalizmi kaynaştırır.

Nasyonal sosyalizm Fransız ihtilâlinden sonra gelişen sosyalizmin ve milliyetçiliğin terkibidir. Hâkim sınıflar milletin dışındadır, kozmopolittir; kalabalıklar millîdir. Savaş insanın nasıl tanrılaşabildiğini gösteren bir imtihan mıdır? Bu savaş ezilen Almanya'nın milletlerarası kapitalizme karşı savaşıdır.

Sınıf kavgası Yahudilerin uydurduğu bir mittir. Marx hiçbir zaman elendi olmamış bir ırkın çocuğu idi. Geniş halk yığınlarını aydınlığa kavuşturacağını iddia eden nasyonal sosyalizm başarıya ulaşamadı. Bütün suç faşizmin mi? Liberal demokrasinin bu çöküşte hiç mi hissesi olmayacaktır? Faşizm Türkiye'de tatbikat imkânlarına sahiptir. Gioletti, "İtalya'da Bolşevizm, Moskova'da zeytin ağacı kadar imkânsızdır", der.

Bütün Türk tarihi, bir çobanın etrafındaki sürünün hikâyesidir.

Türk halkı zaferden zafere koşan bir kalabalıktı, sonra bozgundan bozguna düştü. Faşizmin 2 muharriki vardır: din ve millet. Türk insanı haçlı seferlerinden beri düşman bir dünyada yaşamıştır, hem içinden, hem dışından hançerlenmiştir.

Türkiye asırlardır her türlü düşünce hürriyetinden mahrum bırakılmıştır, sınıflar billûrlaşmamıştır, bir proleter yığınıdır.

Müşterek inançları yoktur, dini yoktur, müşterek dini ve dili yoktur. 600 senelik tarihi silinmiştir. Bu itibarla faşizme olgun.

Sosyalizm Türkiye'de pek güç bir doktrin halini alabilir. Komşu Rusya'yla ilgili her türlü fikre karşı düşmandır.

Demokrasi hiçbir şey getirmedi Anadolu köylüsüne. Başlangıçta pek az Türk vardı. Osmanlı kendi din düşmanlarını çoban köpeği olarak kullanmıştı. Müslümanlık "Bütün müslümanlar kardeştir" demek suretiyle 1001 etnik unsurdan bir tek millet meydana getirmiştir. Biolojik ve hayvanı unsurları olmayan bir tarif bu. Renan'ın millet tarifinden çok daha asîl.

Bu inanç bir alay konusu haline geldikten sonra Anadolu köylüsü sustu. Türk insanı tarihin dışında yaşamaya başladı, küskün ve bedbahttır. Bugün Türk kalabalığının problemi burjuva-patron çatışması değildir. Bu çatışmanın olması için fabrikaların kurulması lâzım. Türk aydınının faşizme eğilmesi gerek. Bu faşizm bütün geri kalmış memleketlerde hortlaması mümkün olan bir rejimdir. Kalabalıklarla konuşmasını bilen bir doktrindir faşizm. 1946'dan sonra Türk aydını çok yalın kat da olsa sosyalizmle temas halindedir. Son zamanlarda çeşitli sosyalizmlerin ortaya çıkması, eski yasakların bir tepkisi mahiyetindedir. Sosyalizm artık bir tehlike olmaktan çıkmıştır.

Vaktiyle Atatürkçülük neyse, şimdi de sosyalizm odur.

Gerçekte belli bir sosyoloji kültürü olmadan sosyalist olunmaz.

Türkiye Müslüman bir ülkedir. Tek parti devri şiiriyeti olmayan bir faşizmdi. Düşünen insan mutlaka mayınlara çarpan insandır, izmlerden

birine girmek mecburiyetindedir. Tek partili devir köstebekler ve yarasalar için bir huzur devriydi.

Pareto'nun dediği gibi ilimle eylem iki ayrı dünyadır. Hareket etmek için inanmak lâzımdır. Bizi duygularımız, içgüdülerimiz harekete geçirir. İnsanoğlu inandığı bir mit için hayatını severek verebilir. İnsanları mitler harekete geçirir.

Ütopi geleceğe taşan bir anticipation'dur. Mitin doğruluğu yanlışlığı mevzubahis değil. Mit insanları ya kanatlandırır, ya hiçbir tesir yapmaz. Bu itibarla dinler insanları bir deniz gibi dalgalandıran büyük itici kuvvetlerdir. Din insanı yükseltir, ilim gerçeğe tutulan bir aynadır, akla hitap eder. ilim adamı bütün sevgilerinden ve kinlerinden soyunur, tarafsızdır.

Çıkarları maskeleyen, sosyal realiteyi örtmek isteyen yalanlara, Pareto derivation der. Pareto'ya göre görünen gerçeğin arkasında bir de görünmeyen gerçek vardır (alt-yapı, üst-yapı ayırımı onda da vardır). Residu -alt-yapı. İnsanı harekete geçiren saik içgüdülerdir. Ama insan akıldışı hareketlerini akla uygunmuş gibi göstermek ister, bunun için ideolojiler uydurur. Sosyal olaylardaki determinizmi yöneten tecrübe, akıl değil, histir. (Charcot'nun hastası, kapıdan gireni düşman olduğundan öldüreceğini söylüyor, onu daha önceden hiç tanımadığı halde.)

III. 1967 - 68 Ders Yılı

30 Kasım 1967

TEKAMÜL, COĞRAFYANIN İNSANLAŞMASIDIR

İnsan toplumlarının kaderini coğrafya ile açıklamak arzusu Hipokrat'dan Huntington'a kadar uzanır. İnsan emeğiyle dış dünyayı ve kendini yaratır, tabiatı değiştirirken kendini de değiştirir. Coğrafya bir hammadde deposudur. Tekâmül coğrafyanın insanlaşmasıdır. Coğrafya tarihin çerçevesidir.

Dış dünya tarih olaylarını çok etkiler, ancak bu bizi kaderciliğe sürüklemesin. Dış dünya âletidir insanın, kabuğudur. Tarihî maddecilik de bir nevî coğrafyacılıktır. İstihsal kuvvetleri coğrafya.. Tarihte coğrafyanın rolüne ısrarla parmak basan Buckle'dir. O da İbn Haldun gibi tarih felsefesiyle başlar medeniyet tarihine. Wittfogel'e göre de Asya'da sadece istibdad vardır (Amerika'da Çin tarihi profesörü, Doğu tarihini çok iyi bilir. 2. Enternasyonal'in Çin kompetanı). İnsanoğlunun kaderi kucağında doğduğu coğrafyayla mı sınırlıdır? Asya'nın kaderini sularla, toprakla izah etmek kabil midir? Asya'da ne Batı'daki gibi bir feodalite kurulmuştur, ne sınıflar teşekkül etmiştir. Büyük imparatorluklar kurulmuştur, hattâ büyük demokrasiler kurulmuştur.

19. ve 20. yüzyıl Avrupa'da burjuvazinin asrıdır. Günümüzde Lukacs ve Fransız temsilcisi Goldmann'a göre Fransa'da burjuvazi sert bir ihtilâlle iktidara geçmiştir, bu itibarla rasyonalizm gelişmiştir, İngiltere'de emperyalizm gelişir.

Almanya'da rasyonel felsefe doğmaz. Çünkü Almanya siyasî Ve iktisadî gelişmesini tamamlamamıştır, burjuvazi yoktur.

Fikir adamları ya delirirler, ya intihar ederler, ya kaçarlar (Heine, Marx). Düşünür bir sınıfın düşünürüdür, sınıf olmadan düşünce olmaz diyenler de var. Bu düşünce nereye kadar doğru? Düşünce derken kasdedilen, tarihe damgasını vuran düşüncedir. İbn Haldun Müslüman Doğu'nun yetiştirdiği tek büyük düşünürdür, ama ne babası, ne oğlu vardır tarihte.

Mütercimi Cevdet Paşa İbn Haldun'dan tarih anlayışında geridir. Doğu'da kapitalizmin doğmayışında müslümanlığın rolü nedir? Müslümanlık bir sebep olmadan, bir neticedir.

Müslümanlık belli bir tarihin, ekonomiko-sosyal gelişmenin mahsûlüdür. Neden Osmanoğulları bir tek fikir adamı ye-tiştirmemişlerdir? Neden büyük düşünür yoktur? Bu şartlar içinde düşünür doğabilir mi? Tek amaç insanı homo sapiens haline, bir düşünür haline getirmektir. Oysa tam tersi varit.

Her kelimeyi parçalamak, nelerle yüklü olduğunu anlamak, tarihten neler aldığını görmek gerek önce. Çünkü düşüncenin başlıca taşıyıcısı kelimelerdir. Çeşitli maskelerle yüklü olan kelimelerden biri de intelligentzia. Başlangıçta Latince'den doğan, Rusya'ya giden, sonra tekrar Avrupa'ya dönen bu kelimeye, 1933 Oxford lügati: "Hür düşünmeye çalışan, yalanlardan, putlardan kopabilen zümre" diyor. 1936'da aynı lügat "Cemiyete kendi kafasıyla düzen verebilen insanlar" diyor.

Düşüncenin doğabilmesi için evvelâ bir dile ihtiyaç var.

Osmanoğulları'nın karşısında iki yol vardı: Cennet ve cehennem. Cehennem geçiciydi, Tanrı rahimdi ve affederdi.

Osmanlılar'da yokluk, adem korkusu yok. "Dünya ahiretin tarlası". Düşüncenin olması için endişe, yokluk korkusu olması gerekti. Anadolu insan deposu ve vergi kaynağı idi, bunun dışında yaşamıyordu. Düşünce bir sınıf işidir. Aç insan düşünemez. Bir kültür mirasına konmadı Osmanoğulları. Kaldı ki Kur'an-ı Kerim her meseleyi cevaplandırıyordu. Orijinal bir düşünüre hiç ihtiyaç yoktu. Sınıflar kurulmamıştı. Önce Avrupa bizden kaçıyordu, sonra biz Avrupa'dan kaçmaya başladık ve sonra o kaçışın korkunç yıkıntısı içinde Avrupa'ya döndük. Bu bir dönüş değil, bir teslim oluştur. Tanzimat'la Avrupa girer bize, Mason localarıyla, özel mekteplerle, mürebbilerle.

Çin'de Batı'nın müttefiki afyondur, bizde ilim olur. Kendi vatanından kovduğu materyalizmi bizde yeşertir Avrupa. 18. yüzyıl Avrupası'nda ilericilik olan materyalizm, 19. yüzyıl Osmanlı ülkesinde bir gericilik olur. Avrupa bu suretle koparır Osmanlı aydınını. Namık Kemal ve Ziyâ Paşa

içtimaî şartların çok değiştiği bir devirde ancak Rousseau'yu, ancak Montesquieu'ü okurlar. Buzlu bir cam arkasından görülen bir mabed kadar anlarlar onları da.

Bir Osmanlı şiiri vardır, ama bir Osmanlı nesri yoktur. Oysa nesirsiz düşünce olmaz (Osmanlıca Türkçe'nin bir devirdeki ismidir). Şiir bir avuç insana hitap ediyordu, çünkü bu bir avuç insanın dışında düşünen kimse yoktu. Namık Kemal'le şüphe başlar. Şinasi daha çok Fransız'dır. Ziyâ Paşa tam bir kozmopolit. Bu üç kafa elbetteki Batı'daki gibi bir inteli-gentzia'yı kuramamıştır. Elbette kuramamışlardır, çünkü dayandıkları bir sınıf yoktur. Fikir adamı mutlaka memur olmak mecburiyetindedir. Nasıl bir fikir hürriyetinden sö-

zedilebilir. Bu şartlar altında tek başına bütün bir devir olan Ahmet Mithat gelir. Ahmet Mithat'ın endüstri, 1. Enternasyonal karşısındaki davranışı tam bir ilerici davranışıdır. Ahmet Mithat bir Rönesans adamıdır. Doğulu olduğu için utanmayan tek fikir adamı. Max Müller'le lengüistik üzerine tartışacak kadar geniş bir tecessüsü vardır. İttihat-Terâkki devri karanlık bir devir. Bütün düşünceler intihar eder. Yabancı dil öğrenilmeden Batı'yı Batı yapan Greko-Latin kültürünü bilemezsiniz. Yabancı dil bilmek için yabancı mektebe gitmek mecburiyetindesiniz. Yabancı mektebin hikmet-i vücudu bizi Türklüğümüz'den utandırmaktır.

Saint-Simon'un, Feuerbach'ın, Hegel'in olmadığı yerde Marx'ın tek bahsi anlaşılmaz. Düşünce bir bütündür. Düşünce yalnız Marksizm değildir. Marksizm bir metoddur, birçok karanlıkları aydınlatmıştır. Tam bir Marksist olmak anti-Marksist olmak demektir. Marx'ı bir peygamber olarak telâkki ettiğimiz andan itibaren, Marx bir ilim adamı olmaktan çıkar.

Hiçbir ülkenin tarihi başka bir ülkenin tarihine benzemez.

Diyalektik insan düşüncesinin vardığı son merhaledir, çünkü herhangi bir hadiseyi kökleri ve uzantılarıyla, bütün tezadlarının içinde incelemektir. Kendi kafasıyla düşünmek, hiçbir mektebe bağlanmamak demektir. Bu ne bir liberalizm, ne bir eklektizmdir. Fikir adamı çağının bütün fikirlerini kendi potasında halleder. 3. Enternasyonal Koestler'in tâbiri ile çok kuvvetli iradesi olan, ama odun kafalı insanları yetiştirmiştir -Stalin'in ölümüne

kadar-. Çünkü 3. Enternasyonal bir kiliseydi. Düşünce mumyalaştığı gün cesetleşir. Marksist düşünce bu kilisenin dışında gelişir.

7 Aralık 1967

DÜŞÜNCE BİR BEDDUADIR!

Batı'da peşin hükümleri yıkan, yeni bir değerler levhasını yaratan intelijansiyanın doğuşu 18. yüzyıldadır: Ansiklopedistler. Ansiklopedi bütün büyük eserler gibi bir aksiyon (kitabı. Diderot önce herhangi bir tâbinin talebi üzerine İngilizce iki ciltlik bir lügati çevirme teklifi alır. Ansiklopedi bir nevî koç başıdır (Şatoları yıkmak için kullanılan âlet).

Hayatından memnun olan insan veya sınıf, düşünmez. Her düşünce bir kopuştur. Düşünce bir bedduadır, rahatsız eder, yaralar. Düşünce fert plânında bir felâkettir. Eski Yunan mitolojisinde Tanrılar kendilerine benzeyenleri kıskanırlar.

Ansiklopedi Diderot'ya zilletten başka hiçbir şey getirmedi.

Fransız burjuvazisi 18. yüzyılda bütün insanlık namına harekete geçiyordu. Onun için Çariçe Katerina ve Rus prensi Stanislavski, Diderot'u, Voltaire'i ülkelerine davet etmekten çekinmezler.

Berdiaeff, Rus rejimi aleyhindedir. Hâtıralarında ihtilâlin zaferinden hemen sonra edebiyat doktoru olan polis müdürüyle on iki saat tartışırlar. Berdiaeff'e, polis müdürü "Senin her yazın milyonlarca insanın boşuna kanını döktüğünü ispatlar" diyor. Tolstoy gayet rahat dolaşırken, Tolstoy'un eserini okuyanlar tevkif edilir.

Voltaire Avrupa'nın zekâ imparatorudur.

Proletarya eski Roma'dan gelen bir terim. Proleter=çocuk yapan. İstihsal vasıtalarından mahrum olan ve yaşamak için emeğini satan sınıftır proletarya, yeni tarifine göre.

19. yüzyılda düşünce Sorbonne'un dışında gelişir. Resmî felsefesi Spiritüalizm'dir Sorbonne'un. Burjuvazi Paris Komünası'ndan sonra, aristokrasinin putlarına sarılır, Spiritualist olur.

14 Aralık 1967

DİN, MARKSİZM VE DİĞER SOSYALİZMLER

Marx Kapitalin önsözünde "Almanya henüz kapitalist bir merhaleye gelmemiştir. Kapitalde mevzubahis olan ise iktisaden ileri memleketlerdir," der. Ama Almanya'ya "De te fabula narratur" der, yani anlattığım bir gün ilerde Almanya'nın da başına gelecektir.

Türkiye de kurtuluşa ancak kendi tarihine dayanarak kavuşabilir diyenler var. Tanzimat'tan önce bir insan hammadde ambarı olan Anadolu, Tanzimat'tan sonra saraydan büsbütün koptu. Anadolu kendi karanlık gecesinde, kendinden utanan insanların vatanı oldu. Aydınla halk arasındaki uçurum tarihin hiçbir çağında, hiçbir yerde bu kadar korkunç olmamıştır.

Bütün mukaddesleri ayaklar altına alman halk, 46'dan sonra öfkelenir. İsyan, Anadolu'nun tarihe geçmek arzusudur.

Kitapsızdır, öndersizdir. Kurtuluşu maziye dönüşte arar. Son tahlilde sarayla halk ayrıdır. Cuma namazında bütün Türkler omuz omuzadır. Cephede beraber ölürler, yani aynı değerler levhasına inanırlar. Halkın nazarında çöküşün tek sebebi vardır: Kur'an'a ihanet. Bir yosun, köksüz, tarihsiz Türkiye aydınlarının, masonların, komünistlerin Türkiyesi, bir de bu ülkeyi kuran Müslüman Türkler vardır. Bu kalabalığa göre bütün kitaplar yalan söyler. Kur'an muzaffer olduğu gün Türkiye kurtulacaktır, Anadolu halkı için.

Bir başka grup insan Batı'nın hazır reçetelerini aynen tatbik etmek ister. Bugün gerçek Marksizm, anti-marksizm'dir.

parksizm=diyalektik. Diyalektiğin tek formülü tarihin akış halinde olduğu, ve tezadlar içinde geliştiğidir. Marx bizi peşin hükümlerden kurtardığı için büyüktür, bir uyanık bulunma metodudur, Marksizm.

Türkiye diğer iktisaden geri kalmış, geri bırakılmış ülkelerden biri değildir. Bir Endonezya veya bir Gine değildir Türkiye (Aydın=sosyolog, sosyal ve ekonomik tarihten habersiz olan bir insan, aydın değildir). Biz Fransız

ihtilâlinin hemen akabindeki devri çok iyi bilmeliyiz. Marx sosyalizmi bir neticedir, daha önceki sosyalizmlerin geliştiği bir kıtada doğmuştur.

18. yüzyıl burjuvazisi feodaliteyi devirmek için kiliseyi devirmek mecburiyetindeydi. Feodaliteyi devirdi, bu sefer iktidara geçtikten sonra kendisi kiliseyle uzlaştı. Napolyon'la üniversiteye Spiritüalizm yerleşmiştir.

Almanya'da gelişen bir burjuvazi olmadığı için aydınlar yalnız kalmış, ya memleketlerinden kaçmış, ya intihar etmiş, ya delirmişlerdir. Bu itibarla orada hâkim olan Spiritüalizm'dir.

İlahiyata karşı ilk kavgayı Dr. Strauss verir ("İsa'nın hayatı").

Feuerbach, Bruno Bauer onu takip ederler. Marx "Din halk için afyondur" derken daima Hıristiyan kilisesini kastetmektedir. Tahtın cinayet ortağı olan kilisedir. Muzdarip ve öfkeli kalabalıkları tevekküle zorlar kilise. Haddizatında sosyalizm dine karşıdır denemez. Sosyalizm, insanları uyutan, onların istismarını kolaylaştıran, uyutucu bir inancın karşısındadır. Din de bütün ideolojik müesseseler gibi tarihin bir devrinde uyutucu olabildiği gibi, bir başka devirde bir kurtuluş olabilir.

Tarihî materyalizmin, materyalizmle tek ilgisi ismindedir.

İstihsal kuvvetlerinin başında insan vardır, yani hakikatta tarihî materyalizm=tarihî hümanizmdir. Sosyalizmin hedefi insanın insanı daha çok sevmesini sağlamaktır. Onu geniş halk yığınlarının çorba yemesi olarak anlamak, sosyalizme yapılabilecek olan ihanetlerin en büyüğüdür.

Thiers etat, bir zamanların toprak kölesidir. İktidara geçen burjuvazi için büyük heyecanlar yoktur, küçük zevkler, altının sağlayabileceği zevkler vardır. Asırlardan beri zillet çekmiştir, şimdi hıncını alacaktır.

Kanını vererek gerçekleştirdiği ihtilâlden eli boş dönen geniş kalabalıkları ancak kin canlandırabilirdi. Marksizm'in başlıca kavga saiki olarak sınıf kavgasını ortaya atması bu itibarla tabiîdir. Marx, Tevrat'ın serseri Yahudisi gibi ömür boyu bir ülkeden öbürüne kovulmuştur. Heine'in dediği gibi Yahudilik bir din değil, bir felâkettir.

Tatbik edilen tek sosyalizm Marx'inkidir, fakat bu onun felsefî bakımdan en tutarlı, insanlığın saadeti için en tenkit edilmez doktrin olduğunu ispata kâfi gelmez. Bugünkü dünyanın başka sosyalizmlerden öğreneceği şeyler yok mudur? Avrupa'nın şartlan Marksizm'in zaferini hazırlamıştır. Fakat bizim için öbür sosyalizmlerden alınacak dersler yok mudur?

21 Aralık 1967

ÜTOPYACI SOSYALİSTLER

Polemos: Savaş, Polemologie: Savaş ilmi.

Polemique: Kalem savaşı.

Polemologie ile ilgili Aron'un, Bouthol'un eserleri vardır. (Mete Tuncay, polemik savaşı ve (Baha Tevfik için) biraz materyalistti derken, kafasının korkunç sefaletini ifşa etmiş oluyor.)

Hafızanın kanunu, aşkın kanunudur. İnsan ancak sevdiğini öğrenir.

Thiers etat önce mücadelesini dine karşı verir, sonra 18. yüzyılda kilise ile taht beraber zedelenir. Voltaire taht'a karşı değil, mihraba karşı haşindir. Montesquieu bir aristokrattır ve bir parlömanter'dir. Rousseau küçük burjuvazinin menfaatlarını müdafaa eder. Kralcılığa karşı haşindir. Diderot, d'Holbach, Helvetius materyalisttirler. Fizyokratlar 19. yüzyıl sonuna kadar kendilerini iktisadın kurucuları olarak tanıtırlar.

Ekonomik Tablo yazarı Quesnay, Dupont de Nemours, Mercier de la Riviere, Turgot'a göre bizim dışımızda bir tabiat düzeni vardır. Bu düzen mümkün düzenlerin en iyisidir, çünkü Tanrı insanlara en uygun kanunları kurmuştur. O halde yeni kurulan ilmin tek vazifesi vardır: bu kanunları ortaya çıkarmak, yani tabiî düzeni hâkim kılmak. Merkantilizme karşı bir reaksiyondur. Fizyokratlara göre üretici olan ve kısır olan sınıflar vardır: produil net=net hasıla. Tek üretici faaliyet, tarım faaliyetidir. 1 kg. ekerseniz, 50 kg. alırsınız, aradaki fark tabiatın ihsanıdır. Mirabeau tüccarları kuyunun çıkrığına ve kovasına benzetir, su onların değildir, el değiştirmeye yararlar.

Isköçyalı Adam Smith de 1761 yıllarında ilk iktisat derslerini verir. Fransa'da Turgot ile tanışır, döner. 1776'da "Milletlerin Serveti" çıkar. Adam Smith tabiatta mevcut düzeni, müşa-hadeyle ortaya çıkarabileceğimize inanır. Bu itibarla fizyokratlardan daha ilmî bir davranışı

vardır. Vardıkları neticeler aşağı yukarı aynıdır. Devlet iktisadî hayata müdahale etmemelidir.

Klâsik mektebin iki ana dalı vardır:

1. İngiliz Dalı. Malthus, Ricardo. Karamsardırlar. Malthus "Nüfus prensipleri" (1798). İnsan nüfusu geometrik, gıda maddeleri aritmetik oranda artar. O halde sefalet mukadderdir. Ricardo (1818) "Ekonomi Politik Prensipleri"nde toprak rantı teorisini ortaya atar. İnsanlar çoğaldıkça buğday ihtiyacı artar. Bunun için eski toprakları gübreyle nemalandırmak, yeni sahalar açmak gerekir ziraate.

2. Fransız Dalı. İyimserdirler. Jean-Baptiste Say, Bastiat. Say mahreçler teorisinin kurucusu. Endüstri kendi açtığı yaraları kendi iyileştirir. List'in millî ekonomisi, Fransız Sismonde de Sismondi ve Dupont White, sonra idealist sosyalistler.

19. asır önce liberaldir. Liberalizm burjuvazinin yarattığı bir düşünce. Sonra sosyalizm belirir ufukta.

Sosyoloji, Sosyalizm ve Ekonomi Politik aynı zamanda doğarlar ve aynı ihtiyaçlara cevap verirler.

Ütopyacı sosyalizm Engels'in Reybaud'dan aldığı bir tâbirdir.

"Sosyal İslahatçılar" çok kısa zamanda 7-8 baskı yapmış, bütün dillere çevrilmiş ve bütün anti-sosyalistler tarafından kullanılmıştır. Bütün sosyalizmler ütopyadır. Bütün büyük reform hareketleri birer hayâlden ibarettir.

Alman Sosyalizmi, Fransız Sosyalizmi, İdealist Sosyalizm, Materyalist Sosyalizm vardır. Her sosyalizm, ilmin önceden görüşünü aşan her doktrin ütopisttir. İstikbâli ütopyalar yaratır.

İdealist ve Marksist sosyalizmler arasındaki fark: Marksizm tarihi değiştirmek için reçeteler hazırlamaz, Marksizm için kapitalist cemiyet ister istemez kendini yıkacaktır. Tarihî bir zarurettir bu. Bunun ahlâkla alâkası yoktur.

Mazinin mezar kazıcısı ise proletaryadır. Tarihin zembereği sınıf kavgasıdır. Dünya iki millettir. İstismar edenler, istismar edilenler. İdealist sosyalizme göre bugünkü düzen insanı küçültücü bir düzendir, hürriyete ve eşitliğe aykırıdır. İnsan tarihi yaratan bir demiurge'dür (yarı-tanrı). Bu yaratışta kılavuzu insanca emellerdir. İdealist sosyalizm için bütün insanlık mevzubahistir, proletarya insanlığın bir cüzüdür.

Shakespeare'in Caliban dediği geniş, cahil ve aç kalabalığı insan üzerine saldırtmadan dostça bir sınıf ahengi kurmak.

İdealist sosyalizm için yaşadığımız çağ iğrençtir, fakat istikbâl güzel olacaktır.

Saint-Simon için de, Proudhon için de devlet bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki baskı aracıdır. Saint-Simoncular ise devlete büyük yer verirler.

Proudhon tezadlarla dolu bir adam. Mektep kurmamıştır. Bir Kropotkine, bir Bakounine, bir Tolstoy, bir Sorel onun şakirdidirler. Proudhon tabiat gibi sonsuz ve cömerttir. Belki Saint-Simon kadar ahenkli değildir, fakat büyüktür.

Proudhon için bilhassa ilk eserlerinde köylü ve küçük esnaf mevzubahistir. Bu itibarla henüz proletaryanın teşekkül etmediği bizim ülkemizde, Proudhon'dan öğrenilecek çok şey vardır.

Marx-Proudhon çatışmasında belli tarihî şartlar altında Marx haklı olabilir. Ama biz Marx-Proudhon çatışmasının dışındayız. Bu çatışmada yalnız Marx'ın sesini duyduk.

8 Ocak 1968

MACHIAVELLI

1762'de çıkan iki kitap Fransa'da hiç yankı uyandırmaz.

Bunlardan biri "Emile" (ki sonraları Çocuk Hakları Beyannâmesi olacaktır), öbürü "Toplum Sözleşmesi" (İnsan Hakları Beyannâmesi) dir.

Machiavelli'nin kitabı ölümünden sonra çıkar. İngiltere'deki Old Nick kelimesi, Machiavelli'nin göbek adından gelir.

Nicolas İhtiyar Nick demek, İngilizce'de iblis demek. İdealist 18. yüzyıl Machiavelli'yi mahkûm eder. İkinci Frederik tahta geçmeden bir Anti-Machiavelli'yi kaleme alır. Makyavelce bir başlangıçtır bu. Üçüncü Napolyon hükümet darbesini yapmadan önce "Hükümdar"ı okur. Fizyognomoni, yüzün çizgileriyle ruh arasında bir münasebet bulan ilim. Bu ilmin üstadı Balzac'ın hayran olduğu Lavatar'dır, Madam Fournier tipoloji ile meşgul olmuştur. Machiavelli'nin bir portresini yapar. Realiteyle alâkası olmayan bir hırt, bir hırsız çehresidir bu. insanların Machiavelli'ye duyduğu nefret nereden geliyor?

Barutu mu icat etti Machiavelli, yoksa polisi mi? Hayır. Ama insan denen canavarı bütün zemberekleri ile gözler önüne seren bir anti-şarlatandı. Tarihin dışında yaşayan kalabalıkların nasıl çelik bilekli ve çelik yürekli olduklarını haykırıyordu.

Tarihin Rönesans dediği çağ aslında bir cinayetler çağıydı.

Rönesans feodalitenin can verdiği bir devir, insanın insan için kurt olduğu bir devir. Machiavelli bu devirde yaşadı. Aslında kalabalıklara hükmetmek için dünyaya gelmişti. Kader onu mütevazi bir memur olmaya mahkûm etti. Çağın bütün yırtıcılarını tanımak fırsatını buldu, insanlar iki grup:

1- Tarihi yapanlar

2- Tarihi yapanların malzemesi olanlar.

"Hükümdar" hem bütün iktidarların el kitabı, hem de insan kalbinin derinliklerini parçalayan bir psikoloji kitabı, İç ve dış savaşlarla harap olan İtalya'yı ancak bir yırtıcı kurtarabilir.

Gündelik ahlâk çok mukaddestir, ama politikada sökmez.

Aslında kutsal kitaplar da bize bunu söylüyor. Musa'nın, kanunlarını yerleştirmek için bütün cinayetleri irtikâb ettiği bir hakikat. İtalyan birliğini yaratacak bir Cezare Borgia'ya ihtiyaç var. Tabiatta tek kanun var: en kuvvetlinin hakkı. Bütün diğer kanunlar zayıfların ezilmemek için yarattıkları sunî kanunlardır.

Machiavelli Roma tarihinden bilhassa Tacite'den öğrendiklerini, "Hükümdar"da tekrar eder. Mekanik yaşayan insanları tarihin kurucusu yapacak olan adam tarihten örnek almalıdır. Devlet, yani hükümdar kendi ihtiraslarından başka bir şey tanımayacak, sosyali ferdîye tercih edecekti. Küçük peşin hükümlerinden kendini kurtaracaktır hükümdar.

Bunları Machiavelli kendisi getirmez, ezelden beri varolan hakikatlardır. Machiavelli politikacıya yalan öğretirken, yalanı, riyayı ortadan kaldırmıştır.

Jean Giono'nun dediği gibi Machiavelli'ye karşı duyulan kinde bu var. Politikacı yalancı olmalıdır, derken her insan da bir politikacı değil midir? Öklid gibidir Machiavelli.

Gerçekleri öne sürer, rakamların belagatı onu ilgilendirmez.

2 x 2 = 4 der, buna kızanlar ancak menfaati 2 x 2'nin 4 değil, 3 veya 5 olmasını icap ettirenlerdir. Machiavelli bir parça Buffon'a benzer, kaplanı tasvir ederken titremez Buffon.

Machiavelli'ye duyulan hırs, onun hepimizin iç-zembereklerini ortaya koymasından geliyor. Politikanın mutfağıdır Machiavelli'nin eseri. Biz ihbar edene değil, ihbar edilene kızma-hydık. Oysa ihbar edene kızıyoruz. Çünkü hepimiz bir parça politikacıyız. Kendi kaderiyle beraber dünyayı değiştirmek isteyen insanlar hükümdar olur. Tarih bir kavgadır, bu kavgada muzaffer olmak için hikmet-i hükümete inanmak lâzım.

Bugünkü siyasî sosyolojiye göre de fert ahlâkı ile politika ahlâkı arasında bir münasebet yok. Hükümdarın iyi kalpli olması, birçok felâketlere yolaçabilir. Hükümdar bir ülkeyi yönetebilmek, huzura kavuşturmak için 3-5 kelleyi uçurmak zorundadır. Hattâ hükümdarın büyüklüğü buradadır. Hükümdar kendi iç-dünyasını susturabilmelidir. Kendi hisleri namına sürüyü mahvetmek hakkına sahip değildir. İdare etmek başka şeydir, hususî ahlâkın şartları başka. Kalabalık devlet adamını tanımaz, onu ancak hareketlerinin neticesi ilgilendirir, hükümdar hakkındaki hükmünü de görünüşe göre verir. İnsanlar ellerinden çok gözleri ile hüküm verirler. Hükümdar faziletli olmak değil, faziletli görünmek zorundadır. Yalnız devletin otoritesi hiçbir zaman sarsılmamalıdır.

Realist çağlar Machiavelli'yi tebcil ederler. 20. yüzyıl bir realizm asrıdır. Mussolini İtalyan Ansiklopedisi'ndeki faşizm maddesinde, faşizmin ilk peygamberi olarak Machiavelli'yi gösterir. Hitlerizm, zıvanadan çıkmış bir makyavelizmdir.

Bunlar yeni hükümdarlıklardır. Jacobinler'in hepsi Machiavelli'ye hayrandılar, Napoleon keza. Napoleon için iki büyük adam vardı tarihte: Machiavelli ve Tacitus. İhtilâlden evvel intiharı çok düşünmüştür, talih kendisine güldükten sonra "Prens" başucu kitabı olur. Katerin de Medici oğlu IX. Charles'a ders kitabı olarak okutur, İsveç kraliçesi Katerin ve Richelieu onun hayranıdırlar. Yalnız hepsi söylemez. Mussolini, Stalin ve Lenin yüksek sesle ona olan hayranlıklarını haykırırlar.

19. yüzyılda politikacılar ve birkaç büyük yazar (de Maistre, Balzac) hariç Machiavelli sevilmez. 20. yüzyıl II. Dünya Harbinden sonra üç düşünce adamını tanrılaştırır: Machiavelli, Marquis de Sade ve Freud. Asrımız insanı aynadaki çirkin hayâlinden mazoşist bir zevk mi duyuyor? Hayır, asrımız insanı büyük acılar pahasına daha güzel bir dünya kurmak içindir ki, kendisini tanımak istiyor. İdeolojilerden, afyonlardan ve mistifikasyonlardan kaçan asrımız insanı, realizmlere koşuyor.

İnsanı tanrıya götüren kanundur. Eğer tesadüf her şeye hâkimse, dünya nimetlerinden mümkün olduğu kadar faydalanalım. Bu bizi sinizme sürükler. Machiavelli böyle düşünmez, Tanrı'ya inanmaz, ama insanın kaderini tek başına yaratabileceğine de inanmaz. Tarihte tesadüfün rolü biraz fazladır, ötesi insanın eseridir. Tesadüfün karşısında insanın büyük bir

müttefiki var: şuuru ve hürriyeti. Providence yoksa, ezelî bir iradenin belli bir yere doğru ilerlettiği bir kuvvet yoksa, onu yönetmek bizim elimizde. Tarih ışıkla karanlık, şuurla fatalite (kader) arasındaki kavgadan ibarettir. Şuurlanan bütün bir kütle olamaz, çok defa, veya zor bir iştir bu. Onun için insan bir köstebek olmaktan kurtuluncaya kadar, onun yerine bir hükümdar, şuurlu bir insan, kaderle boğuşur. Marx da politikadan ahlâkı kovmuştur. Ahlâk bir burjuva yalanıdır.

lisanla insanın münasebetlerinde realitenin çiğ ışığı bize yol göstermektedir. İnsanlığı daha güzel bir güne kavuşturmak için güzel olmayan bir hisse, kine başvurur. Marx bir bakıma Machiavelli'nin devamıdır: 1- Niyet ahlâkı 2- Netice ahlâkı.

Marksizm de niyet ahlâkı yerine netice ahlâkını getirir. Klâsik devletin dışında bir devlet şekli düşünür. 1917'de spontane şefleri vardı Rusya'nın, fakat çok geçmeden idare edenlerle edilenler ayrıldı ve kopuş oldu. Rusya'daki devletle liberal devlet arasında -devlet olarak- çok büyük bir fark olmadığını iddia edenler var. idare edenlerle edilenlerin, tarihi birlikte yapmaya katılacakları bir devlet şekli bulunamayacaktır. Ama Machiavelli insanı daha mesut bir dünyaya götürmek istediği için hümanisttir.

18 Ocak 1968

HER ANARŞİZM FERDİYETÇİDİR

Tarih, tabiatın humanisation'udur (=Beşerîleştirilmesi).

Descartes, burjuva sınıfının ilk büyük düşünürüdür. Bir sınıf tarih sahnesine çıkarken, eski sınıfın aydınları kendi sınıflarından ayrılarak, bu yeni sınıfa fikirleriyle katılırlar.

Thiers etat'nın gerçek intelijansyası Ansiklopedistler'dir.

ideologlar Ansiklopedistler'in şakirdidir. Tabiat ilimlerinde yapılan fetihler sosyal ilimlere de uygulanır. Yeni zenginler sınıfı kendi tahrip kuvvetini, kendi bağrında barındırmaktadır: İşçi sınıfı. Sosyalizm liberalizmden yavaş yavaş farklılaşarak kurulur.

Fransızca'dan Türkçe'ye ilk sözlük 1828'de Saint-Petersburg'da basılır. Anarşi kelimesini Mehmet Şükrü ilk defa lügatına alır. Şemsettin Sami beyin lügatında anarşizm yoktur ve "revolution" (devrim) yıldızların seyri olarak tarif edilir. Her türlü sosyal muhtevasından tecrid edilir kelime.

Fevzaiyun = Anarşistler.

Anarşizmin babası Proudhon. Devletin insan zekâsını ve hürriyetini boğduğunu söyler. Devlet bir sınıfın öbür sınıfı istismar vasıtası. Her anarşizm sosyalisttir, her sosyalizm anarşist değildir. Anarşizm=hürriyet. İnsanın tam bir serbestlik içinde kendi kafasıyla düşünmesi, kendi kalbiyle sevmesidir.

Bütün dogmaların, bütün otoritelerin karşısındadır. Mutlak hürriyettir, düşüncenin her isyanına hayat hakkı tanır. Hattâ Bakunin'in dediği gibi hürriyete aykırı düşüncelere dahi hürriyet hakkı tanır. Proudhon önceleri anarşist olmakla övünürken, sonraları federalist olduğunu söylemeye başlar.

Sosyalizmlerde devlet ortadan kalktığı için, bütün sosyalizmler neticeleri itibarıyla anarşisttir. Proudhon'un sosyal ihtilâl dediği ihtilâl, politik'in

yerine ekonomik'in geçmesidir.

Anarşistlere göre devlet daima bir katılaşma, bir nasırlaşmadır.

Hiçbir devlet kendi arzusuyla iktidardan vazgeçmez. Anarşistler için burjuva devleti ile proletarya devleti arasında bir münasebet yoktur. Anarşizm yalnız yıkıcı değildir, yapıcıdır da, başlangıçta.

1. Ferdiyetçi anarşizm, Stirner (1806 - 1856).

2. Toplumcu, sosyeter anarşizm, Proudhon, Bakunin.

Her anarşizm ferdiyetçidir. Önce fert vardır. Cemiyet bir tecrittir. Ama ne kadar ferdiyetçi olursa olsun, fert tek başına yaşayamayacağına göre, bu anarşizm de sosyalisttir.

Anarşizm hâkim sınıfları bütün dünyada ürküttüğünden, zamanla kelime kullanılmaz olur. Aynı mesleklere sahip insanlar federation'lar şeklinde birleşeceklerdir. Proudhon'un küçük burjuva şakirtleri mütüelizm kelimesini kullanırlar, sosyalist şakirtlerse önce kolektivizm, sonra komünizm kelimesini kullanırlar. Öbür sosyalistlerden farkı libertaire olmasıdır. Anarşistler kendilerine "socialiste libertaire" derler, otoriter sosyalizm ve komünizm proletarya diktasına dayanır, yukardan aşağı doğrudur. Devlet tek hâkim. Liberter sosyalistlerde devlet kanserli bir hücredir, daima zalimdir.

Bakunin, "devletin başına bir Saint Vincent De Paul'ü getirseniz, kısa zamanda bir Guizot veya bir Metternich olup çıkar," der.

Hegel reel olan her şey rasyoneldir, rasyonel olan her şey reeldir, formülünü Meister Eikchart ve Jacob Böhme'den alır.

Onlar da İskenderiye mektebinden almışlardır.

25 Ocak 1968

REALİTE, TEZADLARIYLA BİR BÜTÜNDÜR

Karl Jaspers İ.Ö. 5. yüzyıla "tarihin mihver çağı" der. 19. yüzyıl bütün Yunanistan'ı "Genç Anakarsis'in Seyahati"nden tanır, Anakarsis seyahatını 5. yüzyıl Yunanistanı'na yapar.

Zekâ ancak, engeller, ızdıraplar karşısında gelişir. "Felsefenin kuşu alaca karanlıkta uçar" der Hegel. İnsan belli bir cemiyetin kucağında düşünür -cemiyeti geniş anlamıyla anlamamız lâzım- ve hiçbir zaman onu aşamaz. Burjuvazinin düşüncesi keskindir, serttir ve rasyoneldir. İngiltere'de burjuvazi krala karşı aristokrasi ile uzlaşır ve Fransa'da olduğu gibi tek başına iktidara geçmez. Daima compromis'ler (uzlaşmalar) vardır orada. Engels'in tâbiri ile timore (korkak) bir materyalizm vardır. Almanya'da ise millî birlik kurulmamıştır, iktisaden geridir, burjuvazi müstakil bir sınıf olmak ehliyetine uzun zaman erişemeyecektir. Napolyon orduları Almanya'ya Fransız düşüncesini götürürler. Yarı feodal bir bünyesi vardır Almanya'nın, burjuvazi olmadığı için aydınlar çölde vaaz verirler, bedbahttırlar. Sınıfın düşüncesi olmaz, her fikir adamı bir sınıfın düşüncesini ifade eder.

İstihsal bir bütündür, maddî istihsalle manevî istihsal bir bütünü tamamlar.

Tanzimat'tan bugüne kadar Türk aydını hangi sınıfın adamıdır? Sınıflar teşekkül etmiş midir? 19. yüzyılın ilk yarısındaki Alman düşünce adamının düşüncesi ile Türk aydınının günümüzdeki durumu birbirine benzer. Yalnız Alman düşünce adamı Roma'yı fethedenlerin torunudur, Protestanlık orada doğmuştur. Ve nihayet Alman dili Leibniz'den beri bir felsefe dili olma ehliyetini kazanmıştır. Avrupa bir bütündür, düşünce bakımından, son tahlilde. Sosyalizm, liberalizm, ekonomi politik aynı suallere cevap vermek için tarih sahnesine çıkarlar. Türk intelijansyası bugün kilisesi olmayan düşüncelere itinayla eğilmek zorundadır. Düşünmek sizin gibi düşünmeyenlerin düşüncesidir.

1820-30 arası Rusya'da Schelling'in (reaksiyoner ve idealist felsefesi), 1830-40 arasında Hegel'in hâkimiyeti vardır, ama Ruslaşan bir düşüncedir bu. Rusya panjermanizm fikrine panslavizm şeklini kazandırır. Rusya'da da sağ ve sol Hegelciler vardır. Hegel'in insanlık tarihini 3'e ayırışı bir hakikattir. Antik çağdan sonra bir Roma-Germen impratorluğu kurulmuştur.

3. çağ İslavlar'ın önderliğinde kurulacaktır. Bruno Bauer, Rusya tarihte sentezi yaratacak olan devlettir diyordu. Rusya'da Mir (kolektif toprak mülkiyeti demek) hâkimdir. Sibirya'da köylü istediği toprağı ekerdi. Şehre yakın köylerde ise yine her köylünün kendine ait bir ev kurup sebze ektiği arazinin dışında üç yılda bir kurayla dağıtılan topraklar vardı. 1840'da Hegel Rusya'da tenkit ediliyordu, Rusya Avrupa'nın içindeydi, dışında değil. Halbuki biz Avrupa'nın çok dışındaydık, dinimizle, tarihimizle, ırkımızla. Bir biz vardık, bir de dışımızdaki küffar.

Fetih devirlerinde Türk insanının düşünmesi için hiçbir sebep yoktur. Avrupa karanlıktadır ve kötek yediği için düşünmek mecburiyetindedir. Ziya Paşa ilk defa olarak Türk düşüncesinde hükümete "salhane" diyen insandır. Emile'i tercüme etmek ister. Kant Emile'i çocuk hakları beyannâmesi olarak vasıflandırır. Zaten Rousseau'nun Kant üzerindeki tesiri büyük olmuştur. Türk insanıyla Avrupalı arasındaki fark sosyal plândadır, ferdî mânâda değil. İktisaden geri ülkelerde ferdin yükselemeyişi, sesini duyuramayışı bir dansite'ye (yoğunluk) ulaşamayışından, sosyalleşemeyişindendir, her çağda düşünen çok azdır, sonra bir bu düşünülenleri anlayan bir orta sınıf vardır, bir de bunun dışında, tarihin dışında yaşayan insan sürüleri vardır.

Cezmi Ertuğrul "Lisan ve Edebiyatımız".

Max Nordau'ın "Medeniyetimizin Yalanları" adlı eserinin Türkçe tercümesi 1908'de Mülkiye müdürü Selâhattin bey tarafından yapılmıştır. Rusya o kadar Avrupa'nın içindedir ki, bir Bakunin sabaha kadar bir Proudhon'la Hegel'i öğretiyordu. Namık Kemal'in Montesquieu'den yaptığı "Ruh-u Şeraiye" hiç basılmamıştır. Ziya Paşa'nın "Emile" tercümesi ise Mecmua-ı Ebuzziya'da parçalar halinde basılmıştır.

Kelile ve Dimne, Kanunî devrinde "Hümayunnâme" adıyla çevrilir, Türkçe'den Latince'ye, Yunanca'ya vs., vs., çevrilir.

Bir medeniyetin öteki medeniyete sızması için, alt ve üst yapıda benzerlik olması şarttır. Giren, hâkim olan düşünce bir kilisesi olan düşüncedir. Her ideolojide ilmin payı en az yüzde 50'dir, bunun için ideolojiler tehlikelidir. Mihenk taşı ne olacak? Hepsini birden tanımalı, sosyalizmle liberalizmi birden öğrenmeli, realite ancak tezatlarıyla bir bütündür.

Marquis de Sade (1740-1814), ihtilâlden önceki Fransa'nın markisidir, bir aristokrat, hapishane ve tımarhanede geçen 25 yıl. Hasta, fakat büyük bir kafa. İnsan tektir, uzviyetinin bütün imkânlarıyla yaşamak için yaratılmıştır. Başkası yoktur, tek kanun hayatın kendisidir. İnsan başkasının ızdırap ve çığlıklarından zevk almak için yaşar. Allah da mazlumlar ve esirler yaratıyor. İnsan Allahlaşmak istiyorsa, zalimleşmelidir.

Cinayetin meşruluğunu ve ateizmi en mantıkî delillerle ilk defa belirtiyordu. Sade'ın büyük tarafı bu isyanı değildir.

Sürrealist ve egzistansiyalistlerin takdir ettikleri Sade insan ruhunun labirentlerinde dolaşmış ve seksüeli Freud'den çok önce tahlil etmiştir. Feuerbach Tanrı'nın yerine insanı getirmişti, ama bu insan da bir soyutlamadır Sümer'e göre.

İskenderiye mektebinin ise birçok düşünceleri Hind düşüncesinden alınmıştır.

Sol Hegelciler Feuerbach ve Strauss'un fikirlerinden faydalanırlar. Moses Hess Hegeliyanizmle Saint-Simonculuğu birleştirerek Marx'ı hazırlayacaktır.

Sümer'in eserini Avrupa'ya Mackay adlı bir biyograf tanıtır.

Egzistansiyalistlerin ve anarşistlerin günümüzde büyük önem verdikleri moda bir isimdir. Marquis de Sade'in Nietzsche'ninki gibi bir şöhreti vardır.

29 Ocak 1968

FRANSIZ SOSYALİZMİ

"Hayat düşünenler için trajedi, hissedenler için komedidir".

Sosyal hayat geliştikçe işbölümü de gelişir. Bu işbölümü düşünce plânında da gösterir kendini. Herkes hakikatin ancak bir kısmını görebilir. "Hâkim sınıfın düşünceleri, hâkim düşüncelerdir". Her çağda tarihin akışını görebilmek bir veya birkaç kişiye nasip olmuştur. Hattâ büyük politika adamları bile ihtilâllerin kopacağını görmezler. Onlar yelkenlerini tesadüfün şişirdiği gemilerdir. 1789 uzun zamandan beri devam eden bir çalkanışın su yüzüne çıkmasıdır. Su 99 derece olmadan 100 derece olmaz. Leonardo da Vinci ölürken ıstırapla söylenir. "Eserim kimbilir ne kadar budala yetiştirecek".

Marksizm de bir kateşizm (ilm-i hâl kitabı) haline getirilirse, hiçbir meyve vermez. Raymond Aron'un dediği gibi alt-yapıyla üst-yapı arasında asansör yoktur.

1789 öncesi Fransa Katolik'tir, onu kuran çeşitli unsurların etnik özellikleri vardır. Yani tek cümleyle ifade etsek, burjuvazi ekonomik üstünlüğünü, siyasî üstünlüğüyle pekiştirmiştir.

Tarih coğrafyayla insanın izdivacıdır. Marksizm bir materialisme dialectique'den çok, bir humanisme dialectique'dir.

İnsan yeni'den nefret eder, alışılmış formülleri sever.

Büyük endüstri kurulur ve Marx'ın tabiriyle "burjuvazi, bağrında kendi düşmanı olan proletaryayı yetiştirmeye başlar".

Köy her ükede ve devirde uykudadır, tutuculuğu temsil eder.

O kadar ki Roger Caillois'nin tabiriyle bugüne kadar Batı köyüne iki kitap girmiştir: İncil ve Almanak. Köy hudutsuz bir kuvvettir, fakat biyolojiktir,

şuuraltıdır. Proleter kelimesi de, sosyalizm ve komünizm gibi 1830'lara doğru doğar.

Louis-Philippe burjuva kral, aristokrasinin ekonomik bir güç olmaktan çıktığını bilir. İşçi sınıfı henüz kendine has taleplerden mahrumdur. Köy işçisi ile şehir işçisi arasında hiçbir bağ yoktur. Taşradaki ufak-tefek işçi hareketleri âdeta Paris'in öncülüğünü beklemektedir. Yeni dünya henüz istikrara kavuşmamıştır. İşçi ezilmektedir, çünkü dilsiz ve şuursuzdur.

Proletarya kelimesi ilk defa 1830'lara doğru (feminizmin öncüsü) Flora Tristan'ın Mephis adlı romanında sahneye çıkar. (Bazıları da proletarya kelimesini ilk defa Blanqui'nin kullandığına inanır). (Mephis, Mefisto'nun kısaltılmışı).

1830-40 arasında Fransa'da bir ticaret burjuvazisi, bir toprak ve finans burjuvazisi vardır. Oy verme hakkı zenginlere has (belli şekilde, belli eşyadan vergi verenler seçebilir, seçilen-lerinki ise daha sıkı şartlara bağlı). 1846'da kötü bir mahsûl, patateslere musallat olan salgın, İngilteredeki ekonomik krizin Fransa'daki akisleri. Villerme işçi sınıfı üzerinde bir anket yapar.

Ütopyacı ve ilmî sosyalizm tasnifi, Marksist bir tasniftir. Bunu kabul edenler Marksizm'i kabul etmişler demektir.

Bazıları da Marx öncesi sosyalizmi konseptüel olarak vasıflandırırlar. Conceptlerden, yani kavramlardan hareket eden, hayattan hareket etmeyen anlamına. Oysa concept'ler realitenin parçalarıdırlar. Marksist sosyalizm daha tecrübeli, daha bedbin, fakat daha olgun bir sosyalizmdir. Marx'dan evvelki sosyalizme Fransız sosyalizmi demek daha doğrudur. Kavramsal sosyalizm bir mânâ ifade etmez.

Vae Victis=Veyl mağluplara (bir düşüncenin tatbik edilmemiş olması, onun gayrı ilmî olmasını gerektirmez).

1830-48 Fransa'da iki fikir akımı var:

1- İstikbâl hakkında derin düşünceleri olan, cemiyeti inceleyen ve incelemelerine rüyalarını da katanlar. Saint-Simon, Fourier, Cabet, Ledru-

Rollin, P. Leroux.

2- Gündelik ihtiyaçların kamçısıyla harekete geçen büyük muzdaripler, uçlar. İşçi sınıfının bu okumuş kesimi, daha çok burjuva cemiyetinin içinde bir yeni iş-bölümü olmasını ister.

Saint-Simon'un ilk düşünceleri. Blanqui, "Kılıcı olanın ekmeği olur" diyordu.

Bunların dışında herkes, hayatın olduğu gibi devam edeceğine inanır. Halkın isyanı edebiyata geçmeye başlamıştır.

Guizot 20 yaşında Fransa'nın en güzel lügatlarından birini yazmıştır. İlk defa olarak tarihi, bir sınıf kavgası olarak ele alan insandır. Saint-Simon bu sınıf kavgası fikrini Guizot'nun kendisinden aldığını söyler. Bir medeniyet tarihi yazar. İngiliz İhtilâlini, Cromwell'i en iyi tanıyan odur. Guizot Protestan'dır.

Bu büyük entelektüel kucağında yaşadığı çağın hiçbir problemini görmemektedir.

Gazeteler birer propaganda vasıtası olmuştur. Restorasyona kadar gazete diye bir şey yok. Bir nevî 5. kuvvet. Tefrika romanları geniş halk tabakalarına hitap ettikleri için, onun hayatını kaleme alırlar: Eu. Sue'nün "Paris Esrarı". (Hugo ve Balzac'dan sonra ilk defa edebiyatta argo görülür). Sue, Fourier'cidir. Hugo'da sosyal mesele yoktur veya bir kürek mahkûmunun toplumla çatışması vardır. Sue'deki itham ve intikam duygusu Balzac'da yoktur. Sue ilk defa her tabakadan insanın anlayacağı bir dille, işçi meselesini, sefalet meselesini ele alır. (Halk Bankası). Ütopyacı bir hâl sureti.

İhtilâlin patlak vereceğini sezenlerden biri Pierre Leroux'dur. Mürettiptir. Lacordaire'in, Malthus'un fikirlerine karşı çıkar. Fransa nüfusunu üçe ayırmak mümkün: 30 milyon proleter ve yoksul, 3 küsur milyon mal sahibi, 196 bin Fransız, gelirin 9 milyarından 5 milyarını çeken sınıf.

G. Sand onun talebesidir. 1840'da komünist olduğunu söyler. Buanorotti'nin de şakirdidir. Çetin bir ihtilâlci olan Buanorotti'nin ve Babeufun. Babeufu

stilize eden Buanorotti'dir. Sand bu mânâda BabeuPcüdür. Sand 1837'de "Tek prensibe inanıyorum: özel mülkiyetin lağvı", der. Sand da fırtınayı sezer. Tocqueville ise 1832'den beri toprağın uğuldadığını duymaktadır.

Tocqueville eşitlik aşkının önüne geçilmez bir kanun olduğunu anlar. 1838'de mecliste işçilerin yapmak istediği değişikliğin temelden olduğunu haykırır. İhtilâlin başlıca yapıcıları ise (Lamartine, Ledru-Rollin, Louis Blanc) ihtilâlin kopacağından haberdar değildirler. Cabet, İkarya'yı yazmıştır.

Bir fıçıcının oğlu, okumuş, mebus olmuştur. Komünisttir.

Hocası Babeuf'dür, onu kıskanır, fakat hücum edemez. Blanqui bir program sunmaz, fakat ihtilâli temsil eder. Hayatı hapishanelerle barikatlarda geçen bir mücahit. (Sakallı Rıfkı, Blanqui'ye şiir yazar.)

Burjuvazinin orta tabakaları censitaire sistemin (oy hakkını vergiye bağlayan sistemin) kaldırılmasını ister. Banquetler. (70 tane). Guizot bunların sonuncusunu yasaklar. Alay dağılmaz, saraya gider. O sırada çocuklar, gençler ağaçları söker, barikat yaparlar. 21-22-23 Şubat. Louis Philippe de kaçar.

Geçici meclis. (Raspard, Flocon, Ledru-Rollin, Lamartine).

G. Sand köydedir, hareketi haber alır almaz koşar. 2. Cumhuriyet'in gündemlerini yazmaya memur edilir. "Suffrage üniversel" (genel oy) kabul edilir. Ama solun şefleri anlaşamaz.

Mason locaları ve gizli cemiyetler (Mevsimler, Barbes ve Blanqui'ninkiler), Carbonariler (kurucusu Bazard). (Proudhon masondu).

7 Mart 1968

İSLÂMİYET VE SOSYALİZM

3 Fransa arasında ilk temas 1867'de olur. Kapitalizm Tanzimat'tan sonra bütün gücüyle yüklenir imparatorluğa. 1865'de Belgrad ormanında toplanan Reşat Bey, Ziyâ Bey, Rum ve Fransız arkadaşlarının teşvikiyle Genç Osmanlılar cemiyetini kurarlar. Çok geçmeden Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti ve Jean Pietri'nin aracılığıyla Fransa'ya kaçarlar. Hepsi de Osmanlı bürokrasisine mensupturlar. Debat ve Siecle gazetesi onları muhabbetle karşılar. Bu muhabbetin menşei nedir? Fazıl Paşa kardeşi Hidiv İsmail Paşa tarafından tahttan uzaklaştırılmıştır.

Mustafa Fazıl Paşa Genç Osmanlılar'ı bir şantaj vasıtası olarak kullanıyordu. Mustafa Fazıl Paşa Ali Paşa ile anlaşınca Genç Osmanlılar yurda dönerler. Ziyâ Bey İsmail Paşa'nm adamı olmayı tercih eder.

Genç Osmanlılar'ın Avrupa'ya gitmeden çok müphem, çok karanlık bilgileri vardı Avrupa hakkında. Bir kısmı paşazadeydi, mürebbiyelerle yetişmişti, bir kısmı tercüme ka-lemindendi. Paris ve Londra... Genç Osmanlılar'a evvelâ bir mukayese yapmak imkânı vermiştir, sonra bazı meselelerle karşılaşmalarını temin etmiştir. İkinci Abdülhamid'in sütkardeşi Nuri Bey, 1871 Haziranı'nda İbret'te Enternasyonal'in methini yapar. Ama gururunu kaybetmemiştir henüz aydınlarımız. Başka bir ülkenin çocuğuydular. Kapitalle emek arasında hissettikleri çatışma, Hazret-i Muhammed'in servet hakkındaki düşüncesine benzer. Servet kötüdür, çünkü insanı zalim yapar. İslâm dininde sınıf tezatları korkunçlaşmamıştı, adalete dayanıyordu İslâm. Doğuş imtiyazı tanımıyordu. Bu itibarla Genç Osmanlılarla sosyalizmin ilk teması sempatik olmuştu. Fakat sosyalizm Batı'yı kurtaramazdı. Onlara Müslüman olmalarını tavsiye ediyorlardı. Bu sempati I.Tanzimat'tan sonra da devam eder. Şemsettin Sami Bey Mihran Efendi'nin Tercüman-ı Şark'ında Gotha programının şeriat-ı Ahmediye'ye uygun olduğunu yazar. Türk aydını daima kendi mazisine bağlı kalmış, yeni değerleri hep bu geçmişi açısından görmüştür. Genç Osmanlılar halihazır düzeni beğenmiyorlardı, bu itibarla Batı'nın ilerici çevreleriyle temas etmeleri tabiî idi. Sosyalizme gösterdikleri sempati, onu Müslümanlığa yakın

bulmalarından ileri geliyordu. Bu temas yine de şeriatçı çevrelerin isyanı ve itirazıyla karşılanmıştır.

Şeriatçılara göre Müslümanlık sosyalizme taban tabana zıttır.

Sosyalizm iştirâk-i emval ve nisâdır. Oysa Müslümanlıkla mülkiyet kutsaldır. Halbuki Şemsettin Sami'ye göre sosyalizmde iştirakçilik yoktu, komünizmde vardı.

Karmatlar da, Mazdek de, şakirtleri de kadınlarda ve eşyada iştirak istiyordu. Kanla hâlelenen bu hâtıralar iştirak kelimesini korkutucu hâle getiriyordu. Celâl Nuri de sosyalizmin iştirakçilik olarak tercüme edilemeyeceğini söyler. Toplumculuk da sosyalizmi karşılayamaz. Ancak 1876'da bunları yazan Şemsettin Sami Bey, 1312'de 4. baskısını yapan Kaamus-u Fransevîsi'nde sosyalizmi "Silk-i Sakim-i İştirâkiyûn" (sapık olan iştirâkiyûn yolu) diye tarif eder (Arap Şâh'ın tabiriyle "tek ayak üzerinde dünyayı velveleye veren" Timurlenk). Şemsettin Sami'yi böyle bir ihanete sevkeden arkasındaki kalabalığın ihanetidir (Timurlenk'le Nasreddin Hoca'ınn Fil hikâyesi).

Kendisinden önce böyle bir tradition (gelenek) yoktu, kendisinden sonra da geleceği şüphelidir. Bir sosyal sınıfa daya-mamıştır sırtını. Namık Kemal ve Nuri Bey için sosyalizm güzel bir ideolojiden ibaretti, çünkü sosyal sınıflar yoktu. Bab-ı Ali'yle saraya sığınmaktan başka yapacak bir işi yoktu. Voltaire konuştuğu zaman, bütün insanlık namına konuşuyordu. Üçüncü bir görüş İştirâk-İdrâk mecmualarının görüşü. Sosyalizm İslâmiyet'in cennetidir. Tanyol'un görüşü.

Metodolojik bir eksiklik var bütün bu münakaşalarda: bu sosyalizm nasıl bir sosyalizmdir. Sosyalizm nedir? Hangi sosyalizm Müslmanlığa uygundur, hangisi değildir? Yani henüz mesele ortaya atılmamıştır. Sosyalizm Batı Avrupa'da büyük sanayi ile doğar, sanayi inkılâbının doğurduğu bir sınıfın ideolojisidir. Bunun dışında bir sosyalizmden bahsedince, sıfatlarını belirtmek zorundayız. Sosyalizmden kasdedilen bugün ilmî sosyalizmdir, Marksist sosyalizmdir.

3. Dünya millî kurtuluş savaşlarıyla boyunduruktan kurtuluyor. Klâsik sömürge değiller artık, asırlık yaşayışları değişmiştir. Çektikleri çilenin

devam edemeyeceğine inanıyorlar. Karşılarında sanayileşmiş bir dünya vardır. Biliyorlar ki ya kendileri de sanayileşecek, ya da sanayileşmiş bir dünyanın boyunduruğu altına girecekler. Sinema, basın, turistler, radyo ona mütemadiyen kendi sömürüş ve eğilişini ihtar etmektedirler. Karşısında iki sanayileşmiş memleket tipi var: 1- Avrupa + Amerika. 2- Rusya. O halde 3. Dünya bir tercih yapmak zorunda. Kapitalizm ferdî kazanca dayanan bir sistemdir ve ideolojiye ihtiyacı yoktur. Kazanç ümidi, dış sermayeyle rekabet edebilme ümidi onun gelişmesi için kâfi sebeblerdir. Max Weber'in mentalite capitaliste'i (kapitalist zihniyet) bir avuç insanda mevcut. İtalya'nın bezirgan cumhuriyetlerinden bugünün Amerikan businessman'lerine kadar hepsinde müşterek bir yan var: Kazanç hırsı. Bu zihniyet sermaye üstüne sermaye yığmak ihtirasıdır. Sui Generis bir ideolojiye ihtiyacı yoktur. Hattâ kapitalist yolu seçen memleketler ideolojiden, düşünceden nefret ederler. Demokrat Partinin düşünce adamına ehemmiyet vermemesi bundandır.

Kapitalizm geçici ideolojilere bile bel bağlayamaz, ancak birtakım mitlere, ideolojik ideolojilere muhtaçtır. Halbuki sosyalist istihsalin mutlaka bir ideolojiye ihtiyacı vardır.

Kalabalıkların fedakârlık yapması için mutlaka bir ideolojiden faydalanmak, gönüllerine hitap etmek mecburiyeti vardır.

Bu ideolojiler üç türlü olabilir:

1- İçinde yaşanılan toplumu yüceltenler.

2- Tanrı'yı yüceltenler.

3- İnsanı yüceltenler.

Kapitalizm ancak millîsinden faydalanabilir bu ideolojilerin. Bilhassa Türk milliyetçiliği çok garip, çok talihsiz bir silâhtır.

Çünkü tarihi boyunca bu millet Türk olmadan evvel Müslüman'dı. Müslüman'dı ve Osmanlı'ydı. İslâmiyet milleti idi âdeta. Bütün inananlar kardeşti, yani milletti. Bugüne kadar yapılan tariflerin en güzeli: aynı

değerlere inanan, aynı değerler için seferber İslâm milleti. Bunun içinde zümreler olabilir.

6 0 0 sene bu millet kendini yeryüzünde Tanrı'nın mümtaz kulu olarak görmüş, Batı'ya minarelerden bakmıştır. Sonra bu değerler manzumesi bir anda silinmiş, sen Hititsin, sen Sümersin denmiştir. Oysa bu kadar eski bir medeniyetin sıcaklığı yoktur. Bir heyecan vermiyordu.

Mitlerin bizi kucaklayabilmesi için bizi gönlümüzden yakalaması lâzımdır.

İktisadî kalkınmada sosyalist tercihi yaptığımız zaman nasıl bir ideolojiyle çıkacağız halkın karşısına. Kur'an'la Kapital'i uzlaştırmak mümkün mü? Sosyalizm İslâmiyet'e dayatılabilir mi? Güç. Çünkü halk tabakalarının karşısına bir düşman çıkartmak gerektir. Bütün müminler kardeştir, özel mülkiyet helâldir. Peki sosyalizm nasıl halk tabakalarına bu senin düşmanındır diyecek, gösterişte kendisinden çok daha Müslüman'dır bu adam. Halk tabakalarını mutlaka kamçılamak gerek. Maddî refah vaadi kâfi değildir. Sosyalizm çok fedakârlıklar isteyen bir iktisadî doktrindir. Geniş kalabalıklar meyvasını tatmayacakları bir refah için fedakârlık yapmazlar, meğer ki çok kuvvetli bir ideoloji olsun. Halkı harekete geçirmek için de bir düşman gerektir karşıya, hiç değilse bir rekabet, bir yarış olmalı.

İslâmiyet sınıf kavgasını körükleyemez. Çünkü İslâmiyet'te sınıf kavgası yoktur, çünkü İslâm İslâm'ın kardeşidir. Halk tabakalarının potansiyel kinini seferber etmek çok zordur.

Bizde 1923'den beri devlet ve intelijansyâ hâkim sınıftan kopmuştur. İslâmî bir sosyalizm, laik, Allahsız hâkim sınıfı yakıp yıkabilir. Şehirlere duyulan nefret çok kuvvetlidir. Geniş halk tabakalarıyla, şehir aydınları kopmuştur. Yarı mistik, yarı, okumuş kuvvetli bir liderin, modern bir Said-i Nursî'nin çıkması kâfidir. Tehlikeli.

Kur'an'da bir iktisat sistemi yoktur, fakat sosyal adalete yönelen bir ahlâk vardır. Bu ahlâk bir sosyalist için pekâlâ faydalı olabilir. Dinin değerleri tabiat üstü değerlerdir, ancak Kur'an'ın bu adalet kısmı üzerinde ısrar ederek, kitleler harekete geçirilebilir.

27 Mart 1968

BATININ TARİHÇİLERİ, OSMANLI'NIN TARİHÇİLERİ

Herder "Soyumuz beşiğinde şiir söylemiş", der. Şiiri felsefe takip etmiş. Ama insanın kucağında yaşadığı cemiyeti anlama, yani tarih çok yeni. Neden? Evvelâ uzun asırlar sahnede bir başbuğ görmüş tarih. Tanrı'nın iradesini şahıslaştıran bu tacidârlar tarihi yaratmış zannedilmiş. Bu takdirde geniş halk yığınlarının tarihine lüzum kalmaz. Vico, "Halkın sırtına bindiği için büyük görünür başbuğlar" der.

Babil'de salnameler var, Hind'de tarih yok, yok, çünkü Hind bitmeyenle, ezelî ve ebediyle, başlamayan ve bitmeyenle meşguldür. Gündelik hayat, görünür dünya bir mayadır, vehimdir.

Tarih bir parça hayatının sonuna yaklaşmış sınıfların veya milletlerin eseridir. Onun 19. yüzyılda doğmasını bununla açıklayanlar var.

Bütün dinî kitaplarda (Tevrat) eski çağların tarihi vardır, fakat bütün olaylar Tanrı iradesinin birer tecellisidir, insan kukladır.

Tarihin doğması için gerekli sosyo-politik şartlar ilk defa Eski Yunan'da gerçekleşir: Tucydide. Tarihin babası diye adlandırılan Herodote bir nevî tarihi roman yazıcısıdır, bir nevî Evliya Çelebi. Sebeplere eğilmez. Narratif (hikayeci) tarih.

Bir Yunan mucizesi olmadığının ilk delilini vermiş, yeni ülkelerden Yunan'a haber getirmiş, Yunan kültürünü zenginleştirmiştir. Hayâlle hakikat kucak kucağa. Hâdiseler parça parça. Sosyolojik bir görüş, bir tarih felsefesi yoktur.

Tucydide askerdir, mağlup olmuştur, ızdırap çekmiştir.

Peloponez savaşını yaşamıştır. Tabiat karşısında zayıftır mağlup olan, düşünmek mecburiyetindedir hayatını korumak için. Bu itibarla Tucydide yaşadığı kanlı macera üzerinde düşünür, insan ruhunun zembereklerini ortaya çıkarmak ister.

Tucydide tarihe Tanrı'yı sokmaz, tarihinde aklın kabul etmeyeceği hiçbir olay yoktur. Tarihin zembereği hükmetme arzusudur. Tucydide'den sonra tarih Greko-Latin dünyasında ihtişamını kaybeder ve edebî bir nevî olarak yaşamaya devam eder.

Vakaların en parlakları aranır. Tite-Live eserinde Roma'yı müdafaa eder. Bir edebiyat eseridir, hakikatin aranılması değildir.

Osmanlı İmparatorluğu uzun zaman maziyi düşünmeyecek kadar gençtir. Hâlî yaşar. Bununla beraber Osmanlı edebiyatında ilk nesir örneklerini tarihler teşkil eder. Tevrat'ın hikâyeleri, Hz. Adem, peygamberler, İslâmiyet ve fetihleri.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısındaki davranışı, tam bir Güliver kompleksidir. Önce tepeden bakar Batı'ya, bir Lilliputlar ülkesidir Batı. Tarihinde Avrupa yoktur. 17. yüzyıl Müneccimbaşı'nın tarihi, Arapça yazılmıştır, Nedim Türkçe'ye çevirmiştir. Sonra Tanzimat'a kadar tarih yok. Vakanüvis tarihleri. Froissard, Racine ve Boileau'nun tarihi (XIV. Louis devri) farklı değildir. Saray imparatorluğun merkezidir, imparatorluk kâinatın merkezidir. Değeri olan yalnız çobandır, sürü hiçbir zaman dikkate lâyık değildir. Aşık Paşa tarihi yahut Hoca Sadrettin Efendi'nin Tac'et-Tevarih'i sadece sarayı anlatır.

Tac'et-Tevarih bir devrin aynasıdır, çatlak bir ayna. Naima yaşadığı devri tatlı tatlı anlatır. 18. asırdan sonra Avrupa'nın üstünlüğü görülür. Tarih bir sebep-netice esasına dayanan ilim olarak ortaya çıkar.

Arif Hikmet, Ahmet Mithat Efendi'nin (Hace-i Evvelin) daha sonra Kâinat adlı büyük bir tarih yazan Süleyman Paşa'ınn Tarih-i Âlâsı.

Cevdet Paşa Tarihi, Hammer'in devamı, 1828'e kadar gelir. 12 cilttir. Saray emriyle yazılmıştır. Mizancı Murat, Mehmet Murat Bey'in "Tarih-i Ebul Faruk" nâmıyla meşhur tarihi. Istibdata karşı dikilen bir âbide. Kaynak Fransız tarihçileri. Hürriyet âşıkı, istibdat düşmanıdır. Tarih normatif bir ilimdir, bir nevî kavga silahıdır. II. Meşrutiyet'in bütün aydınları bu kitapla Ali Kemal'den yetişmişlerdir.

Fransız ihtilâli Murat Bey'in kitabıyla öğrenilir. Çok iyi bilinmesi gereken bir kitaptır. Esas Osmanlı tarihi idi. Hakikatta Mizancı Murat'tan sonra da tarih yazılmaz. II. Meşrutiyet'ten sonra tarihçiler bakışlarını Fransa'nın en sathî tarihçilerine çevirir: Seignobos.

Abdurrahman Şerefin "Tarih Musahabeleri" sudandır.

27 Mart 1968

BATININ TARİHÇİLERİ, OSMANLI'NIN TARİHÇİLERİ

Herder "Soyumuz beşiğinde şiir söylemiş", der. Şiiri felsefe takip etmiş. Ama insanın kucağında yaşadığı cemiyeti anlama, yani tarih çok yeni. Neden? Evvelâ uzun asırlar sahnede bir başbuğ görmüş tarih. Tanrı'nın iradesini şahıslaştıran bu tacidârlar tarihi yaratmış zannedilmiş. Bu takdirde geniş halk yığınlarının tarihine lüzum kalmaz. Vico, "Halkın sırtına bindiği için büyük görünür başbuğlar" der.

Babil'de salnameler var, Hind'de tarih yok, yok, çünkü Hind bitmeyenle, ezelî ve ebediyle, başlamayan ve bitmeyenle meşguldür. Gündelik hayat, görünür dünya bir mayadır, vehimdir.

Tarih bir parça hayatının sonuna yaklaşmış sınıfların veya milletlerin eseridir. Onun 19. yüzyılda doğmasını bununla açıklayanlar var.

Bütün dinî kitaplarda (Tevrat) eski çağların tarihi vardır, fakat bütün olaylar Tanrı iradesinin birer tecellisidir, insan kukladır.

Tarihin doğması için gerekli sosyo-politik şartlar ilk defa Eski Yunan'da gerçekleşir: Tucydide. Tarihin babası diye adlandırılan Herodote bir nevî tarihi roman yazıcısıdır, bir nevî Evliya Çelebi. Sebeplere eğilmez. Narratif (hikayeci) tarih.

Bir Yunan mucizesi olmadığının ilk delilini vermiş, yeni ülkelerden Yunan'a haber getirmiş, Yunan kültürünü zenginleştirmiştir. Hayâlle hakikat kucak kucağa. Hâdiseler parça parça. Sosyolojik bir görüş, bir tarih felsefesi yoktur.

Tucydide askerdir, mağlup olmuştur, ızdırap çekmiştir.

Peloponez savaşını yaşamıştır. Tabiat karşısında zayıftır mağlup olan, düşünmek mecburiyetindedir hayatını korumak için. Bu itibarla Tucydide yaşadığı kanlı macera üzerinde düşünür, insan ruhunun zembereklerini ortaya çıkarmak ister.

Tucydide tarihe Tanrı'yı sokmaz, tarihinde aklın kabul etmeyeceği hiçbir olay yoktur. Tarihin zembereği hükmetme arzusudur. Tucydide'den sonra tarih Greko-Latin dünyasında ihtişamını kaybeder ve edebî bir nevî olarak yaşamaya devam eder.

Vakaların en parlakları aranır. Tite-Live eserinde Roma'yı müdafaa eder. Bir edebiyat eseridir, hakikatin aranılması değildir.

Osmanlı İmparatorluğu uzun zaman maziyi düşünmeyecek kadar gençtir. Hâlî yaşar. Bununla beraber Osmanlı edebiyatında ilk nesir örneklerini tarihler teşkil eder. Tevrat'ın hikâyeleri, Hz. Adem, peygamberler, İslâmiyet ve fetihleri.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısındaki davranışı, tam bir Güliver kompleksidir. Önce tepeden bakar Batı'ya, bir Lilliputlar ülkesidir Batı. Tarihinde Avrupa yoktur. 17. yüzyıl Müneccimbaşı'nın tarihi, Arapça yazılmıştır, Nedim Türkçe'ye çevirmiştir. Sonra Tanzimat'a kadar tarih yok. Vakanüvis tarihleri. Froissard, Racine ve Boileau'nun tarihi (XIV. Louis devri) farklı değildir. Saray imparatorluğun merkezidir, imparatorluk kâinatın merkezidir. Değeri olan yalnız çobandır, sürü hiçbir zaman dikkate lâyık değildir. Aşık Paşa tarihi yahut Hoca Sadrettin Efendi'nin Tac'et-Tevarih'i sadece sarayı anlatır.

Tac'et-Tevarih bir devrin aynasıdır, çatlak bir ayna. Naima yaşadığı devri tatlı tatlı anlatır. 18. asırdan sonra Avrupa'nın üstünlüğü görülür. Tarih bir sebep-netice esasına dayanan ilim olarak ortaya çıkar.

Arif Hikmet, Ahmet Mithat Efendi'nin (Hace-i Evvelin) daha sonra Kâinat adlı büyük bir tarih yazan Süleyman Paşa'ınn Tarih-i Âlâsı.

Cevdet Paşa Tarihi, Hammer'in devamı, 1828'e kadar gelir. 12 cilttir. Saray emriyle yazılmıştır. Mizancı Murat, Mehmet Murat Bey'in "Tarih-i Ebul Faruk" nâmıyla meşhur tarihi. Istibdata karşı dikilen bir âbide. Kaynak Fransız tarihçileri. Hürriyet âşıkı, istibdat düşmanıdır. Tarih normatif bir ilimdir, bir nevî kavga silahıdır. II. Meşrutiyet'in bütün aydınları bu kitapla Ali Kemal'den yetişmişlerdir.

Fransız ihtilâli Murat Bey'in kitabıyla öğrenilir. Çok iyi bilinmesi gereken bir kitaptır. Esas Osmanlı tarihi idi. Hakikatta Mizancı Murat'tan sonra da tarih yazılmaz. II. Meşrutiyet'ten sonra tarihçiler bakışlarını Fransa'nın en sathî tarihçilerine çevirir: Seignobos.

Abdurrahman Şerefin "Tarih Musahabeleri" sudandır.

Ahmet Rasim'in 4 cilt Osmanlı Tarihi mektep kitabı, derinliği ve ilmî bir ehemmiyeti yoktur. İshac-Malet, laik Fransız mekteplerinde okutulan yazarlardır (1910 - 38). Eser belli emellerin bir propaganda vasıtasıdır. Kapitalist Avrupa dünyayı sömürürken, kendi üstünlüğüne inandırmıştır kendini. Avrupa için kendi dışında tarih yoktur. Minnacık, küçültülmüş bir Asya. Ne yazıktır ki biz kendimizi bu minnacık tarihten öğrendik (Genç Osmanlılar'ın düşmana iltica etmeleri gibi).

Ali Reşat Bey'in kitabında da kendi tarihimiz yoktur. 23'den sonra 600 yıllık maziyi -ki Türk tarihinin en şerefli sayfalarını kucaklar- fedâ ederiz, unuturuz. Koparız kendimizden ve karanlık çağların efsanelerine sığınırız: Sümerler, Hititler.

Önce, tarihten önce vardık palavraları, sonra azgelişmişlikle, yaralarıyla övünmek gibi bir mazoşizm.

Bugüne kadar bir Türk tarihi yazılmamıştır. 1908, Yıldız sarayındaki bütün vesikaları yakmıştır. Çünkü arşivlerde kendilerinin Abdülhamid'e verdiği jurnaller vardır. Sonra Bulgaristan'a araba araba vesika satıldı. Bugün tarihi yazacak ne malzememiz var, ne kültürümüz.

Cevdet Paşa medresenin yetiştirdiği son büyük adam. Çok ihtiyatlı adımlarla Batiyi fethe doğru yürüyen Doğu. Müesseseleri tunçlaşan bir imparatorluğun yetiştirdiği son büyük adamlardan biridir. Osmanlı Avrupa'ya hayret, hayranlık ve korku telkin etti, ta ki Abdülhamid tahttan ininceye kadar.

Cevdet Paşa böyle bir imparatorluğun çocuğuydu, fakat tâlî harp aleyhimize dönüyordu, coğrafî sınırlar ve refah gün-dengüne düşüyordu. Uzun zaman emiri veren Osmanlı İmparatorluğu'na, beylikleri, her gün istiklâllerini ilân ediyorlardı.

Gerileyen aslında Osmanlı İmparatorluğu değildi. 1789 yalnız Batı feodalitesinin değil, kılıca dayanan bütün feodalitelerin de ölüm çanıdır. Şeriat, felâketlerimizin dine gösterilen kayıtsızlıktan doğduğunu haykıracak; Genç Osmanlılar'sa geriliğimizin sebebinin geleneğe bağlılığımız olduğunu fısıl-dayacaktır. Bir yanda eriyen, çürüyen, köklerini her gün kaybeden ve Avrupa kayasına bir yosun, bir midye gibi sarılan bir bürokrat intelijansya, bir yanda çöküşün gerçek sebeplerine eğilmeyen, kurtuluşu hareketsizlikte bulan geniş yığın ve temsilcisi medrese.

Cevdet Paşa Belagat-ı Osmaniye derslerini Hukuk fakültesinde verir. Tarihine gelince, Cevdet Paşa İbn Haldun'un eserinin 2/5'ini çevirmiştir, fakat hiçbir zaman 14. yüzyılın Tunuslu filozofunu aşmamış, hattâ onu anlamamıştır. İbn Haldun'un esasını Pirîzâde Sahip Molla çevirmiştir. Bu tercüme tamamlandıktan sonra Türkiye'de İbn Haldun'u anlayan tek kişi çıkmamıştır. 1948 Ogan tercümesi büsbütün felâket.

İbn Haldun düşüncesi bir medeniyetin son sözüdür. Çöküş halinde bir dünyada muhatap bulamamıştır İbn Haldun. 1940'a kadar eser yazılmaz İbn Haldun hakkında. 1940'da mürteci ve faşizan Bouthoul'un eserine Hilmi Ziya imzasını atar.

3 Nisan 1968

KAPİTALİZM, MEKANİK

MATERYALİZM VE TÜRKİYE

1- Sanayileşmemiş Ülkeler

2- Sanayileşmiş Ülkeler.

a) Kapitalist.

b) Sosyalist.

Fransa'da burjuvazi 19. yüzyılın başından beri düşünceden nefret eder. 1802-1950 arası üniversitelerde Spiritüalizm hâkimdir. Düşünce, ve ilim üniversitenin dışında gelişir. 18. yüzyılın ihtilâlci felsefesini, burjuvazi, iktidara geçtikten sonra terkeder. Sartre bile 3. bir yolu aradığı halde bulamamıştır, materyalizme bir türlü yanaşmak istemez.

Müslüman ülkelerde kapitalizmin kurulamayışının Müslümanlıkla hiçbir ilgisi yoktur. İslâmiyet'te kapitalistik sektör kurulmuş, fakat sonradan kapitalizme geçilmemiştir. Çünkü Avrupa bizden önce davranmış ve kendi dışında kalan ülkeleri pazar yapmıştır. Descartes mensup olduğu sınıfın bütün büyüklüklerine ve küçüklüklerine sahiptir. "Benim dinim sütannemin dinidir" der. Galileo'nun muhakeme edildiği, Giordano Bruno'nun asıldığı bir devirdir o.

İlk dinsiz Proudhon'dur, Proudhon dinin yerine adaleti geçirir. İlk dinsiz ve ahlâksız sosyalizm Marx'ınkidir. Neden Marx sosyalizmi muvaffak olur? Kilise avlusundan fabrikaya giren proletarya, burjuvazinin dünya nimetlerine nasıl açlıkla saldırdığını, nasıl kilise ile, hattâ krallıkla işbirliği yaptığını görmüştür. En uyuşuk insanları bile harekete geçiren kindir.

Sınıf kavgasını bir muharrik kuvvet yapan Marx'ın muvaffak olması bundandır. Aslında iktidara geçmeden evvelki burjuvazinin kilise dışındaki davranışı da böyledir. Tarihî materyalizm bir yere bağlar insanı,

Communaute'ye (cemaate) mensup eder. Mekanik materyalizm hiçbir yere bağlamaz, koparır insanı.

Mekanik materyalizmin İncili Epikürcü Lucrece'in De Nature Rerum'udur. Dünya tarihindeki iki büyük felsefî poemden (şiirden) biridir bu. Öbürü Bhagavat Gita'dır. Hiçbir sosyal uzantısı yoktur mekanik materyalizmin.

Türk insanının Avrupa karşısında birliğini sağlayan tek bağ İslâmiyet'tir. Avrupa bütün gücüyle İslâmiyet'i yıkmak için seferber olur. Gambetta, "ilk düşman kilisedir" der, arkasından papazları kovar Fransa'dan, fakat hepsini besler ve büyük bir kısmını Türkiye'ye yollayarak "Kilise aleyhtarlığı bir ihraç metaı değildir" der. Mekanik materyalizm, gökyüzü boş der, bütün gökkubbeyi tarayan teleskoplar orada Tanrı'yı bulamadılar.

Batı'da 18. asırda materyalizm bir kavga silâhıydı, bir yere götürüyordu. Türkiye'de materyalizm kiminle mücadele edecekti? Avrupa'dan gelen materyalizm sadece bir vatandan koparma vasıtasıydı. Sosyalizm Türk insanına onu mukaddeslerinden sıyıracak bir ithâl metaı olarak sokulursa, daha asırlarca kurulamaz. Halk için din insanlığın ta kendisidir.

1917'de ihtilâl yapan Rusya, bugün 1917'den önce olduğu kadar dindardır. Dinin kalkması için sosyal strüktürlerin değişmesi lâzımdır. Sosyalizm insandan fedakârlık ister.

Fedakârlık isteyince o insanın inançlarına saygı göstermeniz lâzımdır.

Napolili bir asilzade "Ariosto, Dante'den büyüktür" diye defalarca düello etmiştir. Nihayet yaralanmış, ölecek. "Yahu demişler sahiden de daha mı güzel Ariosto?" "Allah ikisinin de belâsını versin. Ne birinden tek satır, ne öbüründen tek satır okudum" der. Bizde de sağ-sol böyle.

Aydınlık mecmuasına kadar (1924) Türkiye'de diyalektik materyalizmin adı geçmez.

Türkiye'de mekanik materyalizm bir nevî kompradorluktur, hepsi memur aristokrasisine mensuptur. Kitleden, kalabalıktan kopuştur, yani sağcılıktır materyalizm. Batı'nın istediği insan tipi olmaktır.

Avrupa kendi dışında kalan ülkelerin hiçbir zaman kapitalizmle kalkınmasına izin vermez, veremez. Bu kendi sonu olur. Bugün burjuva ve proleter memleketler var. Burjuva devletler, proleter devletlerin burjuvalaşmasını istemez.

Türkiye sanayileşmemiş bir ülkedir, kapitalist olmasına ne imkân vardır, ne de Avrupa izin verir. Tek kurtuluş yolu devlet sosyalizmidir. Bu sosyalizm nasıl kurulacak? Kinle mi?

Sosyalizm fedakârlık ister. İnsan belki kendi çocuklarının bile göremeyeceği bir istikbal için fedakârlık yapmaz. Onu harekete geçirecek bir kuvvete ihtiyaç var. Bu kuvvet ne olacaktır? 1908'den beri atılan her adım hatâdır, intelijansya bilmeden bir vatan ihaneti içindedir. Hiçbir zaman başka iklimlerde yeşeren düşünceleri bir başka iklimde tutturanlayız.

Türkiye'de bir sınıf kavgası yok, aydın-halk çatışması vardır.

10 Nisan 1968

ORYANTALİZM, KAPİTALİZMİN KEŞİF KOLU VE İBN HALDUN

Levant, Batı'nın eskiden beri ehlîleştirdiği Batılaşmış Doğu (Beyrut).

Orient, müphem bir kelime. Bazen Rusya, bazen İspanya.

Kapitalizm yaşayabilmek için fetihten fethe koşmak mecburiyetindedir. İlk kapitalist ülke olan Hollanda'da Doğu'ya karşı ilk alâka başlıyor. Dil sahasında ilk üniversiteler orada açılıyor. Herbelot tahsilini Hollanda'da yapmıştır. "Doğu kütüphanesi" Batı'ya Müslüman Doğu'yu tanıtır. Başlıca kaynağı Kâtip Çelebinin (Hacı Hâlife) Keşfüzzünun'udur.

Arapça yazılmıştır, ilim dili Arapça olduğu için. O zamana kadar basılmış kitapların listesidir, biraz da izahat verilmiştir.

Herbelot'nun kitabını (Kur'an'ın ve 1001 gecenin 4 ciltlik hülâsasını yapan) Galand basar.

Bütün bunlar burjuvazinin fethetmek istediği ülkeler hakkında fazla bilgi sahibi olmak için yaptığı çalışmalardır.

Courty'nin 1001 gün tercümesi ile Batılının asırlardır Roma ve Atina sokaklarında dolaşan muhayyilesi Şiraz bahçelerine, Bağdat şadırvanlarına kanatlanır. Irreel bir Doğu'dur bu. Batının ilgisi iyice çekilir Doğu'ya.

Baron d'Argence "Çin Mektuplarını yazar, Montesquieu "Acem Mektupları"nı. Filozofun kucağında yaşadığı rejimi tenkit için faydalandığı muhayyel bir ülkedir. Misyonerler, seyyahlar (Bernier, Tavernier).

Bu, oryantalizmlerin Prehistoire'ı. Oryantalizm bir günde kurulmaz ve bir koldan çalışmaz. Doğu evvelâ filolojik olarak tanınır. Fransa'da Ecole des Langues Orientales 19. yüzyıl başlarında kurulur. İlk hocası Batı'da 50 yıl sahasında hüküm sürecek olan Silvestre de Sacy. Arapça tetkikler onunla başlar.

Kütüphaneleri çökertecek kadar eser yazar. İlim adamı, gelişen kapitalizmin kurmaylarını yetiştirir.

İlim milletlerin maddî menfaatine hizmet etmiyorsa, ge-lişmemeye mahkûmdur. Batı'nın Doğu merakının temelinde mutlak olarak kapitalizm vardır, saf bir ilmî tecessüs değildir bu. Gelişen bir sınıfın ihtiyacıdır. Demek Batının sanıldığı gibi sadece madde ilimlerinde değil, toplumları incelerken de kılavuzu habis bir ihtirastır: Doğu'yu talan etmek. Tabiatıyla Anquetil Duperron gibi saf ilim adamları da vardır. Ama menfaatsız ilim olmaz. Bunun için Türk tarihini bir Avusturyalı, Hammer, Türkçe'nin ilk lügatini Redhouse yazar.

Fransızca-Türkçe sözlüğü Hançeri adlı bir Slav kaleme alır, Razi yazar.

Oryantalizm ilim olarak 19. yüzyılda doğar. Champollion, A. Duperon, W. Jones.

İngiltere Kalküta'dan girer Hind'e. Jones mahkeme âzâsıdır.

Hind'i Batı'ya o tanıtır.

Fransa daha çok Müslüman Doğu'yla temastadır. 1810'a kadar İbn Haldun'un ismine rastlanmaz. Keşfüzzünün'da İbn Haldun vardır, ama, Herbelot'nun eserinde yoktur. Batı İbn Haldun'u ilk defa Sacy'nin bir tahlilinden tanır, sonra Kuzey Afrika'ya koşan Fransız ordularında baş tercüman olan De Slane'den. Fransa Cezayir'e yerleşince aşiretleri zaptu rapt altına almak zorunda kalır. Bunun için Magrip'in tarihini tanımak zorundadır. De Slane Berberiler tarihini çevirir,

"Mukaddime"yi değil. "Mukaddime" 1850'de Quatremere tarafından basılır, 1858'de kitap piyasaya çıkar. Sonradan 1862-68'de Slane'in Mukaddime tercümesi çıkar. Ama Avrupa yine de tanımaz Mukaddime'yi. Çünkü insan tarafsız değildir.

Batı için Doğu bir ilkeller ülkesidir. Vicdanını rahat ettirmek için fethettiği ülke ne kadar büyük bir medeniyete sahip olursa olsun Avrupa, onun insanının sevgi ve saygıya lâyık olmadığına ferman çıkarır.

Herder Döğu'yu sever, fakat onda Alman milliyetçiliğine bir dayanak bulmaya çalışır. Belki Goethe bir parça dünya vatandaşıdır (Divan'ı). Yeni bir Rönesans yaratması gereken Doğu Rönesansı sessizce geçiştirilir. Revue Philosophique (1876-1930 arası) İbn Haldun ismini bir kere anar, onda da 16. yüzyıl sosyologu olarak tanıtılır. Gumblowicz ve İbn Haldun'a göre sosyoloji, sosyal gruplar arasında münasebetlerin ilmidir. Annee Sociologique 1896'da Durkheim tarafından kurulur, İbn Haldun'un eseri bir kere geçmez. Baron de Slane 1730'da Pirizâde Sahip Mehmed Molla tarafından Türkçeye çevrilen Mukaddime'yi kullanır.

1867'de çıkan Grand Dictionnaire'in (Büyük Lügat) İbn Haldun hakkındaki makalesinde Baron de Slane'in tercümesinden bahsedilmez. Sacy'nin Mukaddime analizi alınır.

1878 Supplement Finde, 1882 Supplement II'de (Ek Ciltler) hiçbir ilâve yapılmaz.

1900'de yayımlanan 31 cilt Fransız ansiklopedisi İbn Haldun'u iki kere öldürtür. Önce 1378'de Hemsen'de katledilmiş der, sonra da 1406'da Kahire'de eceliyle ölmüştür der.

H. See, Marrou İbn Haldun'dan sözetmez.

Avrupa'ya İbn Haldun'un değerini tanıtan ilk publiciste Rappoport'dur. Fransa'ya yerleşmiş bir Rus ailesinin çocuğu.

Geniş tecessüslü. A. France'ın yakın arkadaşı, onu komünist yapan düşünür. Rappoport Sosyalist Ansiklopedi'nin (1912 - 20) başyazarıdır. "Jaures'in Hayatı" da çok güzeldir.

1926 "La Philosophie de l'Histoire Consideree comme Science de l'Evolution" (Bir Evrim ilmi olarak Tarih Felsefesi)'da tarih felsefesinin gerçek kurucusu olarak İbn Haldun'u kabul eder.

Rappoport sosyalisttir, sosyalizm yeni bir sınıfın pencerelerini bütün dünya düşüncelerine açışı, medeniyeti bütünüyle kavramak arzusudur. Sonra Haldun'un tarih tezi, Marksist teoriye çok yakın (Müşahedeye verdiği

önem). Plekhanov, Haldun'dan hiç bahsetmez. Çünkü çok geniş tecessüsüne rağmen onu bilmez.

1925'de Geuthner yayınevi "Berberiler tarihi" ile "Mukaddimemin De Slane tercümesini ve ona bir önsöz yazan Bouthoul'u bir kere daha basar.

Maunier, "Revue d'Economie Politique"de (İktisat Dergisi) İbn Hâldun hakkında iki yazı yazar. Kuzey Afrika Sosyolojisi adlı kitabı da 1930'da yayımlanır. Cuvillier'de dipnotudur İbn Haldun.

14. yüzyılda ismini söylemeden sosyolojiyi kuran, tarihe ilim haysiyetini kazandıran bu dehâ, hâlâ Batı trakelerine (el kitaplarına) girmez. Ama bu onun Haldun'dan istifade etmediği anlamına gelmez.

Comte, Saint-Simon'dan bahsetmez, Montesquieu Vico'dan.

Spengler ve Toynbee için Batı batmıştır, Doğu yaşayacaktır.

Toynbee'e göre 17 büyük medeniyet kurulmuştur, bunlardan 7'si kalmıştır, onların da içinde yaşamaya namzet olan yalnız Doğu medeniyetleridir. Karanlık bir gökte pırıl pırıl bir yıldız, mağrur ve münzevî İbn Haldun. Öbür bütün düşünürler bir yıldız kümesine mensuptur.

Toynbee, Bousquet, Hitti, Lacoste, 3. Dünya'nın liderliğini Rusya'ya kaptırmak islemeyen Avrupa büyük bir şefkatle eğilmiştir üzerine.

Bousquet "Histoire de la Pensee Economique" (İktisadî Düşünce Tarihi) diye tadı bir kitaba sahiptir. Pareto hakkında iki büyük kitap yazmıştır. İbn Haldun'dan yaptığı seçme parçaların önsözünde Haldun'u Pareto'ya benzetir. 1956'da "Wisdom of the Orient"de İbn Haldun'u över, "An Arap Philosophy Of History"de çok güzel bir önsöz yazar. İbn Haldun'un bugünkü Avrupa dillerine çevrilemeyeceğini, önce bir edition critique'e ihtiyaç olduğunu söyler.

Sorbonne'da on tane kadar İbn Haldun'la ilgili doktora verilmiştir. İnan, Muhsin Mahdî, Rosenthal tercümesinden faydalanır. En iyi tercüme de onunkidir, fakat İsawi haklıdır.

Bulak nüshasında Sahip Molla'nın 5-6 baskısı vardır. Hepsinde tekrarlanan bir önsözde 4-5 kaynak verilir. Fakat hiçbirinde felsefesiyle ilgili bir şey bulunamaz. Satı Bey'e göre, Mukaddime'nin 1. Kitabı umumî sosyolojisi, 2-3. Siyasî sosyoloji, 4- Şehir sosyolojisi, 5- İktisat sosyolojisi, 6- Bilgi sosyolojisi ve sosyolojiye ayrılmıştır.

Montesquieu Kanunların Ruhu'nun başına Ovidius'un bir mısraını yazar: Prolem Sine Matre Creatam (Anasız doğan çocuk). Soranlara bunun yazılması için iki şey lâzımdı. 1- dehâ, babasıdır, bende var, 2- hürriyet anasıdır, Fransa'da yok, der.

Oysa anasız doğan bir çocuktan bahsetmek lazımsa o da Mukaddime'dir. 3 kaynağı vardır Mukaddime'nin.

1- Eski Arap yazarları, İslâm tarihçileri, Mesudî, Tortuşî (Sıraç ül Mülûk), Mesudî (Tenbih) İbn Haldun'un tabiriyle avı kovalamış, fakat tutamamışlardır.

2- Aristo, Platon (Farabî kanalıyla), Yunan Hellenistik kültürü.

3- Yaşanmış hayat.

Gauthier (1938 - 46) Fransa ve Avrupa'da müstemlekeci ihtirasın çok arttığı bir devirde İbn Haldun belki İspanya'da Greko-Latin mirasına konmuş bir kitabı, bizim bilmediğimiz bir kitabı okumuştur diyor, yalan.

Peygamberlerle, devrî tarih görüşü değişti. Tarih başlangıçtan kıyamete akış halindedir. Müslümanlık geliştikçe Kur'an yetmez, hadisler gelişir. Bu arada tarihi tenkit gelişir, hadisler doğru mudur, değil midir, aranmıştır. Haldun bu harcı malzeme olarak kullanır.

17 Nisan 1968

İNSANLIĞIN "TO BE OR NOT TO BE" Sİ

İnsanlık bütün halinde ve bir düz çizgi üzerinde ilerlemez.

İbn Haldun beşerî bilgileri İnşâ ve Haber diye ayırır. Haber'de nakil sadıksa menşei tahkik edilmez, İnşâ'da tenkit esastır. Tarih bu ikinci bölüme girer. Eserinin başında ilimle dinin hudutlarını çizer. O da Colomp gibi bütün bir kıtanın, sosyolojinin ve tarihin kâşifidir.

İbn Haldun çöken İslâm âleminde yetişir, Batı ise pencerelerini kendi dışındaki bütün değerlere kapar. Uzun asırlar tanınmayışı bundandır.

Pareto aksiyonla bilgiyi tamamen ayırır birbirlerinden.

Çağdaş düşünce Batı'da Machiavelli ile, Doğu'da İbn Haldun'la başlar. Ortak yönleri o zamana kadar teoloji ve ahlâkın emrindeki sosyal ilimleri, onların emrinden çıkarmaları, totem ve tabuları yıkmalarıdır. İkisi de gerçekçidirler.

1789 Avrupa feodalitesinin ölüm çanı, bütün feodalizmlerin ölüm çanıdır. Büyük endüstri ve kapitalizm. Sanayiini kuran üç büyük ülke kapitalizmin Üçüncü Dünya'da kurulmasına izin vermez ve onları pazarı haline getirir.

Burke, 1300 yılda kurulan bir düzenin, bir günde yoke-dilmesini insanlık tarihinin en meşum günü sayar. Taine ve Fichte de aynı görüşü bayraklaştırırlar.

Fransız ihtilâli bizde ancak gayrı müslim tebanın işine yaradı. Fransız ihtilâli Hariciye Vekili Asım Bey'in iddia ettiği gibi bir cinsî serbesti midir? 1789 bir taraflı bir hâdise değildir.

Biz ancak uzun zaman hâdiselerin ya bir, ya öteki yüzünü gördük.

1832de Tocqueville eşitlik ihtirasını Amerika'da müşahede ediyordu. Mecliste yeni bir sınıfın tarih sahnesine çıktığını haykırır. 1789-1848

Fransa'sında geniş halk tabakaları önce kan aristokrasisini, doğuştan gelme imtiyazları kaldırmışlardır.

Şimdi sıra ekonomik eşitliğe gelmiştir. 1848, 1789'un devamıdır. Şubat ihtilâli. Aynı yıl Manifest çıkar ve 1848'le kısıtlanmamış genel oy prensibi kabul edilir, 1852-1870, III. Napolyon.

Maziden gelen her türlü değeri küçümseyiş tepki göstermekte gecikmez ve Enternasyonal olan sosyalizmin karşısına milliyetçilik çıkar. 1848'den sonra liberal demokrasi ve sosyalizm hâkimdir. Parlömanter demokrasinin aldığı yaralar, burjuvazinin çürüyüşü ve Charles Maurras, Enquete Sur la Monarchie'yi (Monarşi Üzerine Anket) yayımlar.

Fransa'yı ancak krallık kurtarabilir. De Bonald ve Joseph de Maistre, Taine, Pozitivizm ve nihayet Maurras.

Fransa'yı Fransa yapan, fikre gösterdiği saygıdır. Alman bombaları Londra'yı bir ateş denizi yaparken, İngiltere parlamentosunda şöyle bir kanun çıkıyordu: Hiç kimse düşüncelerinden dolayı rahatsız edilemez, düşünceler çoğunluğun düşüncesine aykırı da olsa.

Düşüncenin gelişmesi için tezle antitezin çarpışması lâzımdır. Maurras için demokrasi bir Yahudi yalanıdır.

Demokrasiye yöneltilen bu tenkitler yalnız sağ cenahdan gelmez. 1908'de George Sorel'in "Şiddet Üzerine Düşünceler"i, (Revue Philosophique'de yıllarca sol cenahı tek başına temsil eder) yayımlanır. En büyük düşmanları çağının parlamento sosyalistleridir. İşçi sınıfı sendikalarda toplanmaktadır. Faşizmde, nasyonal sosyalizmde, Bolşevik ihtilâlinde Sorel vardır.

Lenine'in tâbiri ile bir "dehâ müsveddesi".

Tarihin mekanik kuvveti şiddettir Sorel'e göre. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bütün Avrupa'da şiddet hüküm sürer.

Mussolini İtalyası, Almanya'da nasyonal sosyalizm, Rusya'da Bolşevizm. Şiddet her yere hâkim. Lenin "Devlet ve İhtilâl"i, Hitler "Mein Kampf'ı yazar. Düşünce bir lüks değildir, insanlar ancak ihtiyaç duyunca düşünürler.

19. yüzyılın başında liberalizmin ilk büyük ideologu B. Constant'tır. Liberalizmin ne olduğunu o kelimeleştirir. Eski düzeni hortlatmak isteyenlere ve liberalizmden başka bir düzeni isteyenlere karşıdır. İktisadî liberalizm İngiliz kapitalizminin emrindedir. Siyasî liberalizm parlömanter demokrasiye dayanır. Fikrî liberalizm her türlü düşünceye söz hakkı tanımalı.

İktisadî liberalizm başlangıçta bir mecburiyetti. Fakat sonra kendi sınırları içinde namuslu olan liberalizm, bir istismar doktrini haline geldi. Birinci Dünya Savaşı'yla liberalizme yöneltilen tenkitler aksiyon haline geçer. I. Dünya Savaşı aynı zamanda Avrupa hegemonyasının da sona erişidir. Amerika ve Rusya, bir de 3. Dünya var bugün. Demek 20. yüzyıl kan içinde doğar, Avrupa bir parent-pauvre'dur artık (fakir akraba).

1- Sosyalizm

2- Faşizm-nazizm

3- Liberal demokrasiler.

Çağımızı tanımak için bunları tanımalıyız.

Şiddet ancak şiddeti ortadan kaldırsaydı meşru olabilirdi ve her şiddet sahneye çıkarken böyle bir mazeretle çıkar, ama daima şiddet şiddeti doğurmuştur. Non-Violence Asya'dan gelir. Gandhi.

Babeuf idama giderken "Fransız ihtilâli bitmedi, şimdi başlıyor" diye konuşmuştur. Bütün peygamberlerin ve dinlerin menşei Asya şefkatin, feragatin bayrağıyla çıkıyor. "Şiddet yok". Çok yanlış anlaşılmış, daha doğrusu anlatılmış bir inanç.

İnsandan fedakârlıkların en büyüğünü ister. Aynı cinsten sebepler, aynı cinsten neticeleri doğurur. İsa'nın tokat hikâyesi değil bu, ölümden, zulümden korkmamaktır.

Zulmün kılıcını, hamiyetin ateşinde eritmektir, Namık Kemal'in tabiriyle. Non-Violence bir kaçış değil, bir kovalayıştır. Zulmü utandırarak

yoketmektir. Zulüm zulümle değil, ancak feragatla yokedilebilir. Esasında insan korktuğu için korkutur, zulme uğramamak için zulmeder.

Asya "İnsan zihnini ideolojilerin zehrinden kurtarmalıdır" diyor.

Batı (Avrupa ve Amerika) şiddeti, Asya Non-Violence'i temsil ediyor. İnsanlığın "to be or not to be"si burdadır. İnsan homo faber'i sevgisiyle dizginlemezse, soyumuzun sonu gelmiş demektir. İnsan adalettir, vicdanın ve aşkın temsilcisidir.

Amerika maddeyi temsil ediyor, homo faber (âlet yapan insan).

Asya ruhun vatanı, homo sapiens ve homo moralis (ruhu olan, ahlâkı olan insan).

24 Nisan 1968

DOĞU RÖNESANSI

Tocqueville "Avrupa ve Fransa 13. yüzyıldan beri her türlü elite karşı azgın bir kin içindedir" der. Çünkü üçüncü sınıf güneş altında lâyık olduğu yeri fethetmek ihtiyaç ve arzusundadır. Fakat aristokrasi de üstünlüğünü bir hücumda verecek nitelikte değildir.

Xavier de Maistre hikayecidir, Joseph de Maistre politikacıdır (St. Petersburg geceleri). Kardeştirler. Uzun yıllar Rusya'da kalmışlardır. Bizi ilgilendiren Joseph de Maistre.

Gobineau çölde vaazlar veren bir peygamber, vatanında gurbette yaşayan bir aristokrat. Gururunun zindanında mahpus, başka ülkelere ve zamanlara hitâb eden bir fikir adamı. Yarım asır sonra bir peygamber kadar saygı gören Gobineau, tecessüsü bütün dünya irfanını tarayan Anatole France için bile yabancıdır.

Gobineau'dan bugüne ne kaldı? Uzun müddet İran'da yaşamış, Doğu dinlerine eğilmiştir. Asya dinleri hakkındaki eseri bugün de değerini muhafaza eder. Bizde de iktidarın uykusunu kaçıran Bahaizm-Babizm hareketi hakkında geniş bilgi bu eserde mevcuttur.

Asya hikâyelerinin önsözü (İnsan Irkları Arasındaki Farklar) ve içindekiler de önemlidir. Türkçe'ye hâlâ çevrilmeyişi hayreti mucip, Ahmet Haşim çok hoşlanırdı bu kitaptan. Asya'yı Gobineau gibi anlamak isterdi, olmadı.

Burjuvazinin fikir adamlarına moralist diyoruz. İnsanla, insan yaşayışıyla ilgilenen kişilerdir. Ahlâkçıyla alâkaları yoktur (Montaigne).

Gobineau için çağların ve memleketlerin insanları arasında hayvanla insan nevî arasındaki kadar fark vardır. Gobineau Asya'yı, Asyalı'yı tanımıştı.

"İnsan ırkları arasındaki eşitsizlik üzerine deneme" ırkçılığın İncil'idir. Büyük kitaplar okunmadan tefsir edilir, kalabalık girmez onların içine. Gobineau'nun kitabı için de durum böyledir. Gobineau Alman ırkının

vazifesinin insanlığın çobanı olması gerektiğini söylemez. Herkes orada aradığını bulmuş ve bir-iki yorumcunun fikri insanlığın fikri haline gelmekte gecikmemiştir.

Gobineau şatoların çocuğudur. Rüya olan muhteşem bir mazinin çocuğudur. Bütün istikbâli beklenmedik bir ihtilâlle sona ermiştir. İktidar ayak takımınındır. Rakamın beyine zaferi, şuur altının şuura zaferi. Gobineau çöken kastla beraber, bütün insanlığın mahvolduğuna inanmaktadır. Tarihi, Mme de Stael gibi karanlıklardan aydınlığa yükseliş olarak anlamaz.

Tarihte ilk defa çobanın yanma sürüyü de katmak isteyen Voltaire'le Herder'dir. Voltaire'in amacı kiliseyi küçültmek, Herder'inki ise Latinler'in devamlı zaferleri karşısında ezilen Germen gururunu kurtarmaktır.

Anquetil Duperron Upanişadlar'la Avesta'yı tercüme ettikten sonradır ki Batı insanı düştüğü hatâyı anlar. Upanişadlar, insan düşüncesinin vardığı son duraktır, Schopenhauer için.

1807'de Berlin'de Fransız askerleri dolaşır ve bir adam üniversitede esaret altındaki bir milletin tarih dışında kalacağını haykırmaktadır: Fichte, Napolyon orduları Almanya'ya girene kadar kozmopolittir, ama 1807'den sonra bütün enternasyonallere, bütün kozmopolitlere düşman olur. Bu çözülüş Alman gururunu kanatlandırır. Alman düşüncesi Fransız materyalizmine cephe alır. Almanya Rönesans'a katılmamıştır.

Yeni keşfedilen Doğu'da kendine bir ata araması tabiîdir.

Aryalar tek üstün ırk, asırlar önce Hazer kıyılarından İran'a, oradan dünyaya yayılmıştır. Medeniyet yaratan sarı saçlı, mavi gözlü beyler ırkı. Almanlar atalarını bu ırkta buldular. Alman milliyetçiliği bu suretle Batı'dan öcünü alabildi. Romantizmin vatanı Asya'dır ve Hind'in devamıdır.

Humboldt, Schlegel vs. Oysa gerçek bir Arya ırkı mevcut değildir ve Hind-Avrupa dil ailesi mevcuttur. Bu ailenin nasıl yayıldığıysa hâlâ dilcilerin ittifaka varamadıkları bir meseledir.

Gobineau da bu Arya efsanesini kendi kastının işine geldiği şekilde yorumlar. Fakat Arya kanı azalmaktadır. Fransız ihtilâli kanı bozuk

tabakanın bu insanlara karşı ayaklanmasıdır. Bir çöküştür bu.

Gobineau Wagner'le karşılaşır. İkisi de Avrupa'nın makine gürültüsünden kopmak için Venedik'e sığınmışlardır. Gobineau Almanlar'ı Asya bile saymaz, kanına kadar Fransız'dır, ama bir günde fetheder Wagner'i. Ve Wagner onu cennetine yerleştirir operasında. Sonra Almanya'da Gobineau cemiyetleri kurulur, eserleri çevrilir, yeni yorumlar alır yürür. 1853 - 1855.

Vacher de la Pouge, Gobineau'nun karamsar felsefesini ümitle hâleler. "Asya ve Sosyal Rolü"nde (1899) Eugenique ilminin (mükemmel insan yaratma ilmi) birçok imkânlar hazırladığını ispat etmeye çalışır. Irklar arasında farklar vardır.

Ama Selection (ayıklama) yoluyla bu düzeltilebilir. Darwin'in "Struggle for life"ın (Hayat kavgasında) da en kuvvetli ayakta kalır. Vacher de la Pouge'un şakirtleri alkolizme engel olunmamasını ister, ölmeye mahkûm olanı ölmekten kurtarmak güzele, büyüğe, kuvvetliye ihanet etmek demektir, derler.

Efeb: Socrates çocukluğundayken heykeltraş çıraklığı yapardı. O sırada mermere Yunan efeblerini haketmek isterdi.

Vacher de la Pouge "İnsanlığı kurtaracak anahtarı tarlaya attım, bakalım onu kim bulacak" der.

Chamberlain, Wagner'in damadı. Bir İskoçyalı. Nordik ırkın yapıcısı, yalnız kanı değil, şuuru ve iradesidir de. Arya Arya olduğunu bilendir. Psikoloji de bazan biyolojiyi yaratır.

Devletin başlıca vazifelerinden biri bu şuuru aşılamaktır.

Chamberlain, Hitler'in ilk takdirkârlarından biridir. Hitler yazdığı mektupta "İki türlü şiddet var. 1- Kör, tahrip edici kuvvet, şiddet. 2- Yapıcı şiddet.

Sizinki ikinci türlü şiddet. Sanki gözlerinizin eli var der, insanı yakalıyor ve bırakmıyor.

Faşizmin diğer rejimlerden farkı enternasyonal olmayışı, millî oluşudur, bütün kinleri üzerine çekmesi bundandır.

Eugene Pittard, bizim Asurlular'ı, Etiler'i ata göstermemiz yalanına iştirak etti. Sanki utanılacak bir mazimiz vardı.

Faşizm iktisaden gelişmemiş bir ülkenin sosyalizmidir, sığ olduğu için kalabalıkları rahatlıkla sürüklemek imkânına sahiptir.

8 Mayıs 1968

" HİÇ BİR ÖVGÜ, ONUN İSMİ KADAR YÜCE DEĞİLDİR"

Şiddet mi, şefkat mi? Ferdî ahlâkla sosyal ahlâkın münasebeti nedir? Ahlâkla siyasetin münasebeti nedir? Sosyal bir "that is the question" bu.

19. asrın sonunda "Asrımızın Yalanları" insanların bilerek kendi kendilerini aldatmalarına dikkati çekiyordu. Max Nordau'ya göre izdivaç, iktisadî hayat, din, politika hepsi yalandır.

Bir İtalyan sosyologu Schipio Sighele'e göre siyasî hayat yalanın hüküm sürdüğü bir dünyadır. İç ahlâk insanın yakınlarına, ailesine karşı dürüstlüğüydü. Belki bu fedakârlığın sınırları mahallemizi de kucaklar. Sonra dış ahlâk gelir. Parti ve millet sınırları içindeki ahlâk. Bir sınıf ahlâkı.

"Ben-i adem aza-yı yekdigerent"=insan insana muhtaçtır.

Sighele için en büyük politika adamları en iğrenç yalanları çekinmeden söylemişlerdir. Bütün tarih ferdî namusla içtimaî namussuzluk arasındaki uçurumu gösteren delillerle dolu.

Tırnağın ve dişin yerine söz ve kalem geçmiştir. Tarihteki tekâmül bundan ibarettir.

Ortaçağ, prensiplerin, yani mücerredin çağıdır. Maddî istihsale hâkim olan, fakat manevî istihsalde söz sahibi olmayan 3. sınıf karanlıkta ilerlemektedir. Henüz rahipler ve aristokrasi söz sahibidir.

Valery: politika insanları kendilerini en yakından ilgilendiren problemlerle meşgul etmeme sanatıdır der. Ortaçağ'ın çöküş devrinde kilise bunda az çok muvaffak olmuştu da.

Rönesans bilginin hudutlarını genişleterek, mukayese imkânlarını arayan bir şuurun uyanış devri. İslâmlıktan intikâl eden mûsbet ilimler, matbaa, keşifler. Rönesans insanı, bir parça Karamazof Baba'yı hatırlatır.

15. yüzyıl başlarında İtalya, Nietzsche'nin terennüm edeceği insan-üstü'lerin vatanıdır. Floransa'da önce Cumhuriyet, sonra Medici'ler iktidardan çekilmek zorunda kalırlar. Bu çekilişte bir İtalyan Dominiken papazı olan Savonoralle büyük rol oynar (1452-1498). Parriler'in isyanı. Savonoralle insanların sadece zevk ve aşk için yaşadıkları bu şehri büyük bir manastır haline getirir.

Pic de la Mirandolle (hümanist) ile Papa VI. Aleksandr kirli bir evde karşılaşırlar. Papa "kızım Lucrece'nin bir çocuğu olacak" der. "Babası kim?" diye sorar. "Kızınızın zevci var".

" E, o erkek değil". "Olsun der Pic. İsa'nın o kadar bir babası bile yok". "Espri güzel der Papa, ama torunumun babası benim."

İtalya bu derece ahlâksız ve sefihtir.

1498'de Savonoralle iki hempası ile birlikte yakılır. İtalyan tarihinde üzerinde çok düşünülmesi gereken bir sayfa kapanır. Tekrar cumhuriyet kurulur Floransa'da ve genç bir adam hariciyede bir sekreterlik görevi alır: Nicholas Machiavelli.

Mauriac (dindar, fakat kuvvetli bir psikologdur), Hitler'in bozgunu Machiavelli'nin ve Makyavelizm'in bozgunudur. Halbuki Hitler'in mağlubiyeti, Stalin'in zaferi sayılır. Belki de çağımızın en büyük romancısı Koestler'de 1 no'nun gece gündüz okuduğu kitap Prens'tir. Demek Hitler gibi Stalin de Machiavelli şakirdidir.

Hükümdar 1513'de kaleme alınır ve Laurent de Medicis'ye yollanır. Kapağı bile açılmaz. 1523'de bir hoca eseri Latince'ye çevirir ve altına imzasını atar. Kitap Machiavelli'in ölümünden sonra iki yerde birden hemen aynı zamanda basılır.

Protestanlar'la Katolikler birbirlerini Makyavelizm'le suçlarlar. Canterbury baş piskoposuna göre Hükümdar'ı şeytan yazmıştır. Prens İngiliz diline şeytanın yeni bir sinonimini (eş anlamlısını) katar: Old Nick (ihtiyar Nick, yani Nikolas).

17. yüzyıl kiliselerin altın çağı. Machiavelli küçük görülmekte devam eder. Laurent'in postüm kızı (ölümünden sonra doğan) Katherina Fransa kraliçesi olduktan sonra, Fransa'da kraliçeye karşı duyulan nefret Machiavelli'yi de içerir.

Richelieu çok okur Machiavelli'yi, XIV. Louis onu okuyarak yetişir. Fakat hep lanetle anılır eser.

1550'den sonra Avrupa'nın en çok konuşulan bu kitabına lanetler yağdırılır, ama okunur kitap. 18. yüzyılda ilk düşmanı II. Frederik Prusya kralı. Veliahtken Anti-Machiavelli'i kaleme alır. Sadece liberal görünmek için yazılır eser.

Machiavelli'nin bütün düşmanları Makyavelist'tirler. Rousseau bu büyük zekâyı şüpheden ve lanetten kurtarmaya çalışır ve Contrat Social'de "İnsanları hükümdarların şerrinden kurtarmak için, yazılmıştır. Vazifesi: halkı ikazdır", der.

Bu görüş önce Gentile, sonra da Alfieri tarafından benimsenecektir.

"Prens" Napoleon'un en çok okuduğu kitaptır ve Chateaubriand'a göre Napoleon Prens'in tesir ettiği Prens'tir. Yeğeni III. Napoleon'un Ham hapishanesinde okuduğu tek kitap Prens'dir. Mussolini, Machiavelli'yi 1924'de bütün çağların en büyük düşünürü ilân eder.

1870'de, Santa-Croce'ye, büyük İtalyanlar'a ait kiliseye taşınmıştır mezarı. Taşın üstünde "Hiçbir övgü onun ismi kadar yüce değildir" yazılıdır. Hiçbir kitap Machiavelli konusunda bir karara varmış değildir. Bir Milano kilisesinde İsa'nın çok güzel bir heykeli vardır. Fakat gelenlerin mumlarıyla heykel o kadar kararmış ki tanınmaz hale gelmiştir, Machiavelli de öyle.

Merleau-Ponty Sartre'la Temps Modernes'i kuran bir filozoftur. Fransız fenomenoloji mektebinin en büyük temsilcisi Sartre'la anlaşamadılar. Aron Anti-Marksist olduğu, Merleau-Ponty Marksist olduğu için ayrıldılar dergiden. Merleau-Ponty Machiavelli'den bahseden bir yazısını şöyle bitirir: "Çok defa birtakım prensipler öne sürerek Machiavelli'i tenkit edenler bizi aldatanlardır". Oysa Giono'ya göre Machiavelli'nin umurunda değildir

insanın saadeti. İtalya'nın barbarlardan nasıl kurtarılacağı bölümü, Laurent ele Medicis'in hoşuna gitsin diye yazılmıştır.

Soderini o devir İtalyası'nın başkanı. Genç memurunu birçok siyasî misyonlarla Avrupa'nın çeşitli bölgelerine yollar.

İlk defa dünya tarihinde elçilerini aşağı tabakadan seçen XI. Louis'dir. Aristokrasinin gururunu kırmak, iktidarı merkezîleştirmek ister. En büyük krallara berberini gönderirdi (Geyik Olivier).

İtalya cumhuriyeti de asillerin yanında Machiavelli'yi de elçi olarak gönderir. Her mevkideki insanı tetkik etmek fırsatını bulmuştur bu sayede Machiavelli.

1498-1512 bir müşahade devri. Aile ve memuriyet hayatı çok dürüsttür.

1512'de Medici'ler tekrar iktidara gelirler. Zindan sonra San Casciano. Vettorini'ye mektup. Klâsik lecture'ler. Sefalet.

"Prenslikler hakkında" (Hükümdar) adlı eser bu devamlı okumalarının sonucunda doğar.

Her hükümet ondan faydalanmak zorundadır. Bazılarına göre İtalya'yı düşman çizmesinden kurtarmak için kaleme alınmıştır eser.

Dante'nin ıstırabı da buydu: İtalya birleşmelidir. Fakat İtalya birleşemiyordu, çünkü beyler imtiyazlarından vazgeçmek istemiyorlardı.

1519'dan sonra pek mütevazi bir vazifeye alınır Machiavelli.

1527'de ızdırap ve sefalet içinde ölür. Son kitaplarından Floransa Tarihi, Medicis'lerin ısrarıyla kaleme alınır. "TiteLive'in ilk dekadi üzerine discours"u yazar.

Belfegor adlı bir hikâye ile Mandragor adlı tatlı bir tiyatro eseri vardır.

Bugün politika adamı ve psikolog şairi-hikâyeciyi unutturmuştur.

Prens küçük bir kitap. Aynı büyüklükte olmayan 26 bölüm.

Üslup kaygısı yok. Quinet kitabı "16. asır Marseyez"i (Fransız Millî Marşı) diye selâmlar.

15 Mayıs 1968

POLİTİKA VE AHLÂK

Her ütopyanın temelinde realite vardır. Eflâtun Devlet'ini kurarken realiteye dayanır. Aristo büsbütün reeldir. Sonra Morus, Campanella, Fourier...

Edebiyatta önce destanın, sonra lirik şiirin doğuşu sebepsiz değildir. Önce yalnız şiire tahammül edebilmiş insanlık, realitenin çıplak omuzuna şiirin şalını örtmüştür.

Montesquieu (Acem Mektupları) tımarhaneler için "dışardakiler kendilerini akıllı sansınlar diye kurulmuştur", diye yazar. Sighele bunu hapishaneye tatbik eder. "Büyük namussuzlar dışardadır" der.

Şanso Pansa'dan çok Don Quichotte'a benzeyen bir fikir adamı çıkınca, hâtırası hemen hakaretle kuşatılır. Antikite'nin en dürüst insanı Epikür'dür. Bugüne kadar ten hazlarının nebisi olarak anılır. Hayatıyla düşüncesi arasında hiçbir kopuş yoktur. Ahlâkın kurucusu olan Sokrat'ın hususî hayatı çok kirlidir. "İlâhî" Eflâtun'un da öyle.

Neden? Çünkü Epikür bazı söylenmemesi gereken hakikatleri söylemiş, onun için lanetlenmiştir. İftiraya uğrayan bir 2. başka düşünür Machiavelli. O'nun da suçu politikanın beyaz eldivenle yapılamayacağını, insanın ancak belli saatlerde idealist olabileceğini dürüstçe söylemiş olmasından ibarettir.

Katolik dünya çökmüştür. Goethe'nin dediği gibi insan için iki yol vardır: ya örs olacaktır, ya çekiç. İnsanlık tarihinde bu hakikati süssüz olarak ilk ortaya atmak Machiavelli'ye nasip olmuştur. Machiavelli tarihi yapanları çok yakından tanımış, politikanın mutfağında bulunmuştur. Rönesans'ın yırtıcı hayvanlarını çok iyi tanır. Machiavelli yolunu seçmiştir, tarihi yapanlarla olacaktır. Ama taçlı başlar da hatâ yapar: XII. Louis, Floransa'nın Onları, Savonoralle gibi.

İnsanlara yapılacak en büyük iyilik tarihin zembereklerini ortaya çıkarmaktır.

1502'de Sezar Borgia'yı tanır Machiavelli. Kaderle mücadelesinde mağlup olmuştur. Adaşı Sezar, Napolyon, Hitler gibi.

Eski Yunan kadere inanırdı. Sezar kadere meydan okur.

Politika bir satrançtır. Hislerini sonuna kadar saklamasını bilen bir yarı-Tanrı. VI. Aleksandr'ın üvey çocuğu. Sezar politikaya matematiği getirir. Bin kişiyi onbine feda eder. Bir operatör için ameliyat ne kadar tabiî ise, politika adamı için de cinayet o kadar tabiîdir.

Machiavelli Sezar ve etrafındakileri kodifiye eder, kanunlaştırır, fakat kendisi bir politikacı değildir. Öyle olsaydı Prens'i kaleme almazdı.

Zulüm bir korkunun ifadesidir. Korkan zalimdir. Politikada merhamet yoktur. Nasıl tıpta gaye vasıtaları meşru kılarsa, hasta organlar kesilip atılırsa, politikada da sosyal organizmaların bütününe zarar verecek şahıslar ve müesseseler yokedilebilir. Prenslikler 3 çeşit:

1- Babalardan kalma: idaresi kolay, mevcut geleneğin devamından ibaret.

2- Yeni prenslikler: Borgia, Sforza'nın iktidarı.

3- Karma: eski bir prensliğe eklenen yeni prenslikler.

Machiavelli dikkatini yeni prenslikler üstünde toplar. Ülkeler nasıl fethedilir, nasıl muhafaza edilir?

Prens'in yazılmasında tarihten geniş ölçüde faydalanır. Prens "Virtu" dolu olmalı. Ama Fransızca'daki fazilet (vertu) değildir bu. Virtu=azim, irade, gözüpeklik, cesaret demektir.

Fethedilen ülkenin rejimi mühim. Mutlak iktidarda (Osmanlı İmparatorluğu) fetih güç. Çünkü tek bir kitle vardır.

Bir de reis. Darius'un ülkesi de öyleydi. İskender Darius'un ülkesini tâli-i harple fethetti. İktidar ele geçirildikten sonra, mutlak bir ülkenin idaresi son derece kolaydır. Hükümdar hanedanının yokedilmesine bakar.

Cumhuriyetlerin fethi zor. Çünkü hürriyete alışmışlardır.

Onları kendi kurallarıyla idare etmek üzere bırakır. Yahut da kendisi gidip yeni ülkeye yerleşmek veya koloniler göndermelidir. Fatih'in İstanbul'u merkez yapması. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kıbrıs politikası.

Üçüncü bir yol da ileri gelenleri satın alarak oraya yerleşmek.

Hükümdar kendisini iktidara çağıranlara güvenmemeli, tersine onları yoketmelidir. Çünkü kendilerinde büyük haklar görür, verilen imtiyazları az bulurlar. Düşmanlarla birleşmek suretiyle onlar kazanılır. "İnsanlar küçük hakaretleri affetmezler".

Stalin'in tabiriyle "physiquement supprimer" etmek (fizik olarak yoketmek) en kısa yoldur. Fethedilen yerin insanlarına güvenmelidir Prens. Silâhlarını almak şöyle dursun, silâhsızsa silâhlandırmalıdır.

İşbirliği metodunun ilk tatbikçisi Almanya, Fransa'yı zaptedince eski Fransız nazileriyle değil, mareşal Peter'le anlaştı. Yani düşmanla işbirliği yaptı. V. Kolunda ilk naza-riyecisi.

Prens'in dış politikası hiçbir zaman tarafsızlık değil. Tutacağı taraf daima zayıflar olmalı. Hiçbir zayıfı kuvvetlendirmemek, fakat ümitler vermelidir (Leon Daudet'de -kralcı Aksiyon Française'in başmuharriridir, Peyami Safa o ölünce "Fransa beynini kaybetti" diye dövünür- "Kim olursanız olun, ne kadar çekimser davranırsanız davranın daima düşmanınız olacaktır.

Bu itibarla bir fikir adamı derhal taraf tutmalıdır. Düşman kazanacaksınız, fakat düşmanlarınızın düşmanları en yakın dostunuz olacaktır," der). Daima değişen dünyayla beraber dengeyi yeni baştan kurmak lâzım.

Sighele terâkkiyi şiddetten hileye geçiş olarak belirler.

Anakarsis "Kanun, küçük sineklerin takılı kaldığı, büyüklerin yırtıp geçtiği bir örümcek ağıdır", der.

Prens cömert, âlicenap, iyi kalpli görünmelidir. Olsa da olur.

Halk Prens'i bir poz olarak tanır, birkaç hareketine, 3-5 sözüne bakar. Kalabalık uzaktan ve gözleriyle tanır, elleyemez. Bütün problemler

görünüşten ibarettir. Tâcidar icap ettiği anda, bu faziletlerin tamamen tersini göstermek mecburiyetindedir.

Machiavelli'e göre tâcidar yarı insan, yarı hayvan olacak.

Hem tilki, hem arslan. Machiavelli halk düşmanı değildir, ama onun henüz uykusundan uyandırılmaması gerektiğine inanır.

Halk Caliban'dır henüz. Daha çok "Tite-Live üzerine Dis-corsi"sinde cumhuriyetten yanadır. Amaç: kalabalığın saadetidir, yalnız prensin saadeti değil.

Marx da politikadan ahlâkı kovmuş, ahlâkı bir burjuva yalanı olarak vasıflandırmıştır. Oysa Proudhon insan cemiyetim adalet temeli üzerinde yükseltmek ister. Adalet=eşitlik.

Ahlâkı safdışı eden Marx, dünyanın 1/3'ünde tatbik edilen bir fikirin tâcidarıdır.

Politikaya samimiyet ve dürüstlüğü getiren Machiavelli'nin hizmeti ne oldu? İnsan hâlâ dişinden ve tırnağından vazgeçmemiştir. Çünkü düz bir çizgi üzerinde ilerlemez insanlık.

İnsan karanlık gecesini aydınlatan her ateşböceğine -yıldıza demiyorum- minnet borçludur.

Düşünen adam sadece kaynağı meçhul düşünceler koleksiyoncusu değildir. Kilisesi olmayan düşüncelerin her zaman en yanlış düşünceler olmadığını ispat etmektir görevi.

Sosyolojinin vazifesi demistifikasyondur.

Düşman bir dünyanın ortasında yalnız iktisaden değil, fikren de sömürüldük. Avrupa yanlış tanıttı bize birçok şeylerini.

Ateizmin düşüncenin en büyük fethi olduğunu zannetmek, bunların başında geliyordu.

Hepimiz gurbetteyiz. Kökü mazide olmayan her insan memleketine ve başka memleketlere yabancıdır.

"İnananlar kardeştir". İnananlar yani hakikati birlikte arayanlar.

IV. 1968 - 69 DERS YILI

27 Kasım 1968

KELİMELERİN CANGILINDA SOĞUKKANLI VE AYDINLIK OLMAK

Sosyoloji endüstriyel toplumun çocuğudur. Bir demystification'dur, yani insan düşüncesine hürriyet getirir, sacre (kutsal) tanımaz. Tarihin hızla ilerlediği çağlar var: 1789 sonrası Fransası, endüstri devrimi sonrası İngiltere ve Amerika.

Eğer sosyolog uzviyetine hâkim olan geleneğin zincirlerini koparamıyorsa, ilmi gelişemez. 1789'dan sonra dünya iki kutuba ayrıldı: sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülkeler.

Sosyoloji eski cemiyetten gelen değer yargıları üzerinde bir düşüncedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi olan Türkiye, alt yapı ve üst yapı bakımından nev-i şahsına münhasır bir ülkedir.

1818'den itibaren fâtih kapitalizm, sanayii inkılâbımızı önledi.

Türk halkı fatalist bir yığındır ve nasların içinden sıyrılmasını bilmedik. İslâmiyet terâkkiye mânî midir? şeklinde bir soru, sosyolojik kafadan mahrumiyeti gösterir. İslâm bir üst yapı müessesesidir. Bir İbn Rüşd veya İbn Haldun'un yetişmesine engel olmamıştır. Hıristiyanlık terâkkiye ne kadar engelse İslâm da o kadar engeldir. Gelişen bir cemiyet için kanattır din, çöken bir ülke için safradır. Osmanlı Imparatorluğu'nun çöküşü sosyal ve ekonomik sebeplerdendir, İslâmiyet'in bunda hiçbir rolü yoktur. Feodal istihsal sistemi, kapitalizm tarafından bozguna uğratılmıştır. İktisaden geri kalmış ülkeler tâbiri psikolojik yönden yapılan, Batı'nın yeni bir yutturmacasıdır. Anadolu köksüz bir yarı aydın yaratmış, onu tarihinden utandırmıştır. Kaderimize birtakım büyülü kelimeler hükmetmektedir, ideolojiler değil.

1789, doğuştan gelen imtiyazların kaldırılışı ve tiers etat'nın zaferi. Bütün değer hükümlerinin yeni baştan tetkike tabî tutulması. Fransız ihtilâlinden sonra bir aristokrat ailesinden gelen Saint-Simon sosyolojiyi kurar ve onun karşısında maziyi müdafaa eden bir de Bonald ile de Maistre, Comte'u hazırlarlar.

Sosyoloji bir tarafıyla ihtilâlcidir, sosyalizmle beraber doğar, bir tarafıyla da maziyi yaşatmak ister.

Sosyal düşüncenin doğması için değerler levhası silinmiş, ama bunlardan bir kısmı yaşatılmıştır. Batı insanının düşüncesi bu diyaloga şahit olmuştur. Chateaubriand-Maistre-Bonald = Proudhon, Saint-Simon-Marx.

İdeoloji ileri bir endüstri cemiyetinin düşünce sistemidir.

Kelime korkusu cemiyetimizin en büyük hastalıklarından biridir. Bu kelimenin arkasında hangi ferdî ve sosyal menfaatler, hangi ülkenin menfaatleri vardır? Düşünmeye başlamak kelimeler üzerinde düşünmekle başlar. Türk intelijansyası "körlerin mağarası"ndadır. Kelimelerin kölesidir, mefhumlarda, kavramlarda aydınlığa varılamamıştır. Bir çağda hâkim olan düşünceler, hâkim sınıfın düşünceleridir. Eğer hâkim sınıf büyük kavgalarla gelmemişse, bütün memlekete hâkim sınıfın karanlık düşüncesi hâkim olacaktır, düşünce olmayan düşüncesi. Üstelik Batı'nın sloganlarıyla hareket eden bir hâkim sınıf. Batı için iktisaden geri bırakacağı ülkeler, elbette düşünmemesi lâzım gelen ülkelerdir.

Sosyolojik terbiyenin ilk şartı kelimeler cangılında soğukkanlı ve aydınlık olmaktır.

Duverger'nin Fransa için işaret ettiği tehlike: Fransız insanının politik kültürünün sıfır olması, politikayı bilmemesi, politikanın dışında bırakılmış olmasıdır. Fransız insanı Montaigne'den beri tarihin içindedir. Onlar bu durumdaysa, bizim ne halde olduğumuzu düşünmek ancak ızdırap verir.

Solla sağ bir bütündür, solu tayin eden sağdır, sağı tayin eden soldur. Biz hakikatların sadece bir tarafını görmeye mahkûm edilmişizdir. Oysa yalnız bir tarafını görmek, hiçbir şeyi görmemektir. Halifeliğin müdafaa edilmediği yerde sosyalizmin hiçbir değeri yoktur. Milyarlık bütçelerle

müdafaası yapılan iki büyük dünya görüşü var: kapitalizm ve sosyalizm. Bunlan düşünmek lâzım, ama bunların dışmdakileri de düşünmemiz lâzım. Düşünceye yasak bölge tayin edildiği andan itibaren düşünmek yoktur, bir düşüncenin esareti altına girmek vardır. Batı bütün fetihlerini entelektüel mânâdaki liberalizmine borçludur.

İnsanlık uzun zaman güzel taraflarını göğe aksettirmiştir.

Feuerbach'ın sandığı gibi bir alienation değildir bu, bir zenginleşmedir. Tabiatı diviniser ettikten kutsallaştırdıktan, bir panteizm yarattıktan sonra kalıptan kalıba girmiştir inançları. İnsanın insanlaşması kutsala inanması ile başlar.

" U n animal religieux" (Dindar bir hayvan). Kutsal için fedakârlık yapan, kendisinden daha büyük bir varlığa inanan bir mahlûk insan. Ama insanı mağarasından kurtaran gerçek kutsalın yanında, şuuru için zincir olan bir sahte kutsal da var. Semavi dinlerden hiçbiri insanın gündelik hayatına karışmaz hale gelmişlerdir. Tehlikeli olan, kutsalla alâkası olmayana kutsallık atfeden düşüncedir.

Bir kast için inanç hürriyeti ilk defa Hindistan'da doğmuştur, sonra Yunan ve Roma'da boğulmuş, 13. yüzyılda yeniden doğmuştur. Burjuvazi bir akıldır artık. Sahte kutsallara inanmaz. Bugün Türkiye'de belli bir sahaya inhisar etmektedir hürriyetsizlik. Ama mutlaka tamamlanmalıdır hürriyet.

Düşünmek, evvelâ düşünceleri düşünmek, sonra da onların tesirinden kurtulmaktır.

Nasıl fertlerin bir şuur altı varsa, milletlerin de bir şuur altı vardır.

Bir teşbih: şehirde yaşayan bir avuç aydın şuuru temsil eder, köy şuur altını ve şuur pislikleri, oraya iter. O hareketsiz yığındaki her dalgalanış bir hayır habercisidir. Bu çeşitli ethnie'lerden gelen köy komünoteleri iki şey için hatırlanmıştır.

1- Savaş.

2- Vergi.

Türkiye'de her asırda birkaç insan düşünür. Bunlar ya susturulurlar yahut dertlerini anlatacak bir kitleden mahrumdurlar. Bu amorf kalabalığın heyecan duyması şarttır.

Caliban (Shakespeare'in tembel, ahlâksız halk için kullandığı tabir), Shakespeare'den sonra Batı'da uyanmıştır. Bu uyanma isyanla başlar. Köy kendisi olduğunu idrâk ettiği gün Türkiye kurtuluşunun en fecirli günüdür.

1908'den beri bütün Türk aydınları memleketi batırmışlardır. Ve bütün aydınlar Türk olduklarından utanmaktadırlar.

Millet intelijansyasıyla millettir. Kendisinden utanan bir intelijansya ne getirebilir? Müslüman değildir, Türk değildir, Anadolu'yla hiçbir münasebeti yoktur. Batı kapitalizminin yaptığı tahrip ameliyesini tamir için, basmakalıp düşünceye iltifat etmemek, her düşünceyi tezadıyla bütün kabul etmek gerek.

Sartre "On ne gouverne pas innocemment" (safiyetle politika yapılamaz) der. Bir ideolojinin gerçekleştirilmesidir politika.

Ferdî ahlâkla bir münasebeti yoktur. Nietzsche "herhangi bir düşünce insanın insan olarak yaşamasını sağlıyorsa doğrudur" diyor. İlmin nazarında her politikacı bir parça yalancıdır. Politika temiz bir hedefe varmak için oynanan pis bir oyundur. Her namuslu adam daha namuslu bir dünyanın kurulması için bir lağım banyosundan geçmelidir. Angaje olmamış insan mümkün olduğu kadar uyanık olmalıdır dogmalar karşısında. Kendi kafasıyla düşünmek, kendi gözleriyle görmek zorundadır. Bir imam-hatiplinin inandığı bir dâva için mücadele etmesi, bir sosyalistinkinden daha mukaddestir. Çünkü şimdi tek şey yasaktır: Türk'ün gerçekten üstün olduğunu idrâk etmek. Osmanlı tarihinin şerefli bir tarih parçası olduğunu, Abdülhamid'in büyük bir hükümdar olduğunu söylemek yasaktır. Bugün sosyalizmin önü açıktır, ama gerçek bir Türk sosyalizminin kurulması için evvelâ Türk insanının bu küçüklük kompleksinden kurtulması lâzımdır. (Fertler arasında sempati olur, milletlerarasında sempati olmaz).

4 Aralık 1968

İLİM VE İDEOLOJİ

Tabiatı isimlendiren insan, bir yandan bu şekilde tabiata kemend atmış, ama bir yandan da kelimenin boyunduruğu altına girmiştir. Garip bir diyalektik bu, bir nevî yabancılaşma.

Önce dostu olan kelimelerin, sonradan esiri olur insan. Antik çağlarda kaderle (Fatum, Ananke, Nemezis) boğuşur insan, Tanrılar bile kaderin esiridir. Bugün mücadele yine insanla kelimeler arasında. İnsanın yarattığı kelimelerin de kendilerine mahsus bir hayatları var. İnsan iradesinden çıkarlar, ama büyücü çırağının hâkim olamadığı tabiat kuvvetleri gibi, kelimelerin kaderine artık insan hâkim olamaz.

Bugün insanlığın bedbaht tarafı bilmediği, nereden geldiğini öğrenmediği kelimelerden geliyor. Çehresini görmediğimiz firavunlara taş taşımaktan, ancak kelimesinin büyüsünü çözdüğümüz zaman kurtulabiliriz. İdeoloji kelimesi de bayrak kelimelerden biri. Bütün bir Batı düşüncesinin tarihi ideoloji kelimesindedir.

Remzi Oğuz Arık "İdeal ve İdeoloji"de ideolojiyi, idealin karşısına çıkmış olarak gösteriyor. Cemiyet, tesânüdünü günümüzde ideolojilere borçludur. 20. yüzyılda ideal yoktur, onun yerine ideoloji geçmiştir. Necip Fazıl "İdeolojya Örgüsü" (1959) der. (Sözlüklere bir bakalım: 1828 St. Petersburg'da basılmış Fransızca-Türkçe bir lügat. 1840-42 Moskova'da basılan Prens Hançeri'nin lügati. Akademi Sözlüğü'nün tercümesi, 1890. Redhouse -İngilizce-Türkçe. Şemsettin Sami'nin Kamus-u Fransevîsi, H. Kâzım Kadri'nin 4 ciltlik lügati. İsmail Fenni'nin "Lûgatça-ı Felsefe"si. R. N. Darago. TDK. lügatları.) İdeoloji kelimesi, Fransada 1796'da doğar. Akademinin 6. baskısına ancak girer, 1835 Littre. Social Sciences Ansiklopedisi vs.

Her kitap ve sözlük yazıldığı çağın çehresini aksettirir. Bir devrin bütün düşünce dünyasını sözlük ifşa eder, en büyük yalanı sözlükler ifşa eder. Pandora'nın Kutusu'yla sözlük arasında ne fark vardır? Hiçbir fark. İkisi de Maux... Mots ihtiva eder. (Fransızca'da maux=fenalık, şer, mots ise

kelimeler demektir). Ben sözlüğün de bütün maux'ları (şerleri) ihtiva ettiğine inanıyorum.

1878'de sosyalizmi göklere çıkaran Şemsettin Sami, sosyalizm kelimesinin çevrilemeyeceğini söyler, ama sözlüğünde Silk-i Sakim-i İştirâkiyûn olarak vasıflandırır onu. Yani o da eserini devrine uydurur. İhtilâl ve Cumhuriyet kelimelerini almadığı gibi. Sözlükler emperyalist birer düşünce âbidesidirler.

Sosyoloji bir demystification'dur dedik. Önce şüpheyi Batı'nın ve Doğu'nun büyük Kamusları karşısında duyacaksınız, yalnız gazeteler ve parti liderleri karşısında değil.

Voltaire metafizikten hoşlanmaz, kilise ve mazi kokmaktadır kelime. İhtilâlin düşünce adamları maziyi tasfiye ederken, kelimeleri de tasfiye ettiler. Psikoloji 16. yüzyılda=ruh çağırma ilmi (Melanchton) 1560. Wolff-Bonet (Fransız). Fakat XVIII. asır psyche kelimesine düşmandır. Bunun için yeni ve aydınlık bir kelime olan ideoloji (=düşünce ilmi) Tracy ve arkadaşları tarafından yaratılır. Düşünceler nasıl doğup gelişir, insan düşüncesi ile dış dünya arasındaki münasebetler nedir?

1795'de Fransız enstitüsünü ideolojistler (Tracy ve Cabanis) kurar. Cabanis çağdaş psikolojinin yaratıcısı. Fizyoloji ile psikoloji arasındaki münasebetlere, yaşla, cinsiyetle, iklimle, siyasî rejimle olan münasebetlerine eğilir. Dilencilik problemi ile meşgul olur. Sosyal tıbbın kurucularındandır. Fransız hastanelerini reforma tabî tutmuştur.

Fransız sensüalizminin kurucusu Condillac da bütün düşüncenin ihsaslarla dış dünyadan geldiğine inanır. İdeolojistler gibi. Fakat ikinciler ruha inanmazlar, daha maddecidirler. Ahlâk insanın mutluluğudur. İnsanın saadetini sağlayacağı için iktisat, insan ilimlerinin başında gelir. İdeolojistler insan düşüncesini insan fizyolojisine, vücuduna bağlarlar. Düşünceyi gövdeden ayıramayız. Ahlâkda faydacıydılar. Bu fayda fert plânında değil, bütün cemiyet plânındadır. İdeolojistler insanı ancak terbiyenin yaratacağına inanırlar. Fransa'da bugün hâkim terbiye sistemi Cabanis'in kurduğu sistemdir.

Descartes'in maskeli materyalizmi, Cabanis ve Tracy'de aydınlığa ve samimiyete kavuşur Marx'a göre.

Picavet'ye göre ideoloji gözlemci ile konunun başbaşa kalmasını sağlayan bir görüştür, aralarında hiçbir peşin hüküm, hiçbir üniversel prensip olmayacaktır. Bu mânâda Saint-Simon, Proudhon ve Marx ideolojinin devamıdırlar.

Stendhal ve Sainte-Beuve, Tracy ile tanıştıkları günü hayatlarının en mühim günü olarak vasıflandırırlar. İdeolojistler hem çağdaş sosyolojinin müjdecisi, hem de demokrat Fransa'nın terbiyecileridirler.

Napoleon ki kasaların bekçisi olan bir kılıçtır, "taç giyen burjuvazidir" (Hugo) önce enstitünün açılmasına yardım eder, sonra tenkitlere tahammül edemez. Mme de Stael'i de bunun için sürmüştür. Ama Napoleon'un sandığı gibi ideolojistlerle bir alâkası yoktur. Napoleon bütün maziye bağlı insanlarla birlikte, ideolojistlere ideolog adını takar=Metafizikçi, hayalperest, geveze demek. Üniversite rektörü Fontanes'a "İdeolojiye dair bir şey okutmayacaksın" der. 1950'ye kadar Fransa üniversite ve liselerine ne ideoloji, ne de materyalizm girebilir. Napoleon III. Selim'e peşkeş çeker kendini, sonra bir Hint imparatorluğu kurmak sevdasına düşer ve Fransa'dan bahsederken Fransa bir orospudur, ben onun jigolosuyum der.

Napoleon'un hükmü tarih tarafından kabullenilir maalesef.

Lange'nin 2 ciltlik materyalizm tarihinde pek az bir yeralır.

Marksistler (Plekhanov) 18. yüzyıl Fransız materyalizmiyle ciddî olarak uğraşmışlardır. (d'Holbach, Helvetius, Morelli).

Buna rağmen ideologlar girmez o araştırmalara. Marx, Cabanis ve Tracy üzerinde ilgiyle durur. Fransa'da ideologlar üzerine yazılan tek eser Picavet'nindir, ideolojistleri Descartes'a bağlamaya çalışır, yani tarafsız bir kitap değildir.

Jefferson, Tracy'nin şakirdidir. Onun Montesquieu'nun "Esprit des Lois" (Kanunların Ruhu)'sına yazdığı şerh'in İngilizce tercümesini Jefferson yapar. İdeologlar doğmamış bir sınıfın menfaatlarını müdafaa edemezlerdi,

bütün insanlığın müdafaasını yapıyorlardı. Ama içinde bulundukları sınıf, menfaatlerine aykırı bulduğu bu düşünce adamlarını karikatürleştirdi. Jefferson ideoloji Traite'sini de çevirir ve fakültelerde okutur onu. Leopardi İdeolojistler'in şakirdi olmakla öğünür. Sainte-Beuve'ün edebiyat tarihine insanı getirişi Tracy'nin etkisiyle olur. Taine "La Philosophic Classique du XIXe Siecle"de (19. Yüzyılın Klâsik Felsefesi) Laromigiuere, Cousin'i yokederken, Tracy'nin aydınlık ve tenkitçi metodlarını kullanırlar:

Son zamanlarda Cabanis PUF'de büyük ciltler halinde, şerhlerle basıldı.

"Bütün ilimler şu veya bu şekilde düşüncenin muhtelif terkipleridir" der, Maine de Biran.

Stendhal'in ihtiraslar karşısında başı dönmüyor, bir doktor soğukkanlılığıyla insanın zembereklerini çözebiliyorsa, bunu Tracy'nin şakirdi olmaya borçludur.

Herzen ve Belinski, Tracy'den faydalanmışlardır. Balzac'a göre 19. yüzyılda büyük bir değişikliğin ferdasında olan tek ülke Fransa'dır. Duygular yalnız orada spontane (kendiliğinden)'dir. Ancak değişikliği olan şeyin romanı olur. Onun için köyün birkaç romanı olabilir.

11 Aralık 1968

BİLGİ SOSYOLOJİSİ

18. yüzyılın aydınlarına (Voltaire-Diderot) göre din bir yalandır (Theorie de l'imposture). "Les trois imposteurs"de dinin krallar ve rahipler tarafından uydurulduğu ilân edilir. Grimm için de Hz. Muhammed inanmayan bir adamdı. Geniş halk tabakalarını saadete götürmek için, sosyalizmi gerçekleştirmek için sert metodlara başvurmamış, bir mit yaratmıştı. Burjuvazi tarih sahnesine fert, hürriyet ve akıl sloganlarıyla çıkar. İlk burjuva filozofu olan Descartes felsefeden bütün otoriteleri silip atar. Maskeli bir filozof olur. Din üzerindeki gerçek fikirlerini söylemez, sosyale kadar inmez. 18. yüzyıl Ortaçağı tam manâsıyla mağlup edebilmek için, kilisenin dogmalarını ele alır.

Bilgi sosyolojisinin de, sosyolojinin de en büyük müjdecisi İbn Haldun'dur. 18. yüzyıl burjuvazisinin amacı ise hakikati aramaktan çok, düşmanı devirmektir.

Bilgi sosyolojisi II. Dünya Harbi'nden sonra Amerika'da çok itibar buldu. Bu bir parça beyin göçüyle izah edilebilir, ama esas sebep insanların birbirine güvenmemesi, reklâmın ve propagandanın insan şuurunu bulandırmasıdır. Müselsel yalanlardan şuuru bulanan Amerikalı, karşısındakinin niçin böyle söylediğini araştırmak ihtiyacını duymuştur. Oysa ilmî bir terbiyeden geçenler, düşüncelerini bir alt-yapıya bağlamak ihtiyacını duyarlar. Ancak cemiyetin içinde birçok sınıflar doğduğu, yani birçok bilgi doğduğu zaman, bilgi sosyolojisi kurulur. Bacon birçok ilimlerin, ilim olmak vasfından mahrum oldukları halde, biz istediğimiz için ilim olduklarını söyler.

Condorcet insan zekâsının gelişmesiyle, insan toplumunun gelişmesini aynı şey sayar. İnsanın manevî fetihleri, onu mütemadiyen zirvelere yükseltir. Burjuvazinin nikbin (iyimser) görüşüdür bu. Tarih hiçbir zikzak çizmeden emin adımlarla yürüyen bir sıhhatli insanlar kervanıdır. Infinie (sonsuz) bir ilerleyiş bahis konusudur. Tarih dönüşleri olmadan ilerler. Condorcet bütün bu iyimserliğine rağmen zindanında hayatına son verdikten sonra, Fransız toplumunda büyük değişiklikler olur.

İlk defa olarak bilgi sosyolojisine aydınlık getiren adam Saint-Simon'dur. Maddî istihsalle manevî istihsal bir bütündür.

Sosyal fizyoloji hareket halindeki cemiyetin ilmidir, tezadlarıyla insan cemiyetinin ilmidir. Askerî cemiyetlerde istihsal vasıtası kılıçtır. İlmî düşünce yoktur, akıla inanç yoktur, çünkü bir tâli-i harp vardır ve insan kaderi bir Tanrı'nın emrindedir.

Dolayısı ile teolojik düşünce hâkimdir bu toplumlarda. Bütün Osmanlı İmparatorluğunda şüphenin, akla inancın olmayışını açıklayan bir düşünce bu. Kılıç tek istihsal vasıtası olmaktan çıktıktan sonra, manifacture devrinde metafizik düşünce hâkim olmuştur. Kilise, cemiyeti organik bir bütün haline getirmişti.

İstihsal vasıtası — Kılıç.

Intelijansya — rahipler.

Düşünce sistemi — teoloji.

Tenkit yoktur, değerler ortaktır. Geçiş devrinde ilmî düşünce ile teolojik düşünce arasındaki devirde, intelijansya hukukçularla metafizikçilerdir. Endüstri çağında teknik ve ilmî bilgi sahneye çıkar. Sosyolojinin doğması için teolojik ve metafizik çağın sona ermesi lâzımdır. Bu suretle bütün ilimler sosyal bir contexture'un (çerçevenin) içine yerleştirilir.

Comte, Saint-Simon'dan çok, Condorcet'ye yakındır. Bilgi sosyolojisini Halbwachs bir bilgi felsefesi haline getirmiştir.

Durkheim "Felsefenin de, ilmin de kaynağı dindir; Din ise insanlığın kolektif bir ifadesidir" der. Mauss, Halbwachs formel kalırlar, bilgi ile sınıf çatışması arasındaki münasebetten habersizdirler.

L. Levy-Bruhl, ilkel ve medenî toplumlarda ikiden fazla mantık, görüş, tecrübe tarzı olduğunu ileri sürer. Belli bir sosyal yapı içindeki insanın incelenebileceğini ileri sürer.

Davranışı çok ilmîdir, çünkü neticeler çıkarmaz. Brehier ve Gilson ondan neticeler çıkarmak isterler.

Bütün bu görüşler bilgi sosyolojisinin ışığında aydınlatılacaktır.

C. Levi-Strauss, Levy-Bruhl'ün birçok görüşleri, sınıfının ve cemiyetinin ideolojisinin tesiri altında kalmıştır iddiasındadır. Arkaik insanla Avrupa insanının bilgileri arasında bir mâhiyet farkı olmadığını, bunun sömürgeci Fransız ruhunun uydurduğu bir yalan olduğunu söyler.

Gobineau'ya göre ayrı tarih ve coğrafyalar farklı insanlar yaratır. Bir sınıflar psikolojisi kuran ise Honore de Balzac'dır.

İhtiyaçlar ve dış şartlar tek hayvanı çeşitli hayvanlar şekline getirmiştir (Lamarck). Bilgi sosyolojisini sağlam sosyal temellere oturtan önce Saint-Simon'dur, sonra da Balzac.

Demek bilgi sosyolojisinin üzerinde ittifaka vardığı tek kanun, bilginin bilgiyle açıklanamayacağı inancıdır. Bilgi sosyolojisi Düşünce sosyolojisi adını da alır. Birinci Cihan Harbi'nden sonra Almanya'da Mannheim ve Lukacs, Fransa'da Goldmann, Amerika'da Sorokin, Veblen, Znanieczki.

Şu halde bilgi bir alt-yapıya bağlanarak incelenmelidir. Bu alt-yapının ne olduğuna çeşitli cevaplar var: 1) Marx ve Marksizm'e göre düşünüre istikamet veren iktisadî hayattır. İdeoloji kelimesinin Marksizm'de ilk mânâsı iktisadî altyapının üstündeki bütün müesseselerdir. Bu tarif düşüncenin bütün bölgelerini kaplıyor. İnsanların ve cemiyetlerin kendi haklarındaki tasavvuru. 2) Cemiyetlerin ve sınıfların kendi hâkimiyetlerini meşrulaştırmak için imâl ettikleri şuurlu ve şuursuz yalanlar. 3) İnsan cemiyetlerinin hayâlleri, yalanlan, vehimleri, mystificationları'dır. İdeolojik üst-yapıdaki bütün fikirler ekonomik alt-yapı ile aynı derecede önemli midirler?

18 Aralık 1968

İDEOLOJİ VE ÜTOPYA

Diyalektik materyalizmi Fransa'ya aydınlık olarak ilk getiren H. Lefebvre'dir. Fougeyrollas, Kostas Axelos, Ortodoks Marksizm'le ilgilerini kesmişlerdir. İdeoloji afyondur onlara göre. Marx insanlığı bu tehlikeden kurtarmak için, sınıflı cemiyetin son bulması lâzım geldiğini öne sürer. Marksizm'in uğrayabileceği en büyük felâket ideolojileşmesi, yani bir sınıfın düşüncesi, bir sınıfın yalanı olmasıdır. Ve yukardaki yazarlara göre Marksizm son 25 yıl içinde böyle bir felâkete uğramıştır.

Au. Cornu "Marksist Tenkitler" adlı kitapta (1957), Marksizm'de ideolojinin iki mânâsı olduğunu söyler:

1- İnsanın gerçek hakkındaki tasavvurları.

2- İnsanın gerçek hakkındaki yalanları (şuurlu veya şuursuz).

Aynı kelimenin bu kadar zıt iki mânâyı aksettirmesi bir zaaf.

İktidarda bulunan sınıflar hâlihazırı ideal olarak gösterirler; hâl, ezelî bir hakikattir. Çöken sınıflar geçmişteki bir altınçağdan bahsederler ve onu yeniden diriltmeye çalışırlar.

Yükselen sınıflar ise bir ütopyaya sahiptirler.

"La Pensee Marxiste" (Marksist Düşünce) Cornu'nün 205 doktora tezi, onu büyüttü. Dört cilt oldu.

Cornu'ye göre Marksizm bir ideolojidir, faşizm gibi.

Gurvitch ideolojinin 8 türlü mânâsından sözeder. Bunlardan bazıları;

1- Şuurlu ve şuursuz, ferdî ve içtimaî yalanların ifadesi.

2- Bir sınıfın, kendisini müdafaa için ortaya attığı düşünceler (felsefe, din, sosyal ilimler, politika vs.) İdeolojinin Marx'da ilk mânâsı, insanların dış

dünya ve reel münasebetler hakkındaki doğru ve yanlış bütün tasavvurlarıdır. Üst-yapı ideolojik, alt-yapı ekonomiktir. Son tahlilde alt-yapı üst-yapıyı determine eder (bazan Conditioner, Correspondre tâbirini kullanırlar).

İnsanlar dünyayı yaşanır hale getirmek için biraraya gelirler, dış dünyayı değiştirirler, dış dünyayı humaniser ederler (insanlaştırırlar). İdeoloji şuurlanmanın bir merhalesidir.

İnsanın dış dünya hakkındaki tasavvurları yanlış olabilir.

Çünkü insan sosyal gerçeğin bütününü yaşayamaz. İşbölümü, onun realiteyi bütünüyle kavrayamamasına sebep olur. İşbölümü yayıldıkça, realite de küçülür. Maşerî şuur, hiçbir zaman bir bütün teşkil edemeyecek olan bu tek tek şuurların biraraya gelmesidir. Bu teklerin bir bütün meydana getirmesi ancak ayrı bir işbölümü olan ideologların vazifesidir. Sosyal sınıfların olması işbölümünün neticesidir. Sınıfların olduğu yerde muhakkak bir de hâkim sınıf vardır. Hâkim sınıf yalnız maddî değil, manevî istihsali de elinde bulundurur. İdeologlar ancak boş zamanı olan hâkim sınıfın bağrından çıkarlar.

Düşünce adamı kendisine bazı imtiyazlar verebilecek olan hâkim sınıfın adamıdır. Fikir adamı mutlaka bir mistifikasyon, bir aldatmaca yapmaz. O kendi sınıfının hakikatlarını görür, yalan söylemez. Gerçekten öyle olduğuna inanır. Sokaktaki adam kendisi gibi düşünmeyen insana satılmış gözüyle bakar.

Bu ibtidaî bir izah. Fikir adamı bu gibi bayağılıkların çok üstündedir. Mesele karşımızdakini itham etmek değil, onun samimiyetine inanmak, düşünce dünyasına ve sosyal şartlarına girmektir. Kapitalist istihsalin hâkim siması tüccar veya müteşebbisdir. Bu itibarla dünya görüşü de onların görüşlerini aksettirecektir. Onlara göre kapitalizm dünya durdukça duracaktır.

Psysiocratie, physis'in, yani tabiat kanunlarının hâkimiyetidir. Quesnay veya Montchretien tabiatta nasıl ezelî kanunlar varsa, iktisatta da ezelî ve ebedî kanunlar vardır derler. Bunlar layetegayyer (değişmez) kanunlardır.

İnsanlığın tabiî iktisat devresinde olduğu, yani istihsalin pazar için yapılmadığı yerlerde, insan insanla münasebette bulunur.

Kapitalizmin iki özelliği var:

1- Üniversel olması. Hammadde dünyanın dört bucağından gelir ve dünyanın dört bucağına gider.

2- Anarşi içindedir, planifiye (plânlanmış) değildir, çünkü üniverseldir. Tek amacı kazanç olan bu sistemde müstahsilin kazancını sömüren bir teknik büro vardır. Ama bu büro pazar için spekülasyonlar yapmaz. Piyasayı kontrol edemez. Çeşitli rekabetler at oynatır burada. Ve insanla insanın sıcak, dostça münasebeti yerine peşin para girmiştir. İnsan bir tecrittir.

Kapitalist için müşteri vardır. Kapitalistin ilk vasfı egoizmdir.

Ama bu kapitalizmin ideologlarına göre, insanlığın menfaatınadır. Müteşebbise de hâkim olan istihsal ettiği emtiadır.

İki nevî değer vardır kapitalizmde:

1- Bir eşyanın belli bir ihtiyacı karşılamasından doğan valeur d'usage (kullanma değeri), gerçek değer.

2- Mübadele değeri. Piyasaya arzedilen malın fiyatı.

Kapitalist istihsalde mübadele değeri mühimdir, bu değeri piyasa tayin edecektir. Aslında değeri yaratan insan emeğidir, fakat bu unutulur, fiyat tamamen mücerret bir değer olarak gösterilir. Son müstehlikin parayı verdikten sonraki faydası düşünülmez olur. Artık insan eşyanın emrindedir, eşya insanın değil. Kapitalist istihsal insanı bir tecridin emrine vermiştir.

İnsanın yarattığı eser, insanı emrine alır. Bütün insan münasebetlerini eşyanın arkasından görmek, yabancılaşmanın ilki ve en korkuncudur.

Marx ve Lukacs bu eşyalaşmayı (reification) incelemişlerdir.

Gerçek müstahsil olan çalışan sınıf, elbetteki bir gün bütün değerleri yarattığını ve toplumun dışına itildiğini anlayacaktır. Bunun için çalışan

sınıfın şuurunu kontrol altına almak lâzımdır. Bu da ideolojilerle olur.

Marx Euclide geometrisinin çok çabuk geliştiğini, çünkü hiçbir menfaata dokunmadığını söyler. Kilisenin bütün dogmalarına sövebilirsiniz, ama onun topraklarına el attığınız anda kiliseyi ceberrutu ile karşımızda buluruz.

1789'un İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannâmesi yükselen burjuvazinin fetihlerini kelimeleştirir. Batı'nın ondan sonraki bütün Anayasaları da muzaffer sınıfın fetihlerini kanunlaştırır.

En büyük ideoloji anayasadır.

Yükselen yeni sınıfın henüz ideologları yetişmemiştir. Çöken sınıfın ideologları yeni sınıfa katılırlar. Şuur bir aksiyonun mükâfatıdır. Bir içtimaî sınıf kavganın içinde değilse, ideolog erir. İdeologun sesini yükseltebilmesi için içtimaî sınıfın bir ölçüde şuurlanması, bir ölçüde ızdırabının farkına varmış olması lâzımdır.

Owen, Fourier, Saint-Simon istikbâlin haritasını çizerler.

Fakat hiçbirisinin karşısında tarihin kendisinin olduğunu bilen bir işçi sınıfı yoktur. Fransız ihtilâlinden sonra köylü ve işçi, tesanüdünü farketmemiş, dağılmıştır. Fourier bir gün kapısını bir adamın çalacağını, kendisine falansterleri kuracağını söylerken, hayalperest değildir. 19. asrın başlarında Avrupa'da, burjuvazinin dünya görüşü hâkimdir. 1830, 1848, 1871 en kalabalık ve en yoksul sınıfı şuurlandıracak ve ideologlar yeni bir sınıfın ideolojisini kurabileceklerdir.

İdeolojinin kalkması için toplumun sınıfsız olması lâzımdır.

Sınıflı bir cemiyette her tasavvur ideolojidir.

Marx'ın laboratuarı İngiltere'dir. Orada yeni kurulmaktadır kapitalizm. İşçi sefaletini bütün derinliği ile gören Marx, onu uyuşukluktan kurtarmak için kalbine değil, kinine hitap eder.

Bir Isa veya Gandhi olması beklenemezdi. Bunun için L, 2. ve 3. Enternasyonal birer kilisedir. Amaçla vasıtalar bir bütündür. Alt-yapı, üst-

yapı gibi.

Alt-yapının hâkimiyeti belli bir tarih merhalesinde geçerlidir, geçici bir merhaledir. İnsanlar (Engels'in tabiriyle) zaruret tünelinden geçtikleri zaman ekonomik alt-yapının üstünlüğü kalkacaktır. İdeoloji ancak kullanıldıktan hemen sonra atılacak bir zırhtır. Ancak o zaman meşru olur. Marksizm bir ideolojidir, bir sınıfın dünya görüşüdür. Nerde? Başka ideolojilerin olduğu yerde. Ne zamana kadar? Kelâm hakkının kendisine tanındığı, dipçikle susturulmadığı yere kadar.

Ama ne olursa olsun bir Marksist'in Marksizm'e ideoloji demesi bir hatâdır. Kimse kendi düşüncesine ideoloji dememelidir, çünkü bu maskeli bir kelimedir.

Karl Mannheim, Almanya'da doğmuş, İngiltere'de hocalık yapmış, 1947'de ölmüştür. O da Marx'ın ideoloji tarifine sadık kalır.

1- Özel ideoloji-fertler arasındaki çarpıtmalar.

2- Topyekûn ideoloji-sınıfların, grupların yaptığı çarpıtma ve yalanlar.

Mannheim ütopyaya önem verir. Onun için mühim olan sınıflardan çok, gruplardır. Yani Mannheim ihtilâlci değildir.

İdeolojinin gayesi mevcut düzeni devam ettirmektir. Ütopya mevcut olmayan bir düzeni savunur, kurulacak bir dünyanın ideolojisidir. Ütopya 1516 Th. Morus. Utopia=zamanın ve mekânın dışında olan, hiçbir yerde olmayan. Kelime tutar. Bir fikir adamının "duşize-i tahâyyül"de olan sunî bir Construction'dur. Ayrıca gerçeğe sırtını dönen düşüncelere de alem olmuştur. Reybaud "bütün sosyalizmler ütopyadır," der. Reybaud'nun kitabı kısa zamanda 7 baskı yapmıştır. Sosyalizme çatanların hemen hepsi Reybaud'nun delillerini tekrarlar.

Stein'in komünizm ve sosyalizm hakkındaki kitabı da Avrupa'ya sosyalizmi öğretmiştir. (Stein'in ve Reybaud'nun Marx'ın komünizmi üzerindeki tesiri enteresan bir çalışma olurdu).

Sosyologun ilk vazifesi bütün sosyal sınıfları dolaşmak, onları bütünüyle yaşadıktan sonra sosyal hayatı tasvir etmektir.

25 Aralık 1968

ÜTOPYA VE ÜTOPYACILAR

Bilgi sosyolojisinin üç anahtar kavramı: İdeoloji, Mit, Ütopya.

Engels'e göre birçok ideolojiler arasında alt-yapıyla en az münasebettar olan müessese: hukuktur. Sosyolojiyi bir sınıf hakikati sayan Rusya'da, uzun zaman okutulmadı sosyoloji.

Bugün teknik bir sosyoloji var Rusya'da. Ne kadar objektiflik iddia ederse etsin, sosyoloji çok çabuk ideoloji olabilir.

Sosyolojinin en büyük keşiflerinden biri, bir ideoloji olabileceğini kabul etmesidir.

Conscience possible= mümkün şuur. Mannheim'e göre ütopya istikbâle yönelen bir çeşit ideolojidir, yalnız değiştirilecek tarafı görür. Mit=ilkel cemiyetlerin ideolojisidir C. Levi-Strauss' göre. Mit gerçeğin hayalî fethidir, realiteye zekânın işlemesidir. Tabiat ortasında tek olan insan, bu nizamsızlığa bir, nizam getirmek ister. Denizin karanlıklarını güneşin şualarıyla aydınlatır insan. İlmin ilk adımlarıdır mit.

Freud'a göre mit bir nevî sosyal nevrozdur, bir nevî şuurlanma ihtiyacıdır. Mit'e etnologların anlayışından başka bir mânâ veren G. Sorel olmuştur. Sorel bütün kiliselerin dışında kalmış, Marx'ı, Proudhon'u, Freud'u kaynaştırmaya çalışmıştır. Ribot'nun Revue Philosophique'inde Sorel, sosyalizmin tek temsilcisidir. Pareto'nun arkadaşı ve hocası, parlömanter sosyalizme, Lafargue'a, Jaures'e hücumlar yapar, "dahi müsveddesi" diye. Sorel'e göre işçi sınıfı sendikalaşarak iktidara gelmelidir. Mit, işçi sınıfının şuura kavuşmasını sağlayacak tek vasıtadır. En güzel mit: Umumî grev mitidir.

Görülüyor ki mit, ideoloji kadar karmaşık değildir, 2 açık mânâ ifade eder.

Ütopia-1516 Th. Morus (Hiçbir mekânda olmayan demek), (U-Chronie) (Hiçbir zamanda olmayan demek). Marx-Engels'ten evvel Reybaud

sosyalizmleri ütopizmle damgalar.

Marx'ın sosyalizmi tek elde toplama arzusu, bilimsel sosyalizmin dışında kalan bütün sosyalizmlerin ütopyayla damgalanmasına sebep olur.

Mannheim-ütopyayı istikbâlin ideolojisi olarak anlar.

Ruyer (L'Utopie et les Utopies) tarifi yenidir: Ütopya reelin karşısına mümkünü çıkarır, reeli mümkünle zenginleştirir.

Izdırap çeken sınıflar için faydalıdır. Her gerçek önce ütopyadır. A. France'in dediği gibi insanı insan yapan ütopyadır.

Lalande Sorbonne'da bir süre ütopya üzerine ders verir.

Fakat o, ütopyayı daha çok bir metod olarak kullanır.

Ütopya hakkındaki son eser Servier'nin. Montpellier üniversitesinde hocadır. Kitap 1967'de çıkmıştır. Ona göre ananevî medeniyetlerde insan ideal bir dünya tasavvur edemez.

İdeal ilerde değil, geridedir. İlk günâh büyük bir ceza ile neticelenmiş, insan göklerden koyulmuştur. Günâh işlemek istemeyen insan kendini alışkanlıkların kuştüyü yastığına bırakır. Site, Adem'in ilkel dünyasını tekrarlamak için kurulur.

Her site istikbâle değil, maziye yönelir. Fikir adamı ihtilâlci gibi görünen düşüncelerinde bile, sadece eski siteyi daha sağlam temeller üzerine kurmak ister. Kanlı âyinlerle Allah'ın dünyasına daha yakın hâle getirilir site. Fert sadece bir mo-zayiğin içinde yeralır. Grubun içinde erimiştir, eridiği ölçüde mevcuttur. Bütün cemiyet kalübelâda yazılmış bir dramı, çeşitli aktristlerle oynayan bir bütündür.

Eflâtun kurmak istediği sitenin unsurlarını eski siteden alır.

Batı ilk defa bu tradisyonel toplumdan ayrılmıştır. Ama Servier Batı nedir söylemez, Batı'nın dışındaki toplumları ancak Batı harekete geçirebilir. Batı'nın üstünlüğü İsrail'in çölde vaa-dedilen toprağı aramasıyla başlar.

Fikir adamı tradisyonel (geleneksel) toplumda iki paralel ayna arasında yanan ışıktır.

Sokrates kendini Atina'da yabancı hisseder.

Ütopya konusunda Servier, Mannheim'in aksi fikirdedir.

Mannheim'e göre ütopya yükselmek isteyen sınıfların rüyasıydı, oysa Servier'e göre ütopya içtimaî bir sınıfın hâli ebedileştirmek için kurduğu bir Construction' (inşâ)dur.

İdeolojiler birer sınıf hakikatıdırlar, bir dünya görüşüdürler.

Halbuki ütopya ferdîdir, ütopyayı bir fert kurar. Ütopya hâkim sınıfların aşağı sınıflara sunduğu bir nevî seraptır, bir compensation (telâfi), bir tatmindir âdeta. Bir yanda mevcut düzeni devirmek isteyen mustarip insanlar, bir yanda da hâkim sınıfın ideologları var. Bu ideologlar karanlıkta yumruk sıkanlara, kendilerini güzel bir istikbâlin beklediğini, yalnızca sabretmeleri lâzım geldiğini anlatırlar. İ.Ö. 5. yüzyılda örneklerini gördüğümüz ütopyalar çağlar boyu devam eder. Ovidius'un metamorfozu.

Aydınlığa varmak ütopyaları tasnif etmekle olur. Servier de haklıdır, Mannheim de. İnsan diğer insanlarla birleşip nurlu ufuklara kanatlanacağına inanırsa ya İsa olur, çarmıha gerilir, ya Epikür olur, dostlarını davet eder bahçesine, ya Rabelais olur, Theleme manastırını kurar. İhtilâlci ütopyalar da vardır, tutucu ütopyalar da. İnsanın karşısına çok defa bir model diker, fetih programı çizer ütopyalar.

Fransız ihtilâlinden sonra Babeuf ve babuvizm susturulur.

Napoleon kasaları bekleyen kılıçtır. Fransa'da aksiyonu uzun zaman babuvizm temsil eder, veya Buanorotti'nin bayrağı altında sahneye çıkar. (Blanqui). Cabet (İkarya) o devrin komünizmini temsil eder. İkarya Platon'un muhayyel dünyasının yeniden çizilmesidir. Endüstrinin kurbanlar verdiği, 48'in istikbâlde belirdiği bir sırada İkarya'yı kurmak, ne dereceye kadar yerindedir? Amerika'daki teşebbüslere rağmen, hiçbir zaman kurulmadı İkarya. Zamanının kavgasından uzaklaştırmıyor mu ütopi? Evet, ama bu da çağdan çağa değişen bir hakikat.

Owen, Fourier, Saint-Simon gerçekten ütopyacı mıdırlar?

1856'da çıkan, ilk büyük ekonomi politik lûgatında (2 cilt) Reybaud sosyalizm maddesine şöyle başlar: "Sosyalizm insanın gördüğü son büyük rüyadır, biz burada onun ütopisini yapacağız". O sıralarda Marx-Engels tanınmamış olduklarından bu makalede yeralmazlar. Her ideal bir ütopyadır, her büyük fikir adamı bir parça Don-Quichotte'dur, iyimserdir. İstikbâle yönelen her düşünce ütopyadır, insan reelle yetinmez. Bir yaratıcı, bir demiurge (yarı-tanrı)'dür. Owen'da henüz tarih sahnesine yeni çıkan bir sınıfın tomurcuk halindeki temennileri vardır. Owen'ın teşebbüsü başarıyla neticelenmemiş olabilir. Bir düşüncenin tatbikatta tutmaması, o düşüncenin yanlış olduğunu ispat etmez, sadece henüz tatbik edilme zamanının gelmediğini gösterir.

Fourier'ye gelince, Fourier 1772'de Besançon'da doğar, Proudhon'un hemşehrisidir. Franş-Konte büyük adamlar ve hayalperestler yetiştirmiş bir ülke. Saint-Simon'dan 12 yaş küçük, Sismondi'den bir yaş büyüktür. Gelişigüzel bir tahsil görür ve ailesi tarafından tüccar olmaya mahkûm edilir, bir mağazaya çırak olarak girer, Lyon'da dükkân açar, bakkallık yapar. 1793'de Lyon'da idamdan zor kurtulur, eşyası müsadere edilir, hiçbir şeyde muvaffak olamayan bir rate tipi. Müzmin bekâr. Sosyalizm tarihinde ona yer hazırlayan büyük hâdise bir elma olmuştur. 4 mühim elma var. Adem'in elması, Truva harbine sebep olan Paris'in elması, Newton'un başına düşen elma ve kendi elması. Lokantada Paris'te elma isteyen adama kendi memleketindekinin 100 misli fazla fiyat istenir. Bir başka olay da karaborsacının fiyatların yükselmesi için pirinçleri mavna ile denize döktürmesi olayıdır. Fourier'e göre Fransız ihtilâlinden doğan ticaret dünyası medeniyettir (Civilisation).

Marx civilisation yerine kapitalizmi kullanacaktır. Açlık, fuhuş, süngü bu medeniyetin temelleri üzerinde yükselen üç sütun.

İhtilâlden sonra yeni bir feodalite kurulur. Bolluktan yokluk doğmaktadır. Fourier Falansterler'i kurarak muzdarip insanlara bir ütopya sunar. Kapitalizmi en mükemmel şekilde tenkit eder. Marx'la Engels'in öncüsüdür. 1500 kişi bir Falanster meydana getirir, amaç istihsalin artması değil, insanın hayatı yaşamasıdır. İhtiraslara büyük sevgi gösterir. Tutkuları dizginlemek değil, bütün genişlikleriyle salıverilmelerini ister.

İhtirasları kutsallaştırır, kadere köle olmaktan kurtarır, aşkı takdis eder. Yine Saint-Simon'dan farkı herkese ihtiyaçlarına göre vermek lâzımdır, görüşüdür.

De Gaulle'ün participation (katılım) dediği, kapitalizmin sosyalizmin yerine geçirmek istediği mucize budur. Zekânın ve sermayenin aynı haklara sahip olması, ücret sisteminin ortadan kalkmasıdır. Soba fabrikatörü tarafından gerçekleştirilmek istenen sistem budur.

15 Ocak 1969

YOGİ Mİ, KOMİSER Mİ?

Galileo, "matematikte sıfır ile sonsuz kanuna tabî değildir" der. İnsanlığın ezelî problemi: gaye vasıtaları meşru kılar mı? İnsan cemiyetlerinde aritmetik kanunlar geçerli midir?

Bizim elimizde olan yalnız vasıtalardır. Amaç uzak ve müphemdir. Gerçekleşebileceği şüphelidir. Amaç bir hülyadır ve menfaatların alaca karanlığında boyuna şekil değiştirir. Hiçbir amaç matematik bir kesinlikle tespit edilemeyeceğine göre, bir hayâl uğruna hâli feda etmek doğru olur mu? Bütün silâhlı peygamberler için gaye vasıtaları meşru kılar. Harp hüdadır, İslâm'da. Tek Kanun: kuvvetlinin hakkıdır. Muhammed'ten Mao'ya kadar tarihi değiştirmek isteyen bütün mücadele adamları makyaveliktir. Ignass de Loyola, engizisyonu bunun için yarattı. Tek yol, tek hakikat kiliselerin dogmalarıydı.

Amacın vasıtaları meşru kılamayacağını söyleyenler, Engizisyondu ve Haçlı seferlerini gösterirler. Kendi kaderlerini değiştirmek için bütün dünyanın kaderini değiştirmek isteyen rate'ler (sınıfsızlar) kalabalıkları bir hayâl, boş olan, gerçekleşemeyecek olan bir hayâl uğruna sürüklerler. İnsanın elinde olan yalnız vasıtalardır.

İnsanın dıştan değiştirilemeyeceğini iddia eden velîler, bir içe bakışı, bir murakabeyi tavsiye ederler. İnsanı başkalarından koparır murakabe, dış dünyaya sırt çevirtir. Tek başına gemisini kurtarmaktır. Yahut Nuh gibi gemisine yalnız karısını almak, yahut bütün insanları davet etmek gemiye. Yogi için hem heykeldir, hem heykeltraştır insan. Koestler düşüncenin gökkuşağında aksiyon adamına da proleter adını veriyor. İkisi de eksiktir bunların, büyüktür, muzdariptir, fakat bütün değildirler. İkisi de kelimelere inanmaz, tartışmaya girmez.

Komiser için istihsal ve mübadele vasıtalarının devrimle yeniden düzenlenişi Ödip kompleksi dahil, bütün dertlere çare getirir. Komiser insan cemiyetine aritmetiği getiren insandır.

Bütün aksiyon halindeki dinler de (Puritanizm, yükseliş devrinde İslâmiyet, Engizisyon) aynı şekilde düşünürler.

(St. Simon'un organik cemiyet ile-kritik cemiyet ayrımı) 19. yüzyıl daha çok aksiyonun, ilmin yüzyılıdır. İlim komiserdir, fizik komiserdir bu asırda. 1930'dan sonra ilimlerde determinizm bir hayli su götürmeye başlar ve anlaşılır ki determinizm ancak belli bir seviyede geçerlidir, atom ve elektronların bir hürriyeti vardır. Oysa o zamana kadar yalnız insanın hürriyeti vardı. Psikoloji şuur-altını keşfederek insan hürriyetinin meçhul ve karanlık bir dünyadan idare edildiğini ileri sürdü.

1930 sonrası Avrupası'nda soldan sağa bir dönüş oldu.

Sorel 1908'de "Şiddet Üzerine Düşünceler" adlı eserini kaleme aldı.

Homo moralis Konfüçyüs'den bu yana ne kadar ilerledi?

"İnsan ne melektir, ne hayvan: felâket şurda ki, melekliğe özendiği zaman hayvanlaşır" diyor Pascal.

Siyasî hukuk literatüründe Machiavelli'den sonra karşımıza çıkan ilk büyük fikir adamı Jean Bodin'dir. Kitabını 1576'da yazar. 1572'de Barthelemy katliamı. Hotman "Franko-Galya" adlı bir risale yazarak Fransa'ya yollar. Ona göre eski Fransa kralları mutlakiyetçi değildir. Seçilmiştir. Mukaddes değildir, vazifelerini yerine getirmeyince yokedilmesi gereken bir uzuvdur - Monarkomak.

Umumiyetle içtimaî sınıflar ve düşünceler birbirlerinin kötü taraflarına tevarüs ederler. Protestanlar da Katolikler'in hatâlarını benimsiyor, aynı derecede yobaz davranıyorlardı: Kral Katolikler'i yoketmeliydi. Fransa'da bu iki partiden başka (Katolikler, Protestanlar) üçüncü bir parti daha vardır: Politikacılar. Bodin bu partiye mensuptur. Bodin ilk defa krallık hakkını akıl üzerine kurmuştur, ilâhî hukuk üzerine değil.

17. yüzyıl Avrupa'da bir monarşiler çağıdır. Millî devletlerin kuruluş çağı, mutlak monarşi ve parlömantarizmin zaferi ve çağımızda demokrasi prensiplerinin kök salması.

I Mutlak monarşiyi koruyanlar için devletin üstünde ve altında hiçbir kuvvet yoktur. Hükümdar ne bir imparatoru tanır, ne papayı. Vassallerin, derebeylerinin devlet karşısında hiçbir hakkı olamaz. Bir devlet içinde federasyondan bahsedilemez. Fertler hukukun objesidirler, hükümdar süjesidir yalnız. Sadece Tanrı'ya karşı sorumludur (bazılarına göre).

Bu bir şema değildir, Avrupa bunu bir realite olarak yaşamıştır.

Kral, âdeta Descartes'in Tanrısı'dır. XIV. Louis "L'Etat, c'est moi" (devlet benim) derken, bir gerçeği dile getirmektedir.

1648'de 30 yıl harpleri sona erer ve parlamento birtakım haklar iddia etmek ister. 1789'a kadar bu parlamento bir nevî kaza merciidir, yani sadece kralın emirlerini tespitle mükelleftir.

Frondes harbi, onun birtakım haklar isteme savaşıdır. La Bruyere "Fransa'yı dolaşırken garip hayvanlar görürsünüz, toprağa eğilmiş, kanter içinde bir şeyler yapmaktadırlar" der.

Bu milyonlarca hayvan, ihtilâli yapan köylülerdir. Nasıl eski Mısır kölelerinin ızdırabına, eski Yunan esirlerinin alınterine dayanıyorsa, Fransa da şaşaasını bu köylülere borçludur.

İngiltere'ye gelindiğinde Tudor'lar bitmiş, Stuart Hanedânı'ndan I.Jacques tahta geçmiştir. İngiltere'de 3 büyük inanç:

1- Anglikanlar: Bir kilise hiyerarşisi vardır. Millîdir.

2- Presbiteryenler (İskoçyalı) Kalvinist. Knox demokratik bir teokrasi. Devlet dine karışmamalı, pastörleri halk kendisi seçmelidir.

3- Püritenler. Tanrı ile kul arasında hiçbir vasıtanın olmamasına taraftardırlar. Halk tabakaları demokrattır. Dünya cennetinin kurulması İngiltere'ye düşer.

VIII. Henri, İngiltere'yi papadan ayırmıştır. Amerikan ihtilâlini püritenler yaratır. Amerika'ya kaçarken May Flower gemisinde bir ant yaparlar. Browncular'dır. Massachusset'de insanla insanın münasebetlerini en

demokratik şekilde düzenleyeceklerdir. Oğlu I. Charles Katolik'tir. 1641'de Presbiteryenler + Parlamento. 1642'de İç Savaş, 1649'da kral idam edilir.

Cromwell'in diktatörlüğü. "Ammenin tasvibi, ilâhî haktan daha üstün bir hak verir insanlara", oğlu 1659'da tahttan feragat eder. Tahta II. Charles geçer (I. Charles'in oğlu).

Kardeşi II. Jacques Katolik'tir. 1688'de kaçar. Damadı Guillaume d'Oranges Hollanda'dan yola çıkar. Bayrağında "Hürriyet ve Din" yazılıdır. İngiltere'de kanunlara riayet edeceğini söyler.

Vigler (burjuvazi) onun halkın iradesiyle tahta geçtiğini söyler.

Bu background'u görmek lâzım. Çünkü düşünce tarihinde kopuş yoktur.

1651 Leviathan. Kitabın üzerinde sağ elinde kılıç, sol elinde piskoposluk âsâsı bir dev resmi. Yazarı Hobbes (1588 - 1680).

7 aylık doğar. Çünkü İspanya kralı Güzel Philippe dinsiz İngiltere kraliçesi Elizabeth'in ülkesine sefer açmıştır. Annesi korkunca çocuk erken doğar. Bacon gibi o da skolastikten iğrenir. Asil aileler yanında mürebbilik. Korkak bir insan.

"Korkuyla ben ikiz kardeşiz". Bunu annesinden erken doğmasına bağlayacaktır. İngiliz insanı, imparatorluğunu sert, haşin iradesiyle kurmuş, kayadan bir adayı, dünyanın en müreffeh ülkesi yapmıştır. Hobbes bu sert insanların yurdunda rahat edemeyecektir. O çağdaki insan da bir Rönesans yırtıcısıdır. Yalnız inanır. Püritenler bir parça hürriyet için akıl almaz işkencelere tahammül ederler. Fransa'da 12 sene gönüllü bir sürgün. Descartes'le çalışır.

Önce fizik dünyayı, sonra ferdi, sonra toplumu incelemek istiyordu. 40 yaşlarında Öklid'i keşfetti. Bütün ilimleri geometri teoremleri haline sokmak arzusundadır. De Core'yi yazar, hâdiselerin zoruyla. De Corpore, De Hominem'i kaleme alır arkasından. Leviathan onun politik felsefesinin zirvesidir.

Hobbes için anarşi ölümdür. Anarşi, yani insanın insan için kurt olması. İnsan bir makinadır. Hoşuna giden şeye iyi der, gitmeyene kötü. Kaderimiz duyu organlarımızın emrinde.

İyi çeker bizi, kötüden kaçarız. İhtiraslarımıza ihsaslarımız yön verir. Arzularımız gücümüzle sınırlıdır. Bir zoon politikon değildir insan.

İrade bir arzunun veya tiksintinin son dakikada galebe gelmesidir. İçtimaî olmayan, başkalarını Robinson'un Cuma'yı araması için arayan insan, güçce başkalarına eşittir. İnsanlar biraraya gelmeden önce tam bir cangıl kanunu içindedirler..

Her şey herkesindir, tek sınır zekâmızın sınırı. O halde bu aynı şölene koşan insanlar, aynı saksı içindeki örümcekler gibi, birbirlerini yiyeceklerdir. İlk insiyak kendini koruma insiyakı. İnsanlar bakarlar ki birbirlerini yiyecekler, ben bir başkasını öldürdükten sonra, bir başkası da beni öldürecek.

En büyük kötü olan ölüm gelecek, o zaman insanlar anlaşmak zorunda kalırlar. Tabiat halinde, eşya üzerinde mutlak hakka sahiptir insanlar. Aynı derecede gaddar olan insanlar, birbirlerini yememek için bazı fedakârlıklarda bulunurlar. Hobbes için de peygambersiz krallar gülünçtür. Sword'a (kılıç) dayanmayan anlaşmalar, Word'den (kelime) ibarettirler.

22 Ocak 1969

OSMANLININ DÜŞÜNCEYE NEDEN İHTİYACI YOKTU?

Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük düşünür çıkmadı. Çünkü düşünceye ihtiyaç yoktu. Düşünce bir felâkettir, zorlanmadan, mecbur kalmadan düşünmez insan. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa karşısındaki bozgunu, endüstriyel toplumun, askerî bir toplumu yenmesidir. Kılıç tâliin emrindedir. Hâkim sınıfın ideolojisi, hâkim ideolojidir. Bu itibarla Avrupa'da hâkim sınıf olan burjuvazi, askerî bir savaşa ihtiyaç duymadan, bir avuç aydınımızı emireri haline getirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü devam ediyor. Düşünce tarihinde de, his dünyasında da iki türlü zafer var, sahte zafer: 1- Pirusvârî zafer, muzafferdir, fakat bozguna çok benzeyen bir zafer. Korkunç kayıplarla kazanılan, sadece ismi zafer olan bir bozgun. 2-Pironvârî zafer. Düşmanı yok farzetmek suretiyle kazanılan, antitezi yok sayarak kazanılan zafer. Antitezini aramayan, onunla görüşmeyen, hattâ onu kuvvetlendirmeye çalışmayan düşünce mağlubiyete mahkûmdur. Pironvârî zaferler, pirüsvarî zaferlerden daha tehlikelidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda düşünceye ihtiyaç yoktu, Kur'an her şeye yetiyordu: Avrupa, tantanasıyla şuurumuzu fethetti.

1917'ye kadar sadece Batı'nın tesiri altındadır, ondan sonra Rusya'dan gelen bazı düşünce akımları onu zenginleştirdi.

Ama bunların sentezini yapabilen herhangi bir düşünür yoktu.

Türk intelijansyası kafa olarak, daha çok Fransa'nın emrindedir. İçtimaî tarih olarak da Fransa daha yakındır bize.

İngiltere'den çok, Amerika'yı tanır daha sonra.

Batı emperyalizmi Türk insanını tanımak için gayret harcar.

Bu teşebbüsleri Avusturya ve Rusya'da başlar. Avusturyalı ilk Onomastik'i yazar. İlk Türk edebiyatı tarihi bir İtalyan'ındır: Abbe Toderini. İngiltere Redhouse'la katılır kervana. Buradaki Ermeniler'i Rusya'ya kaptırmak

istemeyen Amerika, Robert Koleji açar. Sadece onlar tanımak isterler Türkiye'yi, tek taraflı bir arzudur bu. Batı tarihinin sosyal strüktürü, sadece Fransa'nınkiyle izah edilemez. Tanzimat'tan bugüne kadarki Türk düşünürlerinin tarihi, Fransızca bilenlerin listesidir denebilir.

Batı'da gelişen burjuvazi, hayat hakkını kabul ettirmiş ve mücadele içinde geliştiği için, her düşüncenin kök salmasına zemin hazırlamıştır.

Cemiyetleri tehdit eden iki tehlike var:

1- Anarşizm (günlük mânâda).

2- Despotizm.

Hürriyet Nedir? Namık Kemal'in koca bir kaside yazarak tarif etmediği (hürriyeti bile esaretle tarif eder) "didar-ı hürriyet" nedir? Hürriyet, hayat kavgasında kudretini gösteren bir sınıfın haklarını kabul ettirme cehdinden doğan bir imtiyazdır. İçtimaî sınıfların olmadığı yerde, hürriyet yoktur.

Hürriyet kendi düşüncelerini, kendi hayat görüşünü ideolojik plânda kabul ettirmesi için gereken bir kavga silâhıdır. Hâkim sınıfların ancak bir "zaruret-i elîme" (acı bir zaruret) olarak verdikleri bir haktır. Demek mücerret bir hürriyet yoktur.

İçtimaî sınıfların olmadığı bir yerde hürriyet yoktur, tabiatla mücadele eden insan vardır. Bu mücadeleden sonra zaruret berzahından, hürriyete kavuşulur.

Brötonlar ülkesi imparator Claudius devrinde Roma'nın imparatorluğu altına girer. 5. yüzyılda çekilirler. Kuzeyden Pilet ve Kaledonyalılar'ın hücumuna uğrayınca, Elbe ağzındaki Anglo-Saksonlar'dan yardım isterler. İstilâcıları defeden Anglo-Saksonlar, Brötonlar'ı da Pays de Galles'e sürerler. O sırada İskandinavya'dan Fransa'daki Normandiya'ya gelip yerleşen Normanlar, 1066'da Guillaume le Batard kumandasında Hastings muharebesiyle o topraklara yerleşir. 12. yüzyılda Arslan Yürekli Rişar, Filistinden dönerken Avusturyalılara esir düşer. Kardeşi Yurtsuz Jean, 1215'te Magna Carta'yı kabul eder.

Hobbes'un yaşadığı devirde İngiltere de karışıklıklar içindedir. Parlamento 14. yüzyılda Avam ve Lordlar kamarasını birbirinden ayırır. Cromwell'in yardımıyla 1649'da Charles Stuart'ın kellesi kesilir.

Avrupa'nın tâlii tek insan gibi olması, yani birbirinin mirasçısı olmasıdır. Hıristiyan Avrupalı düşünce ve medeniyeti, elele vererek kurar. Tek dil vardır: Latince. Doğu'da aynı imtiyaz vardı: Arapça. Fakat İbn Haldun'dan sonra İslâm düşüncesi durur. Çünkü âdeta düşünce yoktur, ankylose olmuş bir toplum olduğu için, ankylose olmuş (kemikleşmiş) bir düşünce vardır. Yyes la Coste, bunun sebebini bir içtimaî sınıfın doğmamış olmasına bağlar. İbn Haldun'u mutlaka okumak lâzım. Avcıoğlu'nun "Türkiye'nin Düzeni"ne Rodinson'un "İslâm ve Kapitalizm"i kılavuz olmuştur. İyi bir kılavuz, gönül isterdi ki Avcıoğlu, la Coste'un kitabını da görsün.

Hobbes Fransa'ya gelir, Descartes'i tanır, İtalya'da Galileo'yu tanır. İngilterede Bacon ve Harvey'i tanımıştır. Yani Batıda çalışmalar ekip halinde olur. Hobbes, Locke veya Malebranches Descartes'i tanımasaydı, yarım kalırlardı. Voltaire Locke'u bilmeseydi Voltaire olmazdı. Diderot'yu materyalist yapan Hobbes'dur. Osmanlı İmparatorluğu, hem dinimiz, hem dilimiz, hem geleneğimizle, bu dünyanın tamamen dışındayız.

Tanzimatta Batı düşüncesi girmese, 1818'de Avrupa kapitalizmi gelmeseydi, Osmanlı İmparatorluğu daha uzun zaman devam edecekti. İmparatorluğun bütün yükünü Türkler taşıyordu, 1839'a kadar. Hem madde alanında, hem düşüncede dev adımlarıyla gelişen Batı karşısında, yatağına çekilmiş bir sel gibi bir Osmanlı İmparatorluğu. Biz yalnız çöken medeniyetlerin mirasına konduk. Bizans frengiden ölüyordu. İran, hattâ Arabistan sağlam ülkeler değillerdi. Biz onların tarlamıza İttiği tohumu, genç bir kavim olarak bir yere kadar getirdik.

Ama sonra Batı geldi ve Osmanlı İmparatorluğu bitti.

Hobbes için realite kendi içtimaî sınıfının düşüncesidir.

Hobbes esasında bir köy papazının oğludur. Fakat menfaatleriyle yüksek burjuvaziye ve aristokrasiye bağlıdır.

Hobbes materyalisttir. İnsan associal bir mahlûktur, zevklerinin esiridir. Rex'in olmadığı yerde her şeyi yapabilir.

Bir panterin hakkı. Hakk-ı fetih. Ne yapabilirseniz hakkınız odur. İnsan bir iştihalar ve ihtiraslar bütünüdür. Tabiî hukuk demek, bir yırtıcı hayvanlar hukuku demektir. "Homo homini lupus" (insan insanın kurdudur) durumunda, "Bellum omnium contra omnes" (herkesin herkese karşı savaşı) var demektir. İnsanın bu haklar karşısında bir aklı var. Kuvvet Adil bir hakem değildir. Bütün ızdıraplar içinde en büyüğü, yaşama insiyakıdır. "Bellum omnium contra omnes", bütün İnsanların bütün insanlar için kavgası. Cemiyet, ayakta durabilmek için bütün haklarını bir 3. şahsa devreder. Bir tabiiyet, bir boyuneğme anlaşması yapar. Bu teslimiyet 3. şahsı bağlamaz. Bu efendi tek insan da olabilir, bir meclis de olabilir.

Hobbes'un bütün ızdırabı kucağında yaşadığı toplumdaki anarşidir. Hobbes despotizmin, monarşinin müdafii değildir.

Sadece toplumunu sakinleştirmek ister, Hobbes'u bir parça şaşırtan Tukidides olmuştur. (İlk tarihçi Herodot değil, odur.

Neticelerle sebepler arasında bağ kurmaya çalışır. Tarihe ilim haysiyetini daha sonra İbn Haldun kazandırır). Tukidides bir tabiat durumundan bahseder: Yağma çağı fikri Hobbes'a oradan gelmiştir. Hobbes isyan hakkını tanır. Otorite sulhu kuramamışsa, mukavele kendiliğinden feshedilmiş olur.

İngiltere kralı I. Charles. Kellesi kesilebilirdi, iyi edilmişti de kesilmişti. Bu itibarla Cromwell'in de iktidara geçişini tasvip etmiş olur. Ancak pozitif kanunlar, insanlara belli haklar verebilir. Tabiî halde arzular kanundur. Hürriyet kanunların sınırladığı haklardır. Kanunlar bir yolun kenarındaki çitlerdir, hürriyet yolun kendisidir. Bir ülkede ne kadar az kanun varsa, o kadar hürriyet vardır. Devletin resmî bir dini olmalıdır, (Çünkü İngiltere din savaşlarıyla kanlanıyordu). Hegel'in Hukuk felsefesine gelinceye kadar Leviathan ayarında bir kitap yazılmamıştır. Hobbes bir totaliterci değildir, fakat totaliter hükümetler ondan çok şey öğrenmişlerdir. Daha sonrakiler ya onu cerhetmek için sahneye çıkmışlardır (Pufendorl, Rousseau, Locke), ya tekrar etmek için. Bir politika ilmi mecellesi kaleme almıştır. Hükümdar ayakta durmak için sulhu sükûnu korumalıdır.

5 Mart 1969

POLİTİK İHTİLÂLDEN, SOSYAL İHTİLÂLE

ihtilâl nedir? İstihsal münasebetleri, gelişen istihsal kuvvetlerini sıkar. Cemiyetin iktisadî alt-yapısı ile hukukî, siyasi üst-yapıda çatışmalar olur, uyuşmazlıklar olur. Marx bu formülle ihtilâlin cebrini vermiştir. Fakat bu formülün içini doldurmak gerek. Sosyolojik okulların ihtilâl anlayışı birbirinden farklıdır. Temel müesseselerde değişiklik yapar ihtilâl, satıhta kalmaz. "Natura non facit saltus"=Tabiatta atlama yoktur. Hegel'in formülüyle bir çatışma yok bu söz üzerinde.

Kantiteden kaliteye geçiş vardır. Böyle kaç ihtilâl var? Bir Fransız ihtilâli. Kökleri neredeyse İsa'ya kadar gider, esirlerin de efendiler kadar eşit olduğunu, herkesin Tanrı önünde eşit olduğunu söyler Hıristiyanlık. Reform, Descartes ve Tiers etat'nın sahneye çıkışı. Reform teferruata ait birtakım değişiklikler yapar. Ama şematik konuşmak tehlikelidir sosyolojide, birçok reformlar bir araya gelerek bir ihtilâli doğurabilir ve ne kadar büyük değişiklikler getirmiş olursa olsun Fransız ihtilâli bile, Fransa'nın temelini kökünden değiştirmemiştir.

Zaten iktisadî hayata hâkim olan burjuvazinin siyasî üstünlüğünü de teyit ve ilân etmiştir. Büyük endüstri ihtilâli geniş kalabalığı uykusundan uyandırıp, sefaletinden ayıramamıştır. 89 şehirde, hattâ yalnız Paris'te olmuştur. Onun gerçekten bir akıl ihtilâli olması için daha birçok ihtilâllerin olması lâzım gelecektir. Proudhon 4 türlü eşitlik saymıştır.

(İsa'nın, Descartes'ın, Fransız ihtilâlinin ve kendisinin getirdiği eşitlik). 48'de ümitler 89'daki kadar sonsuz değildir. Politikten sosyale geçmek arzusuyla gerçekleşen, fakat başarıya ulaşamayan bir ihtilâldir.

Sosyal kelimesi de 19. yüzyıl başlarında ortaya çıkar ve aşağı yukarı sosyalizmi karşılar. (Saint-Simon ve şakirdlerinde).

La question sociale işçi meselesi demek. Kelimeyi tarihî akışı içinde ele almak gerek. Proletarya da öyle. Eski Roma'da 6. sınıf, tek vasfı çocuk yapmak olan sınıf. Chaire â Canon=vatana asker yetiştiren, düşman

tanklarına et yığını hazırlayan bir sınıf. Vergi dahi vermezler, kölelerden bir gömlek üstündürler.

Blanqui 1832'de cinayet mahkemesine çıktığı zaman hâkim, mesleğini sorar, "Proleter" der, hâkim "Bu bir meslek değil" deyince, "30 milyon Fransız'ın mesleğidir bu" diye cevap verir.

Politik satıhtaki köpüktür, rejimdir, hükümetle ferdin münasebetleridir, geçicidir, millet meclisi, senato, Anayasa münasebetleridir. Tarihin akışını önleyen mistifikatör müesseseler. Sosyal, daha devamlı, daha köklü meseleler. İnsanın insanla, işçinin patronla münasebetidir. Temel meseleler sosyaldirler. Fransız ihtilâli politik bir ihtilâldi, krallık rejimini sona erdirmişti, burjuvazi ile aristokrasi bir nevî compromis'ye (uzlaşma) varmışlardır.

48'den önceki Fransız işçisiyle Türk işçisi arasında hiçbir münasebet yoktur. Her işçi, usta olmak için kendi mesleğinin Fransa'nın büyük şehirlerinde nasıl icra edildiğini görmek, oradaki işçilerle temas etmek, kaynaşmak zorundaydı. Bizim dışımızdaki büyük ülkelerin bahtiyarlığı etnik bakımdan bir bütünlük arzetmelerindedir. Evet, tarihe biyolojiyi sokmak, insanı hayvanlaştırmaktır. İnsan evvelâ dildir, dindir, ızdıraptır, heyecandır, düşüncede, idealde birliktir. Avrupa 89'dan itibaren millî birliğini gerçekleştirmiştir. Kavga ederken bazı iktisadî, siyasî haklar için kavga edilir. Fransa organik bir bütündür, başka bayraklar altında birleşmek isteyen etnik unsurlar yoktur. Bu birlik içinde de ayrılıklar vardır. Terziler, duvarcılar vs. ayrı patronlara bağlıdırlar ve masonik birtakım teşekküllere bağlıdırlar. Bu itibarla birbirlerini yerler. Doğu'nun büyük bedbahtlığı âdeta bedbaht olmayışındandır.

Toprak köleliği yoktur ve nispeten demokratik bir sistem mevcuttur. Bu yüzden sınıf kavgaları çok yumuşak olur. Batı insanı angaryaya tâbidir, karısı derebeyinindir, canı, malı onundur. Louis-Philippe zamanında 1830-48, edebiyatta da, fikriyatta da yeni bir tip sahneye çıkmaktadır: İşçi. Roman burjuva-endüstri ihtilaliyle yetişmiştir. Gerçi bir Lesage vardır ama, onun romanı Moliere'in veya Racine'in tiyatrosu gibidir, yani tek ferdi ele alır, onun meselelerini inceler. Geniş halk tabakaları ancak 19. yüzyılda seslerini çıkarır, yani romana girerler. Geniş halk tabakaları saraylarda kendi aleyhine dalavereler çevrildiğini hissetmektedir. XIX. yüzyıla kadar

insan cemiyetinde çeşitli nevîler olduğuna inanılır. Bir tabiat kanunudur sınıflar. Herkes halinden memnundur. Tevekkülü yalnız Doğu'ya has zannedenler, Batı'yı bilmeyenlerdir. Tevekkül bizim üstümüzde bir kudretin bizim kaderimizi çizdiği inancıdır. Osmanlı İmparatorluğu mütevekkildi, çünkü Tanrının sevgili kuluydu. Batı'da 18. yüzyılda geniş kalabalık mütevekkildir. İsyanın ilk şartı isyan edilebileceğine inanmaktır. Tabiat kanunlarının varlığına inanılıyorsa isyan edilmez. Flora Tristan ilk defa işçiyi sahneye çıkarır. Perulu bir generalle bir Fransız kadının çocuğudur. 15 yaşında Paris'e gelir, ressam Chazal ile evlendirilir. Bedbaht bir izdivaç, üç yıl sonra ayrılır. Miras için Peru'ya gider, mirası alamaz, ama Güney Amerika'daki kadının sefaletini görür. Ve kendini acı çekenlerin kurtuluşuna adar. Fransa'da eski kocası onu öldürmeye teşebbüs eder. İlk romanı 1838'de çıkar: Mephis.

Proletaire kelimesini Avrupa'ya yayan bu roman olmuştur.

Edebiyat tarihinde şeytanın birçok tecellileri vardır. Kaprislerini kanun olarak kabul ettirmek isteyen bir Tann'ya karşı isyandır. Milton'un "Kaybolan Cennet"inde de şeytan büyüktür. Şeytan insanın iç dünyasıdır, Freud ve Bergson'un tabirleriyle öz-ben, iç-ben şeytandır. Cemiyeti temsil eden Sur-moi'ya karşı, ben'in müdafaasıdır şeytan.

Şeytanın mağlubiyeti kilisenin, yani konformizmin galibiyetidir. Eski değerler levhasının parçalanışı şeytana da tarihî bir karakter olma fırsatını yeniden verir. Şeytanı tarihe ilk defa Goethe sokar. F. Tristan'ın Mephis'inde Proleter bir İspanyol kadını ile birleşir. Bu izdivaçtan doğacak olan kadın insanlığı kurtaracaktır. Sonra Tristan seyahat notlarını yayımlar: "Bir Paryanın Seyahati". Sonra işçileri kurtarma teşebbüsüne girişir. İşçileri yine işçiler kurtaracaktır. Union Ouvriere'de şöyle bir hitapla karşılaşırız. "Zayıfsınız, acizsiniz, çünkü ayrısınız. İşçiler birleşiniz". 1848'de Manifesto da bu kelimelerle bitecektir. Yoğun bir hayatın sonunda 1844'de ölür. İşçiler heykelini dikerler. Feminizm hareketinin, kadınlar arasında uyanışın ve işçi uyanışının ilk temsilcilerindendir.

1864'de kurulan I. Enternasyonal, onun düşüncelerinin bir gerçekleşmesidir. Edebiyat o zamana kadar sosyalle meşgul olmamıştı, çünkü sosyal şekilsizdir. Eu. Sue "Paris Esrarı" ile kalabalığa ızdırabının ekonomik olduğunu âdeta ifşa eder.

Saint-Simon ve Fourier kime hitap edeceklerini bilemiyorlardı.

Geniş kalabalık asırlık uykusu içindeydi. Okumuyordu ve düşünmüyordu. Kalabalık kendi peygamberlerinin farkına varmaz. İsa 12 havari yaratabilmişti. İçtimaî sınıf, arayış demektir, şuur demektir. Geniş kalabalıkları uyandıran, hakikatta gazete ve roman olmuştur. Sue'nün Fourier'yi halka maledip fakirlerin hayatı ile zenginlerin hayatı arasında bir köprü kuruşu çok önemlidir.

İnsanlar bütün şeameti bir kişiye, bir kuvvete yüklemek isterler. 1840'dan sonra bu düşman Cizvitler'dir. Eu. Sue "Serseri Yahudi"de Saint-İgnace adlı birini sahneye çıkarır.

Keşişler her yastıkta başları, her kesede elleri olan insanlardır.

Voltaire'in hocasıdır Cizvitler, Anadolu'da bile karargâh kurmuşlardır. Günâh çıkarma vasıtasıyla kadınları da ellerine geçirmişlerdir. Liberal Fransız burjuvazisi üniversitede söz hakkı kazanır kazanmaz, (Michelet, Quinet, Adam Mickhe-wich) (Polonyalı şair) karşılarında kiliseyi bulurlar. Michelet ile Quinet Cizvitler hakkında ortak bir kitap yazarlar. Sahne gerisinde çalışan Cizvitler, o devrin bu en çok sevilen 2 hocasını College de France'dan attırırlar. Bu itibarla Cizvitler sosyal bir kuvvettirler. Ve sermaye ile ortaktırlar. Serseri Yahudi'de Cizvitler bütün dünyaya hâkim olarak gösterilmektedirler. (Türkiye'de bilhassa sağ cenah, bütün felâketlerin kaynağında Masonları görür. Hıristiyanlar Haçlı seferleri ile edinemedikleri başarıyı, masonlukla kazanmaktadırlar. Komünizm de masonluğun emrindedir). Masonluk Batı'nın kurtuluşunda rol oynamıştır, ama bu aynı rolü Doğu'da oynamalarını icap ettirmez. Kapitalizm mahiyeti icabı emperyalisttir. İktisat amoraldir. Kapitalizm sömürecektir, kader gibi. Machiavelli "Kader coşkun bir ırmağa benzer. Yüzde ellibeş insan kaderine hâkimdir. Ancak kader, setler çekilmemiş yerleri işgal eder" der. Kapitalizm de nerede set bulmaz, teşkilâtla karşılaşmazsa orayı yiyecektir. "Made in Europe" damgasını taşıyan her şey karşısında ihtiyatlı davranmalıyız.

Türk cemiyetinin en büyük düşmanı masonluktur demek hatâ olur. Masonluk sadece kapitalizmin keşif kollarından birisidir. Cizvitler 19. asrın ilk yarısında ellerinden alman Öğretim hakkını geri ister. Kilise liberal burjuvazinin karşısındadır. Ve Üniversiteyi engerek olarak vasıflandırır.

Materyalizm Fransa'yı felâkete sürüklemiştir. Ancak burjuvazi iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra kiliseyle birleşecek ve halk yığınlarını beraber uyutacaklardır. Eu. Sue'yü tenkit eder Marx, çünkü Sue'nün taraftarları vardır. Sue 1850'de sosyal demokrat olarak meclise girer, 1851'de hükümet darbesiyle sürgüne gider ve orada ölür. Marx ise kudretin dağılmasına tahammül edemez.

G. Sand da F. Tristan gibi büyük hayâl kırıklıklarına uğramış bir kadın, Babeuf'un fikirlerini derinleştiren Buonarotti'nin yanında yeralır. Mülkiyete düşman, 1837'den evvel kendine komünist (hümanist) der. Çağdaş sosyalist edebiyatın ilk eserlerini o verir. Marx, Kapital'de ve "Felsefenin Sefaleti"nde G. Sand'ın romanlarından takdirle sözeder. 1836-48 arası edebiyat sosyaldir. G. Sand Saint-Beuve ile tanışır. Saint-Beuve bu kadını çağın iki büyük düşünürü Reybaud ve Pierre Leroux ile tanıştırır. Düşünmek roman yazmaktır. Çağının bütün fikirleri romanlarında geçit resmi yaparlar. 48'de yeni kurulan hükümetin sözcüsü olur, (Ledru-Rollin'in İçişleri Bakanı olduğu sırada) G. Sand. Fakat Ledru-Rollin büyük bir hatâ işledi. G. Sand'a ihtilâle sonradan katılanlara oy verilmemesini isteyen bir bildiri yayınlattı. Ve edebiyatta bir karamsarlık esti.

Plehanov'un büyük aydınlık getirdiği "Sanat sanat içindir"

cereyanı doğmuştur. İnsan kendisi için hiçbir şey söylemez veya yazmaz. Sanat daima insan içindir. Yalnız kalabalıklar fikir adamı kopunca, küser. Bu bir infial-i aşktır. 48 ihtilâli başarısızlıkla sona ermişti. Blanqui hapsedilmişti, Barbes küskündür. Bu itibarla ihtilâl vaitlerini geliştirmemişti.

Proletarya 1851'de Napoleon'un çizmelerini yalayacaktır.

Kalabalık mazurdur, fakat mücrimdir. Balzac'ın tâbiri ile yükü zekâ olan bir gemi, Paris, fakat halk irticai seçiyor. Proudhon seçimin mevcut düzenin bir kabulü olduğunu, namuslu bir insanın böyle bir seçimi kabul etmeyeceğini söylemiştir.

12 Mart 1969

AVRUPA TARİHİNDEKİ BÜYÜK KADINLAR

(Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi) Flora Tristan, George Sand, Comtesse d'Agoult (Daniel Stern) düşünce tarihinin ilk kadınları değil. Eflâtun'un talebesi İpathie sokak ortasında öldürülmüştü. Mme de Stael Fransa ve Almanya'yı barıştıran kadın. "Almanya Tarihi" ve Guillaume Schlegel'in fikirlerini Fransa'da yayan kadındır. Fransız ihtilâli hakkındaki kitabı. Babası, çöken Fransa'yı bir müddet daha yaşatan Necker idi. Fakat bir aristokrattı o, bir kavga kadını değildi. İsviçre'deki malikânesinde devrin bütün fikir adamlarını toplamıştır. Dünya liberalizminin en hakikî başlarından biri olan B. Constant'ı sevmek bedbahtlığına uğramıştır.

1848 neslinin en büyük kadını Flora Tristan. Kendini geniş insan tabakalarının emrine verir. Tatmin edilmemiş ruhunun bütün iştiyâkıyla mahrumları saadete kavuşturmak istemiştir.

Orta tabakanın kadını kurtarılması gereken ilk parya idi. Baba Enfantin de böyle düşünüyordu. Kadının zincirlerini kırmadıkça, bu kavgada kadını yanımıza almadıkça başarıya ulaşmaya imkân yoktur.

G. Sand damarlarında hükümdar kanı taşır. Dedesi mareşal de Saxe bir tiyatro artisti ile sevişir. G. Sand'ın annesi doğar.

Annesi de gayrı meşru bir izdivaç yapar. Anneannesi onu yetiştirir. Manastır. Bedbaht bir izdivaç. Pierre Leroux ile tanışır. Onun arkadaşı ve talebesi olur. Leroux Fransa'da sefaletin matematik bilançosunu yapmıştır. Kucağında yaşadığı toplumun bütün tabularına itiraz eder ve bu itirazın sonuçlarını yiğitçe kabul eder Comtesse d'Agoult da babası yaşında bir insanla evlenir.

Teninin ve gönlünün haklarını sonuna kadar savunur. Vigny ilk şiirlerini onun salonunda okur. Utanmadan List'in metresi olur. Sümer "polisi, ceza kanunlarını biz yaratıyoruz. Biz aşkı kıskananlar ve ahlâkı saadete engel

olmak için kullananlar" der. Comtesse d'Agoult'nün üç kızı olur. Cosima, Wagner'in karısı olur. Nietzsche de ona âşıktır.

Comtesse d'Agoult 1848 ihtilâlini üç ciltte toplar. Takma adı Daniel Stern; onu Balzac bile hırpalamıştır, Beatrix'de cemiyetin kanunlarına karşı gelmek isteyen kadının nasıl küçümsendiğini, kendisine pek yakışmayan bir moralist edası ile anlatır. Tocqueville, Proudhon gibi, Balzac da 48'i sezer.

İnsan düşüncesinde mutlak bir ihtilâl yapan Descartes bile kucağında yaşadığı cemiyetin çocuğudur. "Benim dinim sütannemin dinidir", der. Balzac sınıflar sosyolojisinin, sosyal psikolojinin yaratıcısıdır. Buna rağmen kralcıdır ve Katolik kilisesinin hayranıdır. Engels "Geçmişteki, bugünkü ve gelecekteki Zolalar'ın hepsinden büyük olan Balzac" der. Marx'ın da sevdiği tek romancı Balzac'dır. Bu garip bir contradiction (tezat) gelebilir. Balzac Katolik ve kralcı bir dünyada doğmuştur. Onun tesirinden kurtaramaz kendini. Fakat eserlerinde fikirlerinden tamamen soyunur ve tam bir müşahid olarak karşımıza çıkar. Bir his adamı olarak aristokrasinin çöküşüne gözyaşı döker. Burjuvazi pistir, ama iktidara geçecektir. 1848 onun istirahata çekilmek üzere olduğu sırada patlar ve onu rahatsız eder. O sırada Madame Hanska ile mektuplaşmaktadır. Balzac aslında aristokrat değildir. Aristokrat olmadığı için aristokrat olmak ister. (Homere de Balzac, bir hayranının tâbiri ile). Anarşiye düşmandır, sosyalizm veya komünizme değil. (Dante, Machiavelli, Hobbes gibi). İstikbâlin komünizme gebe olduğunu gören adamdır. Proletaryayı görür. (Lejitimist Fransa'da ihtilâle kadar Bourbonlar tahttadır. Napoleon'dan soma XVIII. Louis, kardeşi X. Charles ("İngiltere kralı gibi hükümdar olmaktansa, oduncu olmayı tercih ederim" der) bir Bourbon'dur. Louis-Philippe liberal burjuva hükümdarıdır ve Bourbonlar'ın küçük soyu Orleanlar'dandır. Oysa tahta "droit d'ainesse'e" (büyük evlât hakkı) göre kral geçmelidir. İşte Lejitimist, Orleancı'nın zıddı, Bourboncu demektir, meşrutiyetçi değil.)

Aslında hayat üzerinde yapılan bir otopsidir Balzac'ın romanları. Bu itibarla onları hazırlamıştır.

Bazı mihver hâdiseler vardır. 1789, 1848, 1871, Dreyfüs davası. Bütün şahısların otopsisini temin eder bu cins olaylar.

Bir nevî Tournesol kâğıdı. Fransa'yı Fransa yapan bütün insanlar 48'in içinde.

Proudhoh insanı düşünmeye mecbur eden bir nevî şeytan.

Ona göre ihtilâl her gün olmaktadır. Geniş halk tabakaları hazırlanmadan, yukardan yapılan ihtilâl hiçbir hal yolu getirmez. Geniş halk tabakalarının ihtilâl yapabilmesi için, evvelâ terbiye edilmesi gerekir. Demokrasi demopedidir. "Bir İhtilâlcinin İtirafları"nda 48'i anlatır. Suffrage Universele (genel oy) de karşıdır. Her nevî hükümetle savaşır. Hükümet de Tanrı gibi bir şerdir. Oy sandığı bir panier aux crapes (Yengeç sepetindir). İçinden ne çıkacağı belli olmaz. Kalabalık bütün müstebitlere buyrun demiş, bir kaz sürüsüdür.

Thiers, reactionnaire, küçük burjuvazinin yetiştirdiği kafalardan biri. Mülkiyet hakkındaki kitabından dolayı, ona o devrin Machiavellisi derler. İşçinin çocuğu çalışırsa küçük burjuva, onun çocuğu da çalışırsa büyük burjuva olur. Kast rejimi sona ermiştir. Mülkiyet mukaddestir, çünkü insanın hürriyetidir, çalışmanın mükâfatıdır, der.

Proudhon mecliste mülkiyet gerçek bir adalet ile taksim edilmelidir der. Yoksa biz yapacağız der. Siz kim derler?

Giyotin mi, anarşi mi? Cevap: siz burjuvazisiniz, biz proletaryayız, der. Sosyal savaştan bahseder.

19 Mart 1969

ANAYASA, TARİHE "AKMAYACAKSIN!" DİYEN BİR VESİKADIR

İntelijansya da kucağında yaşadığı cemiyetin ideolojilerini, peşin hükümlerini yenemez, o da onların tesiri altındadır.

İnsanları hıyanet ve gafletle suçlamak kolaydır. Ama bu ithamın hiçbir ilmî değeri yoktur. Guizot belli prensiplere inanan, hiçbir irtikâbı olmayan bir kavga adamıydı. 20 yaşında Fransa'nın synonime (eş-anlamlı kelimeler) lügatını yazmış, İngiliz ihtilâlini çok yakından incelemiştir. Bir bakıma yobazdır, bütün inananlar gibi. Sınıflı cemiyette fikir adamı kendini sınıf vehimlerinden çok güç kurtarabilir.

Fransa'da ilk defa Guizot, üniversiteye anayasa derslerini koydurur. Yıl 1835. Daha evvel yalnız İtalya'da okutulmuştur.

Charte'a (şart) kadar 18 Anayasa var. Charte 1814'de XVIII. Louis'nin tebasına ihsan ettiği bir lütûftur.

Anayasalar hükümdarların tebasına yaptıkları bir Con-descendance'dır, bir lütûf dur. Bir kısmı edebî bir vesikadır sadece. Bir kısmı da az çok düşünen bir tebanın eseridir. XVIII. Louis burjuvazinin fetihlerini kabul etmek zorundadır. Fakat kendi sınıfının haklarını da gözetir. Charte iki sınıf arasında bir uzlaşmadır. 1830'dan sonra bu şartta birtakım değişiklikler yapılır.

Anayasa bir ideolojidir. Bir sınıfın menfaatlerini billûrlaştıran ve tarihe akmayacaksın diyen bir vesikadır.

Yeni kurulan Anayasa kürsüsüne İtalyan Rossi getirilir. 10 sene Anayasa okutur Rossi. 1845'de Guizot tarafından papaya elçi olarak gönderilir. Papa sonunda ısınır ona ve müşavir-i hassı yapar. 1848'de hançerlenerek ölür.

İktidardaki sınıf yalnız süngüye dayanmaz. Mutlaka menfaatlerini yükselen sınıflara telkin etmek için bir Anayasa yapmak zorundadır.

Bizde ilk Anayasa 1876'da Abdülhamit tarafından kabul edilir. 1789'a kadar Fransa'da üç sınıf vardır. Bu sınıflardan thiers etat (üçüncü sınıf) ile noblesse (asiller) aşılmaz Çin sedleriyle birbirinden ayrılmıştır. Thiers etat bir Anayasa'nın kabul edilmesini ister. Çünkü bütün imtiyazlar öbür iki sınıfın elindedir. Türkiye'de böyle bir sınıflaşma yok. Dolayısıyla böyle bir mücadele olmamıştır. Çünkü hiçbir zaman saray, hiç kimseye böyle bir hak vermemiştir. Türk insanı kamçı altında gerilmemiştir, hiçbir zillete uğramamıştır. Bu rahatlık gevşetmiştir Türk'ü. İnsan isyanla başlar. Önce isyandır, sonra imandır. Voltaire bir aristokrat tarafından dövülünceye kadar âdî bir saray dalkavuğu idi. Gandhi'yi de politikaya iten bir kondüktörün tokadı olmuştur. Demek bir Türk tarihi ile Avrupa devletlerinin tarihi arasında hiçbir münasebet yoktur.

Fransa'daki sınıflar iktisadî bir tezatı aksettirmez. Milyoner burjuvalar olduğu gibi, sefalet içinde asiller de vardır. Aynı bölünme rahipler içinde de vardı. 25 milyon thiers etat, bin asil ve rahip vardı. Fransa'yı çeken thiers etat'dır, fakat 2 3 4 insanlık hakkından mahrumdur. Gerçi Ortaçağ'da bir etats generaux vardı. Yeni vergiler alınmak istendiği zaman veya bir başka durumda, kral sınıfları toplar, ama ayrı ayrı toplardı.

Hançerî'nin sözlüğünde liberte (hürriyet) kelimesinin karşılığı ruhsattır (1840).

1789'a kadar Fransa'da bir Anayasa yoktur. Bizde vardır: şeriat. Hükümdarın haklarını korkunç derecede sınırlayan bir vesika vardır: Kur'an. Hiçbir Anayasa bu kadar âmir değildir, çünkü gönülden bağlamaktadır. Bütün değişikliklerin üstündedir. Çünkü Tanrı kelâmıdır.

Anayasa toplumdaki gerçek kuvvetler muvazenesini ak-settiriyorsa yürürlüktedir. Aksettirmiyorsa, aksettirmekten çıkmışsa rafa kaldırılır.

Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa düşman grupların eline verilen imkândı. Tarihimiz için bir yüzkarasıdır. Gayrı müslim sekeneyi, Galata esnafını korumaktan ibaretti. Anayasa'nın Abdülhamit tarafından kaldırılması sadece Türkler'in lehine idi. Abdülhamit de öyle yaptı ve isabet etti.

Fransa'da thiers etat ekonomik alanda her şeydi, politik alanda hiçbir şey. 1789'da ilk işareti veren adam bir papazdır: Sieyes. İki broşür. 1- imtiyazlar, 2- thiers etat nedir? 1748'de doğdu. Papaz oldu. Yükseldi. "Thiers etat nedir?" 1848 Komünist Manifestosu ile karşılaştırılması, dikkate lâyık sonuçlara götürebilir. Sieyes, kendisi rahip olduğu için imtiyazlıların arasına papazları sokmaz. Yalnız aristokrasiyi sokar. O zamana kadar rakam hiçbir şey ifade etmez, hiçbir hak sağlamaz. (Seni kim kont yaptı? Seni kim kral yaptı?).

Aristokrasi dövüşmüştü, kılıç en büyük istihsal vasıtasıydı o zaman. Fakat zaman geçmişti. Şimdi istihsal burjuvazinin elindeydi. Sieyes thiers etat'nın da adamlarının mecliste bulunmasını ister. Meclisler ayrı ayrı toplanmamalı, birarada toplanmalıdır. Ama Sieyes buna imkân olmadığını bilir. O halde gerçek millet olan burjuvazinin meclisi olan millet meclisi der. Millet kelimesi de bu devirde sahneye çıkar. Daha sonra proletarya temsilcileri de Sieyes'in aristokrasi için söylediklerini burjuvazi için söylerler.

Taç Giyen Millet — Celâl Nuri'nin kitabı.

Sieyes'in fikirleri kurucu meclis tarafından benimsenecektir.

Thermidor'dan sonra burjuvazi "Il me faut une epee" (bana bir kılıç lâzım) der. Ve önce Joubert'i, sonra Napoleon'u benimser. Barnave ihtilâlin devamıdır. Sieyes ise onu hem başlatan, hem bitirendir.

Fransız ihtilâli düşünceleri üç bölüme ayrılabilir.

1- Girondinler: (Sieyes) Barışçı. Paris'e karşı eyâlet.

2- Jacobinler: daha sert tavır içinde olanlar. Robespierre.

3- Enragesler: 1793'de halk tabakalarının acılarını dile getirir. Temsilcisi Abbe Roux'dur=Kızıl papaz.

48 ihtilâlinden sonra mücadele politikten sosyale geçecektir.

Sieyes'in thiers etat'ya dediği, "Seni ancak sen kurtarabilirsin"i daha sonra sosyalizmin temsilcileri proletaryaya söyleyecektir.

26 Mart 1969

KARTACA'NIN TARİHİNİ ROMADAN DİNLEMEK

Düşman Batı'yla temasımız dostça bir şekil aldıktan sonra, Türk intelijansyası kedinin kucağına kendini atan fare yavrusu gibi, kendini Batı'ya terkeder. Kültür bir bütündür. Bu bütünü kucaklamadan herhangi bir kişiyi veya düşünceyi anlamamıza imkân yoktur. Bir ülkedeki hâkim düşünce, o ülkedeki hâkim sınıfın düşüncesidir. Hâkim sınıf yoksa yakın komşunun ideolojisi hâkimdir. V. Cousin Doğu ile Batı'yı, burjuvazi ile aristokrasiyi kaynaştıran bir eklektizmle ortaya çıkar. Felsefesi eklektiktir. Çünkü o devir Fransası eklektiktir. Milletlerarasında bir priorite (öncelik) yoktur, medeniyetler birbirlerini tamamlar ve güzelleştirir. Çağdaş uygarlık seviyesi son derecede mânâsız bir söz. Medeniyetle çağdaş aynı zamanda telâffuz edilmemesi gereken iki kelime. Avrupa medeniyetine karşı isyan eden yine Avrupalı gençlik olmuştur. Bu, kapitalist Avrupa'nın dünyayı rahatça sömürebilmek için uydurduğu bir yalandır. Kapitalist burjuva uygarlığı mı? Avustralya uygarlığı mı? Uygarlık insan haysiyetine saygıdır, insanı takdistir, her insanın haysiyetine kendi haysiyeti kadar saygı göstermek ve kimde, nerede tehlikeye düşerse orada canını fedâ edebilmektir. Medeniyet konfor değildir. Wittfogel vaktiyle sol harekete iştirak etmiş, sonra memleketinden kaçmış, bilgilerini Amerikan kapitalizminin emrine vermiştir.

Wittfogel Rus sosyalizmi için mücadele ederken, ATÜT'ü ortaya attı. Marx rastgele çalışırken müsvedde olarak kâğıda atmış. "Asya'da demokrasi olamaz, sosyalizm olamaz. Stalin'le Cengiz aynı vahşîdir. Avrupa ve Amerika'nın vazifesi bu bedbaht ülkeleri yoketmektir". ATÜT gibi bir üretim tarzı yalnız Asya'da değil, bütün dünyada var. ATÜT, varsa değişir, değişmiyorsa diyalektik yoktur. ATÜT coğrafî bir kader olarak kabul edildiği andan itibaren Marksizm yokolur. Sollarımız Wittfogel'i okumadan Godelier ile sahneye çıkıp bizim ATÜT olduğumuzu, iflah olmamıza imkân olmadığını sevinçle haykırmaya başladılar. 1937'de Marx-Engels'in mektuplarını okurken, ATÜT hakkındaki fikirleri tercüme edilip, tarafımdan 1950'de basılmıştır. Marx bir hipotez olarak ortaya atmıştı.

Bilgi sosyolojisinin faydası insana böyle köke inmeden inanmamak imkânı vermektir. (Altın dişli çocuk). Fransız, Voltaire'in dediği gibi, doğuştan douteur'dür, (şüphecidir). (İngiltere'de akademiye alınmayan doktorun kırık bacağı katranla yapıştırması-tahta bacak). "Şüphe bir nura doğru koşmaktır". (Fikret). Doute methodique (metodik şüphe) bir avuç insanın imtiyazıdır. Bu memleket sosyalizmi senelerce Pareto'nun Hüseyin Cahit tercümesi (Sosyalist Meslekler) ve bir de, Gide ile Rist'in ekonomi kitabı'ndan (Şükrü Kaya tercümesi) öğrenmiştir. Pareto büyük bir kafa, ama anti-sosyalist bir yazar. Sosyolojiye rakamı sokmasına rağmen, kendisi de belli bir sınıfın adamı olarak, belli bir konuda kararını önceden vermiştir. Kitabı sadece bu kararı doğrulayan bilgiler ve vesikalarla doludur. Bizim talihsizliğimiz Kartaca'nın tarihini Roma'dan dinlemektir. Kilisesi olan düşünceler kendi kendilerini müdafaa ederler. Düşünce geniş kalabalıklara yayılınca biyolojik bir hayata kavuşur. Sınıflı cemiyet ortadan kalkmadığına göre, alienation (yabancılaşma) devam edecektir.

Marksizm kavga silahı olmak zorundadır. Kavga silahı ideolojidir, ilim değil. "El harbü hüddatün" (Harp hiledir). Hayal kavgadır. Kavga uçlar arasındadır. Oysa Türkiye'de sağ ve sol mutlak olarak yasaktı. Yapılacak iş Charles Quint gibi mezarını kazdırmak ve içine girip ölümünü beklemekti. Sosyalizm bentleri zorlayan sel gibi geldi, ama bulanıktı. Uzun bir susuzluktan, bir yasak devrinden sonra atıldık Marksizm'e ve hepimiz bir parça bu işin yobazı olduk. Bu durum haklıdır ve kaçınılmazdır. Dante'nin Cehenneminde Ugolin, kendi beynini kemirmektedir. Türkiye'de de öyle. Kimin yararına?

Batı kapitalizminin yararına. Bir üniversite mezuniyeti vasıtasıyla düşünen bir insanın beyni sökülmektedir. Marksizm bir kilisedir, yani ideolojileşmiştir. Ve her ideolojide ilmin payı ufaktır. Sosyalizm 19. yüzyılda başlar. Üç büyük filozof, kurucusu Saint-Simon, Proudhon ve Marx-Engels. Marx Proudhon'la Saint-Simon'un şakirdidir. Proudhon'laşmış bir Saint-Simonculuğu genişletmiş, bütün cihana yaymış. Dev bir fikir adamıdır. Hegel'le hiçbir münasebeti yoktur, terminolojisinden başka. Sol Hegelci, Hegel'in Saint-Simon'la tamamlanmış şeklidir. Daha doğrusu Saint-Simon aşısı yapılmış bir kuru daldır Hegel. Hegel Hıristiyan kilisesinin trinitesini (üçlemesini) hatırlatır. Marksizm'i değerlendirmek için mutlaka Proudhon ve Saint-Simon'u tanımak lâzım. Marx büyük bir kavga

adamıdır, bir teşkilât kurucusudur. Saint-Simon Diderot gibi düşüncelerini her tarafa yayar ve insana inanır. Proudhon ise belki 19. yüzyılın tek hür mütefekkiri.

Düşünceye şöhret ve saadetinden fazla saygı gösteren bir fikir adamı. İdealist. 1882'de Marx, Engels'e yazdığı bir mektupta:

"Düşüncelerini Fransa'da yaymak isteyen iki damadım var.

Ama Languet Proudhoncu, Lafargue Blanquici. Allah ikisinin de belâsını versin" der. Yani Proudhon Marx'ın ailesine kadar girmiştir. Bakunin ve Jaures, Marx ile Proudhon'u uzlaştırmaya çalışırlar. Proudhon 1930'a kadar itibardadır Fransa'da.

Vandervelde de her ikisini kaynaştırmak ister. 1865-1871'de I. Enternasyonal'de Fransa'yı Proudhoncular temsil eder. Kim olursa olsun, ne kadar bağlı bulunursak bulunalım, mutlaka onu incelemeye, büyük bir saygı ile başlamak zorundayız.

Machiavelli nasıl okumaya en iyi elbiselerini giyerek başlarsa, biz de insanlığın karanlık gecesini aydınlatan her düşünce adamına saygı ile yaklaşmalıyız. Teslimiyet ondan sonra olmalı. Fikir adamının tek vasfı kafasıyla düşünmek ve bir kilisenin esiri olmamaktır. Yoksa insan iki ayaklı tüysüz bir mahlûk olmaktan çıkar, tüylü bir hayvan, yani papağan olur.

Proudhon Marx'a cevap vermez. Mağlup olduğundan mı? Hayır. Proudhon gibi bir adamı bin Marx mağlup edemez.

Proudhon hareketi daha fazla bölmek istemez. Aynı şeyleri düşünen iki insanın kavgasını lüzumsuz görür. Bu memlekete Proudhon bir broşürle gelir. Proudhon burjuvalıkla itham edilir. Oysa dünyada kimse onun kadar burjuvalıktan uzak değildir. Marx'ı komünizme getiren Proudhon'un "Mülkiyet Nedir?"i olmuştur. Sieyes Proudhon öldükten sonra "Onun millet meclisindeki davranışı methe lâyıktır, aşırı ihtilâlci olduğu için ona hücum edilmiştir" der.

Biz bu kavganın dışındayız. Bütün düşünceleri tanıdıktan sonra bir karara varmalıyız. Proudhon düşmanı tarafından, Marx tarafından tanıtılmıştır.

Marx da senelerce düşman olarak tanıtılmıştır, düşmanları tarafından. Bugün aynı metodolojik hatâ, Proudhon konusunda mevcut. (Plehanov-Marksizm'in Temel Meseleleri). Tercümeler fena, ama bulanık da olsa Marksizm hakkında bir fikir sahibi olunabilir. Oysa öbür sosyalizmler hakkında hiçbir kitap yoktur. William Blake "Hakikati söyle, bırak yalancı, alçak, hainler senden uzaklaşsınlar" der. Bir düşünce tezatlarıyla bütündür. Bütün -izmleı ancak tenkitçi bir gözle okunduğu zaman size bir şeyler verecekir. Sosyalizmin diğer insanlarını da düşmanlarından tanıyoruz. Bu duruma bir son verelim. Kendi kafanızla düşünmeye çalışınız. Hiçbir otorite kabul etmeyiniz.

2 Nisan 1969

DÜŞÜNCE, KİLİSELERİN DIŞINDA GELİŞİR

Hürriyet önce bilmek, sonra yapabilmektir. Bilmeden yapabilmek olmaz. Bütün, tezadlarla dolu. Bu parçalardan birine saplanmak, hatâya sürükler bizi. İnsan cemiyetlerinde gelişme düz bir çizgi istikametinde olmaz. En büyük fikir adamları hayatlarında birkaç gün düşünebilmişlerdir. Büyük denilen insanlar efsâneleriyle büyüktürler, kiliseleri olduğu için büyüktürler. Hakikat en sefil taraflarımıza hitap edince kinlerimizi, ihtiraslarımızı körükleyince kuvvet kazanır.

Hıristiyanlık Roma'da kovalandığı halde, Konstantin taralından devlet dini olarak kabul edilince, zalimleşti.

Mahkûmken hâkim oldu.

Bilgi alışkanlıklardan kurtulmak cehdi ister. Sosyal ilimlerde bu büsbütün böyle. Katolik kilisesi bütün dogmalarıyla alay etseniz, sesini çıkarmaz. Malına dokundunuz mu, şahlanır (Marx, Kapital önsözü). Türk aydınının bedbahtlığı kendi kafasıyla düşünmek imkânlarından mahrum bırakılarak yobazlaştırılmasıdır. "Hürriyet, zaruretin şuuruna varmaktır"(Hegel). Contingent'ları (olasıları) ve necessaire'leri (zorunluları) bilmek. Herhangi bir konuda düşünmekte ve hareket etmekte ne kadar hürüz? Hepimiz Spinoza'nın havaya fırlattığı taşız. Hürriyet bilmektir, tarihî kaderimizi, mâzimizi ve ona dayanarak istikbâlimizi. Bilmek, kiliselerin dışında olur. Spencer "Sosyolojiye Giriş"inde sosyal ilimlerin gelişmesini 10 büyük yalana bağlar (Millî yalan, sınıf yalanı, vs.).

Tarih 6000 yıllık. Neolitik ihtilâl 15-20.000 yıllık. Yani 100 sene yaşayan 60 adam. Bu müddet içinde insan düşüncesi takvim yapraklarıyla gelişmemiştir. Mohencodaro ve Harappa medeniyeti C. Levi-Strauss'a göre, son sözlerini söyleyen birer medeniyettirler. Küçük planda bir New York. Bir çok tarihçiler Vico'dan başlamak üzere Cyclique (Devrî) tarihler kabul etmişlerdir. Belli katastroflardan sonra sıfırdan başlayan bir insanlık miti doğmuştur.

İnsan düşüncesi bir mirasın mahsulüdür. Medeniyetler arasındaki tek fark mirasyedi olmayan milletlerle, bütün nesillerin mirasları üstüste koyması ile yığılan medeniyetlerin farkıdır. Türk'ün en büyük bedbahtlığı, kendi mirasına konmayışıdır. Neolitik ihtilâl ve 19. yüzyılın sanayi inkılâbı da kümülatif medeniyetlerin mahsulüdür. Yani insan coğrafyayı tarihleştirirken büyük emekler harcar. Fakat bu yığılma olunca kantiteden kaliteye geçiş olur. Osmanlı İmparatorluğu Hıristiyan dünyasının tek antitezi olmuş, sonra mazisinden vazgeçmiş ve âdeta 1923'de yeniden kurulmuştur.

Maxime Rodinson genç ve değerli bir yazar. Eski Habeşce hocası. Yahudi. Bugün eskiyen bir kitap yazdı. İddiası şu: İslâmiyet bir alt-yapı müessesesi değildir, bu itibarla onun kapitalizme engel olduğunu söylemek anti-marksist bir davranış. Üst-yapıyla alt-yapıyı açıklamak.

Osmanlı İmparatorluğu'nda prekapitalist sektör gelişmemişti. Fakat ticaret yollarının gelişmesi vs. Avrupa'yı kapitalistleştirdi ve kapitalizm emperyalist olduğu için Doğu'nun kapitalistleşmesini önledi. Doğu'nun kapitalistleşmemesi, onun entelektüel bakımdan geri olduğunu ispat etmez. Biz kendi mazimizden kopmuş insanlarız. Bir Celâl Nuri Bey'in "Osmanlı İmparatorluğu Neden Çöktü?" diye bir kitabı vardır.

Yusuf Akçura'nın Osmanlı Imparatorluğu'nun çöküş devri ile ilgili bir kitabı vardır. Kapitülasyonların tarihi hakkında iki ciltlik bir kitap vardır. Osmanlı maliyesi ile ilgili birçok kitaplar vardır. Türkiye'de tarihle uğraşanlar anti-marksistlerdir. Kaynaklara inmek imkânına sahiptirler. Fakat ciddî bir sosyoloji ve tarih felsefesi kültüründen mahrumdurlar. Böyle bir terbiyesi olanlar da, ne kadar değerli olduğu bilinmeyen tarihçilerin vesikalarından faydalanıyorlar -Avcıoğlu gibi-. Medenî ülkelerin özelliği işbölümüdür.

Marksizm bugün bir ihtisaslaşmaya gitmiştir Fransa'da. Bizde memleketin tarihi tetkik edilmeden hiçbir şey söylenemez.

Oysa yapılacak şey Rodinson'un kaynaklarına inmektir.

Bir nesil kendisinden önceki nesillerin mirasına konma-maktadır. Alacağını ya Uzunçarşılı'dan, ya Rodinson'dan alacaktır. Türk insanı kendine düşman bir dünyanın ortasındadır. Bilmek, çok bilmek zorunda. Bir düşünce ne kadar bizimkine benzemiyorsa, bizimkini o kadar tamamlar. En büyük

dostlarımız bizim gibi düşünmeyenlerdir. Darwin "Nevilerin Menşei"ni hazırlarken kendi düşüncesini doğrulayan notları kütüphanesinin en uzak yerine sokardı, kendi düşüncesini cerhedenleri ise, her an yazıhanesinin üstünde bulundururdu.

İnsanlık bugüne kadar iki büyük siyasî tecrübe yaşadı:

1- Thiers-etat'nın liberal demokrasisi. Bütün Avrupa ve Amerika. 1789.

2- 1917 ihtilâli ve kurulan Sovyet rejimi.

Makine medeniyeti fetihler, bloklar, atom, vs. Avrupa, Amerika ve Rusya ihtilâf içindedir. Çin-Rus çatışması, Çe-koslovakya'nın işgali ve Vietnam harbi. Marksist demokrasi ile liberal demokrasinin köklerindeki hatâ neydi? İnsanlık nerede hatâ etti?

Fransa, İngiltere, hattâ Rusya, Stalin'den sonra tekrar Saint-Simon ve Proudhon'a dönüyorlar. Acaba Marx kilisesinin bütün iddiaları doğru mudur? Marx ve Proudhon birbirlerini tamamlarlar mı, cerh mi ederler? Hatâyı kaynakta yakalamak, dünya aydınını bekleyen büyük problem.

Avrupa için haksızlıkları ortadan kaldırmanın tek çaresi ihtilâldir. Avrupa barışçı görünür, ama aslında şiddetten yanadır. Proto histoire'den (Tarih-öncesinden) bu yana şiddet şiddeti doğurur. Hiçbir ihtilâl hiçbir problemi halletmemiş, etse bile aynı derecede büyük birçok problem getirmiştir. Sadi dünyanın bütün toprakları bir damla kan dökülmesine değmez der. Gandhi de böyle der: Zor yok.

İhtilâl bahsinde Marx, Proudhon ve Saint-Simon müttefik değildir. Proudhon adaleti ve eşitliği, demopediyi (Halkın terbiyesini) getirir. Bu bakımdan Gandhi'ye yakındır, Makyavel'den çok. Bugün Avrupa ve Asya'nın en çok meşgul olduğu problemler bunlardır. 1961'de XXII. Komünist Konfederasyonu'nda Herzen en büyük düşünür olarak vasıflandırıldı. Autogestion (işçilerin kendi kendini yönetimi) kabul edildi Rusya ve Yugoslavya'da. Proudhoncu düşüncelerdir.

Araba yolundan gitmek çok kolaydır. Fakat raylar bazan uçuruma götürür insanı. Düşünce alışılmışın dışındadır.

Marx'ın dünya çapında bir şöhrete kavuşması 1871 Prusya zaferi ile olmuştur. Galip Prusya zaferiyle beraber Marx'ın düşüncesi de kendini duyurur.

Kilise düşünceyi tatbik edebilir, fakat geliştirmez. Düşünce kiliselerin dışında gelişir. Marksizm kilise olmadığı zaman, düşünce idi.

9 Nisan 1969

BİZ YOBAZ BİLE DEĞİLİZ!

Bugünkü Batı medeniyetinin temsilcileri bir 19. yüzyıl başına çağdaş Avrupa'nın kurulduğu çağlara çeviriyorlar bakışlarını, bir de insanlığın beşiği Doğu'ya. Tolstoi, Gandhi, Thoreau vs. Bizim yaşamamızsa şuurlanmamıza bağlıdır. Oysa iki türlü yobazlık var bizde. Ama biz geniş ölçüde yobaz bile değiliz.

Biz başkalarını inkâr etmek için, sevmemek için yobazız.

Horatius'un tâbiri ile bir yaban domuzu olmak için Tanrı'yı inkâr etmişizdir, Tanrı'nın bizden yapmamızı istediği şeyleri yapmamak için münkir olmuşuzdur. Hayata karşı, düşünceye karşı beslediğimiz kin için yobazlaşmışızdır.

Proudhon öldüğü zaman onun hakkında ilk büyük kitabı bir akademi âzası yazar: Sainte-Beuve. Proudhon iktisatçıdır, sosyologdur. Bir kavga adamıdır. Her türlü konformizme cephe almış, her prejuge (peşin hüküm) ile dövüşmüş, daima hakikate yönelen bir fikir adamı. Proletaryanın kendisi. Buna rağmen proletaryanın bu umacı-adamı ile uğraşan yine burjuvazinin büyük bir adamı, Sainte-Beuve olmuştur. Zirvelerde sınıf yoktur. Sainte-Beuve bu haşin düşünce adamıyla, kendi sınıfındaki insanlara gösterdiği muhabbetten daha büyük bir muhabbetle meşgul olmuştur. İnsan düşüncesi tarlalar gibi çitlerle ayrılmaz. Edebiyat yalnız ölçülü söz değildir. Proudhon da, Bergson da, Pascal veya Descartes da edebiyatın içine girer. Bu mânâda bizde tek edebiyat tarihi Ahmet Hamdi'ninkidir. Yalnız o, düşünürlerin hangi içtimaî çevreden geldiklerini belirtir.

St. Beuve düşüncesiz edebiyat olamayacağını söyler.

Sartre bir kiliseye girmemiştir. O da Sainte-Beuve gibi içtimaî bir sınıftan kopmuş, bütün sınıfların üstünde bir vicdan olmak istemiştir. Her gün yeni hükümlere varır, hiçbir zaman alışkanlıklara bağlanmamıştır.

Gurvitch 1951-52 dersleriyle, 63-64 derslerini Proudhon'a ayırmıştır Sorbonne'da. Yalnız bu bile Proudhon'un çağımızda ne kadar önem kazandığını göstermeye yeter. Bougle'nin Proudhon hakkında çok önemli bir eseri vardır. Bougie ve Gurvitch İstanbul'da da konferanslar vermişlerdir. Proudhon hakkında son eserlerden biri de Bancal'ınki.

Proudhon Marx'tan hiçbir şey almamış, Marx Proudhon'dan çok şey almıştır. İkisi de büyüktür ve bir bütün teşkil ederler.

Proudhon dünya düşüncesi üzerinde sırf düşünce olarak Marx'tan sonra en çok tesiri olan adam. İngiliz Trade-Unionism'inde, Webbiste harekette büyük tesiri olur.

1848'de yayımlanan Manifesto Fransa'da hemen hemen hiç tesir yapmaz. Siyasî hâdiselerin tesiriyle Marksizm galebe çalar. Guesde ve Lafargue ile Languet Fransa'ya Marksizmi sokarlar. Proudhoncular'ın başında büyük ihtilâlci Bakunin vardır. Ondan sonra Brousse, Jaures Proudhon'la Marx'ı birleştirmek isterler. (Jaures Humanite dergisinin kurucusu. France'in tâbiri ile 20. yüzyılda yetişen en büyük Fransız).

Gurvitch Marx diyalektiği ile Hegel diyalektiği arasında hiçbir ortak yön yok der. Yalnız ideoloji (Hegel'in) hakim sınıfın ideolojisidir. Marx da kendini bu diyalektikten kurtaramamıştır. Proudhon'un da Hegel diyalektiği ile hiçbir ortak yönü yoktur. Daha 1843'de Proudhon Hegel diyalektiğini tenkit eder, ve kendi diyalektiğini Kant ve Fichte'ninkine yakın bulur.

Proudhon Hegel'i Ahrens'den öğrenmiştir.

16 Nisan 1969

HİÇBİR İLİM, TARİHİN SIRDAŞI DEĞİLDİR

Fransa'da sosyalizmi kanatlandıran, onu millî bir parti yapan Jaures, Marksist değildir. İngiliz sosyalizminde Proudhon'un çok büyük yeri var. Flaubert "Michel-Ange'i ancak uzaktan tasavvur edebilirim" der, "gece meşalelerin aydınlığında dağları yontan bir dev olarak". Proudhon Marx'tan hiçbir şey öğrenmemiştir. Kavgada çetin azmi, İgnace de Loyola'ya yakışan iradesi ve makyavelizmiyle Marx galip gelmiştir. Bir kilisenin zaferi onun mutlaka doğru, hakiki olmasını gerektirmez.

Sosyoloji eğer insan cemiyetine bir aydınlık getirmişse, bu ilmin 4 kurucusu var: Saint-Simon, Proudhon, Marx ve Comte.

Bunlar içinde en fazla Comte'un yeri belirtilmiştir. Bütün cemiyeti kucaklayan bir sosyolojiden bahsedilemez, ancak bir palier'ler (basamaklar) sosyolojisinden bahsedilebilir.

Proudhon sosyalizme adaleti getirir ve Tanrı'yı kovar. Laik-leştirir sosyalizmi. İşçi istismarını belirtir. Kolektif-güç, ar-tık-değer'i 1840'dan itibaren ortaya atar. İnsanın cemiyet içinde ezilmemesini ister.

Sosyalizmlerin en büyük tehlikesi ferdi, kolektiviteye fedâ etmek. Liberalizm için kalabalık sürüdür, ancak büyük irade ve zekâ hayat hakkına sahiptir. Toplum bir entite'den, mücerret bir mefhumdan ibarettir. Bu marazî ferdiyetçilik Sümer'de son ifadesini bulur. Halbuki sosyalizm için cemiyet vardır. Cemiyet 2 sınıf: burjuvazi, proletarya. Proletarya bütün cemiyeti temsil eder, vazifesi burjuvaziyi yokederken, insanı alienation'dan (yabancılaşma) kurtarmaktır.

İstikbale ait hiçbir proje ilimden fetva almaz. İlim ancak cemiyetin akışını gösterir. Hiçbir ilim tarihin sırdaşı değildir, insanlık ilerliyor, kocaman bir yalandır. Terâkki zikzaklar çizer. Terâkki diye bir masala inanmamak gerek. İlerleyiş nerede mümkündür? Cemiyet ilimleri kimseye uzak bir istikbal hakkında kehanette bulunma hakkını vermez. Bulunursa ilmin dışına çıkmış olur. Marx için hayatı yaratan işçi sınıfıdır, burjuvaziyi ortadan

kaldırmalıdır, bu tarihî bir determinizmin sonucudur. Bunun ahlâkla alâkası yoktur.

Bu tarihin Tunç kanunudur. Ahlâk burjuvazinin mistifi-kasyonudur. Burjuvazi ihtilâlden sonra dünya nimetlerine saldırmış; ahlâkı bir mistifikasyon haline getirmiştir. Doğru.

Şövalyeliğin ürpertisini, dinin vecdini peşin paranın buzlu sularında boğmuştur burjuvazi. Ahlâkı yüceltmek, insandan fedakârlık istemek boşunadır. Marx ahlâk kelimesini kullanmaz. Marx da burjuvazinin vaktiyle yaptığı gibi kine hitap eder. Halbuki Proudhon insanın ızdırabını dile getirir bu kavgada. Acıları, rüyalarıyla insanı getirir. Bütün insanlar -dahîler de dahil- eşit ücret alacaklardır. İnsan insan olarak bir başkası kadar hak sahibidir. Peki dehâ, kabiliyet... Bunların mükâfatı manevîdir. Büyüklerse bu ya doğuştan gelir, (böyle bir hak da yok, dehâ cemiyetin eseri), ya cemiyetin onlara hazırladığı mesut şartlarda dâhî olmuşlardır. Fikir adamı, başkalarının ızdırabı sayesinde okumuştur. Cemiyet denen bu büyük atölyede, her insan işin bir parçasını yapmakta, bazı ihtiyaçları karşılamak için gözlerinin nurunu, kollarının gücünü harcamaktadır. Herkes çalışacak ve aynı ücreti alacaktır.

Adaletin tarifi: insan haysiyetine saygıdır. Başkalarının haysiyetine, kendi haysiyetimize gösterdiğimiz saygıyı göstermek, kimde ve nerede tehlikeye düşerse düşsün onu müdafii etmektir.

İnsan ne maddedir, ne ruhtur. İkisi birdendir. Düşünce aksiyondan doğar, aksiyona dönmelidir. Mesele devlet müdahalesinden uzak cemiyeti kurmak. Bu cemiyet 2 sütuna dayanır; Mütüelizm-Federalizm. Otojessiyon. Siyasî demokrasi ile endüstriyel demokrasi birarada yaşayacaktır. Mütüelizm insanların birbirleri için çalışmaları. Kontraktüel bir hukuk doğacaktır insanlar arasında.

Marksizm düşünceyi akışı içinde ele almak ve değişen cemiyetin içinde değişmekten korkmamaktır.

Makyavel, Marx, Proudhon, Gandhi birleştiği zaman insanlık kurtulacaktır.

Hegel'e göre tarih mutlak fikrin maddeleşmesidir. Teolojiden gelen bir düşünce bu. Mutlak fikir diye bir şey var. Kendi kendisi ile çatışıyor bu düşünce. Mücerretken müşahhas hale geliyor. Hürriyet, zaruretin şuurudur. Olacak budur, bunu anladığın andan itibaren hürsün.

Antinomite = mübainiyet.

"Halkın sesi"ni Herzen'in maddî desteğiyle çıkarır.

"Felsefenin Sefaleti"ni basan Guillemin, Fransa'daki ilk ekonomi politik lügatini da basar.

30 Nisan 1969

AVRUPA'NIN VE ASYA'NIN RUHU

20. yüzyıl Avrupa'nın zevâle yüz tuttuğu bir çağ. Bir yanda kapitalizmin son büyük temsilcisi Amerika, bir yanda muzdarib insanların ümidi: Sovyet Rusya. Ve bu iki dev arasında silinen, ama silinmeye bir türlü razı olmayan Avrupa.

Avrupa insanı bakışlarını çağlann ve medeniyetlerin kaynağına çevirerek, zevalinin sebebini aradı. Buhran çağının yarattığı yeni bir sosyal düşünce karşısındayız. Toynbee, Spengler, Danilevsky, Schubart, Berdiaeff.

Berdiaeff'e göre Sovyet ihtilâli yeni bir Ortaçağ'ın başlangıcıdır.

Toynbee önce devrî bir tarih görüşü ileri sürer. Puranalar'ın da başlıca leit motifi buydu. Bütün milletler ve kıtalar bir kuruluş, yükseliş ve çöküş kanununa tâbidir. Bu görüş 1b-raniler'de de (Tevrat) var. Medeniyetler de insanlar gibi. Daniel kitabında Tufan efsanesi, bu inancın ifadesi. Empedocle, Heraklit, Vico. Toynbee de milletlerin aynı safhalardan geçerek yükselip-çöktüklerini söyler. Bu görüşünü tarihinin 12. cildinde düzeltir. Üç tip medeniyet: Çin tipi-Yunan tipi-İbrani tipi. O zamana kadar yalnız Grek tipiyle meşgul olmuştur ve Asya'ya yeni bir resurrection (diriliş) tanır. Spengler.

Schubart (doğumu 1897) Almanya'da doğmuş, Letonya'ya gitmiş, sosyoloji ve felsefe doçenti olmuştur, Riga üniversitesinde. II. Dünya Harbi'nden sonra tartışmalara yolaçan kitabı 1938'de çıkar. Önce yankı yapmaz. Çünkü insanlık felsefe yapacak ruh sükûnundan mahrumdur. Kitap 1949'da Fransızca ve İngilizce'ye çevrilir. Büyük akisleri olur dünyada.

Rus kültürü ile yetişmiş bir Alman. "Avrupa'nın ve Asya'nın Ruhu" kitabın ismi. Avrupa irfanı nasıl bir gelişme takip etmiş neler üzerinde durmuştur, iki kıtayı ayıran farklar nelerdir?

Aynı ninnilerle büyüdükten, aynı Tanrılar'a taptıktan sonu ayrılan bu iki kardeşi nasıl barıştıracağız?

Doğu ne, Batı ne? Schubart da Empodokle'un, Puranalar'ın devri görüşüne inanır. Beşer tarihi ezelî bir ritm içinde gelişir.

4 sosyo-kültür tipi vardır, bunu 4 proto-tip, insan tipi temsil eder: tarihin belli bir devrinde bir kıta veya bir millet, belli bir kültürün damgasını taşır. O devirin, o kıtanın bütün insanları bu kültürün izlerini taşır, onsuz düşünemezler. Veya ona karşıdırlar. Karşı olmak kabul etmektir. Schubart iktisatçı değil, filozof ve sosyologtur. Alt-yapı münasebetleri onu doğrudan doğruya ilgilendirmez. Bu 4 sosyo-kültür tipi:

1- Harmonik sosyo-kültür görüşü. İnsanlar tabiatla barış halindedirler. İnsan tabiatın kopmaz bir parçasıdır. Tekâmül ve terâkki yoktur. Çünkü zaten her şey mükemmeldir. Homeros devrinin Yunanlıları. 11-16. yüzyıl Gotik Hıristiyanlar (Almanya). Bu insan tipi dünyayı değiştirmek istemez, fakat dünyadan çok gökle, yıldızlarla meşguldür. Bir barış insanıdır.

2- Cengâver sosyo kültür tipi. Dünya her gün bir parça daha mükemmelleşmesi gereken bir oyuncağıdır insanın. İnsan tabiatın bütün düşman unsurlarını dize getirmelidir. Tanrı bütün vazifelerini insana devrederek ölmüştür. En eski temsilcisi Promethe'dir. Bütün Tanrılar'a düşman olan Promethe, Tanrılar'ın despotizmine savaş açan yarı-Tanrı. Gökten ateşi çaldığı için Kaf dağına zincirlenen yapıcı insan, homo faber'dir. Genç Marx doktora tezinde, Proudhon "Sefaletin Felsefesi"nde kendilerine rehber olarak hep Promethe'yi seçerler. İnsan zekâsının damgasını tabiata vurur Promethe.

Kavgacıdır Promethe. Müesses düzene karşı kavgadır. Promethe ile şeytan ihtilâlin iki vechesidir. 16. yüzyıldan itibaren Avrupa medeniyeti Prometheen'dir. Bakışlarını toprağa çevirmiştir ve insan emeği dışında hiçbir değere inanmaz.

Heroik çağın sonu yokolmaktır diyor Schubart. Takip ettiği istikamet mütemadiyen yükseliş. Sonra bir kan ve ateş denizinde kaybolmak.

3- Kültür proto tipi. Asetik sosyo-kültür. Ascetique = Riyazet = Ruhun dış dünyadan kopması, çile ile, disiplinle terbiye oluşu. Ascete esasen pehlivan demekti. Ters bir gelişme takip ederek çilekeş, bir inanç için vücudunu ve

ruhunu her türlü eziyete teslim eden insan anlamına gelmiştir. Bu dünya, bir vehimler dünyası. Kurtuluş kopuşta. Dünya bir mayadır.

Ölmeden evvel ölmek, yaşamaktır. Aslında bu dünya ölümdür. Aslolan sonsuzdur, zamanla sınırlı olmayan şeydir. Bu berzahtan bütünüyle geçmek, kurtulmaktır. Aslında şimdi ölüyüz, arzu ve ihtiraslarımızdan soyunarak mutlağa, sonsuza, aşkla, bilgiyle varmak. Temsilcileri hindouisme'e bağlı Hintliler, mutasavvıflar, mistisizmler.

4- Mesiyanik (Mesih) kültür tipi. Heroik tiple (Promethee) harmonik tipi birleştirir. İnsan hem kafa, hem gönüldür.

Vazifesi Tanrı'nın cennetini dünyada gerçekleştirmektir.

Dünya ve cemiyet değişmelidir, değişecektir. İnsan gittikçe daha çok mükemmelleşecektir. Gönülden Tanrılığa yükselecektir. Rus milleti. İsa.

Bu dört tip birbirini kovalar ve tarih bunların maceralarıyla dolu. Rusya'ya arslan payını ayırır Schubart. İnsanlığı çatışmalardan kurtaracak ascetique'le heroique'i, Hind'le İngiliz'i kaynaştıracak olan Rusya'dır. Çünkü Rusya hem Avrupa, hem Asya'dır.

Sorokin 1953'de Kriz Çağının Sosyal Felsefesi adlı bir eser çıkarır. Bu sonradan 1967'de bir 2. baskı yapar. Schubart'ın kitabından Türkiye'de yalnız Peyami Safa bahsetti.

Sosyalizmlerde (premarksist) bir parça mesiyanik görüşe rastlıyoruz. Saint-Simon'da organik ve kritik çağ görüşü.

Fourier'de mesiyanik bir görüş. İsa onlar için de en mükemmel insan tipidir. Başlıca silâhı inancı olan İsa. İlk defa olarak dine ve Tanrı'ya cephe alan Proudhon laik sosyalizmin kurucusudur. Tanrı'yı cemiyetten söküp atan Proudhon insan saadeti, ezelî adalet gibi soyut mefhumlardan sözeder. Marx'tan daha az realist, fakat daha hümanist, daha bütündür. Makyavel, Hobbes, Lenin, Mao-Ze-Tung heroik sosyo-kültürün en büyük temsilcileridir. Gandhi mesiyanik tipin en mükemmel örneği.

Bizim düşünce tarihimizde hangi tipler hâkim olmuştur? Biz de aksiyonu temsil etmişiz. Ascetique insan tipine yabancıyız.

Sonra yolumuzu kaybediyoruz.

İnsan Tanrı'yı yarattıktan sonra büyümüştür. Tarihte hiçbir müessese dinler kadar hayırlı bir rol oynamamıştır. Papalık bugün bütün Avrupa'da ferman dinleten müessesedir.

Biz ekonomiko-sosyal bakımdan ve üst-yapı müesseseleri bakımından Avrupa'dan çok farklıyız. Avrupa bizim şamarımızla düşünceye itildi. İntelijansyamızı Türk halkından koparmak suretiyle Avrupa, onu yosun halinde bir kayaya sıvadı. Temas ettiğimiz her realiteyi, hakikatin son merhalesi olarak bize tanıttı. Avrupa liberalizmi karşısında Türk intelijansyasının 19. yüzyıldaki durumu budur. Avrupa kendilerini bizden çok farklı sayan azınlıklardan faydalanır, onları ekonomikman zenginleştirdikten sonra, Türk intelijansyasını onların kanalından tavlar. Sonra düşünceye, düşünce adamına karşı küçümseyen bir tavır takınır. Türkiye'nin kurtuluşu ancak aydınların düşüncesiyle olabilir. Düşünmek ise düşünenlerin düşüncelerini düşünmektir. Oysa bizde ne tez, ne antitez vardır. Liberalizm de yoktur, sosyalizm de yoktur.

Maziye yönelemez, mazi imha edilmiş. Çok partili hayat ve susuz kaldığımız sosyalizmin sökün edişi.

Oysa Marksizm'in nasıl bir sosyal çevre içinde doğduğu ve Asya milletlerine neler getirdiği üzerinde durulmalıydı önce.

Marx ve Engels çağlarındaki bütün peşin hükümlerle beslenmişler ve Avrupa insanının judeo-chretien (Yahudi-Hıristiyan) gururundan kendilerini hiçbir zaman kurtaramamışlardır. (Bergson, Marx'ın babası sanılanın tersine her zaman Yahudi kalmıştır der). Lassalle'nin felsefe doktorası Heraklit'tir. Marx'ın Demokrit ve Epikür.

a) İngiltere'nin Hindistan'daki tutumu.

b) Polonya meselesi.

c) Çin'deki 1851-61 ayaklanışı, Marx'ın Avrupa dışında dikkatini çeken olaylardır.

Marx-Engels'in Asya karşısındaki tutumu üç noktada incelenebilir.

1- Kültür.

2- Taktik.

3- Strateji.

Marx-Engels birer iktisatçı idiler. Fakat aynı zamanda birer ihtilâlciydiler. Felsefeyi ihtilâl gerçekleştirecektir, ondan sonra felsefeye ihtiyaç kalmayacaktır. O halde insanlığı tünelden kurtaracak, büyük bir ihtilâle ihtiyaç vardır. Asya milletleri içinde nasıl ihtilâller yapılabilir? 1853'den sonra Hind'le biraz uğraşır Marx. Ama son derecede sathîdir Hind bilgisi. Metotta yanılmaz, ama information'ları hatalıdır. ATÜT'de,

1- Özel toprak mülkiyeti yoktur.

2- Küçük tarıma dayanan ayrı köy komünoteleri vardır.

3- İstihsal fazlasını alan ve birtakım fert üstü görevler yüklenen, bayındırlık işlerini yürüten despotik devlet sözkonusudur. Devlet,

1- İç soygun (Maliye)

2- Dış soygun (Savaş)'la da yükümlüdür. Marx'a göre İngiltere Asya despotizminin üç görevinden yalnız ikisini, iç ve dış soygunu ele almış, fakat travaux publics'le (kamu işleriyle) meşgul olmamış, yani Hind'in ekonomik yapısını felce uğratmıştır. Hind bütün Batı'ya pamuklu sevkeden ülkeydi.

İngiltere Hind'in tezgâhlarını Manchester'e götürmüş, onu yalnız hammadde yetiştiren bir ülke olarak bırakmıştır. Marx'a göre bu facia zarurî idi. Çünkü ilkel komünoteden sonra hemen gelen merhale ATÜT'dür. Yani Asya henüz medeniyetin eşiğindedir. Bu bir coğrafî kaderdir. Doğu'nun bundan kurtulması için Batı'nın sömürgesi olması lâzımdır. İngiltere o halde iyi etmiştir. Avrupa'nın özelliği:

1-Judeo-Chretien gelenek. (Yahudi-Hıristiyan).

2- Ferdiyetçilik.

3- Prometeen medeniyet.

Marx Hanuman'a (maymuna) tapar diye küçümsediği Hindli'yi az sonra Akdeniz insanından daha zekî ve İngilizlerden daha cesur diye vasıflandırır. Hind felsefesinden habersizdir. Asya ancak Avrupalılaşarak kurtulur, der. Avrupa Asya'yı sömürür, kültürünü yoketmeye çalışır. Çünkü Avrupa sosyalisti için bile "intra muros" (duvarlar içinde kalan) bir ahlâk sözkonusudur. (Makyavel fert ahlâkı ile politika ahlâkını ayırır. Fert namuslu olmalıdır, fakat politika, matematik gibi ahlâk dışıdır der.). Marx'a göre de Hind'in kurtulması için İngiltere'de iktidara işçilerin gelmesi lâzımdır. Dünya stratejisi bakımından Hind'deki ve Çin'deki olaylar çok önemlidir, Marx Çin'de ve Hind'de özel mülkiyet olduğunu kabul ettikten sonra bile onları ATÜT'den sayar. Engels 1867'de "Avrupa'nın kaderi belki de şu anda Çin'e bağlıdır" der. Marx da düşüncelerinde zaman zaman bir revizyon yapmıştır. Gençliğinde felsefeci iken, iktisatçı ve sosyolog olur. Sonra ATÜT'ü üniversel şemada kullanır ve onu bütün insanlık için kabul eder, fakat Avrupa bir tâli eseri olarak bu merhaleyi aşmıştır der ve Avrupa'ya özel bir yer verir.

Rusya'ya karşı kindardırlar. Rusya Avrupa'da irticaın son kalesi. Rusya yarıyarıya bir Asya memleketi. Almanlar, Polonyalılar, Macarlar ileridirler, öbür milletler müstakbeldeki bir ihtilâlde yokolacaklardır. Engels Rusya'daki köy komünotesinin sosyalist komünü haline gelebileceğini yazar. Bunun için Avrupa'da sosyalizmin muzaffer olması gerekir. Önce yukarıdan bir ihtilâl olmalı, sonra köylüler iktidarı devral-malıdırlar. Manifeste'de, "sanayi ihtilâli köylüyü topraktan alıp şehire getirdiği için ahmaklıktan kurtarmıştır," diye yazar.

10 Aralık 1848 köylülerin ihtilâle karışması. "Köylü medeniyetin kucağındaki barbardır". 1852 "Fransa'da sınıf kavgası", köylü+işçi, burjuvaziye karşı birleşir. "İhtilâller, tarihin lokomotifidir", "işçiler köylülerle koro yaparlarsa kurtulacaklardır, yoksa bu marş bir ölüm marşı olur".

6 Mayıs 1969

MARKSİZM, SEMAVİ BİR DİN DEĞİLDİR

Bergson zekâyı insanın çevresine uymasını sağlayan meleke olarak tarif eder. Alet yapan insan. Çünkü hayvanlara nazaran handicap'ları vardır. Zekânın gelişmesi için mutlaka müşküllerle bilenmesi şarttır. Düşüncenin de ışık olabilmesi, bizi mystifikasyonlardan kurtarabilmesi için yine aşılması zor engellerle karşılaşması lâzımdır. Doğu-Batı tarihi birbirinden çok farklıdır. Bunlar içinde Türk tarihinin yeri ise çok başkadır.

Fetihler Türk'ü düşünmek alışkanlığından kurtarmış. Avrupa karşısında bütün Doğu'yu temsil eden "Habis ruh" olarak yeralmıştır. Haçlı orduları ve koalisyonların aşamadığı büyük ve muzaffer bir güç Osmanlılar. Zoolojide bir biyolojik nevî belli bir yere kadar büyür, ondan sonra regression (gerileme) başlar. Bu biolojik kanun imparatorluk için de mutlak. 18. yüzyıldan itibaren imparatorluk hâlâ çökmekte devam etmektedir. Kur'an bize yetiyordu. Karşımızda aşılmayacak bir engel yoktu ki düşünelim. Tanzimat'tan sonra Osmanlılar Avrupa bezirgânlarının ideolojilerine kurban edilirler. 1917'ye kadar Türk aydını denen cenin-i sakit Avrupa'nın eline tutuşturduğu kâğıdı zorlukla heceleyen bir şakirdtir. 1917'den sonra da SSCB'nin kâğıdını okur. Mazisinden, ihtişamından utanan ve Avrupalı dostları gücenmesinler diye hazinelerini gübre ile saklayan gafil bir çocuktur Türk aydını.

Bir kelimeyle Batı kapitalizmi Türk'ten intikamını almış, atası telâkki ettiği Greko-Latin medeniyetine prestiji sağlamıştır. Türk insanı bugün de Amerika ile Rusya arasında bocalamaktadır. Kavga bizde burjuva ile proleter arasında değil, yosun intelijansya ile Türk halkı arasındadır. Sosyoloji ile uğraşmanın tek faydası iliklerimize kadar işleyen ideolojileri bir dereceye kadar söküp atabilmek. Yobazlık, bakışlarını antitezden ayırmak, onun varlığını inkâr etmektir. Hükümlerin ezelî ve değişmez olduğunu sanmaktır. Vinci "Eserlerim kimbilir ne kadar büyük budalalar yaratacak" diyordu. Biz Avrupa'nın düşünce tekniğini önce hor gördük, sonra da fazla büyüttük. Medeniyet insanın insan karşısındaki davranışında efendilik demektir. Bir teknik veya bir bilgi değildir.

Çağımızın en yaygın, en dinamik felsefesi Marksizm'dir.

Fakat Türk insanı Marksizm'le temas ederken, semavî dinlerden biri ile temas eder gibidir. Bir peygamber değildir Marx, ona yapılacak en büyük ihanet, kitaplarının yobazı olmaktır.

Din tecrübe dışıdır, irrasyoneldir. İnanılır veya inanılmaz.

Allah'ın varlığı ile yokluğu ilim dışı bir meseledir. Hiçbir ilim Tanrı'nın varlığını veya yokluğunu ispat etmez. Bir Einstein, bir Pascal, bir Sokrat, yani insanlığa şüphecilikleriyle yol gösteren birçok insan Tanrı'ya inanırdı. Hakikatta inanç Feuerbach'ın sandığı gibi insanın küçülmesi değil, büyümesidir. Onun büyük taraflarını gökkubbeye aksettirmesidir.

14 Mayıs 1969

AVRUPA SOSYALİSTLERİ VE ASYA

1789 hem burjuvazinin siyasî hâkimiyetini perçinlediği, hem de endüstri inkılâbının başladığı çağ. Ekonomizmle sosyalizm aynı tarihlerde doğar. Sosyalizm endüstri devriminden doğan problemlerin çözülmesi için sahneye çıkar. Proletarya sınıfları ortadan kaldırarak ızdıraplarına son verecekti. Bu sıralarda Avrupa insanı için Doğu yoktur. Asya bir pazar ve bir sömürgedir. Bir devrin en büyük fikir adamları da, devirlerindeki hâkim sınıfın peşin hükümleri altındadırlar. Ancak belli bir sahada, dâvasının istikbali ile ilgili bir kısmında bu değer hükümlerinden ve peşin yargılardan kendini kurtarabilir.

Sömürge problemi 3 planda incelenebilir.

1- Strateji: Sosyalizmin bütün dünyada zaferi nasıl sağlanabilir?

2- Taktik: Belli bir ülkede gerçekleşmesi nasıl sağlanır?

3- Kültür: Sosyalizmin gerçekleşeceği ülkelerde, o ülkeyi ülke yapan millî kültür nasıl bir kalıp alacaktır?

Marx için dâva bir bütün: Proletaryanın zaferi. Avrupa insanının 3 vasfı:

1- Prometeen davranış-tabiatı emrine tabî kılış. Akılcı bir zihniyet.

2- Greko-Latin mirası ve Jüdeo-Kretien tarih anlayışı.

3- Bireycilik.

Marx'ın yaşadığı devirde Almanya'da Doğu'ya karşı büyük bir hayranlık vardı. Rönesans'ın dışında kalmıştı Almanya ve Latin ırkının baskısı altındaydı. Indo-europeen (Hind-Avrupa) efsanesine sığınmış, kendisine yeni bir secere yaratmıştı. Almanlarla Asya Hindliler'i akrabaydılar. Guillaume ve Frederic Schlegel, daha evvel Shelling şiirin ve düşüncenin Asya'da başladığını söylüyorlardı. Yani 19. yüzyıl Alman düşüncesinin Asya medeniyetine girdiği devirdir. Bu hayranlık Fransa'da Lamartine'e,

Michelet'ye, Flaubert ve Balzac'a da yayılır. Marx'ın Asya ve Hind karşısındaki tutumu çağının gerisindedir. Çünkü Marx Almanya'dan erken ayrılır ve İngiltere'de yaşar. Hind'deki Sipahi isyanı Marx'ı Hind'e karşı düşman yapar. Macauley de böyle düşman bir tavır takınmıştı.

2. Enternasyonalde müstemleke siyaseti tartışılır.

1902 Paris, 1 9 0 4 Amsterdam, 1907 Stuttgart kongreleri.

Avrupa sosyalistleri burjuvazinin Asya karşısındaki davranışını müdafaa ederler. Sömürgecilik mevcut bir müessesedir. Asya geri bir ülkedir. Marx dünya bir milletin değil, bütün milletlerindir demişti. Asya ve Afrika ellerindeki değerleri nemalandıramıyorlar. Bernstein Marx'la Lassalle'in da aynı görüşü benimsediklerini söyler. Van Kol silâh kullanmazsak bu yamyamlar bizi yer der. Asya'nın şerefini kurtarmak bir İngiliz'e düşer: Hyndman.

Sömürge aleyhinde konuşanlar sömürgelerin Avrupa proletaryasını bozduğunu, ihtilâlci vasfını kaybettirdiğini söylemektedirler. Lenine Avrupa'da işçi sınıfının eski Ro-ma'daki proleterlere benzemeye başladığını söylüyordu.

Yani sosyalistler de kendi proleterlerinin geleceğini düşünmektedirler. Asya proletaryasının Avrupa proletaryasından farklı düşünüldüğünü Müslüman sosyalistler 1917'den sonra büyük bir ızdırapla müşahede ederler.

2. Enternasyonalde sömürgeciliğin Avrupa proletaryasının ihtilâlci vasıflarını kaybettirdiğini, bu itibarla dünya ihtilâlini geciktirdiğini söylerler (Kautsky). Asya'yı sömüren yağmacı Avrupa, sosyalisti ve burjuvazisiyle yekvücuttur (Bernstein, Van Kol).

1905 ihtilâlinden sonra Rusya'daki geniş milletler sosyalizmi desteklemektedirler. Çünkü sosyalizm Çarlık Rusyası'nı devirecektir. Rusya sanayileşmiş bir ülke değildir. Binaenaleyh ihtilâlin orada olması Marksist şemaya uymaz. Ama Lenine fatalist değildir. İşçi sınıfına şuur dışarıdan gelir, işçi sınıfı kendi kendisini şuurlandıramaz. Olsa olsa bir Trade-Unioniste şuura varır. Aydın proletaryaya şuur, bilgi götürmek mecburiyetindedir. Esasen işçi sınıfı bir tek mütefekkir yetiştirmemiştir.

Lenine de bir avuç sert iradeli insan tarihin tekerleğini çevirmelidir görüşündedir. Bunlar Marx'ın görüşleriyle zıt görüşlerdir. Lenine Marx'tan ihtilâle geçme yolları bakımından faydalanmıştır, fakat onları istediği gibi yoğurur.

Önceleri o da ihtilâlin evvelâ Avrupa'da (Almanya'da) olmasını bekler. Sonra kapitalizm zincirinin en zayıf olduğu yerde kırılması (Asya) lâzım geldiği formülüne varır.

R. Luxembourg'la tartışmalarında Luxembourg, milletlerin kendi kaderlerini tayin etmelerini bir burjuva yalanı olarak vasıflandırır. Çünkü bu ülkelerde proletarya gelişmemiştir.

Burjuvazi ise en tutucu milletlerin yanında yeralacaktır, der.

Lenine ise milletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri çok faydalıdır görüşündedir. Bağımsızlık kapitalizmin gelişmesini sağlar. Asya milletleri böyle bir kapitalizmden sosyalizme kolaylıkla geçebilirler. Sömürgeci milletlerin de sömürgelere hürriyet vermesi lehindedir. Çünkü daima kendisini sırtından hançerleyecek bir milletle beraber yaşamaktadır.

Lenine "İleri Asya, Geri Avrupa"da Asya milletlerini öven, fakat yine de Avrupa kültürüyle yetişmiş bir Rus olarak konuşmaktadır.

1920'ye kadar Sovyetler kendi iktidarlarını kuvvetlendirir ve bir Avrupa ihtilâli beklerler. 1920'de Komintern'in II. Kongresi toplanır. Avrupa uyuşukluk içindedir. Ve sosyal demokratlar (2. Enternasyonal) Avrupa'da revizyonizme gitmişlerdir. O halde bütün ümitler Asya'dadır.

Serrati ve Roy'a gelince: Serrati Avrupa'nın üstünlüğünün ebedî olduğunu iddia eder. Hintli Roy tam tersini düşünür. Avrupa Asya'yı mahvetmektedir. Avrupa proletaryası da misyonunu yerine getirmemektedir. Asya'da bütün millî kurtuluş savaşları desteklenmelidir. Bir Asya birliği ancak bu sayede gerçekleşebilir.

Roy'a en sert hücumu bir İranlı, Sultanzâde yapar. Lenine orta yolcudur. Lenine millî burjuvazilere yardım etmek gerektiği fikrindedir. Sosyalizm içten ve dıştan yıkılabilir. Kapitalist devletleri yoracak, onları oyalayacak,

dikkati kendisinden çevirecek olan burjuva kurtuluş savaşlarına yardım etmek ister. Burjuvazi proletaryanın sınıf düşmanıdır, ama herhangi bir millî kurtuluş savaşını destekler. Roy buna itiraz eder. (Millî kurtuluş savaşlarındaki ilerici burjuvaziyi destekleyecektir kaydını düşer. Ülkedeki komünist partilerine çok şiddetle itiraz etmeyen burjuvaziler diye yorumlar ilerici burjuvalar).

1905'ten sonra Çarlık Rusyası'nın sömürdüğü Türk ve Müslüman kalabalık büyük ümitlere kapılır. Kerensky hükümeti 1917'de demokratik sosyalist görüşlerini geliştirir.

1920 Eylülü'nde Sovyet liderleri Müslüman ve Türk ülkelerin temsilcileriyle karşı karşıya gelecek, Rusya içinde Rus olmayan unsurlar meselesine el atacaklardır.

Selanik'te Ermeniler, Hınçak ve Taşnaksutyun partilerini kurmuşlardır. Marksist anarşist görüşlü partiler. Bulgar ve Sırp komitecileri de sosyalizmi temsil etmektedir. Yani sosyalizm Osmanlı İmparatorluğu'na Truva'nın atı olarak girmiştir. Etnik unsurların millî menfaatlarına hizmet eder.

1906'da İttihat-Terakki kurulur. 1908'de II. Meşrutiyet'te Osmanlı meclisine birçok sosyalist mebus girer (Vlahof Efendi Bulgar, Muradyan Bey Ermeni'dir). Osmanlı İmparatorluğu, tarihin tanıdığı tek sınıfsız ve demokratik millettir. Büyük şehirlerde kurulan fabrikaların heveslendirdiği ilk sosyalist: İştirakçi Hilmi, ilk Osmanlı İştirakiyûn partisini kurar. Nâzım Hikmet "Kan Konuşmaz"da onun İngiliz Intelijans servisinden para aldığını ve İngiliz menfaatlerini Franko-Belj (Fransız-Belçikalı) bir şirkete karşı koruduğunu yazar.

Osmanlı Sosyalist Fırkası 1910 Eylülünde kurulmuştur.

Bakü Kongresi 1920 Eylülü'nde Rusya'nın çeşitli bölgelerinden gelen büyük bir kalabalığın katılmasıyla kurulur.

Katılan Türkler arasında Şevket Süreyya da vardır. Pek ciddiye almaz kongreyi. Zinovief başkandır. Kapitalizme karşı cihad naraları.

"Suyu Arayan Adam" da Aydemir problemin içine girmediğini gösterir. Sessiz bir sinema gibi. Bolşevikler ilk defa sosyalist blokun içindeki sömürge insanının ızdıraplarıyla karşı karşıya idiler. Bolşevik parti kendi ülkesindeki millî hareketleri nasıl değerlendireceğini bilmez. Milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı, Rusya'yı parçalıyordu. Sınıf solida-rite'si (dayanışması) diye bir şey yoktur, endüstrisi kurulmayan Doğu ülkelerinde mesele karmaşıklaşmaktadır, Rus proletaryası bilgili ve şuurlu idi. Avrupa'da bir proletarya ve burjuvazi vardı. Oysa Asya'da bir proleter millet var.. Sömürülen bu milletler elele vermeli idi. Köylü bir miktar proleter, bir miktar küçük burjuva. Sömürülen milletler elele yererek, metropole karşı gelmelidir. Rus burjuvazisinin yerine Rus proletaryasının geçmesi, Doğu insanının kaderini değiştirmez.

Sultan Galiev adlı bir Tatar komünisti, bu düşünceleri daha sonra dile getirecektir. İslâmiyet bir sınıf dini değildir, sınıfları ortadan kaldırdığı için komünizmle uyuşabilir. Rusya'da mazlum milletler birleşmelidir: Turan. Bağımsız ve haysiyetli bir İslâm Türk komünist cumhuriyetinin kurulması lâzımdır.

Galiev 1923'de tasfiye edilir. Eserleri de öyle.

Bir başka Türk Muzaffer Hanefî'dir. O da mazlum Türklerin birleşerek bir enternasyonal kurmasını ister. Avrupa proletaryası Avrupa burjuvazisinin mirasçısıdır. Nitekim Asya'nın istismarıyla biriken servetten Avrupa proletaryası nemalanmaktadır. İslâmiyet sosyalizmi sayesinde zafere ulaşılacaktır.

21 Mayıs 1969

BURJUVA MİLLETLER, PROLETER MİLLETLER

Kendini yerleşmiş hükümlerin baskısından kurtaran, belki de en büyük ihtilâli yapan Descartes bile kendini bütün peşin hükümlerden kurtaramamıştır. Bir Tanrı meselesinde sütannesiyle ve aşçısıyla aynı fikirdedir. Demek metafizikteki bu cesaretini din bahsinde gösteremez.

Bir otoriteye bağlanmak, düşünemeyeceğini kabul etmek demektir. Bütün kalabalıklar bir çoban peşindedir, güdülmek ister. Kalabalık hürriyetten korkar, hürriyet sorumluluk demektir. Onun için demokrasi rejimlerin en zorudur.

En basit bir meselede, çok defa bir ismin pırıltısına kendimizi terkederiz. Düşünmek önce düşünülenleri düşünmek, sonra düşünmektir. Her düşünce başka düşüncelerin üstünde yükselir, ama bütün mesele kendini fedâ etmemektir. (Hükümdar istişare eder, danışır; fakat bu danışma bir esaret değildir Makyavel'in dediği gibi). Türk insanının büyük ız-dırabı yobaz olmasıdır. Yobaz yolun başında teslim olan, sorumluluklarını bir kiliseye tevdi eden insandır. Gördüğü ilk pırıltıyı güneş sanır.

Düşünce şüpheyle başlar, Marksizm her şeyden ve herkesten şüpheyi öğrettiği için büyüktür. İdeolojiler sosyal çerçeveleri ve bütün içinde tanınırsa, ideoloji olmaktan çıkar.

Sınaî ihtilâlini yapmayan ve Prometeen zihniyete sahip olmayan ülkelerde aydını bekleyen en büyük tehlike, tartışma hakkından mahrum edilmesidir. Vivekananda'nın bütün iddialarına rağmen, din hiçbir zaman akıl mahkemesine çıkamaz. Bazı şeyler vardır ki onlara inanılır, bunlar tartışma kabul etmeyen konulardır.

1921'de Rusya İngiltere ile bir ticaret antlaşması imzalar: iki taraf birbirinin menfaatini zedeleyecek propagandaya girmeyeceklerdir antlaşmanın bir maddesine göre. Sovyet idarecileri için önemli olan ülkelerinde ihtilâlin kaderi idi.

III. Kongre'de Zinoviev Asya hakkında birkaç yuvarlak lâf eder. IV. Kongre'de Sovyet idarecileri durumlarından emindirler. 1923'deki bu kongre Lenine'in iştirak ettiği son kongre. Başlıca konu, Asya'daki milliyetçi ihtilâllerin desteklenip desteklenmemesidir.

1- Endonezyalı Tan Malaka'ya göre Asya'daki bütün ihtilâlci hareketler desteklenmelidir. Asya'da sınıflar teşekkül etmemiştir, hepsi proleter milletlerdir. Komintern İslâmiyet'e cephe alırsa, mücadeleyi kaybeder. Demokratik bir din olan İslâmiyet anti-emperyalisttir. Emperyalizmi Hıristiyan Batı temsil etmektedir. Bütünüyle proleter olan Asya milletleri Müslüman'dır.

2- Hintli Roy, solu temsil eder. Sömürgelerde burjuvazi daima gericidir. I. Dünya Harbi'nden sonra metropoller yeni pazarlar peşindedirler. Sınaî kalkınmayı desteklemek, yani sömürgelerdeki burjuvalara arka olmak gerektir. Lenine Batılı bir Rus'tur. Yani daima ön plânda ihtilâl yapan Rusya'nın menfaatlerini destekler. 1921'de Mustafa Suphi ve 16 arkadaşı Karadeniz'de öldürüldükleri halde, yeni kurulan Türkiye'yi desteklemeye devam ederler. Ancak 1923'de Moskova'nın Türkiye'ye karşı durumu değişir. Ankara hükümetine yardım eden Lenine ve arkadaşları, Türkiye'de İtilâf Devletleri'ne karşı bir cephe kurmak isterler. Onun için yardımda bulunurlar.

Türk proletaryası onları alâkadar etmez. 1923'ten sonraki Takrir-i Sükûn kanununa da hiçbir itirazda bulunmazlar.

Mustafa Kemal'in Sovyetler'den yana gözükmesi, komünist partiler kurulması gayet siyasî bir davranıştır. Demek amaç Türkiye'nin İtilâf Devletleri safhasına katılmasının hiç değilse, bir zaman için geri bırakılmasıdır.

Lenine'den sonra Stalin daha da Makyavelik bir politika güder. Stalin bugünkü şiarlarını yarın geri alır ve hudutsuz insan harcanır. Asya'daki davranışları ise, küçümseyen bir davranıştır... 1925'de V. Kongre'de Radek Çin komünistlerine yukarıdan bakar ve onları Konfüçyanizm'le itham eder. Bu harine de Asya'yı küçümser. Almanya'da Kızıl Ordu, Reics-hwerl ile ittifak eder. İlk defa Ho Shi Minh, artık ihtilâlin merkezi Asya'dır der. Stalin'in hâkim olduğu bir devirde Yugoslav ve diğer ihtilâller Stalin'e

rağmen olur ve Stalin tarafından desteklenmez. Komintern'e göre kavga Avrupa'da verilecektir. İktisaden geri kalmış ülkelerin kurtulması diye bir mesele yoktur. Rusya'nın ve Komintern'in menfaatları sözkonusudur sadece.

Asya'nın birçok ülkelerinde ve Türkiye'de halkın sosyalizme gösterdiği nefret yalnız intelijansyanın, yalnız kapitalist blokunun eseri değildir. Komintern'in bütün faaliyetleri onu bu nefrete hazırlamıştır. Komintern için Türk insanının saadeti yok, dünya ihtilâlini hazırlayan Sovyetler Birliğinin menfaatleri vardır. Çin sosyalizmi ile Sovyet sosyalizmi arasındaki çatışma bir parça Asya ile Avrupa'nın, sınaî ihtilâlini yapmış bir ülke ile proleter bir ülkenin çatışmasıdır.

Dünyada üç sosyalistten ikisi Çinli, dört insandan biri yine Çinli'dir. Kapitalizm zaten kendi kendini tasviye etmektedir.

Bir savaşla bütün insanlığı kırmak manasızdır. Gidiş nasılsa sosyalizme doğrudur.

Stalin devrinde dünya iki bloka ayrılmıştı. Bu blokların içinde fertlerin kaderi mevzu bahis değildir. Şimdi bu bloklar yumuşamıştır. Kruşçef eski merkeziyetçilikten vazgeçmiş, polis rejimi nispeten yıkılmıştır. Avrupa P.C. leri (komünist partileri) bu coexistence politique'i (siyasî birarada yaşamayı) benimsemişlerdir. Rusya Çin'e ve azgelişmiş ülkelere yardım etmez, çünkü Amerika'dan korkar ve kendi menfaatlerine halel gelmesini istemez. Kapitalizmin kendi kendine yıkılmasını ister. Ötede tezatlarını yeni yamalarla halletmek isteyen, fakat mahiyeti icabı sömürüye dayanan kapitalizmler. Sosyalist olduğu halde o bloka katılmayan Yugoslavya, yarı sosyalist, yarı faşist yakın şark milletleri....

28 Mayıs 1969

IÇTIMAI HADISELERDEKI PLÜRALIZM

Bu seneki derslere Makyavel'le başladık. Makyavel'in kusuru tarihi akış halinde görmemesiycli. Sert bir müşahitti Makyavel.

Ondan bir asır önce İbn Haldun da aşağı yukarı aynı sonuçlara varmıştır. Makyavel onun idareci tecrübesine sahip değildi, tarihi yapanların yanında yeralmamıştı. Ama politikada ahlâk olmadığını biliyordu. Ferdî ahlâkı politikadan mutlak olarak kovmak görüşüne, meselâ bir Proudhon iştirak etmez.

Politikanın başlıca problemi: belli bir programın gerçekleştirilmesi için halkı bir dâvanın, henüz gerçekleşmemiş bir dâvanın hammaddesi olarak kabul edip etmeme meselesidir.

Fert meçhule, yığına, kalabalığa fedâ mı edilecek? Makyavel, Bodin, Hobbes için fert bir canavardır, o halde bir çobana haysiyetini teslim etmek zorundadır. Yoksa birbirlerini yo-kederler insanlar. Bu hükümdar bir XIV. Louis, bir Yavuz, bir Lenine, bir Napoleon veya bir Jakobenler meclisi, bir divan-ı askerî de olabilir. Öteki görüşün temsilcileri vasıtaların gayelerden ayrılmayacağını, kötü vasıtaların kötü sonuçlara götürdüğünü (Gandhi ve Proudhon) iddia eder. Yogi insanın insan karşısındaki şefkatini, tabiatın içinde eriyişi temsil ediyordu, Komiserse ihtilâli. Tarihi bir nevî ameliyat masası kabul eder bu görüş.

Sosyolojinin en büyük sezişi içtimaî hâdiselerin plüralizmine inanmaktadır. Bir sosyoloji yok, birçok sosyolojiler vardır.

Kolay çözüm yollarından kaçmak, bütünü kucaklamak diyalektiğin ilk şartıdır. Düşünce çetin ve ıstıraplıdır. Düşünce hep uyanık kalmak, gergin bir şuur sahibi olmak demektir.

Türk insanı Hıristiyan Batı kapitalizminin emri ile beynini ameliyat eder, kendi eliyle. Düşünceye hudut çizildiği andan itibaren düşünce yoktur. Düşünce mutlaka sevgi, alâka ister.

Düşüncenin bir başka gübresi daha var: kin. Bizse koptuk.

Böyle bir felâket tarihte başka hiçbir milletin başına gelmemiştir. 1789, 1848 veya 1917 bir kopuş değil, bir bağlanıştır.

Düşünceye saygı, düşünceye tolerans ne demek? Düşünce kutsaldır, tek kıymetidir insanın. Hoşgörmek değil, düşüncenin olduğu yerde secdeye kapanmak. Böyle bir aşkla düşünce mabedine girerseniz, siz de düşünenlerden biri olabilirsiniz.

Türk insanı Batı dünyasını tanımak için Batı'nın bütün düşünce dünyasını tanımak, sonra kendi dünyasına dönmek zorundadır. Türkiye daima dichotomie'ler arasında yaşar. Tezatlar bir bütünün iki parçasıdır. Bu iki uç bazen senteze varır, bazen dengede kalır. Türkiye'de 1950'den beri bir hürriyet havası esiyor. 1923 Takrir-i Sükûn Kanunu'yla sert bir istibdat ferman ferma olmuştur. 1923'ten beri kimler geldi ve hangi meseleleri halletmeye çalıştılar? Batı'daki dalgalanışlar hiç mi yankı uyandırmadı ülkemizde? Düşünce artık bir felâket olmaktan çıkmıştır. Tek tarihî rejim bütün eksiklikleriyle de olsa yerleşmiştir: Demokrasi. Tarihinde ilk defa olarak Türk insanı hiç değilse şeklen, kaderini tayin etmek durumundadır.

Duverger'ye göre Fransız demokrasisinde halk yoktur, halksız bir demokrasidir.

Realist olursak, her şey nispîdir dersek, büyüt ümitler beslememememiz için bir sebep yoktur. Türk insanı ilk defa olarak kendi istediği cemiyeti belirlemek imkânlarına sahip olmuştur. Demokrasi demopedidir. Elbetteki karanlıktaki milyonlar bir anda doğru yolu bulamazlar. Bu geniş kalabalığın terbiye edilmesi lâzım. Nasıl? 1839'dan itibaren devam eden bir yalanın sona ermesi ile. Aydın ve halk kopuşu var bizde.

Halkın terbiye edilmesi lâzımdır. Aydın kendinden utanmakta, başka bir milletin tebası olmak ihtiyacını duymaktadır. Demopedi aydının bu kompleksten, haymatlos olmaktan kurtulması demektir. İsmi ne olursa olsun mevcut demokrasi, bugünün realitesi için en mükemmel ve olgun idare şeklidir.

İnsanlık bundan daha mükemmel bir usûl bulamamıştır. Genel oy beklenen neticeyi vermiyorsa bu bizim kabahatimiz. Bu karanlık dünyayı yaratan aydının kendisidir, Batı'nın bütünüyle bizi mazimizden koparması, onun işine yaradı. Türk halkını kendisinden koparan ve her yabancı ideolojinin emrinde bir oyuncak haline getiren doktrin materyalizmdir.

Ve bütün bu zararlı doktrinler ilericilik olarak yutturulur bize.

Her düşünen aydın kendi realitesinden kopmuş olduğu için kolaylıkla kendini kabul ettirmektedir. İdeolojilerden biri de sosyalizmdir. İmparatorluğu yıkmak için Ermeni ve Rumlar tarafından beslenen sosyalizmin, hangi emel ve yalanların emrinde olduğunu Türk insanı bilmek zorundadır. Neden korku ve tereddütle karşılandı. Aslında sosyalizmi yayan da, ona karşı cephe alan da bürokrasidir. Biz gençliğimizde sosyalizmi bir bütün olarak görmekten uzaktık. Ancak bazı insanların çok defa şahsî menfaatlarıyla bulanan bilgilerle yetinmek zorundaydık. Bir "Kurtuluş", bir "Aydınlık" nasıl çıktı? Bir İştirakçi Hilmi, bir Lemî bey kimdi? Bilemezdik.

Kendi tarihimiz hakkında hiçbir aydınlığa sahip değildik, Düşünmeye teşebbüs edenler, bir Vehbi Sandal, bir Kansu, bir Şevket Süreyya Aydemir ne yapacaklardı? İktidarı elinde tutan tek partili rejim ya bunları mutlak olarak düşüncelerinden vazgeçirecekti, yahut politikanın dışına çıkacaklar, hapsedilip işkence edilecekti. Sadreddin Celâl üniversite hocası oldu, Kansu CHP Genel Sekreterliği'ne getirildi. Bir yerli bürokrasi vardı, okumamış, yazmamış. Bir de ayrı bir dünyanın kültürü ile dolu olan insanlar vardı. Geldiler. "Kurtuluş"u kuran, Türkiye Çiftçi ve İşçi Partisi'ni kuranlar (1919), bir intelijansya bulamadılar karşılarında, esasen bir paşazadeler sosyalizmi idi bu. Zaten sosyalizme kanlarıyla canlarıyla bağlı değildiler, bulundukları Avrupa ülkesinde moda idi sosyalizm.

Memleket realitesinden haberdar değillerdi. Sert ve şiddetli bir darbe, bunları gerçek realiteye döndürdü. Esat Adil de İsviçre'de tahsil görmüş, harekete sonradan katılmış, dürüst bir fikir adamıydı. Fakat bu partiler hiçbir alt-yapıya katılmadığı için, hiçbir ihtiyaca cevap vermediği için tutmadı.

Sosyalizm Şefik Hüsnü, Esat Adil, Abidin Dino arasında bir kavga olarak sürüp gitti. Bugün ideolojik renkleri ne olursa olsun eski tecrübeleri verimli hale getirmemizi sağlayacak kitaplar var. Tevetoğlu, Cerrahoğlu veya Mete Tunçay'ın kitapları.

27 Mayıs 1972 (Evde alınmış bir not)

BATI, BENİM ANTİTEZİMDİR

Felsefe tereddüttür, İslâm imandır. Bu itibarla bir çelişme vardır aralarında. Çünkü hakikat bir kereye mahsus olmak üzere fethedilmişse, tereddütlere mahal yoktur.

Meşrudur fakat memduh (louable) değildir felsefe. İbn Haldun âdeta lüzumsuz bulur felsefeyi, buna mukabil insan İlimlerinde hiçbir sınır tanımaz kendine, felsefe bir yenilik getirmemiştir.

Felsefe derken sınırlarını çizmek lâzım: İslâmiyet'te ruh'la meşgul olunmaz. Ruh, emr-i ilâhîdir. İslâm daima emaneti ehline tevdi etmiştir. Bu meseleler avam'ın eline düşmesin der. Nefs kelimesini kullanır. Boirac'ın "Psikoloji Dersleri" "ilm'en-nefis" diye tercüme edilir, Türkçe'ye.

İslâmiyet mutlak hakikattir, fakat bu düşünceyi menetmiş olması mânâsına gelmez. Avam kendini aşan hâdiseleri şüphe ile karşılar, çünkü nizamda küçük bir hareket, sarsıcı olabilir.

İnsan belli bir ahenk, düzen içinde yaşarken, yeni hakikatler rahatsız eder onu. Hakikat, kademe kademedir.

Başlangıçta Hıristiyanlık, halka mahsus bir Eflatunculuk'tur, monisttir, fakat zamanla Yunan ve Latin'in bütün üstureleri Hıristiyanlığa sızıyor: Mitolojinin Tanrıları, aziz olarak Hıristiyanlığa giriyor. Hakikatte bütün büyük dinler, monisttir.

Fakat zamanla eski itikatlar, kendine bir yol bularak, yeni inancın içine entegre olurlar. Çünkü mücerret bir Tanrı'ya inanmak, insan muhayyilesinden güçlü bir gayret ister. Avam ise ancak müşahhası, idrâkler dünyasındaki şeyleri tanır. Bu itibarla beşerî, personel bir Tanrı ikame eder. Eski itikadının Tanrılarını yeni Panteonu'na alır. Hıristiyan dünyanın bütün manastırlarında Hz. Meryem'in sütü vardır. İnsan transcendantal (aşkm) bir Tanriyı idrâk edeme;', Kendi zaaf ve vasıflarını projete ettiği (yansıttığı) bir başka, bir yardımcı Tanrı bulur. Hz. Muhammed, Allah'tan çok dahil

yakındır, Müslümanlar için -özellikle kadınlar için-. Farz olan ibadetlerini yapmazlar (namaz, oruç), ama bidat olan Mevlûd'u kadınlar tutar: Antropomorfizm. Mücerret düşünceye yüksekmiyorlar, Peygamber'in hayatı müşahhas, kendine yakın duyuyor.

Ne kadar Müslüman varsa, o kadar Allah anlayışı vardır: İdrâk edilemeyen karşısında duyulan aciz: "İdrâk edemediğini idrâk eden, idrâk etmiştir" İbn Sinâ.

Hz. Muhammed, Mevlûd'ta bir Yunan Tanrısı gibi oluyor.

Allah karşısında hiçbir zaman böyle bir merasim yapılmıyor.

Tecride kabiliyeti olmayan insanın aczine, idrâkine hitap ediyor. Allah'a şerik koşmaktır.

Mevlûd kendi dilinde, nisbeten anlıyor. Sonra birarada olmanın yarattığı şuur var. Tanrı'yı kendi çapında tahayyül etmek.

Batılılaşmak bize ne kazandırıyor? Şahsiyetsizlik, erimek, yokolmak. Benimsediğimiz bir idam hükmüdür. Avrupalılar için Doğululaşmak diye bir şey tasavvur edebilir misiniz?

Düşüncede, teknikte, tıpta, ilimde asırlarca ilerde olduğumuz halde. Medeniyetler irreductible'dir (birbirlerine indirgenemezler). Batı benim anti-tezimdir. Ben, Batı'yı, yoketmek için, temessül etmek için asırlarca savaşmışım.

"Ben-i âdem aza-yı yek digerent" (insan, insana muhtaçtır).

Tamam, fakat o bana saygı gösterdikçe. Medeniyetler temessül edilemez. Belli bir seviyeye gelen insan için insanlık bir bütündür. Eğer, millet çapında düşüneceksek, millet vardır, Osmanlı kültürü vardır, biz varız. Batı'nın teknik üstünlüğü vardır, o kadar.

Önce alfabe 1928

Sonra Üniversite 1933

Sonra dil inkılâbı.

24 Haziran 1973 (Evde alınmış bir not)

AVRUPA, SUBAŞLARINI TUTUYOR

Osmanlı İmparatorluğu'nun en kuvvetli tarafı İslâmiyet'ti.

Avrupa 18. yüzyıldan itibaren saldırıya geçti bize, ve inkılâplarla (Batıcılığımız) resmî hale getirildi. Ama kökü asırlardan gelen bir inanç yine de kuvvetini korumaktadır.

Yalnız Avrupa Türkiye'deki her hareketi kanalize etmek için subaşlarını tutuyor.

(1948 Hikmet Bayur + Fevzi Çakmak + Kenan Öner ~ Millet partisi — Bölükbaşı).

Süleymancılığm başı olan Süleyman Tunahan'ın (subay ve Silistreli. 1950'de ölüyor), Rus casusu olduğu söyleniyor.

Üç aylık kursla din adamı yetiştirmek istiyorlar. Fakat imam hatip mekteplerinden gâvur çıkar diyorlar. Böylece Müslüman hareketi ikiye bölüyorlar.

Nurcular ikiye ayrılmış:

1- İstanbul (Avukat Bekir Berk, Demirel'in adamı).

2- İsparta (Hüsrev Altınbaşak), (Said-i Nursi'den sonra hareketin lideri).

Nurcular eski harflerin öğrenilmesini şart koşuyor. Nur risalesi okumak suç.

ABD'nin 51. veya SSCB'nin 16. eyâleti olarak da millî gelir seviyemizi arttırabiliriz.

Lenin, Stalin, Mao, Tito'nun bizimkilerden daha otantik olduğu muhakkak. Bugün Yugoslavya'da üç ayrı alfabe aynı dil için kullanılıyor.

Hırvat - Latin

Slav - Kiril

Ve bir başka alfabe daha. Bunların hiçbiri memleketlerinde alfabe değiştirmek ihtiyacı duymadılar. Eğer medeniyet, millî gelir alfabeyle artsaydı Ruslar, Çinliler alfabe değiştirirdi. Kendi alfabesini değiştiren hiçbir millet yok, olmayacak da. Öyleysi bu çılgınlığın sebebi ne? 1924'de Sovyet Şurası Rusya'dalu Türkler'in her biri için Latin harflerinden mülhem bir alfabe düşünürken, 28'de bizim harf devrimi olunca, Kiril alfabe sinden mülhem harfler koyuyor yeniden. Eski harfler bizi nelere bağlıyor?

Kur'an'a bağlılık, İran kültürüne bağlılık, Batı Türk lehçesindeki lehçe farkları, Maziye bağlılık.

1925'de okuma yazma yüzde 25'ıniş, Unesco'nun rakamlarına göre bugün de yüzde 25.

Eski harflere dönmede millî geliri arttırmada kısa süreli bir faydası olmaz, fakat Orta-doğu'daki liderlik fonksiyonumuzu yeniden kazandırabilir.

Yeni Asya yazarlarından Hekimoğlu İsmail'in Minyeli Abdullah'ı 60-70.000 satıyor.

Millî gelirin arttırılmasıyla alfabe arasında ne ilgi var? 30.000 hattat varmış. Rustow (Amerikalı iktisatçı) İngiltere'de sanayileşme neden Osmanlı İmparatorluğu'ndan çok gelişmiş? diye araştırıyor. Ingilterede tekniğin merkezden muhite doğru gitmesi gibi, lokal kalmamış, bütün alanlara yayılmış. (İsrail uçakla Avrupa'ya çiçek yolluyor. ABD'den 500 milyondan fazla dolar yardımı gidiyor. Ayrıca yetişmiş adam geliyor).

Meseleleri bir tek misalle anlayamayacağımız gibi, ne sonuç vereceği bilinmeyen bir prensibin tatbik edilmesini istemekle de olmaz.

(Türkiye otarşik hayat yaşamıyor. Turistler, işçi dövizleri, devalüasyonlar). (Üzümün maliyeti 390 krş. İzmir'de, 16 TL. satış fiatı).

Euro-dolar: Avrupa'nın Amerika yatırımı.

23 Şubat 1975 (Evde alınmış bir not)

İLİMDE -İST OLMAZ

Sosyoloji Saint-Simon'a kadar Aristo'nun çizdiği yolda ilerler.

Aristo kalıplaştırıyor.

Tabiat ilimlerinde öyle olmuyor. Onlarda terakki var.

Tenkitin doğrusu: intikad.

M. Ali Aynî: Intikat ve Intikadî Mülahazalar, İntikad: noktalamak.

İslâm müellifi tefsir yapmıyor.

Sadık Rıfat-Metternich'den etkilenmiştir. Tanzimat'ın ilâncısı olan Reşit Paşa'ya yazdığı mektuplarla, onu etkiler.

Sadık Rıfat ve Cevdet Paşa, Batı dili bilmezlerdi.

Bu geçmişte mümkündü. Şimdi değil. O devirde bütün dil bilmeyenler haklı idi. Cevdet Paşa'nın kafası Batı misyonerleri tarafından yıkanmamıştır.

Engelhardt, Türk düşmanıdır. Fransa elçisidir. Yirmi yıl kalmıştır. İyi bilir, Devlet-i Aliyye'yi. II. Mahmud'un deli olduğunu, Galatasaray'ın kuruluşunu anlatır.

Metternich'in mektuplarını yazdığı bir kont var. Fakat Engelhardt bu kontun ismini yanlış zikretmektedir.

Metternich'in arşivdeki dosyasında Engelhardt'ın zikrettiği mektup yok. Engelhardt'ın bu vesikayı nereden bulduğu belli değil.

İlimde -ist olmaz. Nasıl Toriçellist olunamazsa, Marksist de olunamaz.

2. Bölüm

KONFERANSLAR

Tarihsiz

İDEALİZM VE MATERYALİZM

Eğitim Enstitüsü Konferansı

İhtilâl öncesi Fransız düşünürleri yalnız Fransız halkı için değil, bütün insanlık namına harekete geçtiklerini söylüyorlardı.

I Descarteş insanlık tarihindeki ilk büyük ihtilâlin temsilcisi: Akıl önünde eşitlik.

Materyalizm, 18. yüzyıl Avrupası'nın müşterek kavga silâhıdır. İnsan haysiyeti kiliseye karşı olan savaşını materyalizmle verir. Kavga hür düşüncenin zaferi ile sonuçlanır.

1789, temelleri çoktan çatırdayan kilisenin ölüm çanıdır.

Voltaire'i, Rousseau'yu İdeologlar takip eder: onlar da materyalisttir: d'Holbach, Vicq dAzyr, Cabanis.

I. Napoleon Fransa'nın kaderine hâkim olduktan sonra yıkılan kilisenin yeniden canlanmasını arzu eder ve ideologları küçümser, onlar bulutlarda dolaşan birer mefhum avcısıdırlar.

Başlangıçta psikoloji mânâsına geldiği halde, sonradan belli bir rejimin girdi-çıktısmı örten insanlar mânâsına gelir.

Napoleon'un diriltiği ruhçu felsefe 20. yüzyıla kadar hükümrandır. Lise felsefe kitapları, üniversite felsefe tahsili 1802'den 1950'ye kadar spiritüalisttir. 3. cumhuriyet laikliği getirdikten sonra da devam eder. İnsanı

toprakta sürünen bir hayvan olmaktan kurtaran tek doktrin spiritüalizmdir, üniversiteye göre.

Burjuvazinin bağrından geniş bir emekçi kalabalığı doğar.

1815'ten sonra sayıları ve emelleri sonsuz olan sosyal bir sınıf belirmeye başlar. Sosyalizm de başlangıçta ruhçu ve insancı olarak doğar. Tanrı serdir diyen Proudhon bile kilisenin kirlettiği yalancı ve yalan bir mabedden bahseder. Adalet insan haysiyetine karşı duyulan büyük saygıdır, ihtilâl tarihli adaletin gerçekleşmesinden ibarettir, adaletin, yani Tan rı'nın.

Materyalizm uzun zaman üniversitenin ve sosyalizmin dışında gelişir. Burjuvazi tabiat ilimlerine dayanarak eski inançların kökünü kazımak istemiştir. 18. yüzyıl materyalizmi; 19. yüzyıldan çok farklıdır.

Tarihî maddecilik, diyalektik maddecilik 19. yüzyılda doğar.

Coğrafyanın insan kaderi üzerindeki tesirini Montesqub eu'den dört asır önce İbn Haldun gösterir. Bu görüşün se-n temsilcisi Buckle'dır. İnsan coğrafyanm=istihsal vasıtalarının, yani insanların bir değer yaratmak için bir araya gelerek yaptıkları çalışmanın bir eseridir.

Tarih insanla coğrafyanın mücadelesinden ibarettir. Tarihin aktörü insan zekâsıdır. Tarih insanla madde dünyasının çatışmasından ibarettir. Bu itibarla Marksizm'in tarihî maddeciliğinde maddecilik sadece tabiatı izah eder. 18. yüzyılın mekanik materyalizmi ile alâkası yoktur. İktisadî müesseseler akış halindedirler. İstihsal tarzları boyuna şekil değiştirir. Bû oluşun mekanik kuvveti insan zekâsıdır.

Fransa'da 3. cumhuriyet laiktir. Ve Gambetta Fransa ve insanlığın tek düşmanı vardır: Klerikalizm, der. Fakat papazları Doğu'ya, bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'na yollamaya çekinmez. Onu oportünizmle suçlayanlara da "Antiklerikalizm (Kilise aleyhtarlığı) bir ihraç malı değildir" der. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki intelijansyayı tarihinden koparmak için Batı imparatorluğa misyonerleri, gazeteleri, diplomasisiyle girer. Batı'da yükselen bir sınıfın mazinin irticama karşı bir silah olarak kullandığı materyalizm, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde korkunç bir düşmandır.

Baha Tevfik'in materyalizmi insanı cemiyetten koparan, Batı'da çoktan gömülmüş bir mekanik materyalizmdir. Ona göre mazi ile bütün göbek bağımızı koparmalıyız. Osmanlı tarihi bir idamlar, bir cinayetler tarihidir.

Türk intelijansyası, Baha Tevfik, Abdullah Cevdet böyle bir materyalizmin etkisi altında kalır ve islâmiyet'e karşı pervasızca savaş açarlar. Abdullah Cevdet papaz Meslier'nin (d'Holbach) "Sağduyu" adlı eserini çevirir, yani 18. yüzyıl mekanik materyalistlerinin şakirdidir. Sığ olduğu için yeni yetişen nesillerde tahripkâr bir rol oynar.

Baha Tevfik, Louis Büchner'in Madde ve Kuvvet'ini çevirmişti. Her iki kitap insanı insanlığından uzaklaştırıyor ve bir yere bağlamıyordu. Heyecan kaynaklarını kurutuyor ve yerine hiçbir şey koymuyordu. Bizde materyalizm sadece bir imha vasıtası olarak belirir. Türk maddeciliğinin belli başlı temsilcilerinden Beşir Fuat, intihar eder.

Bir milleti yoketmenin en kestirme yolu inançlarını yoketmektir. Türk aydını Batı'dan gelen bu muzır, üsaresiz düşünce sistemini hiçbir tenkit süzgecine tabî tutmadan benimsemek bedbahtlığını göstermiştir.

Ruhçulukla maddecilik âdeta tezle antitezdir ve birbirlerini tamamlarlar. Düşüncenin gökkuşağını bütün renkleriyle tanımak lâzım. Hür düşünmek, önce bütün düşünceleri tanımak lâzım. Descartes gibi doğruluğundan yüzde yüz emin olmadığınız hiçbir şeyi kabul etmeyecek, bütün bilgilerinizi akıl mahkemesinden geçireceksiniz.

17 Mayıs 1975

KÜLTÜRÜMÜZDE YABANCILAŞMA

Aydınlar Ocağı Konferansı

Aydınlar Ocağı'nda konuşmak hem güzel, hem güç.

Kültürümüzün tahribi 18. asrın sonlarında başlar ve zamanımıza kadar devam eder. Konu muhtelif açılardan incelenebilir. Hüviyetini kaybeden, irfanıyla alâkasını kaybeden aydına müstagrip, Batı'nın yeniçerisi diyorum.

Batı tarihimizi tahrif ve tahrip ameliyesini verdi aydınlarımıza. Biz de müstagribiz.

Kültür de, Batı'nın hiç lüzumu olmadan alman bir kelimesidir. Başkalarının rüyasını yaşayan insanlarız. Donkişol gerçekten kaçar, ama kendi ülkesinin rüyasını yaşar.

Weltanschaung: Almanlar tarafından imâl edilen bu kelimenin Fransızca karşılığı "Conception du Monde" (Dünya görüşü).

a) Bir medeniyet camiasının

b) Bir ülkenin

c) Bir sınıfın hayat tecrübesini ifade eden duygular, düşünceler ve inançlar bütünüdür. Felsefeden farkı, felsefe ferdindir, dünya görüşü kitlenin; ideoloji ise siyasî bilgi, siyasî düşünce. Bir sınıf yalanıdır, bir medeniyetin müdafaasıdır, bir yarım hakikattir.

18. asırda felsefe ve metafizik kelimeleri kirlenmiştir.

Yükselen burjuvazi Destutt de Tracy'nin ideolojisini benimser.

Fakat kelime zamanla bir sınıfın dünya görüşünü sistemleştirir.

Düşmanımın düşüncesidir. Marksizm bir ideolojidir, milliyetçilik bir ideoloji değildir.

İdeoloji Napoleon'dan sonra realiteyle münasebeti bulunmayan bir mânâ kazanmıştır. Bu damga ideolojiyi takip etmiştir.

Dünya görüşü daha kucaklayıcıdır. Maşerî şuur.

Avrupa'nın dünya görüşleri üç başlık etrafında toplanır:

1- Hıristiyanî dünya görüşü. Kilisenin eseridir. Derebeylik içtimaî nizamının müdafaası için kurulmuştur. İnsanları ve değerleri katı bir hiyerarşi içinde düşünür. Allah-Papa-Papazlar. İçtimaî bir nizamı değişmeyecek şekilde göstermek, derebeyleri ile toprak kölelerinin menfaatlerini uzlaştırmak ister. Kilise geniş kalabalıklara tahakküm eder. Papazlar müessiriyetini 16. asırda kaybeder. Avrupa'da yeni bir dünya görüşü çıkar sahneye.

2- Burjuvazi. İlk temsilcileri Bacon, Montaigne. Hürriyet toprak kölelerinin tek Tanrısı'dır. Bir isyan ideolojisi. Hürriyet, akıl ve ferdiyettir temelleri. Kilisede akıl yoktur, nas vardır.

Burjuvazi şatoyu devirmek için önce kiliseden geçer. Ortaçağ'da kilise toplumun bir bütün olduğunu ve cemiyet nizamının ezelî ve ebedî olduğunu ileri sürer. Kalabalığa karşı burjuvazi, ferdi çıkarır ön plâna. Böylece burjuvazi de dünya görüşünü kurarken, üniversel değerlere önem verir. Umumîde kalır, yani müphemde. Bu dünya görüşü bütün Avrupa tarafından benimsenir, fakat bu dünya görüşünde çatlaklar başlar. Çünkü Batı cemiyetleri sınıflı cemiyetlerdir. Kilise, tahtla mihrab, tarihin akışını durdurmaya gayret etmişlerdir.

18. asırda filozoflar sınıfsız bir cemiyetin ve bütün insanlığın namına konuştuklarını ileri sürer.

Avrupa için insanlık Avrupa hudutları içinde biter, hattâ kendi sınıfı içinde biter. İnsan maddenin, tabiatın bir parçasıdır.

Filozoflar üçüncü sınıfın kucağında dördüncü sınıfı görür.

Büyük endüstri kurulur. Sırtında kamçı izleri olan insan, fabrikanın çivilerinden biri olmuştur. Liberalizm 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar genişlemiş, tezatları halletmek için esnekleşmiştir, fakat yeni bir dünya görüşünün ortaya çıkmasına engel olamamıştır.

3- Sosyalizm. Demek Avrupa'nın tezadlarını halletmek için başvurduğu üç çare vardır. Hıristiyanlık geniş tabakaların şuurlanmaması için bir afyondur. Bunun karşısında tamamen müstakil olan Islâmî dünya görüşü var. Bizim Hıristiyanlık'tan alacak hiçbir şeyimiz yoktur. Islâmî dünya görüşü sınıfsız bir cemiyetin dünya görüşüdür. Adalettir, eşitliktir. İman, derisi ve rengi ne olursa olsun bütün inananları eşit sayar.

Üç kavmin asırlar içinde ve müştereken yoğurdukları bir düşünceler manzumesidir. Türkler, İslâmiyet'in tefsiri, tamimi, izahıdır. Asırlar boyunca kurulmuştur. Hıristiyan insanını da himayesine almıştır. Her düşünceye saygı gösterir. İnsana ahsen-i takvim olduğu için, bir nüsha-yı sugra olarak bakar.

Hıristiyanlık misyonerler yollamaya bile cesaret edememiştir Türk'ün arasına.

Batı'da elere (rahip) her şeydir. Avrupa için meşkûr bir rolleri olmuştur. Bir devrin idrâki ve şuuruydular. Ama vazifelerine ihanet edince, karşılarında yeni bir zümre buldular: filozoflar.

Burjuvazi dünyayı sömürge haline getirirken, derebeylerinin hayvani düşmanlığını daha düzenli, ama daha geniş bir kıyıcılık haline getirmiştir.

İslâm için istismar yoktur, içtimaî sınıflar yoktur. Servet insana üstünlük sağlayan bir hususiyet değildir, hiçbir imtiyaz sağlamaz. Şeref bilgiden, faziletten gelir, ırsî değildir. Bu dünya görüşünün çağdaşı olan Hıristiyanî dünya görüşü ile bir ilgisi yoktur.

Ulemâ ile halk bir bütündür. Ulemâ halkın vicdanı, şuurudur. Osmanlı bir nomokrasi (kuralların hüküm sürdüğü düzen)dir. Nomos: şeriattır. Padişah ve şeyhülislâm ezelî kanunların bekçisi ve icra vasıtası olmaktan ibarettir. Ulemâ ayrı bir sınıf değil, halkın kendisidir.

89'a kadar bu böyle devam eder. Fransız ihtilâli eski içtimaî sınıfları tasfiye eder, yeni sınıflar çıkar. 89'dan itibaren kapitalizmin kuruluşu, Batı'daki büyük teknik gelişme karşısında Osmanlı ne yapabilir?

Osmanlı ile Avrupa birbirinden ayrılan iki seyyaredir. Habis, haris, hasis, Makyavelik bir toplumu anlamasına imkân yoktu Osmanlı'nın. Gerçek bir insan medeniyeti idi kendisi, karşısında bir tilki uygarlığı vardı. Osmanlı Avrupa'yı anlamamış, anlayamamıştır.

Yeniçeriliğin ilgasından sonra ulemâ yalnız kalır, yeni suallere verecek cevabı yoktur. 1821 Tercüme Odası, 1831 Tıbbiye, Elçilikler, Misyoner Mektepleri ile ulemânın karşısına yepyeni bir zümre çıkar: intelijansya. Bizde müstağriplerin ilk örnekleri Yeni Osmanlılar. M. Fazıl Paşa, Ali Paşa düşman olmasa onları beslemeyecekti. Batı tefekkürü ile doğrudan temas imkânı yoktu. Gayet ibtidaî idi Fransızcaları. Bir dünya görüşü, bir devrin, milyonlarca insanın eseridir. Bir hamlede kendini vermez. Fakat Avrupa'nın fetihleri karşısında bu genç çocukların gözleri kamaştı. Mehlika Sultan'a âşık 7 genç Osmanlı. Ülkelerine bir avuç konfetiyle döndüler, Batı'nın kelimelerine âşıktılar. Hürriyeti temsil eden tek devlet Osmanlılar'dır, Avrupa haçlı seferleriyle hürriyeti İslâm'dan öğrendi, Avrupa'yı terbiye eden Asya'dır. Hind sonrası İslâm, ikinci büyük Rönesans Romantizm. Hind'den gelir. Carbonariler'in rüyasını yaşadılar Genç Osmanlılar Devlet-i Aliyye'de. Ne istediklerini bilmezler. Medeniyetlerin birbirini tanıması uzun zamana muhtaçtır. Her dünya görüşü muhtelif felsefelerde zuhur eder. Kant, Spinoza, Marx, Descartes aynı dünya görüşünün çeşitli tezahürleridir.

Vaktiyle ülkeler fetheden bir kavmin çocuklarıydılar, tecessüsleri de cihanşümuldu.

Parça parça ve yalan bir Avrupa. Yalan ve yalancı. Tercüme Odası bütün Tanzimatçıları besler. Tıbbiye de materyalizmin kaynaklarından biridir. Ulemâ sahnenin gerisine çekilir. Batı bizimkinden çok farklı bir cemiyet kurmuştur. Müselsel taarruzlar sonunda mukavemet kaleleri yıkılır. Cevdet Paşa, A. Mithat dâvayı sonuna kadar müdafaa eder. Ama intelijansya tarihten ve halktan kopar, Fransız ve İngiliz burjuvazisinin içimize soktuğu tahta attır, Truva'nın atıdır.

Batı'nın meyvelerini kendi ağacımıza asarsak, efendisinin ilaçlarını yutan uşak gibi oluruz. Yeni Osmanlılar'dan genç sosyalistlere kadar bütün intelijansyamız hamakatin içindedir.

Batı'yı tanımadan taklit etmişiz. Batı'nın büyü formüllerini satıhdan taklit etmişiz. Çare, Batı'yı bütün olarak tanımak.

Batı'nın içtimaî ve iktisadî tarihini bütünü ile bilmek, her içtimaî nazariyenin zehirli ve hayırlı taraflarını bütünün içine yerleştirerek anlayabiliriz. Batı'nın bütün dünya görüşlerini bilmek. Batı'yı bütünüyle, yalanı ile, hakikatıyla tanımak.

Katiyen kabuğumuza çekilmek değil. O, bizi atalete uğratır.

Batı'yı tanımak mecburiyetindeyiz. Batı ve Doğu insan beyninin iki yarım küresidir diyen Doğu'dur. Batı bunu demez. Doğu'yla Batı'nın kolkola ebediyeti fethetmesini isterim. Ama Batı sömürgecidir, bütün dünya kendisini sömürten bir hammaddedir. Hikmet Müslüman'ın malıdır. İzm'ler masum değildir, onların arkasında sırıtan bir Janus vardır. Bir yüzü medeniyet, öbürü vahşettir. Avrupa kültürünü yarım tanıyan bir kültür.

Bu kültür karşısında kendimizi isbat ve idrâk etmek mecburiyetindeyiz. Kendi tarihimizin şuuruna varsak, kendimizi tanısak, insana dayanan büyük medeniyetimizi bilsek, hatırlasak, bu nizâmı istikbâlde de kurmaya muktedir olacağımızı anlarız. Dilimize, edebiyatımıza söver, bayağı bir kavim olduğumuzu söylersek Avrupa'ya, kendi şerefimizi lekelersek, Avrupa insanı zaten Müslüman ve Türk olduğumuz için bizi affetmemektedir.

Avrupa insanı büyük değildir. Tekniğin tek hedefi insan saadetidir. Bunu da biz gerçekleştirirsek. Bu idrâkte birleşir, kinden uzaklaşırsak, hatâları unutur, Avrupa'ya, gerçek düşmana karşı nefis müdafaasına girişmiş oluruz.

Düşman bir dünya içindeyiz. Bu düşman dünyaya karşı, her türlü yobazlığa, husumete paydos. Ecdadımızın fethini irfanla tamamlayalım. Avrupa insanı bizden büyük değildir; dün de değildi, yarın da olmayacaktır. Bediî Şehsuvaroğlu diplomalı aydın. Aydın, çevresiyle mutlu, çevresiyle mutsuz olan insandır. Mesuliyet duygusunu taşır. Üniversite teknolojik ihtiyaca

cevap veriyor. Avrupa'nın barbar kelimesi kendisine mahsustur. Benden gayrisi (acem). Avrupa İslâm'da bir Arap, bir Acem var sanıyor. Avrupa'nın mefhumları da sabit değildir.

İdeal, insanın saadetidir. Hürriyet ve sosyal adaleti Arupa gerçekleştirememiştir. Batı teknolojiye, günlük huzura yöneliktir. İslâm hürriyet ve sosyal adalete.

Kendimizi tanımak, saygı duymak, gelecek nesillere kendi değerlerimizi aktarmak zorundayız. 1849 Galatasaray yangınında materyalist eserler gitti. Bugün elimizde kalan bir şey yok o eski kütüphaneden.

Tanzimat'ı Garplılaşmak şeklinde anladık, çağdaşlaşmak değil. 1867'de Amerika Japon limanlarını bombardıman ediyor.

Biz Avrupa'nın menfaatleri yolundayız. Coğrafyamız felâketimiz oluyor. Memleket realitesini tanımadan, Garp medeniyetinin içine düşmüş olmamız. Borçlanmalar iktisaden bizi onlara muhtaç etmiş. Avrupa'nın teknolojisinden kendi maneviyatımızı korumalıyız. Çok diplomalı vardır, az münevver vardır. Hakiki anlamda münevverden yoksunuz.

Entelektüel: hiçbir siyasî partiye angaje değildir. İlerici olacak (sol) vicdanın sesini dinleyecek. Batı'da sağ müesses nizamın müdafiidir. Aydın solcu olmak mecburiyetindedir Batı'da. Marksistler için entelektüel belli bir sınıfın emrindedir, menfur bir kavramdır. Plekhanov'un Cleopatrası. Gramsci için aydın işletmenin şuurudur. Bizde ulum denince, ulum-u diniye anlaşılıyor. Dünyevi ilimler maariftir.

FAHRİ KORUTÜRK: Tanzimat'tan sonra kendi benliğimize olan güveni kaybettik. Ecnebilerle müzakere yaptığımız zaman boynumuz bükük duruyoruz. Biz Orta-şark'ın kilit taşıyız. Coğrafyamız, jeopolitik durumumuz ortada. Tarihe bakalım. Haçlılar'ı Türkler dağıttı. İslâmiyet ilme, ahlâka, çalışmaya, adalete dayanır. Hangi din dayanır başka? Mevlâna "Ne güzel âlimdir âmirin önünde eğilmez, ne güzel âmirdir âlimin önünde eğilir" der. Tarihimizi bütünüyle anlamak ve her sahada en üstün vasıflı insanlar olduğumuzu anlatmak zorundayız.

CEMİL MERİÇ: Bizde Tanzimat intelijansyası yüksek devlet memurudur.

6 Kasım 1975

AYDIN (ENTELEKTÜEL) ÜZERİNE

Kubbealtı Konferansı

Tanzimat'la yeni bir sınıf çıkar tarih sahnemize: İntelijansya.

Intelijansyanın Batı'daki macerasını Benda yazmıştı.

Batı'da rahip: ezelî değerlerin müdafii olan, bir nevî kutup yıldızı (clerc).

Sonra clerc aydın olmuştur. 1914 savaşı clerc'in eseri idi.

Sulhun meyvalarını sunan bir mürşit değil, husumet dağıtıcısı olmuştur.

Vaktiyle clerc ve halk vardı. Halk insiyaklarının esiri idi.

Rahip ruhanî zevklerin kutsiyetini sevdiren, manevî değerleri sevdiren insandı.

19. asırda kavmiyet fikri. Ortaçağ'da aynı emellere kendini veren bir Avrupa varken, sonradan parçalanmıştı. Kavmiyet fikri yerini sınıf kavgasına bırakmıştı. Her milletin iki düşman cephe olmasında clerc'lerin rolü vardı, laik kalabalığın kinlerini rahip de benimsemişti. Bu itibarla ihanet etmişti vazifesine.

Clericos: varis, İsa'nın varisleri.

Tek okur yazar: rahipler. Senyörler sınıfının ideologu. Rahip, Ortaçağ'da Avrupa'da dünyayı bölüşen iki düşman sınıftan birinin menfaatlerini koruyordu, İslâmiyet'e karşı geniş halk yığınlarını kışkırtıyordu. 1914'de Almanya'yı Fransa'ya kırdıran rahipler, daha o zamandan cihanşümul kardeşliğin temsilcisi değildi.

III. sınıf, burjuvazi, ondördüncü asırdan itibaren şahsiyetinin şuuruna varır. Ticaret gemileri inşâsı için mühendise, natematikçiye ihtiyacı vardır. Yalnız henüz ideoloji imâl etmemektedir. Rahiplerin ideolojisini benimser. 18.

asırda burjuvazi kendi temsilcilerini tarih sahnesine çıkarır: Filozoflar. Filozoflar kiliseyi temellerinden çatırdatmak, şatoyu devirebilmek için naslarla mücadele etmek zorundadırlar.

Akıl bütün nasları eriten bir kezzaptır.

Henüz entelektüel ve intelijansya kelimeleri yoktu, zamanımızdaki hüviyetini almamıştı.

Akıl bütün müesseseleri suale çekecek, zadegânın tahtına burjuvaziyi oturtacaktır.

1789'dan sonra burjuvazinin felsefede kazandığı zafer, siyasî sahada da kazanılır. Filozoflar yerlerini hocalara, yazarlara bırakır.

Dreyfüs dâvâsı ile entelektüel yeni bir mânâ kazanır. Kelime 1896'da Aurore'de çıkan yazıyla bir zümreyi ifade eder: Bütün cemiyet hâdiseleri karşısında uyanık bir vicdan. Entelektüelin ayırıcı vasfı: tenkit ve hiçbir siyasî hizbin adamı olmayışıdır.

Artık aristokrasinin de, burjuvazinin de menfaatlarını savunmaz. Her haksızlığa karşı uyanık bir şuurdur.

Benda entelektüele, elini sitenin meselelerine bulaştırdığı için kızar. Dreyfüs davası millî menfaatlerle insanî menfaatlerin çatışmasıdır. Entelektüel daima gergin bir şuurdur. İtirazdır, isyandır.

Önce aristokrasinin, sonra burjuvazinin emrinde olan aydınlar, sonra IV. sınıfın emrine girdiler. Bu itibarla hiçbir zaman desinteresse (çıkarlar üstünde) olamadılar ve siteden çok, ezilen sınıfların menfaatlerini düşündüler. Batı'da entelektüel, müesses nizama karşı çok titiz, bazı ideolojilerin emrinde, uzak ve hayalî bir nizamın cazibesine kaptırmıştır kendini. "Bildiriler" imzalar, tanımadığı insanları kendi insanından daha çok düşünür. Üstüne vazife olmayan işlere karışır, mimardır, doktordur, avukattır, fakat kendi konusunun dışına çıkan bir sürü mesele ile meşguldür.

Bu aydın belli kanallardan beslenir, saftır. Vehimlerin, kalıpların esiridir.

Tabiî ki Batı'nın ansiklopedileri aydını bu şekilde tarif etmez: Hükümlerini ihsaslara değil, akla göre veren insanlardır". (İESS) "Kalabalığa yol gösterirler'. "Aydın konuşur ve yazarken kucağında yaşadığı insanlara nazaran "insan", "toplum", "tabiat", "kozmos" hakkında daha mücerret semboller ve referanslar kullanan insanların bütünüdür" (Shils). Sanayii toplumunun aydından beklediği: yaratıcılık-yayıcılık'tır.

Teferruatla, geçici ile uğraşmayan insan.

Intelijansya 19. asrın sonlarında doğar. İntelligence'ın (zekâ kelimesinin) Rusya'da aldığı şekil. Cemiyetine düşman, Batı'ya hayran Rus küçük burjuvalarıdır, üniversite tahsili yapmışlardır. Köklerinden kopmuşlardır. Bir ütopya peşindedirler.

Herzen-Bakunin-Nihilistler. Sonra kelime tekrar Batı'ya gider ve kamuslara yerleşir. Oxford sözlüğünde;

Önce: Rusya'da hür düşünen insanlar topluluğu.

Sonra: efkâr-ı umumiyeyi yönetenler olur. Ama Webster'de bir parça istihza kazanır.

Intelijansya Batı tarihinde zaman zaman bir terâkki âmili olmuş, fakat çok pahalıya ödetmiştir kendini. Aşıkları boyuna değişen hafif meşrep Kleopatra'ya benzetilir.

Bizim Batı hayranı aydınlarımız da, bu intelijansyanın aks-i sedası olmuşlardır. Bu ideolojileri benimseyen aydınlarımızın neden irfanlarının tebdil-i tabiiyet ettiğini bir dahaki konuşmamızda göreceğiz.

Bütün bu meselelere temas ederken, Doğu ile Batı arasındaki büyük farkı dikkate almak lâzım.

Bizim için din bir kurtuluştur, hayatın kendisidir, medeniyettir.

Batı'da din insanları birbirinden ayırır, bir zincirdir.

Dinsizlik Avrupa'yı kurtarmış, bizi öldürmüştür.

Batı intelijansyasının din karşısındaki tutumu kendi idrâkini zincirleyen Hıristiyanlığa karşıdır.

Aydın içtimaî bir sınıf değildir, sınıflı bir cemiyette bir sınıfın emrindedir. Bu Batı'da böyledir.

Gramsci'e göre, bir toplumda bir istihsal sistemi kurulur, sınaî-ticarî teşebbüs olur. Bu teşebbüs teknisyenini ve entelektüelini yaratır.

Aydın diploma ile ölçülmez. Meslek icrası ile de ölçülmez.

Gramsci belli bir içtimaî sınıfa şuur kazandıran, tecanüs getiren insandır.

Aydın kalabalığın ihsaslarına kendini terketmemeli, günlük zaafların değil, adalet ve hakikatin emrinde olmalıdır.

Batı aydını için yalnız Batı vardır. Benda'nın temennisi Batı'da değil, Osmanlı ülkesinde gerçekleşmiştir Tanzimat'a kadar. Ulemâ, şeriatın, yani ezelî ve ebedî hakikatların emrindedir. Rahip ise her zaman hâkim sınıfın temsilcisidir.

İslâmiyet'le Hıristiyanlık arasında hiçbir münasebet olmadığı gibi, ulemâ ile rahipler arasında da hiçbir münasebet yoktur.

Dosto da Hıristiyan kilisesinin bir müdafiidir.

7 Aralık 1975

MARKSİZM VE İSLAMİYET

MTTB Konferansı

Tarihte farklı istikametler takip eden, gayeleri başka medeniyetler var. Kavimler ve medeniyetler bir rolü îfâ için tarih sahnesine çıkar, bu rolü oynar ve çekilirler. İbn Haldun, Toynbee, Danilevski bu kanâattadırlar. Yani medeniyet bugünkü yırtıcı-kapitalist Avrupa medeniyetinden ibaret değildir ve bu görüş düşmanlarımız tarafından aşılanmıştır.

Avrupa medeniyeti tarih sahnesine çıktığı sırada Osmanlı bütün ihtişamıyla yaşıyordu. İslâm-Türk (Osmanlı) medeniyeti 1000 yıllık mazisi olan, bütün medeniyetler içinde en insanîsi, en birleştiricisidir. İslâmın kılıcı olan bir kavimdir. Bütün devirlere ve ülkelere hitap eden bir dindir İslâm. Parçalayıcı değil, birleştiricidir. Osmanlı için savaş bile ilâ-yı kelimetullah için yapılır.

Osmanlı İmparatorluğu yoktur, Devlet-i Aliyye vardır.

Türk-İslâm medeniyeti bütüncüdür, hidayetten mahrum kavimleri bile himaye eder. Bu kadar civanmert bir medeniyetin Avrupa karşısında mağlup olması mukadderdi. İgnace de Loyola ve Machiavelli'nin çocuğudur Avrupa. Kapitalizm, Protestan ahlâkının çocuğudur Weber'e göre. İkinci bir ahlâk, Yahudi ahlâkıdır, tefeci ahlâkıdır.

1826 Devlet-i Aliyye'nin intihar tarihidir. Yeniçeri ile beraber ulemâ da yalnız kalmıştı. Dünya başkalaşmıştı. Ulemâ sükût etti ve halk tarihin dışına çıktı. Türk insanının sesini duyuran yeni bir sınıf çıktı: Müstagripler. Bunlar kendi ülkelerinden, mukaddeslerinden, mazilerinden kopmuşlardır. Bu bedbahtlar için Türk'e ve İslâm'a ait her değer bir suçtur. Bunlar Batı ile Doğu'nun mukayesesini hiçbir zaman yapmamışlardır. Avrupa'da üç dünya görüşü vardır:

1- Hıristiyanlık

2- Kapitalizm

3- Sosyalizm.

Bunları Avrupa insanlığa teklif eder. Kapitalizm iktidarda iken Devlet-i Aliyye İslâm'ın kılıcı idi. Devlet-i Aliyye'nin dünya görüşü İslâmiyet'ti. Gerçi 8. ve 9. asırlarda da Batı İslâm'a meydan okumuştur, ama bu Yunan düşüncesinin meydan okuyuşu idi. Yunan'dan mantığı aldık, batılları ve yalanları dehledik. Bizans karşısında, Hıristiyan Batı karşısında sadece gurur duyduk. Askerî-siyasî mağlubiyetler, sınıf-ı ulemânın sahneden çekilişi, bir avuç bürokrat çocuğu olan müstagriplerin doğması. Batı'nın dünya görüşleri parça parçadır. Hıristiyanlık imtiyazları devam ettirmeye yarayan bir bekçi idi. Burjuvazi, şatonun desteği olan kilise ile mücadele etti. Akılcıdır. Hıristiyanlık belli bir ölçüde cemiyetçi idi, burjuva dünya görüşü ferdiyetçidir, hürriyetçidir. Bütün dünyayı istismar etme hürriyeti. Bir taraftan işçi sınıfına, bir taraftan aristokrasiye karşı liberalizmi geliştirdi. Bir kavga silâhı idi, bir sınıf yalanıydı.

Türkiye insanı nasıl anlayabilirdi bunu? İntelijansya Batı'nın yalanlarını taşımaya başladı. Bütün mantık çerçevesinden sökülmüş bir halita halinde empoze etmeye çalıştı. Zaten Batı cemiyetinin bütününü ifadeden aciz olan liberalizmi de bir parçasıyla aldık... Batı hayranlığı. Pozitivist denen, manevî inançları kökünden söken ilimcilik. Aklın da, hürriyetin de karikatürünü aldık. Batı kafamızı bu düşünce enkazı ile yoğurdu ve insanımız eline verilen reçeteleri okumaya memurdur.

Felsefemiz yoktur ve olamazdı. Tek parti devri belli bir reçeteyi tek hakikat olarak sunmuştu. Batı ideolojilerinin büsbütün tatsızlaşmış sahte ve sahtekâr formülleriydi bunlar.

1960'tan sonra sedler yıkıldı, Avrupa'nın yeni batılları büyük bir kesafetle hücum etti. 1960'a kadar Türk intelijansyası Batı hakkında hiçbir fikre sahip değildir. Tek parti devrinde Türkiye'nin bütün irfanı Hachette'e gelen kitaplardan ibaretti.

Efendisinin ilaçlarını çalıp içen uşak rolünde idik. 60'tan sonra Batı düşüncesi taarruz etti. Hazırlığımız yoktu. Beynimiz küçülmüştü ve

düşünemiyorduk. Intelijansya Batı'nın yalanlarını tekrarlıyordu. Sosyalist düşünce bütünü ile geldi.

Hangi şartlar altında doğmuştu? Düşünmedik. Genç nesiller bu düşünce karşısında sarhoş oldu.

Tanzimat'tan beri Türkiye'de iki şey yasaktı:

1- İslâmiyet.

2- Sosyalizm.

Salib için bir dehşet kaynağı idi İslâmiyet. Avrupa İslâmiyet ile meşgul olmamıza izin vermiyordu. Avrupa eserini tamamlamak için yeni bir zehir ihraç ediyordu. Düşüncenin dışında tutulmuştu yeni nesiller. Yunan düşüncesine karşı çıkmıştık 8. asırda. Sosyalizm karşısında aynı tavrı gösteremedik. İlimdi, Batı düşüncesinin vardığı son duraktı.

Sosyalizm Türkiye için bir felâket oldu. Ama iyi tarafı da var.

Batı tarafının parça parça olduğunu öğrendik. Sosyalizm bize Batı düşüncesini tenkit etmek imkânını verdi. Bizi tenkide alıştırdı. Avrupa sömürgeciliğinin Asya'yı yiyerek büyüdüğünü öğretti.

Bir başka faydası da şu olmalı sosyalizmin: nasıl her ülkenin kendine göre hakikatları varsa, o halde sosyalizm de bazı ülkeler için doğrudur ve bazı taraflarıyla doğrudur.

Diyalektiği Marksizm'in kendisine de tevcih etmemiz gerekir. Biz böyle yapmadık. İlk temas birkaç nesli sarhoş etti.

Gençlerimiz Avrupa'ya müteveccih bir tenkidi Marksizm'de buldular. Ama bizi kendi tarihimize sevkettiği ölçüde Marksizm, hayırlı bir yol gösterici olabilirdi. Avrupa'nın 1800' le 1850 arasındaki hakikatini aydınlığa kavuşturur.

Gençlere İslâmiyet'i öğretmemiştik, ecdatlarına hakaret etmeyi öğretmiştik.

İntelijansya Türk-İslâm medeniyeti yoktur, Hun medeniyeti, Tatar medeniyeti vardır, ecdadımızdır diyor ve Osmanlı'yı tarihten kazımak istiyorlardı. İntelijansya Osmanlı'yı inkâr etmek için bazen İran'a, bazen Yunan'a, bazen Turan'a kaçtı.

Genç nesiller Tanzimat'tan beri karşılaştığı ihaneti görünce bir sığınak aradılar. İslâmiyet'i bilmiyorlardı, tarihlerinden utandırılmışlardı.

Türkiye Tanzimat'tan beri bir başkası olduğuna inandırılmak istenmiştir. Genç nesiller Avrupalı olamayacaklarını anladılar, insaniyet bayrağını taşıyan yeni bir ideoloji buldular: sosyalizm. O zamana kadar bir tek düşünce Türk insanına verilmemişti. Marksizm verildi. İnsanlık ismine sığındı.

Nesiller bu aldanışı kanlarıyla ödediler. Türk insanının beşer düşüncesinden alacağı dersler vardır.

Elbetteki Batı'yı tanımak zorundayız. Evvelâ düşman olarak, sonra kendi kendimizi tanımak için. Önce kendimizi, fakat kendimizi tanımak için de birlikte Batı'yı tanımalıyız. Batı'yı bütünüyle doğru kabul edemeyiz. Hakikatta hiçbir düşünce düşman değildir, her düşünce kanımıza karıştırılmak, millîleştirilmek şartıyla doğrudur.

İman mutlaktır, ilim parçadır.

İdrâk 60'tan sonra, yani Batı bütün dişleri-tırnaklarıyla karşımıza çıktığı zaman oldu. Nefis müdafaası idrâke, şuura ve ilme dayanır. Dünyanın en büyük medeniyetini kurmuş bir ülkenin çocuklarıyız. Karşımızda bir cihan-ı husumet vardır. Tanımamak suretiyle kurtulamayız Batı'dan: onun hakikatini idrâk zorundayız. Marksizm'in karşısına çıkmanın tek yolu var: Marksizm'i tetkik etmek. Çünkü biz istesek de, istemesek de Marksizm ülkeye gelmiştir. Ondan kurtulmanın çaresi, boğayı boynuzlarından yakalamak. Marksizm bir kısmı ile ilimdir, bir kısmıyla ideolojidir. Meselâ din afyondur sözü katolisizm için doğrudur. Belli bir tarih realitesi için doğrudur.

Marx'ın burjuvazi için söyledikleri, kapitalizmin tenkidi için söyledikleri doğrudur.

İçtimaî ilimler cihanşümul değildir.

Tarih tarafsız değildir.

Batı, tarihi, Batı insanının üstünlüğünü ispat etmek için yazar. Bütün sosyoloji bir mystification'dan ibarettir. Batı'dan gelen cemiyetle ilgili her görüş yalandır. Bütünü bilen hiçbir zaman aldanmaz. "İkra" (Okuyunuz). Marksizm'i bilirsek, ayıklarsak bizim için hiçbir zaman tehlikesi yoktur, ama Rusya'nın, Çin'in vermek istedikleri formüller içinde bir felâkettir.

Marksizm bir kilisedir, düşmanlarımızın dinidir, onların istediği şekilde Türkiye'ye gelmiştir.

Türk insanı Marx'ı ya ahmakça reddetmiştir, yahut bir ahirzaman peygamberi kabul etmiştir. Marx öldükten sonra tarih yürümüştür. Marx'ın metodolojisi, aslında İslâm'ın metodolojisidir. Hükümlerin zamanla değiştiğini İslâmiyel düsturlaştırmıştır. Marx Avrupa'nın hayâsızlığını yırttı, yüzümüze vurdu. Siz kendi gerçeğinizi kendiniz bulacaksınız, yeni baştan ele alarak değerlendireceksiniz beşerî hakikatları.

Elbette, iman, mutlaktır, ezelîdir.

Biz Marx'ın hangi hudutlar içinde doğru olduğunu gençlere anlatamadık. Bizim nesil kendi hakikatlarımızı anlatamadı yeni nesle. Türkiye'de düşünmenin kendisi yasaktı. Biz bu yasakların kuştüyü yastığında yatarken, düşman bizi sardı.

Bir İslâm'ın Marx'tan korkacak hiçbir tarafı yoktur. Gafletini telâfi etmenin yolu, onları bilmektir. Onlarla diyalog kurmaktır. Bugün sağ hadım edilmiştir, mevcut değildir, çünkü asırlarca konuşmamaya mecbur edilmiştir. Türkiye'de sağ-sol yoktur, dürüst olan ve olmayan insanlar vardır. Sağ-sol bizim tarihimiz içine yerleştirilemez, Batı'nın bizi parçalamakiçin içimize soktuğu bir başka yalandır. Şuurun tek şartı cehit göstermek, okumaktır.

Soru: Batı'ya tahsil için veya siyasî mücadele için giden gençler ne getirdiler?

Cevap: Millî intihardan sonra (1826) Mehmet Ali Mısır'a yerleşir. Önce Mısırlı gençler gider Fransa'ya. İlk defa olarak Batı'yı görerek tanıyan Ortadoğulu aydınlar Mısırlılar'dır.

Tahtavî, Batı'da Anayasalar olduğunu, İslâm ülkelerinde de bir Anayasa yapılması gerektiğini söyler. Gerçi İslâm'da adaletin mevcut olduğunu, ama bunu desteklemek gerektiğini yazar. (Kitabın Osmanlıcası var). Bir meşrutiyetçidir.

Tunuslu Hayreddin Paşa, Tunuslu Ahmet Paşa'ınn yanında yetişir. İlk defa İslâm ülkelerinde Anayasa'yı Tunus yapar.

Fakat vazgeçer. Hayreddin Paşa'nın bize öğreteceği çok şey var. Anayasa teşebbüsleri Mısır'da, Romanya'da da olmuştur.

Hayreddin Paşa konservatizmle liberalizmi kaynaştırmak ister.

Esas Mukaddime'dir, Avrupa devletleri hakkındaki kısım.

360 sayfa. 1878'de A. Süreyya Bey tarafından tercüme edilmiştir. Tanınmaması teessüfe şayandır. Bizden gidenler hazırlıksız olduklarından Mehmet Bey, Namık Kemal, Ziya Paşa, Efganî de bir başka Batı'ya giden. Körler ile fil hikâyesi.

Devr-i saadeti istisna edersek, Osmanlı şevket devri İslâmiyet'in.

Soru: Yeni kelimeler?

Cevap: Harflerimizi değiştirmemizi ilk defa teklif eden İslâm düşmanı Volney'dir. Münif Paşa'ınn hocasıdır.

Dil davası yoktur, intelijansyanın yabancılaşması, başkalaşması, düşmanlaşması vardır. Türkiye'de halk kendi kitaplarını, aydın Batı'nın kitaplarını okur. Halkın anlayayacağı bir dil konuşmaktan elbetteki utanacaklardı. Sonra Kur'an'daki kelimelere tahammül edemediler. Münevvere kelimelerde bile tahammül edemediler. Hakikatta dil davası yok, Türk insanının hafızasından iğdiş edilmesi var.

Türk aydınları hain mi idiler? Hayır. Hazırlıksızdılar.

Felâketin ikaz değeri vardır. Kavganın son merhalesindeyiz Ya hayat, ya ölüm. İç ve dış düşmanların meydan okuyuşuna cevap veremezseniz, Türk kavmi kaybolur.

İstikbâlin bütün sorumluluğu omuzunuzdadır.

16 Mart 1976

DÜNYA GÖRÜŞLERİ

Bir dost, "Sahneye birçok tenkitlerle çıkıyorsunuz. Bu bizim hareket imkânımızı durduruyor", dedi. Cevabım Voltaire'in cevabı oldu: "Katolikliği yıkarak, sizi kan içici bir canavardan kurtardığım yetmiyor mu?"

Bir mefhum anarşisi içindeyiz. Tefekkür kelime ile başlar ve biter. Dünya görüşü, deyimi ilk defa Dühring tarafından Almanya'da kullanılıyor. "Conception du monde", bizde de dünya görüşü olarak geçiyor.

Bu yeni kelimenin ifade ettiği bir mefhum var mı? Zamanla insanlar gibi kelimeler de ihtiyarlar. Fransızlar içinde dünya görüşü tâbirini Goldmann ve Lefebvre gibi Alman kültürü ile temas edenler kullanır. Felsefe ve ideoloji de bu mânâda kullanılır. Felsefe=Hikmet. Zamanla soysuzlaştı. 18. yüzyılda itibardan düştü. Yeni dünyanın mimarları ideolojiyi icat ettiler.

Mantık, psikoloji, sosyoloji mânâlarınaydı. Napoleon, ideologları sevmez. Her müstebit, düşünceden nefret eder.

İdeologlar Napoleon'un mutlak hâkimiyetine itaat etmediler, onun için küçümser onları. Üniversitede ideoloji istemedi, müspet ilimler. Böylece ideoloji yapanları kelime avcısı olarak vasıflandırdı. Bugün ideoloji bir sınıfın yarım hakikatlerini ifade eder. Milletler ideolojileriyle dövüşüyorlar. İlimle alâkası kesilmiştir. Felsefe fazla Ortaçağ, fazla Yunan'dı. İdeoloji ise yalandı. Bu itibarla dünya görüşü bizde de misafir edildi.

Felsefeden farkı, felsefe ferdîdir, aksiyona açılmaz, nazarîdir.

I lalbuki dünya görüşü bir ülkenin, bir medeniyet camiasının bütün fikridir. Felsefeden müphem ve seyyâl. Henüz genç ve bâkir. Batı irfanı onun için benimsiyor. Ferdî dünya görüşü olmaz, fertlerin felsefeleri, ideolojileri olur, fakat kendi dünya görüşleri olmaz. Dünya görüşü bir ülkenin, bir medeniyetin, pir sınıfındır, isimsizdir, içtimaîdir.

Batı insanının düşüncesine istikamet veren kaç dünya görüşü var?

1- Hıristiyanlık.

2- Liberalizm.

3- Sosyalizm.

Lefebvre için İslâm'ın, Hind'in, Çin'in dünya görüşü yoktur.

Yalnız Avrupa'nın dünya görüşleri vardır.

Avrupa kendi hayâline âşık bir Narsis.

İsa mutlak hakikatlerin temsilcisiydi. Constantin dinle devleti birleştirdi. Yunan felsefesi paganistti. Bütün yalancı Tanrıları'yla Hıristiyanlığın içine doldu. Ve Hıristiyan toprak kölelerinin esaretini ebedîleştirdi. Saf haliyle bir dünya görüşüydü. Kölelere kendilerinin de insan olduğunu öğretti.

Fakat zamanla halk tabakalarını köleliğe zincirleyen bir ideoloji yeni bir sınıf yalanı (toprak aristokrasisinin) oldu.

Derebeyleri sırtlarını kiliseye dayadıkları zamanda tiers etat gelişiyordu. Reform, Rönesans, Fransız ihtilâli. Şatoyu yıkmak için kiliseyi devirmek gerekiyordu. Kavga din sahasında başladı: libertin'ler (daha önce Montaigne, Bacon) 17. yüzyılda yaşadılar. Kayıd tanımazlar, hürriyet peşindedirler, ama kilise onlara küçümsenen bir mânâ kazandırdı. 18. yüzyılda filozoflar. Büyük Fransız Ansiklopedisi 30 yılda hazırlanır ve kilisenin bütün yalanlarını yerle bir eder. Voltaire, Diderot, Rousseau. Fransız ihtilâlinden sonra büyük kalabalık ikiye ayrılır: seçkinler başa geçer, geniş halk tabakaları kendi hallerine terkedilir. Burjuvazi büyük bir madde medeniyi u kuracaktır. Liberalizm bu sınıfın dünya görüşüdür.

İktisadî - siyasî - fikrî liberalizmler vardır. İlki kapitalizm, ikincisi demokrasi (temsilî hükümet), üçüncüsü her düşüncesi hayat hakkı demektir.

Hıristiyanlık ve liberal görüş dünya görüşü olarak ortaya çıkarsa da, belli bir sınıfın inhisarına girer. Sınıflı bir cemiyetle ortaya çıkan dünya görüşleri bir sınıfın menfaatine hizmet ederler. Eskiyen dünya görüşleri ideoloji olur.

14. yüzyıla kadar Hıristiyanlık, hâkim dünya görüşüdür.

Sonra 14-16. yüzyılda liberalizm büyür.

Sanatta, edebiyatta, felsefede, içtimaî hayatta tezahürleri vardır. Ve tek bir Avrupa milletine mahsus değildir. Hem amelîdir, hem nazarîdir. Hıristiyanlık dünyayı belli bir hiyerarşi içinde görür. Sezar-papa.. bütün insanlığın dini iken toprak ağalarının dini olur. İki efendiye birden hizmet edilmez, ya Tanrı, ya Sezar. Kilise Sezar'ı seçer.

Liberalizmin kurucusu bütün Avrupa'dır, isim sayamayız.

1001 eserde ve sanatkârda ifade edilir.

Avrupa insanını liberalizm de tatmin etmez olur. Burjuvazinin maddeciliği yığınlara yetmez, o zaman da yeni kâhinler ortaya çıkar ve eski dünya görüşlerinin samimi olarak söyledikleri yalanları, yine samimi olarak söylemeye başlarlar.

Descartes'da akıl her insanda müsavidir; Aristo'ya, "sen artık sus" dediler, her insan, her mesele karşısında kafasını yorabilir.

İktisadî eşitliği de sosyalizm sağlayacaktı. Eşekarılarının yerine balarıları geçmeli idi. Altın çağ istikbâldeydi. İmtiyazlar sona erecekti.

Her üç dünya görüşü de belli bir coğrafyada doğdu. Geniş kitlelerin ümidi iken, daraldılar ve bir ideoloji oldular. Dünya görüşü bütün insanlığa, hiç değilse belli bir medeniyet camiasına hitap eder. Sosyalizm de bir talihsizler dini olarak ortaya çıktığı halde, onun da çırpınışları oldu, onun da hakikatlere tercüman olmadığı anlaşıldı.

Tatlı bir rüya olarak başlayıp, bir kâbus olarak bitti hepsi de. Hıristiyanlar bir vahşet ordusu olup Doğu'ya saldırdılar, insanları birbirinden ayıran bir cinayet fetvacısı oldular. Liberalizm de bir içtimaî sınıfın desteği haline tereddi etti.

Sosyalizm de bütün sınıfları ortadan kaldırmak iddiasıyla sahneye çıktı, Avrupa'nın son rüyası olarak sahneye çıkıp, kâbus oldu.

Bize gelince: Bizim dünya görüşümüz neydi? Avrupa dünya görüşleri, sınıflı bir dünyada doğmuştu. İslâmiyet bütün insanlığa hitap eden tek dünya görüşü. Temeli vahdet, sevgi, adalet. Bütün insanlar doğuştan müsavi. Fert İslâm'ı kabul ettikten sonra gerçek bir eşitlik olur bu. İnsanı, insan olduğu için Tanrı'ınn halifesi kabul eder. Avrupa'nın hayâlini aşan bir rüyadır İslâm, bir fikir mimarîsidir. Müsavaat, kazanılmış, doğuştan edinilmiş bir haktır. Temeli adalettir. Hürriyete ihtiyaç yoktur. Nitekim hürriyet kelimesi çok geç çağlarda dilimize girer. Çünkü Türk-İslâm hürdür. Bu itibarla bizim dünya görüşümüz en az üç milletin elele vererek hazırladığı bir sistemdir. İslâm insanı değişiş halinde ele alır. Hakikatler insan zekâsı ile büyür.

Kur'an-ı Kerim'in ifşa ettiği hakikatlerin hududu yoktur.

Araplar, Türkler, İranlılar bu ezelî hakikatin şekillenmesinde fıkhıyla, sanatıyla elele vermiştir. İslâmiyet renk farkı, doğuş farkı tanımaz. Avrupa'nın toleransını İslâm gayet tabiî kabul eder, Mecusî'leri bile korumakta tereddüt göstermemiştir.

Hem dünyayı, hem ahireti kucaklayan, gerçek bir dünya görüşüdür. İslâmiyet'te sınıf farkı yoktur. Türk'ü maddede ve mânâda dünyanın efendisi yapan bu dünya görüşü, muhatabı ile beraber gelişir. Biz vakur ve fedakâr bir insan topluluğu iken, Avrupa'da sahneye çıkan burjuvazi bizi çö kertmek için bütün gayretlerini harcayacaktı. Dünyanın 2/3'ünü 1/3'ü için yakmış, yıkmış, politikadan ahlâkı tard etmiş bir tilki uygarlığıdır. Bir arslan medeniyeti, bir tilki uygarlığına yenildi. Uşakların ve kadınların zaferi. Burjuvazi bize mürebbiyeleri ile, aktrisleriyle ve elçileriyle sokuldu, yaltaklandı.

Kemirdi ve yıktı. Tanzimat'tan sonra kendi kabuğuna çekilen sınıf-ı ulemâ, bu Yeçüş-Meçüş taifesinin zaferi karşısında afalladı. Ve tarih sahnesinden çekildi. Zaten tabiî müttefikleri de yoktu artık.

Devlet-i Aliyye'nin muharref Hıristiyanlık'tan alacağı hiçbir şey yoktu. Keşiş orduları habis menfaatlerle geliyorlardı. İslâm kanlarını alıp geri yolluyordu onları.

Avrupa hiçbir bâtıl'ını bize, boğazımıza sarılarak anlatamazdı. Kendi içimizden müttefikler buldu. Bir kısmımızı bir kısmımıza karşı büyüledi ve seferber etti. Intelijansya Rusya'da da Batılılaşan zümredir. Intelijansyamız Avrupa'nın yarım hakikatlerine inandı. Kendi hazinelerini hor gördü. Milton'un Hydparkta eteğinin feşafeşine âşık olduğu kadın gibi. İslâmiyet yekpâreliğini kaybetti. İntelijansyamızın yerine gittikçe frenkleşen zümre geldi. Ama ebediyyen harabelerde yaşanmaz.

Kaybettiği güneşin yerine bir kandil dikecekti. Avrupa'nın ideolojilerine dünya görüşü diye saldırdı. O zamana kadar tek kitaba inanıyordu. Halbuki şimdi karşısında namütenahi kitaplar vardı. Doğru dürüst dilini de bilmiyordu Avrupa'nın.

Bir concensus olmadan ne sanat, ne düşünce olur. Hepsi dünya görüşünden kaynak alırlar. Dünya görüşü olmadan tefekkür olmaz, sanat olmaz. Intelijansya Batı'nın düşüncesini fethetmeden gözlerini kapadı. Ama düşünce kurudu, sanat yozlaştı. 1960'lara kadar Türkiye'de kendimiz olan hiçbir sanat ve düşünce yoktur. Cemiyet aynı değerlere inanmamaktadır.

Anomi 19. asırda sanayi inkılâbından sonra ortaya çıkar, anarşiden daha kucaklayıcı bir kelime. Toz halindeyiz, çamuruz. İçtimaî bir değerler manzumesi kurulamayacaksa, istikbâlimizin aydınlık olduğu iddia edilemez. Dostluğun yeşerebilmesi için cemiyetin müşterek değerlere inanması şarttır.

Bugün bütün dünya Avrupalılaşmıştır. Elbette Avrupa'yı tanıyacağız. İrfan insanlığın müşterek malıdır. Ama bilgi kendimizden başlar. Kendini tanıyan Rabbini de tanır. Kendi kıymetlerimizi bilmek, cemiyeti tek uzviyet halinde yaşatan, tarihî bir musikî haline getiren ecdadımızı bilmek gerek.

İdeolojilerle ölesiye bir kavga gerek.

SORU: İslâmiyet bize öğretilmedi ki, yeni nesillere öğretelim.

CEMİL MERİÇ: Yaşamak için yaşamak hakkını kazanmak lâzım. Bütün dünyanın ve kendi kendimizin ihanetine uğradık. Kendi değerlerimizi tebliğ hakkından mahrumsak, ölürüz. Kurtuluş başkasından beklenmez.

SORU: Ulemâ neden pasif kaldı?

CEMİL MERİÇ: II. Mahmut Avrupa'nın şikârı olmuştur.Ulemâ ülkenin vicdanı idi. Halife üstünde fetva vardır. Padişah bir icra vasıtasıdır, ezelî hakikatin icrâsıdır. Kanun'un, Şeriat'ın temsilcisi olan fetva ve ulemâ karşısında padişah bir hiçtir.

İslâm'da teokrasi yoktur. Çünkü rahip sınıfı yoktur. Tek imtiyaz ilmin imtiyazıdır. Yeniçeri kışlalarını topa tuttu. Ulemâ sesini duyururken kılıca da dayanıyordu. Machiavelli de bu görüşte. Devlet-i Aliyye'nin büyük sütunlarından birisi Yeniçeri idi, yokoldu. Süleyman'ın kanununu bilene namütenahi hak tanır. Yeniçerisiz bir âlim, tek kitap ne yapabilirdi? Zaten ulemâ da değişen bir dünyanın suallerine cevap veremiyordu artık.

Toynbee "İnsan toplumlarında tabiat, tarih bize sual sorar. Eğer bunlara cevap veremezseniz öldürür sizi" der. Ulemâ asrın icaplarına cevap veremiyordu. İslâm seyyâl ve cevval ruhunu kaybetmişti. Bürokrasinin müttefiki Avrupa idi.

SORU: İslâm bu düşüşü niye engelleyemedi?

CEMİL MERİÇ: Bugün bütün muarızlarımız aynı teraneyi söylüyor. Niye bir mukavemet kalesi kuramadı İslâmiyet?

Mağlubiyetler devam edecekse neden İslâm'a sarılalım. İnsan, dini kendi kabiliyeti ölçüsünde kavrayabilir. Ummandan bir maşrapalık su alabilirsiniz, idrâkiniz bir maşrapalıksa.

Hakikatler kendi kendilerini tefsir edemezler. Ulemâ gelişen insanlığın macerasına kayıtsız gözlerle bakmaya başlamıştı.

Dünyaya açılmayan bir ulemâ yıkılmaya mahkûmdur. Biz ilmin, tekniğin, zaferlerine bigâne kalmıştık. İslâmiyet'i yeniden anlamak, bütün dünyayı anlamakla kaabildir. "La Foi du charbonnier" (Kömürcünün imanı) birkaç ilm-i hâlden ibarettir. İtham edilecek İslâmiyet değil, ulemâdır.

SORU: Milliyetçi-toplumcu düzen Türkler'in dünya görüşü olabilir mi?

CEMİL MERİÇ: Bir dünya görüşü asırların meyvesidir. Bir günde imâl edilmez. Her insan parça parça yapar binayı ve koca bir abide kurar. Milliyetçi-toplumculuk nasyonal sosyalizmin tercümesidir. Toplumcu olmayan milliyetçilik var mı, elbette bütün toplumu kucaklayacak. Milliyetçiliğin ferdiyetçiliği var mı? Batı'nın efendiliğinden kurtulamadığımızın bir nişânesidir. Kurulmuş bir dünya görüşümüz var.

Mevlûd'u ile, ezanı ile ecdadımızın kanını verdiği bir dünya görüşü var. Milliyetçilik bugün için bir ideolojidir, bir dünya görüşü olamaz. Birkaç yüzyılı kucaklar, imâl edilişi ve ömrüyle.

Batılılaşmak=batmak. Neden Batı Doğululaşmıyor. Evvela insanız, sonra Doğulu'yuz. Batı madde medeniyetinin ve sapıklıkların kaynağıdır. Asya peygamberlerin ülkesidir. Ex Oriente Lux. Işık, Doğu'dan gelir ve gelmektedir.

2 Nisan 1976

KÜLTÜR VE MEDENİYET

Kubbealtı Konferansı

Dünya görüşleri asırların potasında kaynaşır. Bütün sanat ve fikir eserlerine ilham kaynağı olur. Bizim bütün, aşılmaz, ebedî bir dünya görüşümüz vardı. İnsanın bütününü kucaklıyordu İslâm. Batı'nın dünya görüşleri ise birer sınıfın dünya görüşüydü. Yani birer ideoloji idi. Hıristiyanlık bize tesir etmedi. Liberalizm "Machiavelli'in gaye vasıtaları meşru kılar" görüşünde billûrlaşmıştı. Ona da yabancı kaldık. Bütünden rastgele parçalar iktibas ettik. Nihayet sosyalizme karşı tamamen aciz kaldık. Sosyalizm Batı'nın son buluşu idi. Bütün beşeriyeti bağrına basacak bir ümitler bütünü idi.

Kendisine tarih olarak ecdada hakaret öğretilmiş, bedbaht ve hafızasız bir neslin sosyalizme teslim olmaması beklenemezdi. Ruh anomisi içinde olan gençlik, harabeler içinde doğdu. Nereye gidecekti? Ali Suavi'den Ziyâ Gökalp'e kadar hepsi Osmanlı'yı silmek istedi. 700 yıl zaferden zafere koşan ve insana haysiyeti öğreten bir medeniyeti, bir barbarlar medeniyeti olarak görmeye başladık. Maziye hürmet, irti-caların en büyüğü olarak takdim edildi. Babalarımız budala idi, dedelerimiz mecnun. Avrupa'nın bize sunduğu yalanlar içtimaî hayatımıza intibak etmeyecek olan yalanlardı. Aslımızdan kopmuş, perişan ve muzdarip bir kitle idik. Sosyalizm, Avrupalılaşma'nın son perdesidir. Sosyalizm zehri, büsbütün faydasız olmadı. Batı düşüncesi yekpare bir bütün değildi.

Batı ideolojileri birer yalandı. Hiçbir hakikat kendi insanımız tarafından söylenince itibar kazanmaz. Ama sosyalizmle anladık ki içtimaî ilimlerde coğrafya ve tarihi kucaklayan bir doğruluk yoktur. İçtimaî bir sınıfın meşruluğunu isbat için tarih sahnesine çıkmış yalanlardır içtimaî ilimler. Sosyalizm bize bu yalanları isbat ve şüphe ile hareket etmemiz gerektiğini telkin etmiştir. Ama çok sınırlı kalmıştır bu uyanış. Avrupa karşısında aşağılık duygusu duyan geniş gençlik, kendini yine de kapıp koyuverdi. Bugünkü Avrupa medeniyeti kendine âşıktır. Avrupa'dan gelen her düşünceye karşı büyük bir şüphe ile bakmak ve kendi irfan hazinelerimize dönmek mecburiyetinde idik. Avrupa'nın son taarruzu birçok gençleri

bizden kopardı. Ama bu gençler hakikati bütünüyle gördükleri gün bizden olacaktır.

Batı ruh yapımıza kendi mefhumlarını zerkediyor. Bu yüzden idrâkimiz mefluç hâle geliyor. Kavgayı önce kelimeler dünyasında kazanmak mecburiyetindeyiz. Avrupa'nın şuurumuzu felce uğrattığı kelimelerden ikisi de kültür ve medeniyettir.

"Çağdaş uygarlık düzeyi"nin dışında bazı hakikatler olabileceğini idrâk edemedik. İkinci Meşrutiyete kadar kültür kelimesi yok bizde. Nasıl olur? Kültürü karşılayacak kelimemiz yok mu? Kültür tek başına bir Babil kulesidir. Balıkçılık, ziraat, mikrop üretimi, vs. 161 manâsı var. 161 mânâsı olan kelimenin hiçbir mânâsı yoktur.

1- 1930'a kadar Fransa irfan mânâsına kullanır. Alman Herder'den itibaren çeşitli mânâlar veriyorlar. Kemâlat-ı beşeriyeyi tamamlayan her şey. Ferdiyeti şahsiyete çeviren her şey. Osmanlı'da bunun ismi irfandır. Batı, billur bir avizeyi kırar ve toz halinde bize sunar.

2- Antropolog ve etnologların kelimeye kazandırdıkları mânâ, maddî medeniyet-manevî medeniyet. Bu mânâda kültür=medeniyet.

Avrupa bizi de kendi kesretine düşürmek için bu kelimeleri ihraç ediyor. Büyük kaamuslarda, meselâ Webster'de kül-tür=medeniyet. Braudel'de de aynı şekilde. İtalyan Ansiklopedisi'ne yazdığı medeniyet maddesinde Braudel iki kelimenin aynılığı üzerinde durur.

Kültür bir milleti millet yapan her şeydir. Yani dünya görüşüdür.

İkincisi ise bir medeniyetin tabiatı dizginlemek için kullandığı her türlü vasıtadır.

Bu iki kelimeyi neden soktu intelijansyamız? Kurt, dumanlı havayı sever. İntelijansyamız kendi dünyasından kopmuştu.

Bir kazazededir. Sığınacağı hiçbir ada yoktur. Kendi medeniyetini inkâr ettikten sonra, ölü medeniyetlerden kendine ecdat arar. Cami avlusunda

bulunmuş bir çocuktur. Kültürü almıştır, irfanı atmıştır. Medeniyeti almıştır, ümrânı atmak için. Çünkü irfanını ve ümranını bilmez.

Kültür cumhuriyetin armağanıdır. Daha önce hars vardır..

Cumhuriyet kelimelerin kökünü arar. Halbuki kelimeler köklerinden uzaklaştıkları ölçüde mücerreti ifade ederler.

Kelimeleri tarih yoğurur. Türk intelijansyasının sefaletini bu kelime sergiler. Ondan sonra ekin karşılığını bulurlar.

Topraktan deve dikeni çıkarır.

Halbuki arif, maruf, tarif, bütün aile efradıyla bize girmiş olan bir irfan kelimesi vardır. Tam bir kültür hercümerci içindeyiz. Bu hercümercin ilk sebebi kültür kelimesini almamızla başladı. İngilizler'in dediği gibi, "Ahmak doğan, ahmak ölür". Kültürün iki mânâsı aynı metinde iki farklı mânâda kullanılıyor. Rüyadaki şekiller gibi. Bakıyorsunuz melek, bakıyorsunuz hayalet.

Eğer kültür irfansa, emperyalizmin silâhı irfan değildir. İrfan kendini tanımaktır, şuurlanmaktır. Hiçbir emperyalizm irfanıyla istilâ etmez. Biz ki Yunan'dan mantığı almışız, insanı insan yapan bütün değerlere açığız. Ama hiçbir emperyalizm Descartes ile Shakespeare'le gelmez. İrfan emperyalizmi olmaz.

Avrupa Hind'de de, Çin'de de, Osmanlı'da da habis programını başarı ile oynamıştır. Bu, irfanımız olmadığına bizi inandırmaktır. İrfanı olan bir ülke bütün irfanlara açıktır. Kültürün emperyalizmi olmaz. Kültür insanîdir, insanın has bahçesidir.

Kültür bir hayat üslubu olarak tarif edilmektedir.

Kelimeleri mikrop kapar gibi kapıyoruz. Beşeri kemâlle, emperyalizm nasıl bağdaşabilir. Kültür emperyalizmi Batı'da yeni doğmuş bir cenindir, hilkat garibesidir. Az gelişmiş ülkelere ihraç eder Avrupa bu kelimeleri. Avrupa'nın ciddi kaamuslarında yeralmaz.

Batı dillerinde medeniyet kelimesi 18. yüzyıla kadar yoktur.

Civil, civilis vardır. Kültür de aynı asırda arz-ı endam eder.

Culturel hem culture'ün, hem medeniyetin (civilisation'un) sıfatıdır. Hakikatte medeniyetin sıfatıdır. Medeniyet Batı'nın istilâlarıdır, Batı'nın kendisidir. Civilisation vardır=Batı'nınki, diğerleri civilisation'lardır. Gerçek örnek Batı'nınkidir. Diğerleri onun karikatürleşmiş şekilleridir. Çin medeniyeti veya İslâm medeniyetidir.

Medeniyet su gibi bulunduğu kabın şeklini alır. Bir hayat üslubu mânâsına da kullanılır. Giyinme, oturma, yemek, içmek gibi Batı'nın kendine mahsus tavırlarının otoriter bir yoldan kabul edilmesidir. Batı bize ve kendisinden olmayan bütün ülkelere kendi hayat tarzını empoze eder. Kültür emperyalizmi asıl budur.

Osmanlı'nın emperyalizminden sözedilir. Osmanlı maddî ve manevî bütün hazinelerini insanlara götürür. Emperyalizmin de iki mânâsı var. Avrupa'nın kelimeleri de kendisi gibi ikiyüzlüdür. Avrupa "Empire Ottoman" der. Geniş ülkelere yayılan nüfuzlu, büyük devletler empire'dir. Lenine tarafından milletlerarası dil alanına atılmış bir kelime: emperyalizm, kapitalizmin son merhalesidir. Kapitalizmin ideolojisi liberalizmdir. Kapitalizm iktisadî bir kelimedir. Kâr esasına dayanan bir dünya istihsal şeklidir. Kapitalizm belli bir merhalede mutad olan yolları terkeder. Sermaye belli ellerde toplanacaktır. Pazarların paylaşılmış olması kapitalist ülkeleri savaşa itecektir. Monopollerin, tröstlerin olduğu bir dünyada "Bırak yapsın, bırak geçsin" bir hâtıradan ibarettir. Kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen bir dünyanın kana, baruta, savaşa, atom bombasına başvurmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu deyince bir iltibasa yolaçmaktadır. Osmanlı Devleti Devlet-i Aliyye'dir ve imparatorluk değildir. Bu devleti zorla imparatordur, emperyalisttir diye takdim etmek ya büyük bir cehaletin, yahut da bir ihanetin sonucudur.

Namık Kemal medeniyetten, her yerde doğruluğu sabit olmuş hakaik-ı ilmiyeyi anlar. Poker ve dans değildir medeniyet. Batı medeniyeti bir pisliktir. Ancak bir kataklizmle temizlenir. İlim ki beşerîdir, onları almak değil, Avrupa'dan istirdat etmek suretiyle geri alacağız. Avrupa taarruzlarında başarılıdır. Ya öleceğiz, ya olacağız.

SORU: Türkçülük Ziyâ Gökalp'den ilham almaktadır.

CEMIL MERIC: Önce Ali Suavi'den başlayalım. Ali Suavi bir çöküş devrinde yaşıyordu. Hayatının on yılı Paris ve Londra'da bütün zararlı ideolojilere açık olarak geçti. Batı ideolojilerine karşı son derecede hazırlıksızdı. Ziyâ Gökalp'e gelince, o da bir teşettüt devrinin adamıdır. Bütün değerlerin çökmeye yüz tuttuğu, toprakta enkazdan başka pek az şeyin kaldığı bir devirde yaşadı. Heyd'in kitabı tek kitaptır. Gökalp samimidir, ciddidir, dürüsttür. Belki yaşadığı devirde ondan çok daha bilgili insanlar vardı. Gökalp'in onlardan farkı işi ciddiye almış olmasıdır... O devirde Akçuroğlu, Ağaoğlu, Hüseyinzâde gibi insanlarla milliyetçiliği kurmuş olması feyizli meyvalar vermiştir. Osmanlı ülkesinin yandığı bir devirde uzun araştırmalara vakti yoktu. Yangını söndürmeliydi.

Fikir adamlarını ya putlaştırarak alırız, ya da ilmin tarafsız, hürmetkar davranışıyla. Gökalp'in en büyük hatâsı hars'ı kültürün yerine ikame etmesi değildir. Gökalp 48 yaşında öldü, o zaman yaşasaydık belki aynı hatâları yapmaya biz de memur olurduk. İnsanlar mukaddes değildir. Osmanlı İslâm-Türk'tür. Biz de İslâm-Türk'üz. Gökalp de Osmanlı idi.

Osmanlı'dan önce büyük bir tarih vardır. Fakat bu tarih Osmanlı'ya ilâve edilir, bu tarihin hatırı için Osmanlı tarihten çıkarılmaz. Osmanlıdan önceki Türk'e dikkati çekmesi ha kımından hürmete şayandır. Elbette milliyetçilikten başka kurtuluş yolu yoktur. Milliyetçilik tarih demektir, kendisini bilmek demektir.

Alman tarih felsefecileri kültürle medeniyeti ayırır. Danilevsky "Avrupa ve Rusya"da her ülkenin kendine göre bir kültürü olduğunu ileri sürer. Kültürler milletin ruhunda yaşayan bilgiler, inançlar ve bediî telâkkilerdir. Kültürler tarih sahnesine çıktıktan sonra 1000-2000 yıl yaşarlar. Gerçekleştirecekleri mefkureyi gerçekleştirdikten sonra medeniyet olurlar.

Spengler, Toynbee aynı görüşü geliştirirler. Kültür canlıdır, olmakta olan, oluş haline geldikten sonra taşlaşır. Fransız ihtilâlinden sonra Fransız kültürü medeniyetleşir. Medeniyetler megalopolislerde (Londra'da, Paris'te, New York'ta) ölümlerini beklemektedirler. Don Kişot kültürdür, Şanso Panso medeniyettir. Don Kişot çöken bir devri kılıcı ile yaratabileceğine

inanır. Kalıplaşmayan, katılaşmayan, hayâl için yaşayan tam bir spontaneite (kendiliğindenlik) örneğidir.

Şanso 2 x 2 = 4'den başka inancı olmayanın bir timsâlidir.

Türkler Selçuk ve Osmanlı'ya kadar kültür merhalelerini yaşarlar. Aynı ağaç Osmanlı'ya kadar çiçektir, Osmanlı'da meyva verir.

Ziyâ Gökalp bütün fikir adamları gibi birçok hatâları olan bir fânîdir. Hatâların ülkenin her sınırından girdiği bir devirde yaşıyordu. Her ideolog gibi bir devrin hatâlarını ve sevaplarını aksettirir.

SORU: Cumhuriyet aydınlarının hepsi hain miydi?

CEMIL MERİC: Elbette Batıhlaşan aydının karşısına kendi insanımız da çıkacaktır. Ama kokladığımız hava bütün mesamatımıza doluyor. Necip Fazıl Avrupa'nın yalanlarından kopmuştur. A. Hamdi bey (Tanpmar) Batdılaşan Doğu'dur.

Doğulu zevkleri olan bir Batılı'dır, bir müsteşriktir. Kemal Tahir Batı'nın yalanlarını anladıktan sonra, onu sonuna kadar yaşadıktan sonra kendi asliyetine dönmüştür. Batı zehrini içip, küsmüştür. Kemal Tahir de, Necip Fazıl da Batılaşmış'tırlar, fakat Batılılaştıktan sonra kendileri olmuşlardır.

SORU: Gökalp'in Osmanlı tarihine yabancı kalışı bir hatâdır. Bizi Osmanlı'dan bugün de ayıranlar kimler?

CEMIL MERIC: Türk, lslâmlaştıktan sonra medenileşmiştir. Osmanlı öncesi Türk tarihi çocukluk ve delikanlılık tarihidir. Osmanlı olgunluktur. Dedemizi tarihten söküp atmak isteyenler meşumdur. Türk tarihi bir bütündür. Gençlik çağım atmak için bir sebep yoktur.

SORU: Türkler'in lslâmlaştıktan sonra Araplaştığmı söylüyorlar. İslâm'a Arap kültürü nazarıyla bakılıyor.

CEMIL MERIC: Akıl hastanelerinde tetkiki gerekir.

SORU: Osmanlı'nın işgal ettiği topraklardaki manevî hâkimiyeti de son buluyor.

CEMIL MERIC: Osmanlı'yı biz yaşamıyoruz. Macaristan'da niye yaşasın? Roma nerede, Babil ne oldu? Medeniyetler ölürler, ancak şekil değiştirerek yeniden doğabilirler. Medeniyetler fânîdir. lbn Haldun'dan Toynbee'ye kadar. Toynbee yalnız Hıristiyanlığı istisna eder ve Hıristiyanlar'ı kiliseye duaya çağırır. Osmanlı insanlık için bir yüzakıdır. Tarihin en şerefli bir safhasıdır. Osmanlı taklid edilemeyecek kadar büyüktür.

Bugün Avrupa çöküş halindedir, biz orada bir medeniyetin rüyasını yaşıyoruz. Avrupa ilâhînin yerine beşerîyi, beşerînin yerine maddîyi geçirdiği için yıkılış içindedir. Biz bir yangını taklit etmek istiyoruz.

20 Mayıs 1976

ANARŞİ VE ANARŞİZM

Tıb Tarihi Enstitüsü

Anarşi siyasî ve içtimaî bir doktrin olmadan önce içtimaî bir vakıa idi. İçtimaî bir felâketti. Batı'ya ecel terleri döktürmüştü.

İkonolojideki tasviri "homo homini lupus" (insan insanın kurdudur). Anarşi insanlığın kaderi midir? Diderot'nun Ansiklopedisi her hükümet için mukadder görür anarşiyi.

Ya despotizm, ya anarşi. Ama bu hüküm daha sonra mâzî için muteber addedilir. Meşrutiyette haklar muğlaktır. 1840'da Proudhon'un "Mülkiyet Nedir"i ile bir dünya görüşü, siyasî bir nazariye olarak belirir.

Türk cemiyeti nizamı takdis eden bir cemiyettir. Millet bir bütündür. Gerçi Osmanlı tarihinde de huruçales sultanlar vardır. Fakat bunlar halk vicdanında karşılık bulmaz: İhtilâl=tezebzübdür. Avrupa'dan esen rüzgâr, Rusya nihilistleri bizim salnâmemizde ihtilâl olarak vasıflandırılır. Bizde ferdî tedhiş yoktur. Padişahlık ebedîdir, padişah değil. Hiç kimse tımarhanelerde dahi ul'ul-emr'in olmadığı bir cemiyetin kurulabileceğini düşünmez.

Tercüman-ı Şark gazetesi Ali Suavi'nin Londra ve Paris'te anarşistlere elebaşılık ettiğini yazar. Yalnız Ziyâ Paşa: "Hükümet derler anda bir nice salhaneler gördüm" der.

Bu Tolstoy'un da hükmüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nda anarşiye tekabül eden bir kelime mevcut değildir. Celâli, Kabakçı hareketleri ihtilâldir.

Osmanlı cemiyeti ilk defa anarşinin korkunç çehresi ile 1905'lerde karşılaşır. Abdülhamid'e atılan bomba Fikret'te övgü bulur. Aynı yıllarda bir başka şair ihtilâlin kızıl sancağını bir alâmet-i tahlis olarak görür, Blanqui'ye methiyeler döşenen sakallı Rıfkı'dır. A. Rıfkı, Budizm-nihilizm'den yola çıkar, Bektaşilikte karar kılar.

Türk edebiyatında anarşizmi içtimaî bir doktrin olarak ilk defa kaleme alan B. Nuri'dir. Ulûm-u İktisadiye ve İçtimaiye'de "Bediiyûn ve Fevzaiyûn" başlıklı makalesinde Stirner, Nietzsche ve sosyalist anarşistler Bakounin, Kropotkin, Proudhon'dan bahseder. Makale Palante'dan tercüme edilmiştir ve Batı düşüncesinin bu sahasına ilk açılan penceredir.

1914 Rıza Tevfik Kaamus-u Felsefe'de anarşi=fevza olarak karşılık verir. Aynı yıllardaki Muahede mecmuasında anarşizm sosyalizmle mukayese edilir ve sosyalizm bir kurtarıcı olarak övülür, anarşizm yerilir.

Türk efkâr-ı umumiyesi anarşiye hiçbir sempati göstermez.

Anarşi kelimesi Selahî, Şemsettin Sami ve Redhouse'da yeralmaz. H. K. Kadri'nin Büyük Türk Lügati (1928'de) meslek-i ihtilâliyün olarak vasıflandırır. H. Kâzım'dan sonra TDK'da anarşi yeralır: başsızlık.

Anarşistler tedhiş yoluyla propagandalarına 1880'den sonra başlarlar. Rusya'da Çar I. Aleksandr'ın öldürülmesinden anarşistler mesul değildir, ama 5-6 kişi idam edilir, ABD'de toplanan anarşistler intikam sözü ederler. Amerikan başkanı, Avusturya imparatoru öldürülür. Kararları: kurulu düzenin herhangi bir temsilcisini katletmek vaciptir. Darbenin kimi vuracağı belli değil. Hobbes'un dediği gibi ölüm korkutucu değil, ama her an ölüm korkusu korkunç. Böylece anarşistler bir haydut çetesi haline gelir ve ipten kazıktan kurtulan herkes anarşist olur. Ravachol bir efsâne olur, onun intikamını E. Henri alır. Cinayet cinayeti kovalar. Bir kara enternasyonal karşısındayız. Bugünün tarihçileri böyle bir çetenin olmadığını, ama muhtelif ülkelere yayılan anarşistlerin tedhiş yaptığını söylüyorlar. Ceza hukukçuları harekete geçti. C. Lombroso Suçlu Adam'ı sırf anarşist tipleri tesbit için kaleme aldı.

Lombroso'ya göre bütün anarşistlerde asimetrik yüzler, uzun kulaklar, dövmeli vücutlar vardır. Hapishanelerde yüzlerce anarşistle karşılaşmış ve anadan doğma mücrim'i, fahişeler'i yazmıştır. 1894'te "Anarşi ve Tenkili" çıkar Garraud'nun Garraud içtimaî mukaveleden doğan Fransız ihtilâli 2 çıban: sosyalizm ve anarşizmi yarattı inancındadır. Sosyalizm metodları belli olan silâhlı ayaklanmaları takip eder. Fransız kanunları sosyalizmi önleyebilir. Yeter ki kanunlar uygulansın.

Fakat anarşi ferdî tedhişe başvurduğu ve mülkiyete göz diktiği için, kanun adamının yeni tedbirler alması lâzımdır.

Roosevelt'de Garraud'nun söylediklerini tekrarlayacaktır.

190Tde, anarşi milletlerarası bir tehlike olur.

Anarşizmi nasıl tarif edeceğiz? Anarşi bir etat de fait'dir.

Yangınla, barutla iş gören bir isyan hareketidir. Anarşi ile anarşizmi birbirinden ayırır. An-archie diye yazılır. Anarşi hayata intibak etmeyen, cemiyetten kopan, içinde dürüst, hassas, vasıflı kimselerin de bulunduğu geniş tedhiş hareketinin işlediği bütün cinayetlerin adıdır.

Anarşizm ise 1001 façetası olan bir elmastır. İlk temsilcisi Zenon. Zenon için kaybolan cennet mazide değil, istikbâldedir.

İnsan doğuştan iyidir. O bütün baskılardan kurtulmuş, kendi kendini idare eden devletsiz bir cemiyette yaşamalıdır.

Ortaçağ kiliseyi saflaştırıp Tanrı ile kul arasına girilmesini istemezken, anarşist temayüller ifade eder. 12-15. asır.

Anarşizmin tarih öncesi Zenon'dan 15. asra kadar gelir.

XVI. asır hürriyetin zincirlerini kırar. Rabelais, Montaigne kiliseyi hırpalar ve otoritenin insan zincirine vurduğu kilidi bozarken, devleti de sarsarlar.

18. asırda Diderot "Ne ben kimsenin kanununa uyarım, ne kimse benim kanunuma uysun" der. 18. asırda papaz Meslier. Serseri ve ayyaş bir derebeyi ve bir avuç mütegallibe.

Meslier her gün kiliseden dönüp saatlerce jurnal yazar. Meslier burada insanın mutluluğuna devlet, papaz, ağa, mütegallibe'nin engel olduğunu yazar. Ölümünden sonra Voltaire'in eline geçer. Voltaire, bu çalışmayı bastırır. Çok özetlenmiştir.

Anarşinin en büyük temsilcileri Proudhon, Bakounin, E. Reclus'dur: sosyalist anarşistler. Bir de G. Schimdt'in temsil ettiği ferdî anarşistler.

Bedbaht bir çocuk. "Ben ve dünyası". (Stirner). Bir defa indifa eden bir volkandır. Mackay isimli bir yazar ölümünden 50 yıl sonra onu keşfeder: insan düşüncesinde en büyük ihtilâli yapmış, bütün yasaklan kırmıştır.

Stirner'e göre insanlık da fertler gibi çocukluk, delikanlılık, erginlik dönemlerini yaşar. İnsanlık Ortaçağ'la delikanlılık çağına girer, kafası ile idealleri ile yaşar; iştihâlarını, insiyâklarını dizginler. Olgun insan ise hem iştahı ve insiyakları ile, hem hayâlleri ile yaşar. İnsanlık Stirner devrinde delikanlılık çağını yaşamaktadır. İnsanlık her memnu meyveyi dişlemiyor. Descartes'in Cogito'su ve Hegel'in "gerçek olan aklîdir, aklî olan gerçek"tiri. Liberalizm ferde "Toplum içinde eriyeceksin" diyor, sosyalizm, ferdi toplumun keyfine âlet ediyor. Bunlar insanın çocukluk çağıdır. Stirner'in kılavuzluğunda yeni bir dünyayı keşfeder Avrupa: Benden başka hakikat yoktur. Düşüncelerim her gün bir başka kalıba girse de. Ben korkunç bir egoizm. Fakat insan fildişi kulede kendi kendine yetmek kabiliyetinden mahrumdur. Bir egoistler birliği, geçici ve sürekli. Keyfime gidenle konuşacağım, sevişeceğim vs. Filhakika insan muhayyilesi hiçbir zaman bu kadar uçmamıştır: ne ahlâk, ne kanun. Burjuva ahlâkı insanı habisleştiren bir kurallar sistemidir. Tanrı'yı yoketmek yetmez, kanunu da yoketmeliyiz.

Düşünce sahasında bu kadar serazat olan Stirner, Karteziyen ihtilâli de aşan bu düşüncelerine rağmen çok bedbaht oldu.

Stirner'in bir tıp talebesi, külotla konferansa gidiyor: Poliste "İnsan terler, teri elbise emer, sonra vücutla teması çok zararlı olur, ondan giymedim" diyor.

E. Albert Armee de Salut'de (Kurtuluş Ordusu) senelerce cizvit propagandası yapıyor. Stirner'i okuyunca, karısını boşamak istiyor. Karısı boşanmıyor. Papazları rezil buluyor.

Gazete çıkarıyor: Ere Nouvelle (Yeni-Çağ). Bilhassa cinsi özgürlük üzerinde duruyor: "İzdivaç devamlı bir fuhuştur, fuhuş muvakkat bir izdivaç". Emma Goldman Rusya'dan ABD'ye gider, kendisi çok aktif bir hayat yaşadığı halde doğum kontrolünden yanadır.

Fizyokratlara göre tabiatta mükemmel bir düzen vardır.

İktisatçı bu nizâmı keşfetmek zorundadır. İnsanlar serbest rekabet sayesinde düşüneceklerdir. Adalet fikrinin dışında serbest rekabet olacaktır. Liberal mektebin son temsilcisi H. Spencer ise son derece kısıtlanmış bir jandarma devletten yanadır. Devlet bir jandarmadır. "Devlete karşı fert"de kanunların iptidaî toplumlar için geçerli olduğunu söyler.

Cemiyet ilerledikçe, kanunlar azalmalıdır. Kropotkin maddî insanlar ülkesinde kanunlara ihtiyaç yoktur, der. Spencer'i de anarşist bulanlar vardır.

Bütün anarşistler sosyalisttir, fakat bütün sosyalistler anarşist değildir. Yalnız Marx'ta değil, Saint-Simon'da da devlet var.

Proudhon ise devlet aleyhtarı. Proudhon federalizm elenen ve bütün dünya milletlerini kucaklayan bir sistemin müdafiidir.

Kropotkin, Shaw'un yakın arkadaşı. Bakunin, E. Reclus aslında halim-selim insanlar. Kropotkin prensti, müzik sever bir coğrafyacıydı. Çarlık Rusyası'ndan nefret etmiş, fakat kapitalist Avrupa'nın da tezatlarına şahit olmuştur. Kropotkin'e göre her devrimin felâketi akabinde bir hükümet kurmasıdır. 15 günde bir ihtilâl olacağını sanırdı, tek deliliği buydu eliyor Shaw, onun için.

Anarşistler Guyau ahlâkına inanır: insan faziletli olmak zorundadır. Neden? Kendine daha çok zevk verdiği için.

Ahlâkın müeyyidesi içten gelen sevinç, bir fedakârlık yaptığımız sırada duyduğumuz huzur.

Türkiye'de anarşizm doktrin olarak, dünya görüşü olarak yoktur. Anarşizm adalete susuz bir aristokratın kafasından çıkmıştır. En büyük düşünürleri Türkçe'ye çevrilmemiştir.

Türk insanı için fertle devlet arasında bir kopuş yoktur, Türk menfaatini devletinkiler içinde eritir. Son devirlerdeki anarşizmin, anarşizmle ilgisi yoktur. Britannica öğrenci hareketlerinin anarşizme benzediğini, fakat devleti küçümsemelerine rağmen, devletten yana oldukları için anarşist olmadıklarını belirtir. Halbuki Marksistler anarşizme son derece düşmandır.

Marx için en sevimsiz insan Bakunin'dir. Wagner'in Tanrı'nın gazabı ismi ile andığı Bakunin bir kişinin burnunun kırılmasını istemezdi. Dev cüsseli ve dev ruhlu bir insandı. Marx, Bakunin'in Rus ajanı olduğunu yaydı ve bunu G. Sand'dan duyduğunu söyleyince G. Sand, kendisini dünyanın en namuslu insanı olarak tanıdığını yazılı olarak bildirdi.

1968 öğrenci hareketleri karşısında sosyalist kilise öfkelidir.

Komünist Duclos, anarşistleri topa tutar. Şuursuz birer burjuva çocuğudurlar; öğrenciler.

Bizdeki anarşist hareketlerinin anarşizmle ilgisi yok. Büyük tröstleri, belli müesseseleri hedef almıyor. 23 Nisan çocuğu hevesidir, cemiyetin bünyesini kucaklayan bir anomi: fertle cemiyet arasında hiçbir ortak değer levhasının kalmadığı, yaşamak sevincinin kaybedildiği bir devir. Cinayetle intiharı kaynaştıran bu ortak cinneti hep beraber yoketmek gerek.

Bir kin incili değil, bir muhabbet incili getirmek. Mukaddesler olduğunu bilmek ve bildirmek. Hürmet ve muhabbet buhranı içinde yaşıyoruz. Ne hükümet, ne muhalefet, ne üniversite.

Bedii Şehsuvaroğlu: Bizler Nizam adamıyız. Son buhran bir kavram anarşisinden ileri geliyor.

Paşa: "Ya dehre gelmeseydim, ya aklım olmasaydı", diyor.

Anarşi: şaşkınlıktır.

Hilmi bey: Gençleri suçlamaya hakkımız var mı? Kıymet hükümlerini karalayan önce biz değil miyiz? Birbirimize olan sevgi ve saygıyı kaybettik. Gençleri suçlayacağımıza kendimizi suçlayalım. Onlarla kavram mevzuunda anlaşma yaparsak Mefhum ayrılığı vahim. Dil arınması, uydurmalar hariç, muhalif değilim. Topyekûn eskiye ve yeniye muhalifi civar.

Bedii Şehsuvaroğlu: Biz çağdaşlaşmayı Garplılaşma mânâsına aldıkça kendi medeniyetimizden kopuyoruz. Biz her şeyin menşeinde insan sevgisini arar bulurduk. Avrupa ektiğini biçiyor, ama biz Batılılaşma'yı çok

yanlış anladığımız için mazarratını da çekiyoruz. Medeniyetlerin sentezi farklıdır, Avrupa lâyığını bulmuştur, ama inşallah yeni bir hümanizma gelecektir.

17 Aralık 1976

LUGATLAR (I)

Konuşmamız iki öbekte toplanacak:

1- Lûgat'ın mahiyeti, dünyadaki lügat çalışmaları.

2- Bizdeki lûgatlar.

Bir dil tabiî olarak öğrenilir, önce. Dış dünyayla temasımız bize belli bir dil hazinesi kazandırır. Daha sonra dil bir tetkik konusu olur, yani şuurlanırız. Kelimeleri tartmak, gerçek değerleriyle bilmek, hangi gramer kaidelerine sahip olduğunu öğrenmek. Lexicologie kelimeler dünyasına açılan kapı, kelimelerin çağlar boyunca geçirdiği farklılıklar, şecereleri, sicilleri. Bir bölümü Lexicographie=lûgat yapma ilmi. Lûgatlar dilin sicilleridir, bize her kelimenin değerini, gerçek mânâsım belirtirler. Gramer belli bir çağda bu kelimelerin ne şekilde tertip edilebileceğini öğretir. Belagat daha çok yazarların bilmesi gereken bir konudur.

Bizde lügatçilik ve sarf-u nahv ihmâl edilmiştir. Türkçe'de lügat mânâsına gelen Kaamus, Lehçe, Ferhang kelimenin yabancı karşılıkları: Lexicon, Onomasticon, Lexique vs.

Lügat belli bir dilin kelimelerini kaynaklara kadar çıkarak, Semantique inkişafıyla, o dilin yazılı vesikalarına dayanarak, alfabe sırasıyla veren kitaptır.

Lügatler

1) İlmî: bir milletin bütün kelimelerini kucaklar. Secerelerini tespit eder. İngiliz Oxford English Dictionary.

1933 (XII cilt, 15.000 sy. 12. yüzyıldan itibaren edebiyat dili ve insan ilimlerinde kullanılan kelimeleri kucaklar). OED diye gösterilir. New English Dictionary, 1844-1925'e kadar kaleme alınmıştır. Buna Historical Scholorly diyorlar. İlk kullanılış şekillerinden itibaren ele alınır kelimeler, İngiliz edebiyatından örnekler verilir, 500.000 madde, 45 milyon izahat

vardır. Aynı çalışmayı Fransa'da Littre (4 cilt, bir de Supplement) 20 yılda yapmıştır. 1863-73'de Supplement (Amerikan İngilizcesi için) Webster'in 3. baskısı. Konuşulan ve yazılan dili bütünüyle kucaklamak gayesindedirler.

2) Ticarî olanlar. Eski Yunan'da lügat veya Roma'da lügat var mıydı? Hayır.

Gerçi kelimeler Yunanca idi, fakat (Lexicon-Lexique) lügat yapmamışlardı. Çünkü bir dilde lügat yapılması için o dilin kemâl, hattâ zeval safhasına gelmiş olması lâzımdır. Sonra lûgatçının o dilde yazılmış kitapların hepsine sahip olması lâzımdır. Bu şart ilk defa İskenderiye'de gerçekleşmiştir.

Lexique, bir kitabın (Kitab-ı Mukaddes) veya bir şairin kullandığı kelimelerin bütünüdür. Homeros'un böyle bir lügati vardır. Onomasticon, birbirine benzeyen ve zıt olan kelimelerin biraraya getirilmesi. Latince ilk lügat 9. asır. Belli ellerde. Latince ve Yunanca lügatler 15, 16. asırda yazılmaya başlanır, ondan sonra Avrupa dillerinin lügatleri yazılır. 17. asır: Fransa'da ilk alfabetik lügat, Nicon'un. Fransız akademisi 1636'da Richelieu tarafından kurulur. Eransız dilinin gramerini ve lügatini yapmak arzusundadırlar. 16. asırda Fransızca zenginleşir. Yunanca, İtalyanca kelimelerle dolar Fransızca.

Pleiade mektebi müessirdir bunda. Fransızca belli bir lehçenin, ile de France lehçesinin yerleşmesi ile genelleşir. Dile dolan bu kelimeler nasıl zaptu rapta alınacak. Güneş-kral XIV. Louis bütün Fransa'ya şamil bir hükümranlık kurmuştu. Fransa'da her şey inzibat demekti. Dilde de bazı kuralların hâkim olması mevzubahisdi. Millî bir dil teşkil etmek sözkonusuydu. 17.

yüzyılda Malherbes dili disiplin altına sokmuştur. Vaujelat Fransız dilini belli kaidelerin inzibatı altına soktu. Fransa'nın bu ilk lügati 1694'de çıktı, Akademi tarafından. Furetiere bu yavaş çalışma yüzünden sinirlendi ve akademininkinden önce kendisininkini çıkarttı. Bu yüzden akademiden kovuldu.

Kovulan tek üye o.

Akademinin lügati tam manâsıyla alfabetik değildi. Tenkitlere, alaylara maruz kalmıştır. Fakat Fransız zevkine istikamet vermiştir. Akademinin bir

otoritesi vardı. 2. baskı 1718'de, 4. baskı 1802'de. Akademi ihtilâl sırasında lağvedildi.

D'Alembert çeşitli tashihlerle çıkarttı lügati: 1798. Fransızca'dan Türkçe'ye lûgatların en mükemmeli olan bu lügat, Hançeri tarafından 1842'de Türkçe'ye çevrilmiştir. 1835, 6. baskıyı Villemain hazırlar, önsözü yazar. Son baskı 1928'dir (2 cilt). 6. baskı büyük önem taşır. Akademinin lügati Fransız zevk, zekâ ve medeniyetinin hürmete şayan kabul ettiği bir müessesedir. 2. baskıdan itibaren alfabetikleşir.

Furetiere'in lügati konuşulan dilin sicilidir. 3. baskı 1714, Hollanda, 4 büyük cilt. İki İsviçreli protestan tarafından basılmıştır.

Birçok lûgatlar yalnız dili tespit etmez, o çağın bilgilerini de kucaklar. Ansiklopedik lûgatların 19. asırda en mükemmeli Pierre Larousse'unki. Larousse Avrupa'ya bir kütüphane hediye etmiştir. Avrupa okumayı yazmayı o kitaptan öğrenmiştir.

Benzetilecek bir kitap yoktur ona, 4 sütun üzerine, 120 satır. 17 cilt.

İnsan bilgilerini kucaklamak isteyen Diderot-d'Alembert'in büyük Fransız ansiklopedisi, burjuvazinin dünya görüşünü tespit eder.

Edebiyat-felsefe vs. lûgatları. Şeytanlar lügati, Aşk lügati vs. Her konu bir lügatin içine girmiştir.

19. asır Edebiyat lügati Vapereau'nun. Tek cild 2.000 sy.

Edebiyatla ilgili her şeyi içine alır.

Yine Fransa'da Franck'ın Felsefe lügati. 19. asır bir lûgatlar asrıdır. Dil parçalanmış, belli nüfus kütüklerine raptedilmiştir.

Medenî bir dilde birbirinin aynı olan iki kelime bulunmaz.

Synonyme lûgatları.

Julius Polius belli mefhum aileleri tespit ediyor: korku-dehşet, ürkme, vs. Akademi lûgatında bu eksikti. Analogique lûgatlarda aradığımız kelimeyi

nasıl bulacağız? Boissiere sayfanın üstünde kelimeleri yazar, izahat vermez, ancak hangi başlık etrafından bulacağımızı yazar. 1862 İngiltere'de Rogeater kelimeleri belli mefhumlar etrafında toplamıştır. Boissiere onu görmeden kendisininkini yapmıştır.

Bir dilde, 2 dilden yapılan lûgatlar. Meselâ İngilizce lügat alfabetiktir. Endişe kelimesini İngilizce'de sarih olarak bilmezsek, Türkçe'den İngilizce'ye lûgata bakacağız. Mefhumların tedai ettirdiği kelimeler.

Akademi synonymeleri aydınlık olarak vermez.

Akademi lûgatında etimolojiler yoktur. Bununla da etimoloji lûgatları meşgul olmuştur.

İngilizce'de telâffuz mühim, Güney ve Kuzey taraflar farklı.

Fransızca kelimelerin telâffuzu da bazen değişir.

Demek Fransız ansiklopedisindeki bu hatâlar yardımcı lûgatlar ile halledilmiştir. Kelimeleri giriş sırasına göre mi, kullanış sırasına göre mi sıralayacağız?

19. asırdan sonra lûgatçı dilde bulunan bütün kelimelerin sırasını yapmak zorundadır. P. Robert'in 6 ciltlik lügati. Hem alfabetik, hem analojik.

Fransa'da bugün kompüter yardımıyla kaç cilt olacağı bilinmeyen bir lügat hazırlanmaktadır.

24 Aralık 1976

LUGATLAR (II)

Kubbealtı Konferansı

Neden Batı kelimeler üzerinde bu kadar durmuş, neden biz kelimeler dünyasına karşı kayıtsız kalmışız? Batı sınıfların sınıflarla kavga ettiği bir ülkedir. Sınıflar kavgalarına kelimelerle başlarlar. Kelimenin de aydınlık olması, ok ve mızrak haline gelmesi lâzımdır. Batı'da 17. asırdan sonra millî diller teşekkül etmiştir. Yeni sınıf, nasları devirmek için, kelimelere muhtaçtır. 17. asır aklın hükümranlığıdır, otorite tanımamak demektir. Batı medeniyeti bir kelime medeniyetidir, kavga önce kelimelerle yapılır, sonra siyasette. Biz dünyada bir tek medeniyet var zannediyoruz. Türk İslâm medeniyeti bir aksiyon medeniyetidir, kelimelerin çok önemi olmamıştır.

Edebiyatı bir oyun kabul eden Osmanlı, onu musikînin bir şubesi yapmıştır. Osmanlı için mühim olan evvelâ inançtır, Kur'an-ı Kerim, Fıkıh, Hadis, Tefsir'dir. Bunlar son derece ciddî konulardır. Cihangirler, bir eğlenme vasıtası olarak edebiyatın kelimelerini bir silah olarak kullanmamıştır.

Osmanlı'da sınıf kavgası yoktur, insan mukaddestir. Din-dışı kalan sahalarda eğlenmiştir. Medeniyetin tek ölçüsü kitap, kelime, felsefe değildir ve her medeniyetin aynı yollardan geçmesi, aynı ideayı gerçekleştirmesi şart değildir.

Avrupa'da lügat ilerlemiştir.

Cevherî'nin Sıha'sı 10. asır. Son derece geniş olan Arap dili bizim için bir medeniyetin dili idi, aynı imanı bölüşüyorduk.

Kur'an'da geçen kelimeler mukaddesti, gelişmelerini de Arapça'nın büyük lûgatlarmda takip edebilirdik. Bununla beraber, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut, millî gururunu tatmin için Divan-ı Lûgattit Türk'ü kaleme aldı. 7.500 kelimedir.

Harsî unsurları ihtiva eder. Batı'nm anladığı mânâda bir lexique değildir. Karahanlılar devri (Arapça) Abbasiler'in Türkçe'ye karşı bir teveccühü vardır (1077).

12. yüzyıl, Zimahşerî, Mukaddeme-tül edep-ArapçaFarsça-Moğolca.

15. asırda Ali Şir Nevaî Muhakemet'ül-Lûgateyn'de Kaşgarlı'nın yaptığını yapar, Farsça ile Türkçe'yi karşılaştırır ve Türkçenin zenginliğini islâm dünyasına ispat eder. (Farsça).

16. asırda Karahisarlı Ahterî Mustafa Efendi Arapça'dan Türkçe'ye Lûgatı'nı hazırlar. Çağdaşı Fîruzabadî'nin Kaamus-u Okyanus'u çıkar: Arapça'dan Arapça'ya.

Tebrizli Hasan Burhan-ı Kati'yi hazırlar. Acemcenin en mükemmel lügatidir.

Osmanlı fikirde Arap, şiirde Acem tesirindedir. Kendi dillerini zaten bilirler ve lügat yazmak ihtiyacında değildirler.

Arapça medrese dilidir. Tanzimat'a kadar bu böyle gitti. Naima, Nebi, Nabi ayrıca bir lûgata muhtaç değildi.

XVIII. yüzyılda Şeyhülislâm Esat efendi ilk defa Türkçenin lügatini yazar. Bestekârdır. Lehçe-t-ül Lügât'ı için sekiz sene çalışır. Arapça, Farsça lügatleri tarar, reh-i narefte'ye (görülmemiş bir yola) girer. Eseri müsteşriklerin en esaslı kaynağıdır. Türkçe kelimeleri alfabetik olarak dizer. Karşısına Arapça ve Farsçasını yazar. Darbımesellerden örnekler verir.

Bunlar matbaanın yerleşmesine kadar basılmamıştır, fakat yazmaları devrin kütüphanelerinde herkese açıktır.

Vankulu, Sahhah lügatini Türkçe'ye çevirir ve 1729'da Müteferrika tarafından basılır, bunu Esat Efendi'ninki takip eder. Arkasından Firuzabadî'nin lügati Farsça'dan Türkçe'ye çevrilir: Kaamus-u Okyanus.

Tanzimat başlayınca;

1- Ahter-i Kebir (1844) Farsça'dan Türkçe'ye.

2- Esat Efendi, Farsça'dan Türkçe'ye, Türkçe'den Farsça'ya.

3- Cevheri Sahhah tercümesi, Vankulu.

4- Ayıntablı Asım, Burhan-ı Katı ve Kaamus-u Okyanus olarak dört lügat vardır.

En çok kullanılan dördüncülerle, üçüncüsü. Avrupa 18. yüzyıldan itibaren geniş bir lügat yapma faaliyetine girişir.

Siyasî emellerle Osmanlı'yı tanımak, dilini bilmek ister. Osmanlı'nın ruh dünyasına girmek için, onun dil dünyasını tanımak lâzımdır. Yabancılardan ilk lügat Meninski: Polonyalı bir müsteşrik. Polonya'nın Devlet-i Aliyye tercümanı. Ono-mastikon 5 cilt. Türkçe'nin lügati. Alfabetik değil. Latince 1680 ilk baskısı. Türkçe-Farsça, Almanca, Fransızca karşılıklar.

Batı ilim âlemi Türkçe'yle bundan sonra 19. asra kadar meşgul olmaz. 1680'den sonra G. Rasy isimli bir Rum. 1826'da Yunan istiklâl savaşı sırasında Rusya'ya iltica eden bir Fe-nerli'dir. Çar'ın akrabalarından biri Türkçe öğrenmek ister.

Rasy işi geniş tutar. Lügati: "Tuhfe-tüz Zekiye". Fransızca'dan Türkçe'ye 1828 Moskova. Daha sonraları lûgatçılar tarafından dikkate alınmamıştır. "Vivre ou mourir"i "ya devlet başa, ya kuzgun leşe", diye çevirmiştir.

Mekitaristlerin lügati: Ermeni tarikatı. Papaz. Venedik'te otururlar. Bizde de mektepler açmışlardır. Lûgatları 1844: İtalyanca, Fransızca, Türkçe, Ermenice. Türkçe Ermeni harfleriyle yazılmıştır.

Bianchi Fransız'dır. Sefarette tercümandır. Osmanlı ülkesine gelen tüccarlar, sefirler için önce küçük bir Fransızca-Türkçe lügat hazırlar. Kiefer'in sözlüğünden istifade eder, iki cilt, 2.000 sahife, Türkçe'den Fransızca'ya sözlük. Padişah kelimesinin hangi ülkelerde kullanılabileceğini, padişahların özel sıfatlarını kullanır. İlk mükemmel Türkçe lügati. Bir de 1843-46 Fransızca-Türkçe lügat Devlet-i Aliyye'ye giden ecnebilere yardım için yazar, ilmî bir gayesi yoktur. Louis-Philippe devri Fransa'nın ticarî ve ilmî emelleri içindir.

İngilizce Redhouse: Encümen-i Daniş Reşit Paşa tarafından Fransız Akademisi taklit edilerek kurulur. 40 üyeli. Dış üyeleri arasında Bianchi ve Redhouse (1811-1892) vardır. Redhouse 1826'da İstanbul'a gelmiş, desinatörlük yapmış, İngiliz sefaretinde çalışmış, sadaret tercümanı olmuş, çok çalışkan ve ciddî bir adamdır. Türkçe'nin ilk lügatını o yapmıştır.

1838-1841. Kelime hazinesi "müntehibat-ı Lûgat-ı Osmaniye" 100.000'leri bulan Osmanlıca'dandır. Müsveddelerini Ali Paşa'ya bırakmış. O da A. Vefik Paşa'ya bu müsveddeleri vermiş, Vefik Paşa 1876'da Lehçe-i Osmanî'sini bu müsveddelerden derlemiştir. Redhouse'un kitabı 1853'de müellif ismi olmadan Churchill'in "Ceride-i Havadis" matbaasında basılmıştır. Veled Çelebi Dr. Knoch'un önsözünde Vefik Paşa'yı, Şemsettin Sami'yi Redhouse'un kopyası olarak isimlendirir. Redhouse İngilizce bir "Vade Mecum" Türkçe için el kitabı hazırlamıştır. İngiliz İmparatorluğu'nun gelişme çağı. Canning Devlet-i Aliyye'dedir. Redhouse 1860'da İngilizce'den Türkçe'ye lügatini hazırlar. 1928 Osmanlıca son nüshası. Redhouse 1890'da "Meani'il Lehçe"yi (lehçelerin mânâsını) hazırlar. Çok değerli bir Türkçe'den İngilizce'ye lügattir. İlk lügat 26.000, ikinci lügat 93.000 kelimedir, 93.000 Türkçe kelime. Bugüne kadar yazılmış Türkçe lûgatlar içinde en mükemmelidir. İngiltere Türk dilini ve irfanını bütünüyle tanımak isterken, Almanya da boş durmaz. Zenker, Türkçe-Arapça-Farsça lügatını yazar. 2.000 sayfa. Redhouse'un 1853 nüshasından faydalanır. (2 Cilt. 1. Cilt 1866, 2. Cilt 1876). İşi ciddiye almıştır. Leibzig'de basılmıştır.

Fransızlar da Kütahyalı Artin'in Berlin'de Türkçe-Fransızca, Fransızca-Türkçe lügatini basar. Marloff, Kalfa onu takip eder.

Alexandre Hançerî Akademi'nin 1798 baskısını Türkçe'ye çevirir. Fener beylerindendir. Keçecizâde'nin misafirlerinden biri Hançerî'ye hayran kalır, "Neden ihtida etmedin?" der, Keçeci de "Sen bu kadar cahilsin, neden tanassur etmedin?" der.

İki medeniyetin mefhumlarını karşılamak son derece güçtür.

Ama Hançerî çok başarılıdır, Fransızca'dan Türkçe'ye yapılan lûgatların en ehemmiyetlisidir. 3. cildi Moskova'da 1841-42'de basılır.

Bizde Tanzimat ricalinin hepsi iyi bir Osmanlıca lügati olmadığı hususunda müttefiktirler. Namık Kemal, Muallim Naci aynı şikâyet içindedirler. Burhan-ı Katı ile Kaamus-u Okyanusu meczeden bir lügat ihtiyacı.

Redhouse'dan sonra Osmanlıca'nın lügatını Selahî Bey yapmıştır. Ciddidir, alfabetiktir. 1897.

Vefik Paşa'nın Lehçe-i Osmanî'si ondan önce. 2 cilt. I. ciltte Arapça-Farsça, II'de Türkçe sözlükler. Önce tek, sonra iki cilt.

Redhouse'dan sonra Şemsettin Sami'nin Kaamus-u Türki'si (1900), 1899'da bir Rum'un Türkçe lügatını kopya ettiği söylenir. Adadaki Rum mektebinde Türkçe hocasıdır Rorohn.

1899'da bütün Türkçe kelimeleri toplamıştır, bütün kaynaklardan faydalanmıştır. 2.000 sahife. İstanbul baskısı.

Remzi ve Muallim Naci lûgatları daha sonra yazılmıştır.

Fakat Zenker ve Redhouse'un genişliği yoktur onlarda.

Türkçe'de Ansiklopedi çalışmaları. İlk teşebbüs Paris'te Ali Suavi'nin Ulum Mecmuası. 100 cilt düşünüyordu, 80 sy.'da bitti. 1870'de Larousse'u alıp tercüme etmek ve Türkiye ile ilgili maddeleri ilâve etmek istiyordu. Türkiye'nin Larousse'u olmak istiyordu. Atabey maddesinde kaldı.

Şinâsi'nin lügati rivayettir. Ali Suavi bir kısmını görmüş ve abuk sabuk bulmuştur. Bu rivayet Ebuzziya Tevfik tarafından kuvvetlenir. Bu Ansiklopedi çalışmaları zaman zaman tazelenir ve biter. Katre dergisi 1-2 formada kalır. Ahmet Rıfat Efendi 7 ciltlik bir tarih-coğrafya kitabı yazmıştır. Ciddî ve faydalıdır.

Şemsettin Sami'nin Kaamus-u Alem'i 6 cilt. 12 sene çalışır.

Türkçe'de ilk büyük tarih-coğrafya lügati. İbtidaî tarafları vardır. Bouillet'nin tarih-coğrafya lügatını esas almış, İslâm-Doğu'dan da faydalanmıştır, ama Kaamus-u Türki'den çok daha değerlidir.

Batı'da gelişen ilimlerin karşılıklarını bulmak için çeşitli çalışmalar yapıldı. Kirkor Zobu iktisadî kelimeleri, Türkçeleştirmek gayretine düştü. Meşrutiyet'te istilahat encümeni çeşitli bilgi dallarının kelimelerini karşılamak istedi. Yalnız R. Tevfik 2 cilt Kaamus-u Felsefesi'ni yazdı ve felsefe terimlerini kurdu. Bir edebiyatçının Kaamus-u Felsefesi'dir.

Batı'daki ve Doğu'daki kelimeleri alır. Classification des scienceş maddesi ile bitmiştir. Bazen güldürür, bazen hayran eder. Salih Zeki, Kaamus-u Riyaziyatı yazar. Mehmed Ekrem hukuk lügatini yazar.

Tanzimat bir deri değiştirme devridir. Bir dilin lügatini yapmak için daha önce vuzuha kavuşan bir dille mukayesesini yapmak lâzımdır. Tanzimat'ta Batı'nın ticarî menfaatlerini geliştirmek, kültür emperyalizmlerini yerleştirmek için de olsa dilimizle ilgili çalışmaları çok faydalı olmuştur. Bize bu işi öğretmişlerdir. İrfanımız tabiiyet değiştiriyordu. Hiçbir kelimenin kendi dilinde bile müteradifi yoktur, iki ayrı dilde karşılık nasıl bulunabilir? Batı'nın mefhumları yaşamadığımız mefhumlardı.

Lastik Sait Türkçe kelimelerin synonyme'leri (eş-anlamları) üzerinde durdu. Tanzimat hiçbir şeyi sonuna kadar götürmemiştir. "Galatat-ı Tercüme" birkaç ciltte bitti. Lûgat'ı da "ampul" kelimesinde sönmüştür.

Tanzimat devrinde müsteşriklerin ve gayrı müslimlerin ça-lışmaları rehber olacak mahiyettedir. Onlardan sonra pek az ciddî çalışma yapılmıştır. H. Kâzım Kadri'nin lügatı mükemmeldir, bütün Türk lehçelerini kucaklar. Yalnız müteradif farklarını vermez, veremez. Bu lûgatları taramak hiç kimsenin yapmadığı iş olmuştur. Halbuki dil bütünüyle göçüp gitmektedir. Dil olmayınca millet olmaz, düşünce olmaz. Dile hürmet...

4 Kasım 1977

AKADEMİ VE AKADEMİLER

Kubbealtı Konferansı

Akademus (Hikatomos) Yunan'ın bir masal kahramanı.

Helena'nın saklı olduğu yeri ifşa ediyor. Atina civarında geniş toprakları varmış, devlete bırakmış, Akademus'un toprağında Athena'nın mabedi yapılmış. Eflâtun bu zeytinlik bölgede dolaşmayı çok severmiş. O kadar ki sonunda talebelerini bu bahçede toplamış. Öldükten sonra bu bahçeye yakın bir yere gömülmüş. Talebeleri 4 asır aynı yerde toplanmış. Akademi: Eflâtun'un felsefesini ifade ediyor! İ.Ö. 4. yüzyıl. I. Batlamyus İskenderiye'de açtığı mektebe, Yahudiler, Endülüs'te Charlemagne (7. yüzyıl) Büyük Alfred (8. yüzyıl) aynı kelimeyi kullanmışlar. Kelime yalnız mektep-medrese mânâsına kullanılmamış. (18. yüzyılda bu mânâda daha kullanılıyor).

Ancak 18. yüzyılda Üniversite kelimesi onun yerine geçiyor.

İlk akademiler İtalya'da kurulmuş. 1270'de Brunotto Latin şiir akademisi. 18. yüzyılda Endülüs'te şairler. İtalya'da her şehrin 10-20 akademisi varmış ve 16-17. yüzyılda sayıları 700'e ulaşmış. Bu kurucularıyla yokolan akademiler içinde bir istisna var:

Academia della Crusca: İtalyan dilini bir edebiyat dili haline getirir. Leibniz akademileri Avrupa çapında genişletmek ister.

Weimer'da ilki açılır. İlk ilim akademileri Fransız ve İngiliz "Academie des sciences" ile "Royal Society". Gassendi, Descartes vs. gibi ulemâ çalışmalarını birbirlerine aktarmak için toplanırlardı. Sonra akademiler kurdular. Önceleri akademiler jimnastik yerleriydi. "Faire son academie": kılıç dersi almak. Bir başka mânâsı da Club yerine kullanılması.

En eskisi Ben Johnson'un kurduğu, yenir, içilir, sohbet edilirdi.

(Klüb bir başka konuşma konusu). Akademi denince ilk akla gelen Fransız Akademisi, 1629'dan itibaren Fransa'da kralın sekreteri Conrad, haftada iki gün arkadaşlarını evinde topluyordu: iş-güç, edebiyat, politikadan konuşuluyordu. Richelieu, Bois-Guillbert'ten bu haberi aldı ve Conrad'a haber göndererek, bu toplantılara resmî bir mahiyet kazandırılması teklifinde bulundu. Nizâmnâme 1624'te hazırlandı. 50 madde.

1625 XIII. Louis'nin Küşad beratı çıktı. Parlamento önce bu yeni heyeti kendisine rakip gördü, sonra onayladı. Önceleri 10-12 kişi idiler. Ne yapacaklarını da pek bilmiyorlardı.

Sonunda 40 kişi oldular. Richelieu önce Aydınlar Akademisi, sonra Belagat Akademisi teklifinde bulundu. Sonunda Fransız Akademisi tâbiri bulundu. Önce nutuklar yazıldı. İlimler aleyhinde, aşk aleyhinde nutuklar düzenlendi. Akademinin hedefleri ve diller üzerine bir nutuk hazırlandı. Fransız dilini mükemmelleştirmek, Yunanca ve Latince ayarında bir dünya dili yapmak, akademinin baş hedefi oldu. Akademide yazarlar azınlıkta idi. Nihayet Chapelin 40 kişinin birlikte hazırlayabileceği bir işi buldu. Bir lügat, sonra bir gramer, bir retorik ve poetik yazmak. O zamana kadar Fransa'da dile hâkim olan sloganlardı. Precieuse adı verilen hanımlar. 1639'da A harfi bir hayli ilerledi. 16. yüzyılda Fransızca çok zenginleşir.

Pleiade'lar başka dillerden pek çok kelime sokarlar. Akademi ile salon arasında bir muhalefet yoktu. Malherbes Fransızca'yı yabancı kelimelerden ayıklamış, fakirleştirmiş, fakat pure (saf) haline getirmişti. Vaugelas, Fransız dilinden taşra kelimelerini ve teknik kelimeleri kovdu. Malherbes dilde otorite olarak halkı tanıyordu. Vaugelas, 18. yüzyıl rasyonalizmin dilini kullanmalı demişti. Tefekkür dili, matematik mücerretliği ister dedi. Bu yüzden lûgata halkın kelimeleri, yabancı kelimeler alınmadı. Vaugelas dilin delisi idi. Akademide büyük şairlerin rolü pek azdır. Gerçi onların da sözü dinleniyordu ama, sonunda hep Vaugelas hâkim oluyordu. Vaugelas Fransızca'nın kemâle erdiğini söylüyordu. Koyduğu esasların, Fransızca yaşadıkça yaşayacağını söylüyordu. Dil belli bir merhaleye vardıktan sonra kemâle erer. Gramer yapısı değişmez, teferruatta bazı yenilikler olabilir. Filhakika Voltaire'lerin, Condillac'ların dili akademinin kurmuş olduğu bu temel üzerinde yükseldi. Akademi Fransız dilinin kaderini tâyin etti. Ve öldükten sonra da ilerleyerek 1694'de bitti. Akademide, Furetiere

arkadaşlarına ihanet etti. 1690'da kendi lügatını çıkardı. Demek akademinin codifier ettiği Fransızca, daha sonraki Fransızca'nın esasını teşkil etti. Kelimeler tarifçede mükemmeldirler ve geniş bir tabakaya hitap ederler. 1718 2., 1789 3. baskı (ihtilâl sırasında basıldığı için kabul edilmemiştir. Hançeri, Türkçe'ye bunu çevirmiştir). 1835, 1879, 8. ve son baskı 1933. 1933'de akademinin ilk grameri basıldı.

Richelieu ölünce, Seillet akademinin başkanı oldu. Ondan önce burjuvalar vardı, ondan sonra aristokrasi de girdi akademiye. Akademinin resmî bir müessese oluşu XIV. Louis'nin devrinde oldu. Louvres'da bir salon açıldı. Kontlar koltuklarını kendileri getiriyorlar, öbürleri iskemlede oturuyorlardı. XIV. Louis 40 koltuk yolladı. Akademi azalarına ölümsüzler denir.

İhtilâl akademiyi kralcı kabul ederek, 1793'de ilga etti. Kurulan enstitünün 2. ve 3. bölümü olur, 1816'da tekrar açılır: bütün âlimler, diplomatlar oradadır. 41. koltuk akademi âzası olmayan büyük şöhretlere ayrılır: Balzac, Moliere, Pirron. Dünya savaşından sonra bazı akademi azaları Almanlar'la dostluk kurdukları için çıkarılmışlardır. Bugün de yaşamaktadır.

Fransa'nın millî müesseselerinden biridir. Akademi üyesi olmak için başkan ve sekretere bir mektup yazmak, üyeleri de teker teker ziyaret etmek lâzım gelir. Chateaubriand atı ile akademiyi ziyaret etmiştir. Hugo'ya oy verenler de "Je vote pour maitresse" (Metresine, yani Luliette Drouet'ye oyumu veriyorum) demişlerdir. A. France D. Halevy'nin ısrarıyla girmek için mektup yazınca "Katiyen olmaz, ne cümle, ne imlâ hatâsı var" demişler. Akademi âzalarının eser sahibi olmaları lazımmış. "40 kişi olunca herkes bizimle alay eder, 39 kalınca herkes ayaklarımıza kapanır" derler kendileri de. La Bruyere için "40'a varmak için gereken sıfır" derler.

Osmanlı'da akademi yok mu? Her yalı, her konak, her tekke, her tarikat bir akademi idi. Ama 1851'de Reşit Paşa'nın arzusu ile Encümen-i Daniş tesis edildi. Açış nutkunu Cevdet Paşa hazırladı. Fransız Akademisi'nin taklidi. Reis Şerif Bey ve 2. reis Hayrullah Efendi oldu. 11 senede söndü-gitti. Ali Paşa akademiye devlet ricali alınmamasını istedi. Encümen Cevdet Paşa'nın tarihini yazmasını istedi. Encümen'in asıl vazifesi Dar'ül-Fünun'a kitap hazırlamaktı. Gerçek bir ihtiyaca cevap vermediğinden kapandı. 1927'de Yakup Kadri yine Fransız Akademisi benzerini istedi. Köprülü'nün

hayatında fikirlerine başvuruldu: Kubbealtı Akademisi bürokrasinin tahakkümü altında değil. Aydınlar Ocağı da yeni bir akademi.

Akademi lügatinin dışındaki önemli lûgatlar: Furetiere, Littre ve Larousse'dur: Dünya dillerinin en güzel lügatidir, 17 ciltlik Pierre Larousse lügatı.

28 Kasım 1978

DÜNYA EDEBİYATI

Bizde edebiyatın kökü edeb: davet etmek, ziyafete çağırmak.

Sonra kelime mânâsını genişletmiş: ruhun ziyafetine davet.

Fakat bu mânâ cahiliyet devrinde de yok, asr-ı saadette de.

Hicrî üçüncü asırda ulum-u arabiye denilen ilimler ulum-u edebiye haline geliyor. Muallimlerin üst tabakası müeddib.

Yüksek ailelere ders verenler tarih, ilm-i vezin ve kâfiye, beyan, hitabet gibi fenlerin hocaları. İbn Haldun edebiyatı belli bir konusu olmayan ilimler diye tarif eder: bir kavmin kültürü, örfî olarak hakikat kabul edilen bilgiler. Endülüs'ten sonra manzum ve mensur söz. Yani edebiyat, Batı'da çok sonra kazanacağı mânâyı hicrî 6. asırda Endülüs'te kazanıyor: insanı insan yapan bütün ilimler, lûgatla mecazı birbirinden ayıran her şey.

Avrupa'da literatürün kökü harftir. (Escarpit, Le Litteraire et le social, Batı dillerinde kelimenin serüveni-M. Fehmi, Tarih-i Edebiyat-ı Arabiye, Doğu dillerinde kelimenin serüveni).

Avrupa bütün dünyayı kendi memaliki kabul eden genç kavimlerin dünyası. Yunan, ihtiyar Şark'ın haramzade mirasçısıdır, malzemeyi başka kavimlerden devşirmiş, istediği şekle sokmuştur. Batı'da Yunan edebiyatı dünya edebiyatının bütünü kabul edilmiştir. O çağda başka büyük edebiyatlar da vardır. O devrin edebiyatına hellenistik denir ve eucumenique (cihanşümul) olmak iddiasındadır, Roma edebiyatı gibi. Bu iki edebiyat kendini Avrupa'ya kabul ettirmiş, Avrupa'da millî edebiyatlar başlamıştır.

İtalyan, İspanyol, Fransız, İngiliz ve Almanlar dünya edebiyatı kavramını ortadan kaldırmışlar ve bir Avrupa edebiyatı kurmak istemişlerse de, herhangi birisi diğerlerini başaramamıştır.

Avrupa Asya'yı tanımıyordu, Asya da Avrupa'yı. Avrupa 18. yüzyılda orientalizmle bütün manevî iştihasıyla Doğu'ya saldırdı. Hollandalı Herbelot Asya'yı ilk defa Avrupa'ya tanıttı: Doğu kütüphanesi. Avrupa İslâm dünyasını ve Doğu'yu o kitaptan tanıyacaktır. Büyük hatâlarla doludur. Hind de yoktur, İslâm öncesi Arabistan da. Herbelot, dostu Bernier'nin müşahadelerine dayanır. La Fontaine'de de Bernier vardır.

Gerçi Kelile ve Dimne Avrupa'da çevrilmişti. Galand'ın Binbir Gece'sini de, Kur'an-ı Kerim'i de Batı daha önce tanımıştı.

Binbir Gece kendi ülkesinde nefes alamayan Batı aydınlarını büyülemiştir. Sonra Binbir Gün (Petit de Courtier). Sonra Anquetil Duperron, Doğu'nun Avesta ve Upanişadlar'ını Batı'ya tanıtmıştır. Iran ve Osmanlı'yı tanıtan müsteşrik Hammer'dir.

Goethe bir Welt literatüründen bahseder. Gerçi Herder panteistti, bütün milletler Cenab-ı Hak'ın kuluydu, başka dilleri konuşan, fakat aynı kaynaktan gelen ruhlardı. Vahdaniyetin tecellisini görüyordu. Alman romantiklerinden önce müsteşrikler Doğu'nun başlıca kaynaklarını Batı'ya tanıtmışlardı. Romantikler egzotik çiçekler peşindeydi, garip olan her şeyi merak ediyorlardı. Goethe'yi Doğu'ya kanatlandıran duygu usançtı. Tevrat'ın dünyası ve Homer yenilik duygusunu kamçılamıyordu. İhtiyar Goethe'den evvel Voltaire'de var, ama Doğu'ya eğilişi bir sömürgeci eğilişidir. Hepsini Fransızlaştırır. Goethe de Doğu edebiyatlarını zekâsına şekil veren birer malzeme olarak kullanır. Muhammed, ve Clavigo'su hep Alman'dır. Yerli ölçülerin dışına çıkmak ve beşeri anlamak ister. Yabancının ruhuna nüfuz edebilecek bir Alman milletinin teşekkül ettiğine inanır. Goethe Avrupa ile Asya'nın birleşmesini "Batı'nın Doğu Dramı"nda (1823) gerçekleştirir.

Bütün tercümeleri okur, Firdevsi'yi sevmez, çok gürültülü ve millî bulur. Celâleddin-i Rumî'nin ilâhî aşkına nüfuz edemez, aradığı ruh kardeşini Hafız'da bulur. Goethe Farsça bilmez, fakat Hammer'in rehberliğinde okur ve çok geniş bir dehâsı olduğu için anlar ve onu tercüme eder. Batı'nın Doğu divanı.

1- Hafız.

2- Sakînâme.

3- Züleyha.

Eski Yunan'ı adım adım dolaşan, Germen dehâsına katan Goethe, Doğu divanında Doğu'yu sever. Doğu divanından sonra Avrupa Asya ile içli dışlı olacaktır.

Goethe'nin birçok taklitçileri çıkar.

Nietzsche: Avesta, S. George "Asma Bahçeleri" ilhamının kaynağını Goethe'den alır. Almanya kendi dünyasının yarım olduğunu, insanoğlunun bir bütün olduğunu anlamış ve Goethe kendi neslinin bu rüyasını gerçekleştirmiştir.

Asya'ya duyulan bu nefes alma ihtiyacı, Fransa'da da kendini hissettirir.

V. Hugo "Les Orientales"i 1828'de yazar. İspanya'da bir gurubu seyrederken kalbinde bir Doğu sevgisi uyanır. Eski kaynaklar kurumuştur. Avrupa'nın aşkı hain ve egoisttir. Asya Hugo'ya başdönmesi ilham eder. Geniş bir muhayyilesi vardır, orkestrasına bu âletin sesini katmak ister ve "Les Orientales"de Camii'yi yaşatmak ister. İspanya'da kilise, meyhane, evler ve cami içiçedir. Rehberi Fuinet'dir. Cahiliye devri şairlerini Fransızca'ya çevirmiştir. Arap ve Fars edebiyatları dosyasını Hugo'ya verir. Asya'nın ve aruzun vezni kitabında yaşar. Les Orientales, Fransız şiirinin en mükemmel virtüozite şaheseridir. Fakat Avrupa'dan insanî bir davranış, kendi kabuğundan çıkma gibi bir hasbîlik beklenemez. Ama Batı'ya yeni bir ses getiren iki büyük yazar olarak Goethe ve Hugo selâmlanabilir. Üçüncü bir şair de Byron'dur, Osmanlı'yı anlamamıştır, Yunan muhabbeti vardır. Hümanizm demek Yunan demektir.

Dünya edebiyatı 1832'ye kadar Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya edebiyatlarıdır. 1832'ye kadar Avrupa Asya'yı tanımaz.

Hind'e giden İngilizler'in, W. Jones'in Hindçe ve Osmanlıca'dan tercümeleri Avrupa'da bir Doğu hayranlığı yaratmaz.

Avrupa tesamuhu (hoşgörüyü) tanımaz. Tolerans Asyalı'dır.

Redhouse yazdığı bir mektupta: "Avrupa'nın Doğu'yla dost olabileceğini sanıyordum. Gördüm ki Avrupa kinin ve çıkarın ülkesidir, Avrupalı olduğum için utanıyorum" der. Bütün Avrupa'yı mahkûm etmemek için iki Avrupa vardır diyelim:

1- Liberal, romantik, şiir ve hayâl peşinde koşan Avrupa.

2- Bütün dünyayı sömürge etmek isteyen Avrupa.

Doğu'nun bütün mabetlerini taş taş söken, hazinelerini ambarlarına dolduran bir canavarlar ve hunharlar Avrupası'nda, canavarı zincire vuran, insanlık sevgisi ile kalpleri tutuşan şövalyeler de vardır. Halkı canavardır.

Avrupa ile Asya hâlâ kaynaşmış değildir. Gerçi "ben-i adem aza-yı yek diğerend". İnsanoğlunun bütünlüğü ve insan düşüncesinin tekliği Avrupa'nın şuuruna ve şuuraltına işler.

Ama 1832'lerde de bir dünya edebiyatı teşekkül etmemiştir.

Leon Bajazet, bir dünya edebiyatı magazini kurar, "Magazine Internationale". Kapanır. Bilgi alanında "Scientio" dünya bilgisine açılır. Brandes ilk defa Avrupa edebiyatını bir bütün olarak alır, mukayeseli edebiyatı. Ama Avrupa kendi zindanını yıkamaz.

1921'de İngiltere'de Pen Clup kurulur. Dünya edebiyatçılarının tanışması için. İşe yaramaz.

20. asırda Avrupa daha geniş düşüncelidir. Terbiye kozmopolitleşir ve büyük insanlar Avrupa derken bütün dünyayı düşünürler: Romain Rolland önce Fransa ile Almanya'yı kardeş yapmak ister, Almanya'yı Fransa'ya sevdirir. Sonra iki düşman rejimi, liberal Fransa ile sosyalist Rusya'yı, sonra iki dünyayı Doğu'yla Batı'yı kaynaştırmak ister. Geniş yürekli ve kafalıdır.

Çek olan Rilke, Rusya'yı, İtalya'yı dolaşmış, kendi senfonisinde onların musikîsini eritmiştir.

Avrupa tırnaklarını iki cihan savaşı ile göstermiş, ondan sonra kurulan Unesco dünyanın büyük eserlerini tanıtmak ihtiyacı ile çırpınmıştır. Ama

hâlâ bir dünya edebiyatı kurulamamıştır, yani savaşsız, dikensiz bir dünya kurma hayâli henüz gerçekleşmemiştir. Avrupa başka ülkelerden de çiçekler devşirir, ama kendi bahçesi için birer fidandır bunlar. Mev-lanâ'nın insaniyetperverliği, tasavvufun büyük anlayışını gerçekleştirmek henüz bir rüyadır.

Rus edebiyatı: Rus halkı sakallılar ve sakalsızlar diye ayrılır.

Mutlak bir istibdat vardır. Düşünce ve felsefe romanda yaşar.

Baron de Vogue Rus romanını kaleme alır. Turgeniev Rusya'nın Avrupa (Fransa) edebiyat temsilcisidir. Tolstoi ilk tanınan ve sevilen yazardır Rusya'da. Dosto I. Dünya Harbi'nden sonra Avrupa'yı fetheder, sonra Gorki. Rus edebiyatı hasta bir toplumun edebiyatıdır. Avrupa kendisine benzemediği için, bir kâbus da olsa Rus edebiyatını benimser. Vogue, "Dosto dünyayı dolaşmıştır, fakat gece dolaşmıştır", der. Aynı sıralarda İskandinav edebiyatı (İbsen) da kendini kabul ettirir. Finlandiya, Polonya, İrlanda I. Dünya Savaşı'ndan sonra, Balkan ülkeleri de Avrupa'yı taklit ederek, dünya edebiyatını Avrupa edebiyatı kabul ederek girer. 10. asırda yazılan Japon Gencei'nin Fransızca tercümesi henüz yoktur, Çin'in de öyle.

Avrupa yalnız Doğu'ya değil, Rusya'ya da yabancıdır.

Fransa'da 10-15 sene evvelki anti-roman bir cinnettir. Doğru yoldan usanmış, düşünce okyanusunun derinliklerinden bütün incileri derlemiştir, abese itibarı bundandır: dadaizm, sürrealizm, letrizm de öyle.

Çağımızda roman, eski çağdaki felsefenin yerini almıştır.

Felsefe, ilimlerin hepsi idi, çünkü ilimler henüz ayrılmamıştı.

Sonra ilimler ayrıldıkça, felsefe yaprakları tek tek düşen bir çiçek gibi çırılçıplak kaldı. Roman felsefedir, psikolojidir, sosyolojidir bugün. Bütün nevilerin kendisine döküldüğü bir deniz haline geldi. Bugün dünyada iki nevî var: 1- Roman, 2- Deneme. Bunlann dışında da ilim var. Anti-roman, romanın içindedir, tezatlar iklimi Avrupa'nın ikinci çocuğudur.

Vahyin, Kur'an-ı Kerim'in dünya edebiyatına tesiri.

Dünya edebiyatı Kur'an-ı Kerim'den yeterince istifade etmemiştir. Çünkü Avrupa tezatlar ülkesidir, zirveler ve uçurumlar ülkesidir, teslise inanır, şarap-ekmek efsânesine inanır. Zekâsı da, hamakati de sonsuzdur. (Karamazof Kardeşler'de Alyoşa (Hıristiyan papazı) ile Dimitri'nin (Zındık) konuşması).

Kur'an 1636'da İngilizce'ye çevrilir.

Sonra Galand tercümesi, fakat Batı'nın kafası hazmedemez.

Hazret-i Muhammed'in eseri kabul eder, Avrupa için İslâmiyet Hıristiyanlığın (güney) reformudur, protestanlık (kuzey) reformudur. Vahiyden faydalanmaları düşünülemez. Avrupa'da da hidayete, İslâmiyet'e gelenler olmuştur, ama Kur'an-ı Kerim'de ifade edildiği gibi kulakları ve gönülleri mühürlüdür.

Cahiliyet devri edebiyatı Kur'an-ı Kerimle bitmiştir. İmrûl Kays'ın kızı babasının şiirini Muallâkat-ı Seba'dan indirmiştir.

Güneş doğunca yıldızlar söner. Ebedî ve ilâhî hakikattir, öbürü beşerîdir. Vahiyle ilham farkı. "Aldanma ki, şair sözü elbette yalandır". Hakikat-ı Kuraniye dışında hiçbir düşünce kabule şayan değildir. İlâhî kelâmla, ferdî kelâm nasıl aynı olabilir?

Her ideoloji cihanşümul olmak iddiasıyla çıkar. Liberalizm (18. yüzyıldan günümüze) hürriyete ve akla dayanmak iddiasındadır. Sosyalizm de bütün insanlığa hitap etmek arzusundadır. İnhisar gütmez. Düşünce olarak, sırf ideoloji olarak bütün insanlığın saadetini amaç olarak gösterirler. Bu itibarla dünya edebiyatları kavramına ideolojiler karşı değildirler. Ruslar 1934'de Firdevsî'nin 1000. yılını kutlamışlardır. Hiç değilse gösteriş olarak ideolojiler bir dünya edebiyatı kavramına karşı değildirler. Muhatabı bütün insanlıktır, insanlığın saadeti için kurulmuşlardır, nazarî olarak.

Romanın asrımızda ve ülkemizde müstevli oluşu nasıl izah edilebilir? Sosyoloji çeşitli dallara ayrıldı, antropoloji de öyle.

Yani insan ilimleri geniş bir dikkat isteyen bir sorumluluk ilmidir. (Meselâ Mannheim, filozof bir sosyologdur). Roman çağımızın dağınık istinasına

hitap eden bir türlüdür. İlim hazırlık ve sabır ister. Çağımız insanının zamanı yoktur, onun için edebiyat sarayı iki odalı oldu: roman ve deneme. Roman'ın bir güzelliği daha var, pijamalı. Deneme biraz daha ciddî, o da felsefenin, tarihin, sosyolojinin yerine geçmiştir. İnsanı kaçıran ıstılahlardan uzak. Roman ise başından beri kadınlaradır, kadınlar için yazılmış ve kadınlar tarafından yayılmıştır. Macera ve Aşk'tır. Deneme ise aşksız bir romandır.

Çağımız insanı vakitsizdir, ama tecessüsü vardır. Tecessüsü daha az ise roman okur, daha çok ise deneme okur. Felsefe Hegel'le bitmiştir, belki yarın denemelerden felsefe çıkabilir, deneme ise Pascal ve Montaigne'le başlamıştır.

İspanyol edebiyatı Avrupa'ya tiyatroyu getirmiştir ve Don-Quichotte'la, Şanso Panso ikilisini getirmiştir. Şövalye romanları.

6 Nisan 1979

ROMANA DAİR

Roman yeni bir tür, kemâlini 19. yüzyılda bulmuş. Yunan'da destan, trajedi. Helenistik devirde birkaç roman. Roma'dan Satyricon. Roma'nın çöküşünü gözönüne seriyor. 16. yüzyılda Rabelais. 17. yüzyılda Don Quichotte; Fransa'da Madame de la Fayette, Princesse de Cleves, Gil Blas'ın Topal Şeytanı. Fakat hiç birisi zirve değil. Çağdaş romana benzeyen Japonya'da Maruzaki'nin "Gencei'si.

1- Sevda: Boccacio, Decameron

2- Aşk: Gencei

3- Fantastik roman.

18. yüzyılda İngiliz romanı: Robinson, Richardson, Fielding, L. Jones, Smolett, Stern.

Roman henüz imkânlarını yoklamaktadır. İngiliz kara romanı hortlaklar, şatolar. 1800-1830 arası İngiltere'de W. Scott-tarihî roman. Ne tarih, ne roman. Macera romanının bir türü. Şövalye devrinin canlandırılması. Scott'un en başarılı romanları, çağını ve İskoçya'yı anlatan romanlarıdır.

Selâhaddin-i Eyyübî'yi ve Haçlılar'ın İstanbul'u alışını da yazmıştır. Tarih bir dekor. Hakikatte insanın, her devrin insanının romanı. Tarih, Avrupa'da Scott'dan sonra gelişmiştir.

H. Taine, Fransız tarih zevkini Scott'dan almıştır. Scott'un öncülerinden biri Cervantes. Cervantes Batı romanının başlatıcısıdır. Kitapların kaderimize nasıl hükmettiklerini anlatır. Romana 3. buudu, tarih buudunu ilâve etmiştir, Scott da nüfus kütüğü ile yarışmıştır. 1830'da Scott öldüğü zaman ünü bütün dünyayı tutmuştu.

Balzac önceleri cinayet romanlarının etkisi altındadır.

20-25 tane hiçbir değeri olmayan imzasız piyasa romanı yazar.

Kendine lâyık bir hoca olan Scott'u bulunca, kendini keşfeder.

Balzac maziyi değil, bütünü ile kucağında yaşadığı toplumu anlatır. "Son Chouan"da Scott'un metodunu takip etmiştir.

Bölgeye gitmiş, son şahitlerle görüşmüştür. Kralcılarla ihtilâlciler arasındaki kavgayı anlatmıştır. Ondan sonra yaptığından emin olmuştur. Dünyada romanın kaderini çizen Balzac'tır. Balzac'ın romanı bir nevî sosyolojidir. Sosyoloji henüz kundaktadır. Romancı bütün yönleriyle Fransız toplumunu romanlaştırmıştır. Onun 97 romanı, tek bir romandır.

2000 kahramanla bütün Fransız toplumunu canlandırmıştır. Ondan evvel ve sonra hiç kimsenin yapmadığı bir işi yapmıştır. Çağını bütünü ile insanoğlunun gözlerinin önüne sermiştir.

Balzac'tan sonra romanın yapabileceği bir şey kalmamıştı. Toplumu harekete geçiren kuvvetleri de kaleme almıştır.

Cemiyeti yöneten kanunları, ferdî ve maşerî şuuru anlatmıştır.

Balzac çağının büyük filozofudur. Romanı toplumun yalnız maddesi değil, mânâsıdır da. Bir tarafıyla mistiktir, irade üzerinde durur, 19. asır toplumunu gerçeği ve rüyalarıyla anlatır. Balzac'ı sosyolojinin kurucularından sayarlar. Balzac, ölçüsüz bir yaratıcıdır, bir tabiat kuvvetidir âdeta. İnsanlığın komedyası gerçekten de insanlığın komedyasıdır. 19. asır Fransası dünyanın en ileri toplumlarından biri idi. Yazar, hürriyet içinde idi, hiçbir baskı yoktu. Balzac'ın büyüklüğü bütünü kucaklamasıdır.

Stendhal da insanı yakalamıştır. Fakat aralarında ölçü farkı vardır. Flaubert üslûbdur ve romanın çapını tâyin eder.

Goncourt kardeşler natüralizmi kurmuşlardır, realizmin dalıdır ama, bu kelimelere önem vermemek lâzımdır. Romantizmden sonra başka bir edebiyat ihtilâli olmamıştır. Romantizm, edebiyatta liberalizmdir. Bütün büyük edebî eserler hem romantik, hem realisttir. Zola, Balzac'ın yaratıcılığından mahrumdur, daha kuru, daha acemidir. Hocası kadar başarılı değildir. Ama ABD romanında etkileri olmuştur. 19. asır sonunda ideoloji romana karışmaya başlar. Fransa'da Barres milliyetçilik şuurunu

uyandırmaya çalışır, romanı bir telkin vasıtası olarak kullanır. A. France insaniyet üzerinde durur; ferdin ideolojisine karşı insanlığı müdafaa eder, sonunda sosyalizme gelir. Fakat gündelik politikaya hiç karışmaz. A. Gide, bir fikir cambazıdır. 20. asrın en büyük romancısı Proust'dur. Gündelik hayatın izlenimlerini anı anına kaydeder.

Jurnal tutan kuvvetli bir yazar. Proust'dan sonra roman yine ideolojilerin emrinde devam eder. Egzistansiyalist romanın iki büyük temsilcisi: Camus ve Sartre. Sonunda ikisi de romandan vazgeçer ve kendilerini deneme ile ifade ederler. 20. asrın son yarısında romanın yerine deneme geçer. İnsan ilimleri geliştikçe romana söyleyecek söz kalmamıştır. İnsan ilmî olarak incelenmiştir. Roman edebiyat türü olarak inkişâfının sonuna gelmiştir.

İngiliz romanı Viktorya çağında gelişmiştir. Üç büyük millet roman temsilcisi.

1- İngilizler.

2- Fransızlar.

3- Ruslar.

İngilizler Fransızlar'a yakındır, fakat bir Balzac yoktur.

Rusya'da Çar hükümeti devrinde düşünce, düşünce olarak kendisini ifade edemiyordu.

Düşünür romancı olmak mecburiyetinde idi. Puşkin'den sonra Rus romanı edebiyatın bütünü olur. Gogol'le başlar, Turgenyev, Dosto, Tolstoi başlıca zirveler. Bir ara Rus romanı Batı'da göklere çıkarılmıştır. Çünkü Rus romancılarının tasvir ettiği toplum hasta ve aşağı idi. Rus romanı da yine bir taklit romanıdır. G. Sand, Eu. Sue'nun tesiri. Şuuraltının romanıdır, karanlıktır. Rus romanında ölçü ve bütünlük yoktur. Bu itibarla Avrupa'nın Rus romanı hayranlığı uzun sürmemiştir.

Bize gelince: Her toplum bir parça çocuktur, hikâye dinlemekten hoşlanır. Doğunun en büyük hikâyesi Kelile ve Dimne. Osmanlı menakıbnâmelerden hoşlanır. Şifahîdir.

Roman bizde ancak Tanzimat'tan sonra Fransız romanı tesirinde çıkmıştır. Taklittir, Batı'ya yönelmiştir. İlk tercümeler tesadüfidir. 1860'da Fenelon'un Telemak'ı. Roman olduğu için çevrilmemiştir, siyasetnâme olduğu için çevrilmiştir. Kâmil Paşa da onun için çevirmiştir. Roman olarak değil, terbiye kitabı olarak yazılmıştır. Daha önce Tahtavî Rufai tarafından Arapça'ya çevrilmiştir, o da Mısır milliyetçiliği için çevrilmiştir, eski Mısır'dan bahsettiği için Mısır milliyetçiliğinin temeli olarak alınmıştır.

Hugo'dan Sefiller: Hikâye-i Mağdurîn, zabıta vakası halinde tefrika edilmiştir.

Robinson, Arapça'dan Türkçe'ye Lütfî Efendi tarafından çevrilmiştir. İngiliz ferdiyetçiliğinin, emperyalizminin, insanla kâinatın kavgasını anlatan kitabıdır. Bizde Saint Pierre'in romanı. Kendi ülkelerinde değeri olmayan eserler tercüme edilmiştir. Yani bir medeniyet başka bir medeniyeti keşfetmek isterken, bu tip eserlerden tercümeye başlanmaz. Bilmiyorduk.

Balzac 1930'lara kadar Türkçe'ye çevrilmez. Osmanlı romana iltifat etmez. Ancak İstanbul çevrelerine hitap eder. A. Mithat Efendi'nin gayesi halkı okumaya alıştırmaktır. Çağının birçok meselelerine ışık saçmak için hikâyeler yazmış ve çok da iyi etmiştir. Roman denen türü Osmanlılaştırmıştır. Başarmıştır.

Dünya romanı ile temasımız, Fransız romanı ile temasımızdan ibarettir, Rus romanı mevcut değildir bizim için. Örf-âdetimiz yıkıldıktan sonra bizde roman başlamıştır, çöküş devrinin eseridir. N. Kemal'in roman tecrübeleri paytaktır. İntibah, Cezmi roman değildir. A. Mithat'ın romanları üslûbdan mahrumdur, romandan çok ansiklopedidir. Avrupai ilk roman Halit Ziya ile başlar, teknik olarak öncülerinden üstündür, ama bir kopuş edebiyatıdır. Mehmet Rauf (Eylül) Batı tekniğindedir, fakat Türk cemiyetinin bütününü vermekten uzaktır. Roman ciddiye alınmamıştır, bir taklit eseridir, gölgedir, şahsiyetsizdir. Bununla beraber bu gelişme seyri tabiîdir. H. Rahmi daha geniş toplum tabakalarına inmiş, Türk insanını daha etraflı olarak vermiş, romana içtimaî tenkidi getirmiştir. Zola tesiri. Sonra Fecr-i Aticiler: Yakup Kadri Batı romanını taklitle bizim romanımızı yapmıştır. Üslûb sahibidir.

H. Rahmi'de pek üslûb yoktur. Halide Edip, R. Nuri o devrin büyük romancıları. Çağımızda cumhuriyet sonrasında müesseseler geliştiği, daha

çok Batılılaştığımız için, kadın toplum hayatına girdiği için değişmiştir durum. Kadınsız roman olmaz.

Önceleri cariyeler sahneye çıkarılmıştır. Kadından bahsetmek bizim cemiyetimiz için ayıptı. Yaşayan bir kadın olmadığı için Tanzimat'ta roman yoktur. Bu da romanın hudutlarını da-raltmıştır. Bir de halkın okuduğu romancılar vardır, edebiyat tarihlerinde misafir edilmez. Vecihî Bey halkın en çok okuduğu romancılardan biridir. Mehmed Celâl de öyle. Melodramatik.

Yani her tabakanın kendine göre bir yazarı vardı. Anadolu ve İstanbul farkı.

Çağdaş yazarlardan K. Tahir, romana sosyolojiyi, ekonomi politiği sokmuştur. Yakın ve uzak tarihi konu edinmiştir.

Kendi neslinin en kuvvetli romancısıdır. Ondan sonra roman aynı ciddiyeti korumamıştır. Romancılığa haysiyet kazandıran K. Tahir oldu. Yaşar Kemal, A. İlhan K. Tahir'in girmediği bazı konuları sinema tekniğinden de faydalanarak işlemekte.

Adalet Ağaoğlu çok okunan bir yazar. Bizde sosyologun, tarihçi ve psikologun yapamadığını romancı yapmaktadır. İnsan ilimleri henüz emeklemektedir. Roman henüz konuları belli olmayan ilimlerin konusunu işler. Bu romanın karşısında rakip yoktur. Geniş halk tabakaları da kitapla yeni yeni temastadır.

Elli yıllık bir alfabemiz var. Henüz çocuk bir medeniyetiz.

Batı'da romanın yerine deneme geçiyor, bizde henüz okuyucu o seviyede değildir, çocuktur ve kadındır. Edebiyat türleri içinde en çok gelişen roman oldu. Şiir daha çok hazırlık ister.

Romanın tek rakibi şimdilik televizyondur. Bir kaçıştır. Realiteden kaçmak için uyduruldu. İnsanı inceleyen ilimler geliştikçe, roman fakirleşmiştir, yapraklan dökülen bir papatya gibi. Elde yalnız sapı kaldı. Bugün okunan sadece polis romanları, yani macera romanlarıdır.

4 Nisan 1980

CARLYLE VE "KAHRAMANLAR"

Kubbealtı Konferansı

Hayatı bir menfaatler ağı şeklinde gören Viktorya devri İngilteresi'nde, Cariyle ezelî hakikatlere dikkati çekmek için bir eser kaleme almıştır. Kendi hayatı da güçlükler içinde geçmiştir.

Gerçek düşünce vecittir, imandır, ilim değildir. İngiltere'yi mahveden, mukaddesler âlemi ile ilgisini koparması olmuştur.

Cariyle insanlığı kurtaracak sırrın fazilet ve fedakârlık olduğuna kânîdir. Allah'a da fedakârlıkla varılır. Emerson "representatif man", Spengler "Büyük Adam", Cariyle ise "Kahraman" der. Spengler'e göre her toplum kültürünü kuvveden fiile çıkardıktan, yani medeniyet olduktan sonra ölür. Bu kuvveden fiile çıkarma işlemini büyük adam yapar.

Çileler ve felâketlerle doludur büyük adamın ömrü. Hegel'de de kahraman vardır. Hegel'in zamanın ruhu adını verdiği şey bir düşünceyi kuvveden fiile çıkarır. İlâhî ruhun bir nevi mümessilidir. Kaderin icra vasıtasıdır; düşünce adamıdır, peygamberdir, müceddittir. Weber de dünyanın tünele girdiğini anlattıktan sonra, bürokrasinin vahim sonuçlarından bahseder. Bürokrasi rasyonalitedir ve insan faaliyetinin bütün alanlarını istilâ etmiştir. Bundan karizmatik lider sayesinde kurtulacağız der Weber. Fakat Weber'den sonra sahneye çıkan liderler (Hitler, Franko, Mussolini, Lenine, Stalin) bürokrasiye son vermemişlerdir.

İlkel insan av dönüşü, savaş dönüşü ya o günü yaşar, yahut bir Başbuğ'un menkıbeleri anlatılır. Sonra raks ve musikî ile bu menkıbe yaşanır. Mısır hiyerogliflerinde, mitolojilerde hep bu yarı-Tanrı, yarı-insan tipler anlatılır. Tanrılar'la insanlar arasındaki tek fark, Tanrılar'ın ölümsüz olmasıdır. Dinler de bu inancı pekiştirir: tarih yapan kahraman: peygamberdir.

Tarih okul kitaplarında kahramanlar etrafında toplanır. Ferdin tarih yaptığı bir kaziye-yi muhkeme halinde şuurlara yereder.

İnsanlık kendisini kurtaracak bir büyük adamın hasreti içindedir. Freud'a göre bu iştiyak bir baba arayışıdır. Daima çocuk kalan bir küçüğün bir büyüğü arayışı.

Freud'a göre bu duygu hürriyet korkusuna bağlanır.

Bütün bu izahlar hakikatin bir yüzünü belki gösterir, fakat tatminkâr olmaktan uzaktır.

18. yüzyılda materyalistler (Helvetius, D'Holbach, Voltaire) büyük adam peşindedirler. Fransız ihtilâlinden sonra tarihi idare edenin akıl olmadığı, aklın dışında başka faktörler olduğu inancı yerleşir: Tarihi yapan yığındır. 3 görüş:

1- Tarihin gerçek yaratıcısı ferttir: Mürşit, peygamber, ruh mühendisi.

2- Fert görünüştedir. Gerçek güç toplumdadır. Fert bir eserdir, müessir olmadan önce.

3- Fert hem bir müessir, hem bir muhassaladır. Toplum bir tecrittir. Fert toplumun ve tarihin şuurudur.

İkinci görüş sahipleri Spencer gibi evrimcilerdir. Toplumlar belli merhalelerden geçerler, bu tedricîdir ve ağır ağır olur.

Spencer "Kahramanı yaratan bugünkü toplum değildir, bütün tarih ve bütün müesseseleriyle toplumdur" der. Shakespeare'in eserlerini yazması için İngiliz dilinin ihtişamı ve onu kullanan Shakespeare'i anlayacak bir seyirci topluluğu gerekli idi. Büyük adamlar ancak büyük cemiyetlerde ortaya çıkabilir Spencer'e göre. Ferdin iradesini küçümseyen bu anlayış, büyük bir tetkik sonucu değildir. Bu görüşü İngiliz Buckle "Büyük adam şişirilmiş bir kukladan ibarettir" görüşüne kadar götürür.

Organisistler "Büyük bir uzviyet olan toplumun ihtiyaçlarına göre büyük adam büyür ve küçülür" derler.

Eski Roma'daki Agrippalı hatip isyan eden halka karşı "Siz midesiniz, görevinizi yerine getirin" der.

Objektif denen sosyoloji de büyük adamı kabul etmez.

Büyük adamın toplumun dışında bir varlığı vardır. Ferd, Robinson değildir (Robinson bile belli bir kültürün adamıdır, adada İncil okur). Ferd toplumdan tecrit edilemez. Onları birbirlerinden ayrı antiteler kabul edemeyiz. Ancak toplum da tabiat gibi pasiftir. Büyük adam kendi toplumunun ihtiyaçlarını bilerek onu harekete geçirince, toplum yaşamaya başlar. Tarihin akışını tayin eden, trenin yolunu açan ateşçi büyük adamdır. Bir ferd - toplum ikilemi yoktur. Wudd, "the Monarks" adlı kitabında 13'ten 18. asra kadar çeşitli hükümdarların biyografisini inceler. Wudd'a göre, hükümdar kötü ise o çağ da kötüdür, hükümdar iyi ise o çağ da iyidir.

Demek toplum ferdlerin toplamıdır, o toplumun içinden bazı ferdler o toplumun şuuru olurlar. Tarihin mimarı ferttir, ama belirli malzemeye göre (Kerpiçle Süleymaniye kurulmaz).

Ferd toplumun olgunluğuna muhtaçtır. W. James, büyük adamı toplumun anlama kabiliyeti ile izah eder. Hatibi yaratan dinleyicidir, peygamberlerin havarileri ve sahabeleri vardı.

Tarihi maddecilik tarihte zaruretler olduğuna inanır. İktisadî küvetleri mevcut düzen engelliyorsa bir patlama olacak, fikir adamı patlamayı sağlayan kapsül olacaktır.

Diyalektik ilâhî düşüncenin zaman ve mekân içindeki gelişmesidir Hegel'e göre. Kuvvetler birbirleriyle mücadele eder, bir denge olur, bir terkib olur. Tarih bir terkibten ibarettir.

Mustafa Tahralı: Karizma ile keramet bir tutulabilir mi?

Cevap: Karizma kavramını telkin eden Weber, imanını kaybetmiş bir protestandır. Annesi koyu bir protestandır, ama kendisi inanmadan öldü. Karizma, cazibedir, çekiciliktir.

18 Mart 1981

ORYANTALİZM

Boğaziçi Üniversitesi Konferansı

Ahmet Mithat Müsteşrikler kongresine giderken, "Bizi nereye yerleştirecekler" diye düşünür. "Biz de Batı'yı tanıyoruz, yani müstagribiz". Batı düşüncesini tanıyan insanların ismi, aynı zamanda halkından kopmuş bahtsız aydınların da ismi. Ahmet Mithat, Avrupa'ya bir fatih edasıyla gidiyordu. Batı ile Doğu insan beyninin iki yarım küresi idi, Allah Şark'ın da Garb'ın da hâliki idi. İslâm'ın vahdeti onu da etkiler. Güliver kompleksi: ölçüleri kaybetmek. Şerri temsil eden, cahil bir insanlar topluluğu idi Batı, kâfirdi. Osmanlı için hidâyeti temsil eden Osmanlı ile delâleti temsil eden bir kâfirler ülkesi olarak Garb var idi. A. Mithat'tan sonra durum tersine döndü. Küçüldükçe küçüldük. Batı'nın iftiralarına, biz de yenilerini ekledik. Şark bir harabezârdır, bir miskinler tekkeşidir. Ali Canip için de, Nazım için de (Pierre Loti'ye yazdığı bir mektupta) Şark böyledir. Ç. Altan da her makalesinde Şark aleyhtarıdır. Bütün talihsizliğimiz Şarklılığımız'dandır. Buna bir de alaturkalılık eklendi. Böylece kendimize düşmanın biçtiği ölçülerle yetinmemiş, bunlara yenilerini ilâve etmişizdir. Oysa belli bir Şark prototipi olmadığı gibi, Batı prototipi de yoktur. Birçok Batılı psikolog için Doğu: mistiktir, rasyonel düşünce Batı'ya hastır. Weber kapitalizmi Calvin ahlâkına bağlar, mantıkla alay eden bir mantık. "Akıldan ne kadar uzaklaşılırsa, insan o kadar mutlu olur" der Calvin. İlk günâh Hıristiyanlığın esası. Protestan Hazret-i İsa'nın şefaatine muhtaçtır. Bunun ölçüsü de kazandığı paradır. Oysa rasyonalizm Batı'nın inhisarında değildir. Vahyi bile akılla izah eden İbn Haldun, dünyanın en rasyonalist mütefekkiridir. Batı mistikleri var. Bu köşeli ayrım, manikeendir. Bugünkü nesle düşen A. Mithat'ın başlattığı medeniyet hamlesini sürdürmektir. Kaliforniya Üniversitesi İngiliz Edebiyatı profesörü E. Said, Batı emperyalizmine karşı kin doludur ve bütün orientalistlere ateş püskürmüştür. Oryantalizm emperyalizmin keşif koludur. Orient (Doğu) kavramı Avrupa'nın uydurmasıdır. Oryantalizm Avrupa'nın sefil menfaatlarma giydirilmiş tülden bir elbisedir. İnsanları birbirinden uzaklaştıran her düşünceye karşıyım. Bu bakımdan İdanov'un proleter-burjuva ilmi ayrımı ne kadar hatâlıysa,

Oryantalizmi de bütünüyle mahkûm etmek hatalı olur. Avrupa Doğu'nun canına okumuştur, ama bunda Doğunun hiç mi kabahati yoktur? Bütün oryantalistleri yalancılık ve casuslukla itham etmek doğru olmaz. Bu yamyam Avrupa ile, düşünen Avrupa'yı aynı kefeye koymak olur.

Türkçe'nin en mükemmel lügatini Redhouse, en güzel tarihini Hammer yazmıştır. İnsaf dinin yarısıdır. İslâm dünyasını insanlığa tanıtan biz değiliz, Avrupalılar (İbn Haldun'u da Slane tanıtır. III. Napoleon ordusu tercümanıdır. İskoçyalı Rosenthal). The Legacy of İslam'da (Schaht'in) Rodinson Haçlılar'dan zamanımıza İslâm ilişkilerini incelemiştir.

Rodinson Nâzım'ın Stalin aleyhindeki piyesini Fransızca'ya tercüme ettiği için, FKP'den çıkarılmıştır. Bir "Homo Isla-micus" var mıdır? Rousseau'nun Yeni Heloise'in kenarına "Herkes yobazdır. Ben de yobazım. Toleransın yobazıyım" diye yazar. Tesamuh: Semahat'tan. Müsamaha yanlış bir kelimedir. Batiyi dev olarak görmekten kurtulmamız, fakat kendimizi de dev görmememiz lâzım. Bu ayrımı da Batı telkin etti: East is east, West is West, bu iki kardeş hiçbir zaman barışmayacaktır, der bir Batılı. Osmanlı bir aksiyon medeniyeti.

Etiemble, Goethe'nin dünya edebiyatı tâbirine karşı çıkıyor.

Medeniyetler elele verdikçe yükselir. Dünya dillerinde çıkmış 100 mühim eser sorusu Fransa'da, Mısır'da, Japonya'da sorulmuştur. Ortak 2-3 kitap var. Beşeriyet bu kadar az tanımaktadır birbirini. Gendjei ve Bhagavat Gita'yı bir Avrupalı bilmeyebilir, bir Doğulu da Avrupa'nın çok mühim bildiği kitaplardan habersiz olabilir. Etiemble tercümeye de çok önem veriyor. Mevcut olanı bilmeden, yeni bir şey ilâve edemeyiz.

Yükselmek isteyen milletler, gururdan vazgeçip, tercüme yapmak zorundadırlar. Latince ve Grekçe bilenler çıkıyor sahneye. Yalçın Küçük, "Türk aydını mütercim olmak için yetiştirilmiştir. Tercümandan mütefekkir çıkmaz" diyordu.

Mütercim sadece dünyasının fatihidir. Tercümandan çok farklıdır. Bu yüzden büyük mütercim önce çok azdır.

Ne mütercim, ne mütefekkir yetiştirdik. Sadece tercüman yetiştirdik. Biz hem müstagrip olmak zorundayız, hem müsteşrik. Batılı bizi araştırmıştır, başkasının bakışı da çok mühimdir. Introspection çok mühimdir, extrospection da kezâ. Namık Kemal Hammer'i tenkit etti. Hammer dışardan görülmeyecek bazı şeyleri görmemişti. (Kedi-gidi). Cevdet Paşa Hammer'i tamamlar. Ondan sonraki Lütfî Efendi tarihi bütün olarak basılmamıştır ve öncülerine nazaran zayıftır.

Abbasiler devrindeki İslâm ile Tanzimat Osmanlısı çok farklıdır. Süleyman Kanunnâmesinde Montesquieu'nun kuvvetler ayrımı mevcuttur. Osmanlı'da despotizm yoktur.

Hükümdar icra vasıtasıdır ve şeriatın emrindedir. Ulemâ ikâz eder, ikinci hatâda ordu+ulemâ, icra gücünü alteder. 1826'da ordu kalkınca, ulemânın kuvveti kalmamıştır, susmuştur.

Tanzimat'tan sonra büyük bir İslâm âlimi çıkmamıştır, çünkü müttefiki yoktur. Ulemâ da ordu ile çökmüş, Batı'dan gelen taarruzları karşılayamamıştır. İntelijansya o zaman doğmuştur.

Tanzimat intelijansyası İslâm'ı bugünkü aydınımızdan çok daha iyi biliyor ve yaşıyordu: Cevdet Paşa ve Tunuslu Hayrettin. Namık Kemal rakı içerdi, ama E. Renan'a İslâm'ı öğretti.

Hepsi medeniyetçi idiler, Batıcı değildiler, mefhumun kendisi de yoktu. Bugün İslâm'ın uyanışına şahit oluyoruz. Türk aydını önce Müslüman olduğunu bilecektir. Kendisi için bir şeref olan İslâmiyet'i bilecektir, fakat bunun için hazırlıklı değildir.

İrfanı terk-i tabiiyet eden insanımız bundan büyük bir fayda da sağlamamıştır. Çünkü kendi irfanımızı kaybetmiş vaziyetteyiz. Bugün Türk aydını dilini, dinini, tarihini bilmek zorundadır. Abbasiler devrinde değiliz. Batı'nın getirdiği aydınlığa muhtacız. İslâmiyet'i "Legacy of Islam"dan öğreniyorum, İbn Haldun'u İngilizce'den okuyorum. "Akvem ül-mesalik"e dayanarak kendimizi tanımak gerektiğine inanıyorum. Akıl insanlık için müşterektir. Batı'dan, kendi imanımızı ve şahsiyetimizi muhafaza ederek almalıyız birçok şeyi. Dünya İslâm aydınları da Batı'nın etkisindedir, maalesef.

Mısır'daki aydınların, bizim aydınlarımıza üstün olmasa da eserlerini okumak lâzımdır. İslâm'da inhitat kongresine bir tek Türk iştirak etmiyor. (25 yıl önce). Batı müsteşrikleri karşısında ellerimizi kavuşturup dinlemek zorundayız. Onların tartışmalarından bile haberdar değiliz.

SORU: Osmanlı toplum yapısının irdelenmesi.

E. Z. Karal mantığı havada kültür anlayışıdır. Kraldan çok kralcı.

Cevap: E. Z. Karal'ın uyku getirmek için okunur kitabı.

Tarihimiz yalanlardan ibarettir.

Fikir üretilmiyor. Basın, üniversite, aydınlar kısır, İslâmiyet akıl dinidir. Deizme en yakın inanç olarak, akıl çağı, İslâmiyet'i görür. İslâmiyet birçok iftiralara hedef olmuştur.

SORU: Şekil itibarıyla bütün dünya Avrupalı'dır. Ancak bu Avrupa dışı ülkeleri sefaletten ve cehaletten kurtaramamıştır.

Aydınlar Şark ve Garb'ı barıştırmak isterler, kitleler birbirine düşman kalıyor.

Cevap: Eğer bütün insanlar aynı şekilde düşünseydi tezat kalmazdı. Zirvelerde söylenen şarkı aynıdır. Sürü alışkanlıklarına zincirlidir. Bizde hâkim ideoloji, Avrupa burjuvazisinin ideolojisidir.

Tarihsiz ve yeri belli değil

ROMANIN ROMANI

Romanın bütün ülkeleri kucaklayan tarihi içinde çeşitli eserler var. Astronomiden psikanalize kadar her şey romanın konusu olmuştur. Ele almadığı, üzerinde düşünmediği, işlemediği hiçbir konu yoktur. Bütün bu bitmez tükenmez yılları çeşitli tasniflere tabî tutmuş edebiyat tarihçileri. Yüzlerce tasnif denenmiş. Bunların hepsi işi karıştırmaktan başka fayda sağlamamış. Benim görüşüme göre tasnif; hikâyeleri, romanları, hayâl mahsûllerini üç bölümde inceler. Hikâye, romanın hası, aşk hikâyesidir. Aşk hikâyesi iç dünyanın hikâyesidir. Sonsuz tahlillere müsaittir. Daha sonra da realist okunan ve okunacak olan bir hikâye şeklidir. Sonra sevda romanları. Sevda romanı insanın tabiatla, insanın insanla, insanın tehlikelerle savaşı, belki aşk romanından önce o doğmuş. Üçüncü bir bölümde ise yazarın anlatmak istediklerini söylemek için başvurduğu bir nevî fantastik hikâyeler yahut eski hikâyeler. Buradaki roman okuyucunun hayatını, sadece fikirleri almak için kurcalar. Çeşitli entrikalar, çeşitli maceralar bir nevî salçasıdır hikâyenin. Sevda romanlarının en değerlileri bu türden olur. Fantastik romanın konusu mühim değildir. Fantastik romanın yazılmasına sebep çok defa çağın baskısıdır, baskı düzenidir. Yazar birçok şeyleri sadece hikâyede anlatmak suretiyle bir nevî meşruiyet kazanır.

Bunun içindir ki Batı yazarları birçok defa hikâyeye sığınmışlardır.

Avrupa kendi edebiyatını Eski Yunan'a bağlar. Bu itibarla Roma romanın başlangıcı oluyor. Yalnız burada bir start yapmak ihtiyacı doğuyor. Hikâye önce Asya'da doğmuştur.

Elbette bu dünya içinde bizim de müstesna bir yerimiz var.

Buna rağmen hikâyelerimizin roman gibi bir başlık altında toplamak ihtiyacı duyulması son derece gariptir. Şöyle ki, roman kelimesi doğrudan doğruya Ortaçağda kullanılan halk dili mânâsına gelir. 1840 tarihlerinde Strazburg'da halk diline bu ad biçilmiş. Halk arasında konuşulan ve edebî bir mahiyeti olmayan bu dile roman denir.

O sırada, yazılan bütün ciddî olmayan edebiyat, yani okuması yazması olmayana seslenen edebiyat bu dili benimsemiştir. Demek ki roman kelimesi bir dil ismidir. Bu dil de, cahillerin kullandığı; edebî olmayan dil mânâsındadır.

Sonraları halka hitap eden eserlerin bütününe birden roman denir. Bu eserlerin içinde ağırlıklı olan hikâyelerdir.

Bu itibarla hikayeciler Avrupa'nın birçok ülkelerinde roman kelimesiyle ifade edilmiş. Şimdi Ortaçağ'da konuşulan Fransızca'yı, İtalyanca'yı, İspanyolca'yı içine alan ve halk dili mânâsına gelen roman kelimesinin bütün dünya edebiyatında iddiacı bir makamı olan hikâye yerine alem olması son derece gariptir.

Nitekim, İngilizler bu kelimeyi kabul etmezler. Gerçi birçok Latin kavimleri İtalyanlar, İspanyollar da roman kelimesini almışlardır. Fakat Anglosakson ülkelerinde bu kelime kullanılmaz. İnsanlık ailesinin bütün edebî mahsûllerine Ortaçağ'da konuşulan roman ismi ile hitap etmek son derece yersiz ve münasebetsiz bir teşebbüstür. Fakat iddiacılar kendi hazinelerine sırtını çevirdiği için, maziden kopmak ihtiyacını duyduğu için Fransa'ya açılan bu kelimeyi severek aldı. Bugüne kadar da kullanıldı. Hiçbir itirazla karşılaşılmadı. Fakat bu yanlış bir davranıştı.

Efendim, Eski Yunan'da, Eski Yunan'ın altın çağında edebî veriler bilhassa destan ve trajediydi. Destanlar inşat edilir.

Ülke ülke dolaşırdı. Homeros'un topladığı, düzenlediği manzum hikâyeleri kalabalığa okurlardı. Trajediler de inşat edilirdi. Kalabalık toplanır ve okunurdu." Bu itibarla Yunan'ın altın çağında romana benzeyen eserler yoktur. Ancak 7. asırda Ksenefon ülkesine döndükten sonra bir roman yazılmıştır.

Ksenefon uzun zaman İran'da bulunmuş, büyük bir kumandan, büyük bir tarihçidir. Bu kitap roman olarak basılmıştır. Bir nevî siyasetnâmedir. Adeta Eflâtun'un Devlet'i gibi.

Anlattığı şeyler Eski İran'ın örf ve âdeti değildir. Kitabın konusu şudur: hayalî bir dünya şahsiyeti, çocukluktan beri nasıl terbiye edildiğini, kimlerle

karşılaştığını, nasıl bir cemiyet içinde yaşadığını, zaferlerinin sebeplerini anlatır. Nitekim o devirde Eflâtun'un Devlet'i de buna benzer bir devlettir.

Eflâtun Devletine sahne olarak Isparta'yı almıştır. Ksenefon ise İran'ı almıştır. Fakat bu İran hayalî bir İran'dır. Bu itibarla Ksenefon'un romanına ister istemez fantastik roman diye bakacağız.

Yunan romanı daha çok İskenderiye'den sonra Hellenistik devirde kurulur. Şehirlerde teşekkül etmiştir. Yaşanılan hayat ile idealler arasında büyük parçalanmalar vardır. Yaşanılan hayat adîdir, maddîdir, sefildir. Yazar başka ufuklara taşar.

Gerçeğin her dediğini hayallerinde arar. Böylece birtakım romanlar yazar. Fakat Hellenistik dönemde yazılan romanlarla bizde görülen roman arasında bir benzerlik vardır. Çünkü onların da gayesi, felsefî fikirleri hür olarak anlatmaya çalışmaktır. Bu devirde Ksenefon'un takipçisi diye adlandıracağım iki romancı görüyoruz. Ortaçağda kilise bütün eserlerini Latince yazar. Zaten halk okuma yazma bilmez. Geniş kalabalıklar için kent hikâyeleri yazılır. Bu hikâyeler Kudüs'e giden hacılara yazılır. Bunlara rehber cenk masalları, cenk hikâyeleri, cenk şiirleri, cenk destanları diyebiliriz. Bu şiirler belli başlı insanlar tarafından incelenirler. Olması icap eden canavarlar, devlet, İslâm'la kavga döğüş, bitmek tükenmek bilmeyen hikâyelerdir. Sonunda bu hikâyeler bazı başlıklar altında toplanabilir. Dediğim gibi hacca giden Hıristiyanlar için zevkle dinlenen bir edebiyattır. Hıristiyan, dünya evinden nefret eder, Yunanlılığını affettirmek için Kudüs'e gidecektir. İslâm'la döğüşecektir. Bedbaht bir sürüdür, hayâle ihtiyacı var, ideale ihtiyacı var, bu cenk hikâyeleri hac yolundaki sürülere anlatılan sonu gelmez, akla sığmaz birtakım hikâyelerdir. Fakat geniş kalabalık keşişlerin telkinleriyle, sefer etmeye hazırlanırken, şatolarda hanımefendiler yaşamaktadır. Onların da zevkini okşayacak, onların da hayâlini kanatlandıracak eserlere ihtiyaç var. Bütün bu cenk hikâyeleri romandır. Yani halk diliyle yazılır. Ve hepsi de şiirdir. Kadınlar için yazılan şiirler de vardır. Bu şiirler şatolarda okunur.

Cenk hikâyeleri de, aşk hikâyeleri de kütüphaneye konmak için yazılmamıştır. Sadece bir saz şairi şato şato dolaşarak okur bunları. Bu kitaplardaki aşk umumiyetle platonik bir aşktır.

Zaman zaman zinâ hikâyeleri de vardır. Adeta hayatta aşktan başka bir şey yoktur.

Şimdi, neden roman denilen bu kitaplar, daha doğrusu bu inşatlar ileride çok gelişecek olan romanların önünü açtı?

Bunun sebebi şu. Batı'da Hıristiyanlığın tesiri vardır. Evvelâ cenk hikâyeleri hacca gidenler için okunuyordu. Yani bir dinleyici birliği vardı. Aşk hikâyeleri ise şatolarda okunurdu.

Bir kadın birliği vardı. Bu iki birlik doğmadan roman sahneye çıkamazdı. Eski Yunanlılar'ın bir roman kültürü yoktu. Destan ve tiyatroda gerçi halk güçlüdür. Fakat roman halka hitap edememişti. Romanın sahneye çıkışı, Hıristiyanlığın ortaya çıkışıyladır. Yani Hıristiyanlık evvela kadına büyük bir yer vermiştir. Ayrıca kadın yeni bir boyut daha kazanmıştır. Edebî boyut ve yavaş yavaş eğitim geliştikçe kadınlar da okumaya büyük aşk duymuşlar ve okumuşlardır. Böylece aşk romanları büyük bir itibar görmüştür Avrupa'da. Bu itibarın başlıca kaynağı kadınlardır. Çünkü kadınlar artık çok sevdikleri bu türü alâka ile takip etmektedirler. Roman aşkın kendisi olmuştur.

Fakat bütün bu romanlar uzun zaman manzumdur. Belli bir düğümleri, belli bir maceraları yoktur. Dallanır, budaklanır.

Bu romanların kahramanı kadındır. Büyü, iksir, ayrılış, ülkeden ülkeye gidiş, ihtirasın sonsuz hâkimiyeti vs. gibi temalar işlenir. Avrupa'da inşatın gelişmesi Yunan'ın etkisi altında ve romanın dışındadır önceleri. 16. asra kadar roman denilen şeyler, o eski aşk hikâyelerinin düzenlenmiş şekillerinden ibarettir.

Kadınlar edebiyatta erkeklerden geri kalmışlardır. Avrupa'da erkekler için ayrı bir edebiyat, kadınlar için ayrı bir edebiyat vardır. Erkekler roman okudukları zaman daha çok cenk hikâyeleri okurlar, kadınlar ise aşk hikâyeleri okurlar. 16. asırda artık kadınlar da okumaya başlamışlardır. Yalnız dinlemezler, kendileri de okurlar artık.

Fakat dediğim gibi, önce roman yoktu. Nitekim 16. yüzyılda dünya romanının ilk şaheseri romana karşı alay, romanın tesiri, parodisi,

karikatürü mahiyetindedir. Çünkü kadınların romanlara karşı gösterdiği büyük alâka erkeklerde zaman zaman bir öfke yaratır. Yeni bir edebiyat türü doğar. Fabiyolar.

Fabiyolarda kadın son derece aşağılık bir nevidir. Kadını küçültürler ve kadınla alay ederler. Böylelikle aşk romanlarına karşı bir tepki belirir Avrupa'da. Artık romanlar da ölçüyü kaçırmışlardır. Tatsız tuzsuz, akıl almaz birtakım aşk serüvenlerinden ibaret hâle gelmişlerdir. Edebî bir değerleri de yoktur. Bugün insanlığa hitap edecek bir tek eser kalmamıştır bütün bunlardan. Bu itibarla roman dünyasında fabiyolardan ilham alarak, fabiyoların etkisi altında romanın karikatürü yapılır. Roman gülünçleştirilir. Ve ne kadar gariptir ki felsefeyi felsefeyle alaya almışlar, romanı romanla alaya almışlar.

İlk ciddî örneği dünya romanının, yine Fransız edebiyatının ilk büyük örneği, Rabelais'in Gargantua'sı ile İspanyol Cervantes'in Don Quichotte'udur. Bunların ikisi de fantastik birer hikâyedir. Yani yazarlar söyleyecekleri hakikatları roman ismi altında gizlemişlerdir. İkisi de bir çağın ve bir kültürün tenkitidirler. Rabelais 16. asrın büyük bir fikir adamıdır. Batı düşüncesine tabiat duygusunu getiren adam. Çağın hukukunu, aşağı yukarı edebiyatın bütün kötü ve çürük taraflarını insafsızca hicveder. Rabelais sadece okuyucuyu güldürmek için yazdığını söyler. Kendisi doktordur. Hastalar tedavi edilirken rahat vakit geçirsinler diye yazdım, der. Hakikatte ise bütün bir devri hicveder ve başka türlü söylemesine imkân olmayan şeyleri söyler. Çünkü kilise hiçbir zaman affetmez hakikatleri söylemesini. Nitekim, Rabelais zamanında ölmüştür. Ölmese çok acı akıbetlere uğrayacaktır muhakkak ki.

Cervantes'in hikâyesi ise çağımıza kadar kendini aşmamıştır.

Hikâye şövalye romanlarının tenkitidir, çağın tenkitidir, insanoğlunun tenkitidir. Bir roman okuyucusunun romanıdır.

Romanlara inanan bir okuyucunun romanıdır. Dünya edebiyatının büyük eserleri arasında hakkıyla yeralmıştır.

Demek ki, 16. asra kadar roman sadece ipe sapa gelmez hikâyelerden ibarettir. Bizim dünyamızla hiçbir münasebeti yoktur. Yalnız bütün bu

tekâmül romanın doğmasına sebep olmuştur. İlk romanla alay eden romanlardır.

Ondan sonra 17. yüzyıldayız. 17. yüzyılda da yine Eski Yunan'ın, Ortaçağ'ın hikâyeleri taklit edilir. Bu çağın Fransa'sında en çok okunan Astree isimli bir çoban hikâyesidir.

Pastoraldir. Astree'yi yazan bir şairdir. Astree bitmek tükenmek bilmeyen uzun bir aşk hikâyesidir. Gerçi biraz da aşk şiirlerini roman haline getirmiştir. Bu roman çok beğenilir, çok okunur.

Çünkü Fransa'da dar bir topluluk vardır. Bu dar topluluk sokaktaki adamdan ayrılmak ister. Zarif olmak, ince olmak, güzel konuşmak peşindedir. Bu eserin kazandığı şöhret, söylediği maskaralıkları hiciv diliyle söylemesinden ibarettir.

Yoksa hakikatle bir alâkası yoktur bu eserin.

O dönemin Fransa'sında büyük klâsikler var. Birçok edebiyat bilgileri son perdeye varmış, son derece büyük şaheserler vermiştir. Büyük klâsikler romana iltifat etmemişlerdir. Çünkü klâsikler doğrudan doğruya Yunan'dan gelen tablolara bağlıdırlar. Eski Yunan'da roman büyük bir tür olmadığından, bir eğlence olduğundan büyük yazarlar da romana itibar etmezler. Büyük klâsikler romana iltifat etmemişlerdir. Çünkü roman edebiyat sayılmaz, sadece kadınlar tarafından okunur.

Ortaçağ romanlarında aşk her şeyi meşrulaştırdı ve Batı inancına göre aşk mutlaka evli bir kadınla yapılır. Evli bir kadına âşık olunur. Aşk her şeyi meşru ve mazur gösterir.

Halbuki Fransız kültür anlayışı Hıristiyan anlayışa, hattâ Islâmî anlayışa yakın bir anlayıştır. Çünkü o devirde 14. asrın Katolik kilisesi büyük bir hâkimiyet kazanmıştır. Neden? Din kitaba geçmez, edebiyata geçmez. Çünkü din edebiyat dışı sayılır.

O devirde dinî eserler çok okunurdu. Fakat din edebiyata geçmez. Edebiyat ayrıdır, din ayrıdır.

18. asra geliyoruz. 18. asırda itibarı olan macera romanıdır.

Macera romanının en büyük temsilcisi Le Sage: Le Sage'ın ilk eseri "Topal Şeytan". Rivayete göre "Topal Şeytan" İspanyol edebiyatından esinlenmiştir. Ne olursa olsun İspanyol edebiyatındaki örnekler unutulmuştur. Halbuki "Topal Şeytan" Avrupa ölçüsünde büyük bir değer kazanmış, Avrupa'nın bütün dillerine çevrilmiştir. Romanda romanın istikbâlini gösteren garip bir şey var, başlayış var. Bir İspanyol delikanlısı Aspodi isimli bir şeytanı bulunduğu yerden kurtarır. Şeytan da onu mükâfatlandırır. Bütün vadiyi dolaştırır. Evlerin çatılarını kaldırarak olup biten bütün kepazelikleri bir bir gösterir. Romanda bütün çıplaklığı ile Avrupa'nın o devri gösterilir. Yalnız vaka İspanya'da geçer. Halbuki Le Sage İspanya'yı hiç görmemiştir. Anlattığı insanlar Fransız'dır. Bu, romanın değerini azaltır. Çünkü gördüklerini yazmak için kitabı kaleme almıştır. Gördüklerini yazar, ama başka bir dekor içinde geçtiğinden maceralar realizmini kaybeder. "Topal Şeytan"dan sonra asıl büyük eserini, Gil Blas'ı kaleme alır.

Bu da İspanya'da geçer. Bu eserde Jil Blas bir delikanlıdır.

Toplumun katlarına girer çıkar. Bu şekilde bir dünyayı bütünüyle tanırız. Eserde hırsızlar, fahişeler, başvekiller, saray adamları, namuslu insanlar, piskoposlar, papazlar, çağın bütün dünyası vardır. Çok özenle okunacak bir kitaptır. Yalnız romanın kendisi iyidir. Çünkü romancı dekorunu kötü seçmiştir. Kendi ülkesini tenkit eder. Kendi ülkesinin insanlarını tasvir eder. Ama dekor yabancı bir ülkedir. Kitaplarla tanınan bir dünyada istediği kadar hakikatleri söylemesine imkân yoktur. Yani içinden yaşamasına imkân yoktur. Bu itibarla Fransızlar İspanyollaştırılır. Yani tam manâsıyla gerçek bir roman değildir. Çok geniştir. Serüvenlerin birbiriyle ilgisi yoktur. Adeta her serüven başlı başına bir tercihtir. Bu itibarla romanın tarihine girecek romanlardandır. Jil Blas'dan sonra Fransa'da iki yeni eser görülür. "Maria'nın Hayatı" ve "Sonradan Görme Köylü". Yazarları Mariveaux'dur. Mariveaux daha avantajlı bir yazar. Çünkü dekoru Fransa, Paris, yaşadığı hayat. Bunlarda hikâyenin başlangıcı âdeta bir geçiştir. Mariveaux'dan sonra o asrı ifade eden son derece güzel bir hikâye yazılmıştır ki, aşk romanının İndileri arasında sayılır. Manon Lescaut, Keşiş Prevost'nun bir eseridir. Keşiş Prevost'nun yüzlerce eseri var. Tesadüfen Manon Lescaut

bunların en güzeli olmuş ve Avrupa'yı sürüklemiştir. Manon Lescaut bir aşk hikâyesidir. Tabiî bütün bunları yaparken, yazarlar aynı vesileye sığınmaktadırlar. Rezillikleri, iğrençlikleri, zaafları neşretmek suretiyle insanlığı bunlardan iğrendirmek ve böylece ahlâka sevketmek. 18. asrın sonuna kadar Fransız hikâyesi aşağı yukarı bu düzeyde.

İngiltere'ye geçelim. İngiltere uzun zaman Fransız romanlarını taklit eder. Bütün bu ülkeler Ortaçağ'ı aynı şekilde yaşarlar. Hep aynı edebiyatı, kaynaklarından içerler. Hep aynı eserleri okurlar. 16. asırda İngiliz nesrinin ilk örneği ortaya çıkar. Nüfus. Bu Yunanca bir kelimedir. Daha çok bir terbiye kitabıdır. Mektup nasıl yazılıra kadar birçok konuyu ele alır.

İngiliz nesir tarihi bakımından değeri büyüktür.

Nüfus'tan sonra Arkedya yazılır. Arkedya pastoraldir. Çağın insanlarına çoban elbisesi giydirilerek, İngiltere'nin yaşayışını böyle bir bütün arkasından seyrettirir yazar. Gerçek İngiliz hayatı yoktur romanlarda. Daha doğrusu çok örtülü, çok peçelidir. Elizabeth devrinde İngiltere'yi tanımak için, halka hitap eden romanlara başvurmak lâzım. Fakat bunlar da netice itibarıyla büyük bir değer, insanî bir değer taşımaz.

İngiltere'de milletlerarası, daha doğrusu Avrupa üstü bir değer taşıyan ilk kitap 1678'de yazılmıştır. O sırada püritanizm hâkimdir. Püritanizm telâkkileri son derece katı, son derece insafsızdır. Püritanizme göre Allah'ın önceden muafiyetine mazhar olmuş mutlu kulları var. İbadetle hiçbir şey halledilmez. Eğer insan lanete mahkûmsa mahkûmdur, değilse değildir. Buna rağmen insanlar çırpınırlar. Kurtulmaya çalışırlar. Fakat kurtulup kurtulmadıklarını katiyen bilmezler.

Bu garip insanî ideal birçok Batı yazarı tarafından rasyonalizm, akılcılık olarak damgalanır. Bir parantezle söyleyeyim. Meselâ Batının sosyologu Weber kapitalizmin bu sayede geliştiğini, yani kapitalizmin kaynağında püritanizm olduğunu iddia etmiştir. İnsan Allah tarafından affa mazhar olup olmadığını bilmek için iş yapacak, para kazanacak. Eğer işleri iyi gidiyorsa o hâlde Allah'ın sevgili kuludur. Fakat kazandığı parayı da harcamayacak, biriktirecek. Adeta bu bir ölçüdür, kıstastır.

Zenginleşebiliyorsa, tuttuğu altın oluyorsa Allah'ın sevgili kuludur ve rahat olarak ölebilir.

Browne, cehennem korkusuyla hayatı mahvolan bir çocuktur. Mütemadiyen cehennem korkusu içindedir. Geceleri rahat uyku uyuyamaz. Cehennem, cehennem kazanları, alevler tam bir kâbus hayatı yaşar. Nihayet evlenir. Okumayı yazmayı da unutmuştur. Karısıyla köy köy lehimci olarak dolaşırlar.

Fakat uykularını kaybetmiştir. Hayatının mânâsı yoktur. Sesler duyar ve çıldırmasına ramak kalmıştır. Karısı kocasını teskin etmek için ona bir doğa kitabı okumaya başlar. Bu kitaplar bir ümit kapısı açar. Browne lehimciliği bırakır, vaizciliğe başlar. Vaazlarında krala ve kiliseye karşı aşırı tenkitler vardır.

Bunun için hapsedilir. Senelerce hapishanede yatar. "Vaazlarından vazgeç, seni çıkaralım hapishaneden" derler. Bunu kabul etmez. Bunun üzerine 12 sene hapishanede kalır.

Çıktıktan sonra meşhur romanını yazar. "Hac Yollarında".

Garip bir kitaptır. 17. asırda İngiliz halkının ruhunda yeralan çeşitli inanışlar, zamanla iki büyük eser yaratmıştır. Birincisi J. Bunyan'ın bir eseridir. İkincisi bir şiirdir. Kötü insanların en büyük destanlarından biridir. Milton'un Kaybolan Cenneti.

Lehimci Bunyan cahil bir adam. Son derece zengin bir iç dünyası var. Hasta bir iç dünya. Eserindeki üslup son derece zengindir, sürükleyicidir. Bütün ruhuyla, kanıyla yazmıştır kitabı. Ve kitap İngiltere'de Kitab-ı Mukaddes kadar çok okunmuş, köylere kadar gitmiş, köy çocukları tarafından ezberlenmiştir. Adeta bütün bir asrı humma gibi sarmıştır bu kitap. Hâlâ üniversitelerde okutulur. Fakat bir püriten kitabıdır ve püritanizmin muzaffer olduğu ülkelerde daha çok sevilmiştir.

Milton ise kitabını yazdığı devirde sevilmemiş, okunmamış.

Çünkü son derece yüksek ve bütün bir Batı edebiyatını bilmeden anlaşılması güç, muhteşem bir kitaptır. Roman değildir.

Çağdaş romanın başlatıcısı olarak Avrupa'da Robinson Crusoe vardır. Robinson, Daniel Defoe'nin bir eseridir. Robinson bütün bir nesli fethetmiştir. Robinson da püritendir.

Fakat Robinson cennetten kurtulmak için doğa, çile vs. tercih etmez. O İngiliz burjuvazisinin çocuğudur. Bu burjuvazi kapitalizmi kuracaktır. Defoe'nin hayatı çok dalgalı, çok dolambaçlıdır. Bir insan, gazeteci, imalâtçı, casus, gizli ajan, devlet memuru. Defalarca iflâs etmiş, defalarca hapse girmiş ve 60 yaşından sonra roman yazmaya başlamıştır. Robinson inziva romanı. Yalnız başına bir insanın mücadelelerini anlatır.

Tabiatın kucağında bir mücadele. İnsan tek başına bütün insanlığı yeniden başlatmak zorundadır. Robinson adaya çıktığında yanında bir İncil ve birtakım âletler vardır. Bu aletlerle sanatları birer birer keşfetmek zorundadır. Robinson'un bir sporcu, bir maceracı ruhu vardır ve 4 sene adada yaşar.

Robinson'un kitabı yaşanmış bir hayatın faturası olarak sunulmuştur. Kitap inandırıcı bir hâle getirilmiştir. Robinson'un kitabında kadın yoktur, aşk yoktur. Yani Fransız romanında bu inandırıcılık yok. İnsan çeşitli çevrelere girer, çıkar ve dağılır. Burada bir tek insan tabiatla mücadele eder, yalnızdır.

19. asır Avrupası âdeta okumayı yazmayı Robinson'dan öğrenmiştir. Robinson Avrupa üzerinde bizim anlayamayacağımız kadar büyük bir etki yapmıştır. Adeta çağının emellerini dile getirmiş, yükselen burjuvazinin emellerine tercüman olmuştur.

Defoe'nun aynı derecede güzel ve çekici başka romanları da vardır. Fakat her şeye rağmen Defoe'nin akla gelen ilk eseri Robinson Crusoe'dur. Robinson bütün dillere çevrilir. Yani yazıldığı tarihten itibaren bütün dünyayı fetheder. Edebiyat tarihçilerine göre İngiltere'de Kitab-ı Mukaddes'ten sonra en çok satılan kitaptır. Robinson Batılı bir macera hikâyesidir.

Yalnız başına insanın dertlerini, mücadelesini dile getirir.

Tabiatla insanın kavgasıdır. Fakat İngiliz romanı yalnız bu değildir. Nitekim Robinson'u takip eden yıllarda Samuel Richardson edebî açıdan yeni bir

hikâye dönemini başlatır.

İlk kitabının ismi "Faziletin Mükâfatı"dır. Bir hizmetçi kızı efendisi baştan çıkartmaya çalışır. Kız sonuna kadar direnir ve bu direnişi sayesinde adamı kendisiyle evlenmeye mecbur eder. Richardson kadın dünyasını tanıyan bir adamdı, kadınların sırdaşıydı. Küçüklükten beri kadınların arasında yaşamıştı. Kadın psikolojisini tanır ve ilk defa olarak İngiltere'de psikolojik romanı başlatır. Eseri İngiltere'de çok sevilir, çok okunur. Aynı etkiyi Avrupa'nın diğer ülkelerinde de yapar.

Fakat S. Richardson asıl şaheserinde bir genç kızı anlatır. Ancak kitap çok uzun ve sıkıcı bir kitaptır. Ama biz bugün sıkılıyoruz.

O dönemde oldukça tutulmuştur.

EK

1 Aralık 1974

KÖKÜ MAZİDE OLAN ATİ

Kubbealtı Sohbeti

MEHMET KAPLAN: (Sadırlardan satırlara-Satırlardan sadırlara) Paul Claudel ve Picasso ile yapılan sohbetler teyple tespit edilmiş.

Osmanlı-Selçuklu medeniyetinin büyük eserleri var: Şiiri, Edebiyatı, Mimarisi, Musikîsi. Bu medeniyet tarihe karışmış.

1- Osmanlı medeniyetinin temel unsurları nelerdir?

2- Tarihe karışmış olan medeniyet unsurlarından hangisinden istifade edebiliriz?

3- Bu unsurları bundan sonraki medeniyetimiz için kullanırken, hangi vasıtaya başvurabiliriz? Mümkün müdür bunlardan istifade etmek?

ERGUN GÖZE: Bir ramazan sohbetinde Osmanlı medeniyetini medeniyetimiz mi, musikîmiz mi temsil eder? konusunu tartışmıştık. Osmanlı koordinatları nedir? Osmanlı gerçeğini nasıl ortaya çıkaracağız?

CEMİL MERİÇ: Neolitik ihtilâl, cilâlı taş devri, tarihin ilk ihtilâli 20.000 yıl önce. Ziraatle temas. Bugünün insanı, o çağdan başlıyor. Sanayii, insanın madde üzerindeki zaferi, milletlerin ayrılması, yeni medeniyetler. İnsanın morfolojik dünyasında pek az değişiklik oluyor, şuurunda da öyle.

Cemiyetleri baştanbaşa değiştirdiği sanılan ihtilâller insanı pek az değiştiriyor. Voltaire ile Sartre arasındaki fark bir miras farkı sadece.

Medeniyetler toprak altından akıp bazen fışkrıyor. Bugünkü tarihimiz Anadolu'dan fışkırıyor. Kaynağı meçhul. Kalıplaşmamış, seyyâl devresine medeniyetlerin, kültür deniyor.

Ben Anadolu öncesine kültür diyorum. Selçukîler'in zaferi bir tomurcuk hüviyetini muhafaza ediyor. Osmanlı devrinde gül haline geliyoruz, sonrası bir fetret devri. Irmak tarihin karanlıklarına gömülür, hüviyetini değiştirir gibi oluyor. Türk milleti tarihinin bütün zindeliğini koruyor. Çok karanlık geceler pembe şafaklarla bitebilir.

Kaybolan medeniyetler var: Mısır, Babil. Bazıları müstehase halinde, Hind, Çin gibi. Bazen deri değiştiriyor. Bazen de dinleniyor: bir nevî küsûf çağı.

Tarihin en büyük medeniyeti Osmanlı medeniyetidir.

Avrupa'nın toprağa bağladığı vatan mefhumunu, bayrağa ve imana bağlayan bir medeniyet. Millî kinlere yabancı. Her inanca hürmetkar. İnsanı insana düşman yapan sınıflardan uzak, alan değil, veren, istismar eden değil, imar eden. Fedakâr, altruist bir medeniyet. Her şey mânâdır, maddeyi eterize eden, buharlaştıran bir medeniyet.

Sosyalizm 19. asrın en büyük rüyâsıdır. Tatbikatta bir kâbus haline gelmiştir. İnsan zekâsının maddeyle çarpışarak kendi kendini imar etmesi, beşer tarihinin en büyük mucizesi.

Sosyalizm rüyası: insanın insanla mücadelesini, insanın tabiatla mücadelesi haline getirmek. Ferd hodbinliklerini izole etmek, maddî ve manevî hazineleri devletin paternel eline vermek.

Osmanlı bunu yapmıştır. Ferd devletin içinde erimiştir.

İlâ-yı kelimetullah gayesinde birleşmiştir. Mimarîye bile ferd damgasını vurmak ihtiyacını duymamış. Sosyalizmin tahayyül ettiği, gerçekleştiremeyeceği ideali Osmanlı gerçekleştirmiştir.

Kendi dilimizi konuşan geniş insan topluluklarının içinde erimesini bilmek, egosundan sıyrılmak, bu tecerrüd büyük bir imân sayesinde gerçekleşmiştir. Yine bu imânı canlandırmalı, ferdî menfaat duygularından sıyrılmalı... Mazideki tecrübe bize bu imânı verecek mahiyettedir. Benim Osmanlı'ya duyduğum hayranlık, istikbâle taşan bir ümide istihale edebilir.

Mazisinde bütün bir düşman dünyaya karşı tek başına, cansiperane bir hücuma girişebilen, her tehlikeyi atlatabilen, tekrar tarihini kuran bir milletin çocuğu olmak.

Maziyi tanımak istikbâl için en büyük teminattır. Avrupa bu hakikati çok iyi bildiği için, bizde bu küçüklüğü yaratmaya muvaffak olmuştur. Bir dâva uğruna ölüme koşabilen Türk insanını tanımıyoruz. Hind'e göre her insan Tanrı'nın bir zerresidir. Fakat bu Tanrılığı bir idrâke bağlıyor. Tanrı olduğunu hissetmeli, aynı derecede yaratıcı olduğunu, aynı cihanşümul vazifelere sahip olduğunu anladığın ölçüde Tanrı'sm. Bunu kendimiz için söyleyeceğim. İstikbâl maziden doğacaktır, mazinin bütünü ile kavranmasından.

ERGUN GÖZE: 1. sualin girişi oluyor. Öbür iki suali de dahil etsek meseleye.

CEMİL MERİÇ: Kaplan Beyin sualleri derin mesuliyetleri yüklüyor. İstikbâli tanımak için maziyi bilmek zorundayız. Kuru bir bilgi değil bu. Osmanlı feragattir, bir dâvaya bağlanmaktır.

ERGUN GÖZE: Osmanlı müesseseleri bir aldatmacadır.

Aslolan Osmanlı insanıdır, onun ruhudur.

MEHMET KAPLAN: Osmanlı medeniyeti esas itibarı ile İslâmiyet'in Türkler tarafından tefsirine dayanmaktadır.

Mevlâna, Yunus tarafından Anadolu'ya dikilmiş bir ağaç.

Ferdin kendi benini yoketmesi, bu suretle Tanrı'ya ulaşması.

Esas dünyevî saadet değil, insanın kendi kendini aşması, Tanrı'ya ulaşması. Meselenin bir de kâmil insan tipi tarafı var.

İnsan bir hayvan olarak doğuyor. Fakat kendi nefsi ile mücadele ederek Tanrılaşıyor. Bu medeniyetin bir de iktisadî temelleri var. Ziraat, hayvancılık, maden işletmesi, ticaret.

Fakat 20. yüzyıl medeniyeti büyük sanayie dayanıyor. Gelecekte de büyük sanayie dayanacağa benziyor. Bu, insana, şehre başka bir şekil veriyor. Osmanlı'nın idealini istikbale aksettirirken, iktisadî temeli büyük sanayie oturtmak mümkün mü?

CEMİL MERİÇ: İstikbâle muzaf görüşlerimiz faraziyeden ibarettir tabiatıyla. İktisaden geri kalmış ülkelerin karşısına iki yol çıkıyor. İstikbâlin Babil kulesini açacak anahtar sanayidir. Osmanlı'nın ruh yapısı nasıl bir iktisat sistemi ile bağdaşacak?

1- Sosyalist.

2- Kapitalist kalkınma modeli. İkincisi temelinde kâr, menfaat ve istismara dayanmaktadır. Burjuvazi beşiğinde feodalite ile çarpışarak iktidara geçti. Bütün fetihleri kana boyalıdır. Kendi eski kölelerini proleter ismi altında istismar etmiş, sonra da bütün dünyanın ham emtiasını, mamul emtia halinde geri satmıştır. Tunuslu Hayrettin Paşa Avrupa'ya karşı zaferimiz iktisadî olmak zorundadır der. Bu ihtar Osmanlı ricali tarafından anlaşılmamıştır.

ERGUN GÖZE: Hayrettin Paşa'ınn bu tavsiyesi mümkün mü?

CEMİL MERİÇ: Basit örnekler veriyor. Koyunun yünü, pamuğu gayet ucuz olarak satılıyor, işlendikten sonra gayet pahalı olarak alıyoruz. Sınaî medeniyet merhalesine geçmek için müstemlekeye ihtiyaç vardır. Başka yerleri sömürgeleştirmeden kapitalist olunamaz. Bunların tatbik edilmesine çeşitli Avrupa elçilerinin cevelengâhı olan Babıâli tarafından izin verilemezdi.

ERGUN GÖZE: Iran hazineleri gelince Hazret-i Ömer, İslâm bozulacak diye ağlıyor. Sanayileşme bizi ağlatmayacak mı o zaman? Kapitalizm bu mânâda Osmanlı'ya yabancı. Günahkâr derdi Osmanlı bu tipe.

CEMİL MERİÇ: İslâmiyet haddizatında ahlâk olarak ve yarattığı insan tipi itibarıyla kapitalizme yabancıdır. Bir tahakküm vasıtası olarak, dünyayı istilâ eden bir iktisadî sistem olarak alıyorum kapitalizmi: ABD ve Almanya gibi. İslâm'ın meyvesi olan ruh, menfaatlerine esir olan, kendi nazlarını bütün bir cemiyetin ve dünyanın istismarında arayan kapitalizmin

ruhuna yabancı. Büyük endüstrinin kuruluşu çocuk ve kadın istismarı ile olur. İnsan insanın kurdu sözü, Plau-tus'tan beri bütün Batı'nın şiarı. Kapitalizm rakip kapitalizmlere izin vermez. Mazimiz böyle bir seçime engeldir. Batı kapitalist olmamıza izin vermez, verse de tarihimiz kapitalist olmamıza mânidir.

MEHMET KAPLAN: Çağdaş sanayi medeniyeti ile geçmiş değerlerimizi uzlaştırmamız kapitalizmle değil, sosyalizmle olabilir diyoruz. Yalnız her ikisi de sanayileşmedir, yani maddenin kanunlarını bilmektir. Sanayileşme bir sosyal organizasyonu gerektiriyor: fabrika hayatı. Bu insanı makineye bağlıyor. İslâm medeniyetindeki yüksek insanî değerleri bu arka plâna atıyor. S. Weil'in fabrikada çalışırken aldığı notlar...

Bir aydının fabrikada çalışması korkunç. Osmanlı kendisine has iktisadî-siyasî-askerî şartlara haizdi. Sanayileşmeyi de (kapitalizm veya sosyalizm) sevmiyorum, fakat zarurî görüyorum. Gayrı insanî bir yaşayışı getiriyor. Eski Osmanlı'nın insan anlayışı ile sanayileşmiş insan bağdaşamaz.

ERGUN GÖZE: Sanayileşme ihtilâli karşısında Osmanlı gerçeğine dönmüş, gelmiş oluyoruz.

CEMİL MERİÇ: Sosyalizmden kastım umumî bir temayüldür. Sosyalizm 19. asırda kapitalizm zehrine karşı bir panzehir olarak doğar. Feodalite, kilise yıkılmıştır. Çöken Hıristiyanlık karşısında kalabalığın yeni bir dine ihtiyacı vardır.

Bugün kendine ilmî ismini veren Marksist sosyalizm anlaşılıyor. Bence sosyalizmler, ilmî sosyalizme irca edilemez.

Sonra bunun da ne kadar uygulandığı münakaşa edilecek bir konudur. Sosyalizmin Rusya gibi Şark despotizminin uygulandığı bir yerde bulunuşu, sosyalizme karşı bir hayâl sükûtu yaratmıştır. Marksizm kine dayanır. Tatbik edilen rejimin Marksizm'le ne kadar ilgisi olduğu münakaşa edilebilir.

Sınıfların teşekkül etmemesi, sosyalizme yakınlik duymamız için bir sebeptir. Sevgiye, sosyabilite duygusuna dayanan bir sosyalizm eğer uygulanabilirse, bize yakındır. Kapitalizm ile sosyalizmden başka iktisadî

kalkınma yolu yok. Her insana liyâkatine göre, her liyâkate eserine göre. Sosyalizm devlet eliyle sanayileşme müesseselerini kurmaya yönelir, üç kıta'da, medeniyetlerin en büyüğünü kuran Devlet-i Aliyye'nin tecrübelerinden de faydalanan bir iktisadî rejim kurabiliriz. Sosyalizmi başka bir kelime olmadığı için kullanıyorum.

MEHMET KAPLAN: Osmanlı'nın yüksek insanî idealleri ile çağdaş zaruretleri birleştiren bir terkibe gidiyorsunuz.

Sanayileşme Batı kapitalizminin yarattığı ve Rusya'nın benimsediği rejimde de belli bir ayarlama olacaktır.

CEMİL MERİÇ: 3. ihtimâlin reddi kaidesinden hareketle, bugünkü insanlık camiasında mevcut kelimeleri kullanmak mecburiyeti bizi bazı şematizasyonlara götürüyor. Millî sosyalizm teşebbüsleri büyük felâketlerle neticelendi. Bu sosyalizmlerin de bazı prensipleri üzerinde düşünmek zorundayız. Proleter devletler vardır, kapitalist milletlere karşı kendilerini korumak zorundalar.

Realite millettir, sınıf değil. Bu bizde, Almanya ve İtalya'dan fazla bakî ve carî bir prensip. Çünkü biz düşman bir dünyanın kucağındayız. Bizim sosyalizmimiz (cevaplarımı birer sual olarak arzediyorum) millî bir prensipten hareket etmek zorundadır. Çünkü bizde de sınıf yok. Almanya'dan daha şanslı bir mazimiz var. Almanya da Avrupa idi son tahlilde ve Avrupa ile mücadele ediyordu. Bizim mücadelemizde nasyonal sosyalizmlerden alacağımız dersler olabilir. Dünyayı haraca kesen kapitalist milletlerin ortasında, sosyalizmi bir sınıf kavgası şeklinde tereddi ettirmeden:

İlk merhale olarak bütün bu hakikatlara eğilmek, kelimelerden korkmadan, taassuba kapılmadan bilmek zorundayız.

Kapitalist ülkeler, kapitalist olmamıza izin vermezler.

Ölü, kuyruk, gölge bir kapitalizm olabilir bu ancak.

MEHMET KAPLAN: Vazgeçilmez değerler:

1- Milliyetçilik.

2- İslâmiyet.

3- Sanayileşme.

İslâmiyet'le sanayileşmeyi uzlaştırmaya çalıştığımız zaman, kapitalizm ve sosyalizm isimlerinden bir başka kelime teklifi.

CEMİL MERİÇ: Kur'an, bir iktisat kitabı değildir. Bu üç kıymeti uzlaştırırken dünyayı tanımak mecburiyetindeyiz.

İradî bir seçim yapmak zorundayız. Türkiye hiçbir cemiyet ve tarih temeline dayanmayan ihtilâflarla parçalanmaktadır.

Marx, bir veliullah kabul edilmektedir. Tenkidi, cerhi Tür-kiyenin birçok insanları arasında mümkün değil. Konuşmak mümkün değil âdeta. Marx bir realitedir. Belli bir zaman ve mesele çerçevesi içindedir. Mutlak, müebbed hükümler yoktur, sosyalizm bir ideolojidir, bir sınıf hakikatidir.

İki nevî genç insan var: ruhunun bütün saffetini koruyan, fakat çağdaş realitelere kapalı. Bir kısmı da birtakım başka hakikatlara kapalıdır. Binaenaleyh hakikati söyleyenleri kimse dinlemiyor.

MEHMET KAPLAN: Çağın hakikati ne kapitalizm, ne sosyalizmdir. Her ikisinde de ortak olan sanayii medeniyetidir.

İslâmiyet'in insanla kâinat arasında kurduğu münasebet çok mükemmel. Sadece yemek içmek, sadece devletten haklarını almak mutlu etmiyor insanı.

CEMİL MERİÇ: Marx hazır bir materyalizm mirasına kondu.

Maddecilik hakikatte lâftır. İstihsal kuvvetleri, istihsal münasebetlerini tayin eder. İstihsal kuvvetlerinin başında insan gelir. Tabiat kuvvetlerini istihsal kuvveti haline getiren insan zekâsıdır. Marksizm'de maddecilik hiç yoktur: tarihî eko-nomizmdir. İnsanı yoketmektir maddecilik. İnsan, ruhundaki sonsuz iştiyakını nasıl karşılayabilir?

ERGUN GÖZE: Sınıfsız bir cemiyet modelinden hareket ederek, bir sosyalizm teklifinde bulunuluyor. Muhtevası çok ayrı. Kaplan'ın teslisine bir ehl-i tevhid olarak itiraz edeceğim.

İslâmiyet maddesini öne almak isterim. Çünkü gerçeğimizin başında İslâmiyet var idi, milliyetçilik yok idi. Bizim için İslâmî bir basü badelmevt sözkonusudur. Diriliş şartlarını kendisi getirir. Osmanlı'yı şöyle görüyorum: İslâm. Mekke'de doğmuş, dünyanın en uyuşuk kavmini bir fatih kavim yapmış. Osmanlının en büyük vasfı feragat vasfıdır. Medeniyetlerin temeli insan. Kemal Tahir'in "Devlet Ana" vasfını ben çok severim.

MEHMET KAPLAN: Konuşmanın problemi: 1000 yıllık tarihimizdeki yüksek değerlerle sanayileşme arasında nasıl bir köprü kurabiliriz. Hak, fedakârlık sosyalizmde gerçekleştirilmek isteniyor. İslâmiyet'te zaten var.

MUSTAFA KAFALI: Osmanlı'yı Türk tarihi bütünlüğü içinde görerek başlayacağım. Osmanlı Türk tarihinin mütekâmil numunesi. Bu devleti yapan unsur incelenmeye değer: Türk insanı başlangıçtan itibaren sade ve realisttir. Ahlâklıdır.

Kandırıldığını bile bile kandırılmaya razıdır. Sınıfsız, birbirine tahakküm etmeyen ideal bir cemiyet. Kölelik katiyen yok.

Muharibdir, nizâmı ister. Devlet adamlarımızın Kutadgu Bilig'i okumaları icab eder: Saadet veren bilgi. İçinde anlatılan şey hep devlet idaresidir. Türk saadeti devlette buluyor. Devletin bütünlüğünü, devamlılığını kabul ediyor. Attilâ, kendi adaletine sığınan Roma'yı affediyor. (Senin efendin olan benim kölem).

Osmanlı kılıç zoru olmadan gelip kendi isteği ile inanışı serbest bırakır. Samimiyeti fazla konuşmamak Osmanlı'nın, Türk'ten devam eden hususiyetleri. Osmanlı realitesindeki haşmet nereden geliyor? (Avrupa 2,5 imparatorluk sayıyor: 1- Roma, 2- Osmanlı, 2,5- İngiliz imparatorluğu derler). Osmanlı abidelerinin hiçbirinde köle çalışmıyor. Hepsi yevmiyelidir. Bu yapının temeli var: Adalet. Osmanlı'nın haşmet devrini Topkapı, çöküş devrini Dolmabahçe temsil eder.

MEHMET KAPLAN: Topkapı beni sıkmıştır daima. Bence Osmanlı'nın temsilcisi saray değil, camiidir.

MUSTAFA KAFALI: Türk'ün felsefesi de sade, yok değil.

Adalet, ruhunda. Yunan'da felsefe var, devlet yok..

ERGUN GÖZE: Çöküş devresi imparatorluğun, sanayii inkılâbını hazırlayan şartlardan uzak. Sınıflar, gittikleri yerde, kan ve barutla gittikleri sermayeyi, memleketlerine yatırıyorlar.

Kapitalizm ve sosyalizm, her ikisi de bize uymuyor. Bu iki isim olmamalı. Kirlendi kelimeler. Sosyal adalet İslâmiyette de var, Türklük'te de var. Bey toplayan değil, dağıtandır. Samimiyet, doğruluk, adalet, ahde vefaya dayanan yeni bir iktisadî yapı kurabiliriz. Çünkü bunlar cemiyetin ruhundaki mânâya uygun.

EKREM HAKKI AYVERDİ: Felsefeyi, kapitalizmi, sosyalizmi kelime olarak bırakmalıyız. Çünkü mânâsında sosyalizmin, dinsizlik vardır. Kapitalizmde biraz din bulaşığı var.

Akılla maverayı bulmak ister ve bulamaz felsefe. Bizim felsefemiz yoktur. "Felsefiyat olmasın" diye medrese vakfiyelerinde şart vardır.

CEMİL MERİÇ: Sosyalizmin dinsizlikle münasebeti Marksizm'e inhisar eder. Kiliseye karşı maddecilik bir müdafaa silâhı idi. Kiliseyi yendi. Fakat ruhlar boş kaldı. Sosyalizmler tarih sahnesine birer din olarak çıktı. Fakat bugün sosyalizm=Marksizm olduğu için dinsizlik töhmeti yerindedir.

Bugün sahneyi istilâ eden bu kelimeler menfurdur, imparatorluk kelimesi de öyle. Fakat kalabalığa hitap ederken, Avrupa'nın soktuğu bazı kelimeleri kullanmak zorundayız.

Türkiye'de genç kalabalıklar imânlarını kaybetmişlerdir, maziyle irtibatları kopmuştur. Bu nesiller çok tehlikeli bir nassın peşindeler: Marksizm. Biz bunlarla diyalog kurarken, onların bazı kelimelerini kullanmak zorundayız. Logofobi (kelime korkusu) var gençlerde İslâmiyet deyince. Bu delâlette bizim de kabahatimiz var.

NECMETTİN HACIEMİNOĞLU: Bize kelimeleri ve taliflerini Avrupa vermiş, tatbikini de Avrupa yapmış. Tatbik şekline değil de kelimelerin başlangıçtaki muhtevasına veya millî yapımıza uydurma durumumuzda bu kelimeleri kullanabiliriz.

Kapitalizm: milleti yok kabul ediyor.

Sosyalizm: ferdi yok kabul ediyor, sınıfı var kabul ediyor.

Bunların ikisinin de İslâm-Türk cemiyetinde yeri yoktur.

3. bir ideoloji bulup, bunu yapmak da oldukça güç olduğuna göre: Türk-İslâm nizamı diyoruz. Cemiyet ve millet ferdi ezmemek kaydı ile her ikisine hayat hakkı tanıyan, izmlerden kopmuş, kendi yapımıza uygun bir iktisat nizamı kurmak.

Kapitalizm-sosyalizm, benzer iktisat rejimi olarak çıktıkları hâlde, siyasete bulaşmış bir kültürün, bir hayat tarzının ismi olmuştur. Sanayileşmenin dışında, sosyalizmi devletin direktif vericiliği şeklinde anlamak, servetin ferdlere eşit değil, adil şekilde yayılmasını sağlayan bir iktisadî rejimse, Türk-lslâm rejimine alınmalıdır. Osmanlı bir zirve, ama Türk insanını onunla anlatmak kabil değil. Türklerde devlet çok eski bir ulûhiyet taşır. Hakan, Kut'a sahiptir Tanrı tarafından, istismara kapalıdır, mütehakkim ve emperyalist değildir. İslâm olduktan sonra uyguladıkları, gittikleri yerlerin diline, dinine müdahale etmemek âdeti çok eskidir. Tebaiyeti kabul etmeyen fethedilir.

Adalet ve hükümranlık fikri Tanrı'nın kendisine verdiği bir vazife olduğu için, dünyevî ve uhrevî'nin birbirine müdahale etmeden paralel yaşaması sağlanıyor. Laisizm mutlak yani.

Devlet ve dünya işleri birbirine paralel, fakat ayrı müesseseler tarafından yürütülüyor. Eğer biz bir veya iki asırdan beri şahsiyetimizden kopmasaydık, Türk-lslâm nizamını bir sanayii toplumu olarak da devam ettirebilirdik. Yapılacak ilk iş, tarihimizi yaşamak suretiyle, asrın kervanına katılmaktır. Zincir koptuğu andan beri kaybettiğimiz her şeyi yeniden değerlendirerek, millî-dinî karakterimizi muhafaza etmektir. Bu zelzeleden

sonra zincir koptuğu yere raptedilecek. İnsan makinaya bağlıdır, ama makinaya hâkim olacaktır.

ERGUN GÖZE: Osmanlı beyliği nasıl oluyor da, öbür beyliklerin içinde sıyrılıyor?

MUSTAFA KAFALI: Türkler'de çöken bir yapıya sahibiyet yoktur, derhal yeni bir yapıya geçiş vardır. Veraset durumu yok.

ERGUN GÖZE: Osmanlı kâfire karşı mücadele ediyor: ilâ-yı kelimetullah'ı tercih ediyor. İslâm'ın kılıcı olmuş.

İslâm'ın Türk'e getirdiği büyüklük alnını secdeye vermesidir.

NECMETTİN HACIEMİNOĞLU: Türk mü, İslâm mı?

Türk-İslâm sentezinden bugüne ne kalacak?

MEHMET KAPLAN: Eski Türk'te devlet fikri vardı, Din-ü Devlet. Din İslâmiyet'ten geliyor, devlet Türklük'ten geliyor.

CEMİL MERİÇ: Hazret-i Muhammed Kureyş içinden çıktı.

Adeta Arap için İslâm olmak ırkî bir zaferdi. Türkler ise bütün insiyakları, mizaçlarına ve ruhlarına uyduğu için İslâmlığı severek kabul ettiler. Biri kavmî bir asabiyet idi, birisinde bir ruh haleti idi. Türkler, kabiliyetlerini İslâm'ın programı içinde en son haddine kadar inkişaf ettirebileceklerini anladıkları için seve seve İslâmiyet'i kabul ettiler. Bir defa, Kur'an Arapça idi, Hazret-i Muhammed Kureyş kabilesindendi. Yani birisinde kavmî bir asabiyet vardı, diğerinde bir tercih, hattâ ideal bir tercih vardı.

EKREM HAKKI AYVERDİ: Nizamımızın Avrupa isimleri ile olmamasını tercih ederim. Ne sosyalizm, ne kapitalizm.

Onun için yeni bir nizam ismi ortaya koyacağız. Bu nizam bizim içimizdedir. Önce şunu arzedeyim, ben ibadetini yapan bir Müslümanım. Fakat Araplar'ı sevmem ve Araplar'ı, İslâmiyet'in ikinci kavmi olarak telâkki ederim. Birinci kavmi muhakkak Türkler olmuştur. Bunun için birçok hadisler söylenir. Doğru mudur, sahih midir, değil midir?

Zihniyetimizin tekevvünü, bu hâle gelmemiz, yükselmemiz, ancak İslâmiyet'ten sonraki vak'alarla izah edilebilir. Onun için, yerdeki mücevheri bırakıp da, belki o mücevherden milyarlarca defa fazla olan Neptün yıldızını tetkik etmem. Hattâ Atilâ'ya da gitmem, bu dikkâti ve isabet-i nazarı dağıtıyor. Ben mevzuu şöyle toplayayım: İslâmlık esastır. Türklük buna kendini vermiştir. İslâm içerisinde milliyetçiyiz. Zihniyetiyle, kafasıyla tam Müslüman olacağız, tabiatiyle, meşrebiyle Türk olacağız.

Fakat bir mecburiyetimiz var: sanayileşme. Kötü bir şey olduğu hâlde zarurî. Ben bugün otomobili niçin seviyorum biliyor musunuz? Otomobili ata zahmet verdirmediği için seviyorum.

İnsanı -yaratmak kelimesini kullanmayı sevmiyorum, çünkü Allah'a mahsustur- inşâ etmekle, insanı teazzüv ettirmek. Şu bizim maddî imkânlarımızla kurmak. Bu insan, bizde mevcuttur. Bizde bir ticaret ahlâkı vardı: Bir insan dükkânına bir ip çekti mi, kimse oraya girmezdi. Birisi yüzde 50 kâr teklif ederse kabul etmezdi. Ben yüzde 15'e satarım derdi. Senet yoktu. Zengini, mülkiyeti, mutlaka kabul edeceğiz. Zengin adl-ı ihsan ile sadaka verecektir, zekât verecektir. Hayır yapacaktır vs. Bundan kendisine kibir gelmeyecektir. Vakıf yapacaktır. Fukaraya da aldığı paradan kendisine küçüklük gelmeyecektir. Allah bana öyle yapmıştır diyecektir.

Binaenaleyh biz evvelâ insanı inşâ edelim, sonra sanayileşelim.

Bir fabrikatörle bir et-tırnak gibi çalışan işçi ve memuru, bunu eğer temin edebilirsek, bu sanayii, ihtiraslardan uzak durduğu için kendi kendine gelişecektir. Amerika çökecektir.

Bakın benim beş sene evvel söylediğim "İsraf Ekonomisi" ki, bunu Agâh bey mütemadiyen yazar. Kendisine ben söylemişimdir. Musluğunu açık tut, elektriğini açık tut, istihlâk olsun diyen bu şey, İslâm'ın değişmez ilâhî umdesine muhaliftir. Kilise kendine birinci desteği Yunan'da aradı. Yunan bir felâket. Romanın imparatorluk hikâyesi. İnsanı nasıl inşâ edeceğiz?

NECMETTİN HACIEMİNOĞLU: Bugünkü Türk cemiyetine hakim olanların zihniyetini normal Türk insanı kabul edecek miyiz? Değilse hakikî Türk insanını nasıl inşa edeceğiz?

MEHMET KAPLAN: Tarihin akışına göre düşünmek zarurî.

Tarihte ve tabiatta bir gelişme ve değişme var. Oğuz Kaan destanının özü: cihana hâkimiyettir. Güneş, bayrak; gök çadır.

İslâmiyet'ten sonra bu maddî cihangirlik çok yüksek bir manevî değer kazanıyor. Türkler, İslâm'dan önce yabancı kavimlerle ve birbirleri ile mücadele etmişler. İslâmiyet'le maddî ve manevî vahdet gerçekleşiyor. Osmanlı o çağa uygun bir sistem kuruyor. Ama bugün: Türk devleti varolacak.

İslâm'ın getirdiği değerler: feragat, adalet. Millî varlığımızı ve İslâmiyet'in değerlerini muhafaza ederek, sanayileşmeye geçebilir miyiz? Sanayii, kendi prensiplerine uygun bir nizam.

Madde âlemi ile insan arasındaki münasebetleri tayin eden ayetler vardır. Alemden maksat, Adem'dir diyor Mevlâna.

Mühim olan madde âlemine bakış tarzımızdır. Alem insana verilmiştir. Tabiatı hangi yolla işleyerek, insana hazır hâle getireceğiz. Tarihî tekâmül içinde Türklük yeni bir merhalede.

İslâmiyet katiyen madde âlemini reddetmiyor. Türk'te bir de aktiflik var - Devlet kurucu. Bugünkü Türk (aydınlardan ziyade, Avrupa'daki sanayii medeniyetine intibak eden işçi) kendi tarih şuuruna sahip olursa, iradeli tavrıyla ilim ve tekniği birleştirirse yepyeni bir medeniyet kurabilecektir. Temel kıymetler mevcuttur. Onları yorumlamak, hatırlamak gerekir.

Yüksek kadro iflâs etmiştir. Türkiye'de bir karışıklık olacak, bu muzahrefat silinecektir. Başka türlü yaşaması mümkün değildir. Görülen her şey bir yıkılmadır. Mevcut düşünceler onu yaşatmıyor.

ERGUN GÖZE: Bütün insanlık kapitalizm ve sosyalizm arasında çırpınıyor, 3. bir yol arıyor.

CEMİL MERİÇ: Sosyalizm konusunda Batı'da 3 yol var:

1- Rodinson. İslâmiyet'le meşgul bir Marksist. İslâmiyet ve kapitalizm, İslâmiyet ve sosyalizm. Bağımsız Marksist olduğu iddiasında.

2- B. Lewis. İslâm düşmanı. Yahudi milliyetçisi. Rodinson 3. Dünya'ya karşı değil.

3- Hollandalı müsteşrikin çalışması.

Kataklizmi bekliyoruz. Naslara esir bir dünya içinde konuşurken, onların dilini kullanmak zorundayız.

EKREM HAKKI AYVERDİ: Yahudi, din aleyhtarı düşünürlerin hepsi kendi dinlerinin taraftarıdır.

MUSTAFA KAFALI: Türk, Tanrının çer'isidir. Biz, istifa ediyoruz bu vazifeden.

16 Mayıs 1975

CEMIL MERIÇ ILE KERIM SADI ARASINDAKI BIR SOHBET

KERİM SADİ: 180 milyonluk köylü Rusya'da devrim nasıl oldu? diyorlar. Gerçek entelektüeller var kurmay olarak, bütün bir Rus romancıları nesli.

Dostoievski, "Her düşünen mücrimdir. Çünkü düşünce bir antitezdir" diyor. Herzen, Çernisevski, Belinski birbirini tamamlıyor. Ömr-ü beşer kâfi gelmiyor. Bizim talihsizliğimiz klişe tefekkür. Tefekkür, bir tavan kırma. Asker düşünce istemez. Vasıta, kitaptır. İnsanın insana seslenmesi, düşüncenin düşünceyi döllemesidir.

CEMİL MERİÇ: Dosto'yu Marx'tan önce okudum, anlamamıştım. Marksist yazarlarla, Fourier ile temastan sonra anlıyorum.

KERİM SADİ: Her biri laik peygamberdir. Genç nesil bu fikir kargaşalığı ortasında ne yapar? Bu kitaplar benim tavşanlarım. Ben toplamakta zorluk çekiyorum. Kitap zevkini yoketmek için çıkmış gibi ortaya.

CEMİL MERİÇ: Birikimin son nüshası iyi. Tarih için son sayısı önemli. Türkiye Defteri de 3-4 sene evvelki yayınlara nazaran iyi. Yaşlarının emperyalizmi. Her şeyi biliyorlar.

KERİM SADİ: Marifet devamlılıkta. Bayrak yarışı değil bu.

Devamlılık seyri yok. Çok kaygan bir zemin üzerindeler.

CEMİL MERİÇ: Makalelerim şu merkez etrafında kümelenecek. Bizde ve Batı'da intelijansya. Batı'da neden önce clerc, sonra filozof, sonra intelijansya. Bizde aydın çarpıtarak aksettiren bir ayna.

KERİM SADİ: Batı'nın sömürücü tefekkürüne bir isyan.

Doğu'nun sömürülmesinde sosyalizm de hemen araç oluyor.

Alman sosyal demokrasisinin Bismark'a iştiraki gibi. Hayat kavgasında gerekli. Liberalizm ideolojisi kâfi gelmeyince, insanlık bayrağı altında

sosyalizmi de çıkarıyor.

CEMİL MERİÇ: Hind'te politikayla ilgili sutraların ismi Deniz dibi: Kuvvetlinin yenmesi. Makyavelizm. Şiddetten hileye geçmek.

Burjuvazinin dünya görüşü endividüalizm. Proletaryanın dünya görüşü sosyalizm. Bu bir adama mahsus değil, bir devrin inşasıyla oluyor. Felsefeler ferdindir: Marksist Felsefe. Dünya görüşü ise bir sınıfın. Dağınık emelleri topluyor. Şairler, edebiyatçılar sınıflarının dünya görüşünü kelimelerle ifade ediyorlar.

İdeoloji siyasî oluyor, dünya görüşü daha umumî.

KERİM SADİ: Din tarihten gelen bir miras mı?

CEMİL MERİÇ: İnsanlık belki hiçbir zaman cemiyet ölçüsünde kurtulamayacak dinden. Bu ihtiyacı karşılayacak başka hiçbir şey yok. Belki ferdler kurtulurlar. Buda'dan önce septikler ve ateistler var, İ.Ö. 600'de. Robespierre kararname ile "Yüce-Varlık Yoktur" dedi, sonra baktı ki olmuyor, "Vardır" dedi. Namütenahi karşısında acizdir. Kader karşısında aciziz.

Dosto, Weber, Tolstoi budala değildiler. Kaybettikleri cennetin hasreti içindeydiler. Allah'a inanmak için 2 kolumu kestirebilirdim.

Fert ölçüsünde feragat var belki, cemiyet ölçüsünde yok.

Altruizm de sublime olmuş bir egoizmdir. Kendini solcu vehmeden herkesi, edebiyatçı diye göklere çıkarıyorlar. Ben Balzac'ı, Dosto'yu tanımadan bunlara eğilemem. Sosyolojik bakımdan da ilgilendirir beni Yahya Kemal veya Bekir Yıldız.

Hüseyin Rahmi'de kopuş yoktur, avamîdir, fakat bunlar kâbustur.

KERİM SADİ: Kasıd bu memleketin, dili, edebiyatı mahvolsun.

27 Mayıs 1978, Tarabya Oteli

AYDINLAR OCAĞI KURULTAYINDAN

CEMİL MERİÇ: Vahye dayanan bir medeniyetin aydınlık olmaya ihtiyacı yoktur, zaten her şey aydınlık. Tarihin tefsiri, idrâki vardır. Millî şuurun olgunlaşması için tarih en mükemmel müessesedir, ama millî tarih şuuru tâbiri karanlık.

Millî şuurun aydınlanması için tarih tâbiri daha aydınlık. Tarih ilimdir, şuur değildir. Ferdlerin biyografisi gibi, milletlerin de biografisi vardır.

ŞÜKRÜ ELÇİN: 4 alfabe değiştirmişiz. Devlet yoluyla yapılan tahribat: alfabe, dil, kanunlar.

ERCÜMENT KURAN: Milliyetçiliğimiz ölüdür, gençlerimizi tutamamıştır.

CEMİL MERİÇ: Mazi bütünüyle tahrip edilmek istenmiştir.

Bugünkü muhafazakârlık temayülü bir nefis müdafaasındandır. Yaşamak, muhafaza ederek değişmektir.

AHMET KABAKLI: Değişmeyen insan da, cemiyet de sözkonusu değil. Milliyetçiler, sağa intibak ederken millet kalmayı isterler. Muhafazakâr tutucu değil, koruyucu. Hakaret için yaratılmış.

ERCÜMENT KURAN: Parvus kooperatifçi ve anti-emperyalist, kendine daha çok güveni olan bir milliyetçilik.

ÖMER FARUK AKÜN: Marksizm kendi sistemi içinde milliyetçilikten çok geridir.

EROL GÜNGÖR: İnkılâp hareketleri Cumhuriyetten önce başlamıştır. Batı aleyhtarı Marksistler var. Her Marksist kapitalist Avrupa'ya karşıdır. Zaten Devlet eliyle inkılâp yapan başka toplumlar da var, bunlar bizden geri ve orda da değişiklik Batı etkisiyle olmuştur. Ama onların codification'a ihtiyacı vardı (Hindistan), bizde ise dünyanın en büyük hukukçuları var. Bazı sömürgelerde İngilizler kanun koydu, bu o ülkeleri mahvetti: Burma.

Halkın yarısı hırsız, yarısı avukat. Milliyetçilik muhafazakârdır, bütün kültürler muhafazakârdır.

Bu milliyetçilik, süratli değişmelerin olduğu devirlerde ortaya çıkar. Bizde milliyetçiler, batırılmak istenen bir geçmişin müdafiidirler. Sözkonusu olan, kültürün 50-100 sene evvelki unsurları değildir. Esnaf ahlâkını düzeltmek için lonca sistemini kurmak sözkonusu değil. Marksizm'le milliyetçilik arasında bir dichotomie kurmadık.

RECEP DOKSAT: Tekkeleri kapattık, hücreler açıldı.

İBRAHİM KAFESOĞLU: Genler birbirinden farklı mahiyette canlılardır. İnsanla maymun geni ne kadar farklı?

ERCÜMENT KURAN: Batı'da yaşlılara hayat hakkı yok.

EMEL ESİN: Kur'an'da zühd ve takva var, Tasavvufunki riyazet.

RECEP DOKSAT: Çin'de çocukların eğitimi dedelere tevdi ediliyor. Türkler'de çocuğun ismi yok, devşirmelerin beyni yıkanıp, İslâmiyet uğruna ölüyor: Şartlama, identifikasyon yolu ile ruhların kalıplanması. Peygamber, sahabîler, şeyhler örnekti. Cumhuriyet nesillerine identifikasyon objesi olarak Atatürk veriliyor: Harp okulunda hepsi ihtilâlci oluyor.

Genler uymuyor, anahtar-kilit meselesi. İnsanla hayvan arasında bir derece değil, mahiyet farkı vardır. Ödip kompleksi değerinden kaybetmiştir. Marksizm Fröydizme karşıdır ve Fröydizm Sovyet Rusya'da yasaktır. İkisi arasında sentez denemesi yapan Reich. Ödip kompleksi Freud'un kendisi için vardır. Viyanalı zengin Yahudiler'in problemlerini aksettirir.

Japon araştırıcıları anneye nefreti koydu. Bouthoul Hazret-i İbrahim kompleksinden bahsediyor. Oğullarını Allah'a fedâ eden. Kösem Sultan kompleksi kendi çocuklarını taht için fedâ eden anne. İnsanlar kutup değiştiriyor.

AHMET KABAKLI: Milliyetçi edebiyatın başlangıç devri.

Millî ile milliyetçi farklı. Edebiyat tabiatıyla millîdir (Yunus da, Nedim de). Milliyetçiliğin üç büyük şair mütefekkiri Mehmet Akif, Ziyâ Gökalp, Yahya Kemal bugünkü Türk milliyetçiliğinin de üç ismi. Gökalp'in Osmanlı tarihine bakışı korkunçtur. Bu itibarla bugünkü Cumhuriyet eğitiminde Osmanlı'ya karşı kuvvetli bir delil olarak kullanılmıştır. Bütün sanatlarımıza karşı yanlıştır. Milleti halktan ibaret saymakta hatâ etmiştir. Yeni bir millet yaratılmaz, Gökalp bunun hatâsında. Yaratılmak istendikçe çürütülür. Yüksek zümre ile halk arasında hiçbir münasebet olmamış gibi davranıyor.

Dahiye emanet. Enver Paşa'ya, Atatürk'e, bugün olsa Ecevit'e.

Türk-lslâm töresinde olmamış bir şey bu. Akif'de dahiye emanet yok. Daha demokrat. Akif tarihi Sahabîler'den başlatıyor, İslâmî milliyetçilik. Fikret'in Fransız ders kitaplarından tercüme hümanizmi karşısında, Akif ilme çok daha saygılı.

Safahat, Gökalp'in bazı bölümleri ile günümüze cevaplar getiriyor. Akif zâhidâne, Gökalp alimane, Yahya Kemal şairane olarak bakar dine: "en güzel din".

ERCÜMENT KURAN: Celal Nuri ile Kılıçzade Hakkı Atatürk'ün akıl hocaları. Gökalp toplumculuğu ile ülkücülere tesir ediyor, fakat aslında Batıcı, yani ferdiyetçi. Mehmet Emin halkçı. Fikret'inki daha hümanist olduğu için daha soğuk.

Gökalp'in getirdiği tarih boşluğunu, Yahya Kemal Osmanlılıkla doldurdu. Selçuk da, var, ama az. Taberî Allah hasedin yüzde 10'unu başka kavimlere, yüzde doksanını Araplar'a vermiş diyor. Türkler'se tasarrufun 9/10'unu almış.

Makdisî'nin Fezail-i Al-i Osman.

FARUK KADRİ TİMURTAŞ: Osmanlılıkla, Osmanlı Türklüğü'nü Gökalp de ayırmamış. Dilde ışık tutuyor, fakat edebiyatta haksız.

ŞÜKRÜ ELÇİN: Gökalple Akif'in cemiyete nüfuzu fazla olmuştur, Yahya Kemal belli bir sanat çevresinde müessir olmuştur.

CEMİL MERİÇ: Türk olan bir toplum için Türkleşmek, İslâm olan bir toplum için İslâmlaşmak tâbirleri tuhaf. Bunu önceden teşekkül etmemiş kabul etmek oluyor.

AHMET KABAKLI: Turan kelimesinin ilk telâffuz edildiği eser Şehname. Mehmet Emin bu millete çok fazla tesir etmemiş, Türkçülüğün mübeşşirlerinden.

MEHMET ERÖZ: Sınıf yerine etnik bölünmeler. Adapa-zarı'na Fransa'dan Çerkez alfabesi getiriliyor.

FARUK SÜMER: Karadeniz bölgesi bir tehlike arzetme-mektedir. Türkçe ve Türk âdetleri hâkim. 15-20.000'lik bir unsur-Gürcüler. Tek mesele Kürt toplumu. Halk tabakasında da yok. Münevver sınıfla dışarıdan (hattâ İran) tahrik var.

ÖMER FARUK AKÜN: Cumhuriyet devrinin tahsil ve askerlikle bu unsurları eritmesi gerekirdi. 19. asırda yok bu, Osmanlıcılık ve İslamcılıkla lehimlenmiştir. 27 Mayıs sonrasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda bir Alevi masası teklifi oldu. "Mem û Zen", mesnevi tarzında yapılmış bir Türk-Kürt aşk hikâyesi.

ŞÜKRÜ ELÇİN: Talât Paşa, Gökalp bir memleketin dinî ve iktisadî hayatı bilinmeden hiçbir şey yapılamaz demiş.

Bunun üzerine İttihat Terâkkice araştırma yapılmış. E. B. Şapolyo'nun terekesinde kalmış olabilir. Devlet kütüphanesi müdürü Muzaffer Bey'de olabilir.

ÖMER FARUK AKÜN: Journal Asiatique'de Kurdologie tâbiri geliştirildi: Mukrî adlı bir İran asıllı.

RECEP DOKSAT: Hiç mi Kürt yok? İran, Amerika, İsrail ve Rusya da kışkırtıyor. Aynı kader birliği içindeyiz.

Misyonerlerin hatıratı okunmalı.

ERCÜMENT KURAN: Edebiyatları yok, dilleri var. Büyük şehirlerin etrafını sarmış, varoşlarda yaşıyorlar.

AHMET KABAKLI: Biz ırkçı değiliz ama, Türkiye'de bir azınlık ırkçılığı var.

FARUK SÜMER: Türk kavmi vardır ve İranî'dir, Şah bunu kullandı. Milliyetçilik kültüre dayanır. Fraşerî, biz Türkler diyor. İran'da Türkler yayın ve radyo, televizyonla İranlaşıyor, Iran isimleri veriliyor. Şah bana iş vermez diyorlar.

MEHMET ERÖZ: Zaza, Kurmanci, Karahanlar birbirlerinin dilini anlamıyor. Dedeler nüfuzlarını kaybetmiştir. Sahip çıkanın elinde kalacak.

Milliyetçilik bir şuur meselesi.

Sanatkârların şahsiyetlerine saygı.

Misyoner eserlerinin tercümesi.

Yabancı seyahatnameler ve yazma eserler.

Kütüphanelerimiz üniversite tarafından canlandırılmalı.

Tenkit Mecmuası.

Dil Kongreleri..

TELEVİZYONDA NOBEL KONUŞMASI*

(*) TRT'nin 1. Televizyon Kanalı'ndan verilen bu konuşma ile, Kemal Sülker'in tesbitine göre, Nâzım Hikmet'in ismi Türkiye Radyo Televizyonları'nda ilk defa telâffuz edilmektedir.

"İnsanlık büyük bir aile, biz de bu aile'de kendimize düşen şerefli mevkii almak zorundayız.

Yalnız bu ailede de Kabiller ve Hâbiller var. Asırlardan beri iki medeniyeti temsil etmişiz, iki ayrı dünyayı temsil etmişiz...

Avrupa'nın bizi anlaması, Avrupa'nın bizi gerçek değerlerimizle takdir etmesi düşünülebilir mi? Şimdilik Nobel'in bize armağanı, birbirimizi tahrip için kullandığımız dinamit lokumlarından ibaret. Acaba istikbâlde mağrur Avrupa, bizi de kendi ailesinin öz evlâdı telâkki edecek mi?

Mükâfatlar konusunda bendeniz son derece şüpheliyim.

Hakikatte armağanlar cılız kabiliyetleri, ölüme mahkûm kabiliyetleri, yaşatmaya memur birer yardımcıdırlar. Yani, birer koltuk değnekleridirler. Şimdiye kadar hiçbir "dehâ" armağanlar sayesinde insanlığa kendini kabul ettirmemiştir.

"Dehâ" her şeyden evvel uzun bir sabırdır, mücadeledir, kavgadır, fetihtir... Kaldı ki Nobel'in edebiyat mükâfatı, kendi aile fertlerine ihsanından ibarettir. Gerçi arada bir uzak iklimlere kadar ihsanlarını râyegân etmek cömertliğini gösterir.

Fakat kendi anlayacağı, kendi dünyasını güzelleştiren, kendi manevi ikliminde yetişen insanlar nail olabilir bu mükâfatlara...

Bir kelimeyle şairlerimiz Nobel'den mükâfat alamazlar.

Çünkü, şiir tercüme edilmez, millîdir ve anlaşılmaz. Edebiyatın diğer kolları ise, henüz ülkemizde yeni yeni varlıklarını sürdürmektedirler... Bu itibarla o sahalarda Avrupa'nın emellerini okşayan, Avrupa'ya kendini güzel gösteren ve günâhlarını unutmasına yarayan büyük eserlerimiz yok. Eğer

şiir tercüme edilebilseydi Nobel'i bir Fikret'in alabileceğini, bir Nâzım'ın alabileceğini düşünürüm. Eğer roman millî ve edebî mahsûl olmasaydı, pekâlâ Kemal Tahir aklıma gelirdi...

Fakat bugün; evvelâ gerçek olarak Avrupa huzuruna çıkaracak edebiyat nevîlerimiz yok. Yaşayanlar içinde Nobel'e namzet olabilecek kimse yok. Nobel belli bir kültürdür. Sonra Nobel, mükâfatlarını kader gibi rastgele dağıtmaktadır. Meselâ bir Senkiyeviç. Senkiyeviç'in "Kovadis"i sadece Avrupa'ya kendisine çok süslü, çok muhteşem bir tasvirini sunduğu için mükâfata lâyık görülmüştür... "Kovadis"i saraylardan kulübelere uçuran rüzgâr; Avrupa'nın gururunu okşayan, Avrupa'ya kendi benliğini çok daha güzel, çok daha kusursuz, çok daha az çirkin gösteren bir "rüzgâr"dır. Çörçil. Edebiyat dünyasında herhangi bir isimdir. İnsanlık ölçüsünde bir yaratıcı değildir.

Ama kapitalizm sadece Çörçil kendi zaferlerini kazandı, belli bir düzeni müdafaa etti, diye... mükâfata lâyık görülmüştür.

Misalleri sonuna kadar sıralayabiliriz.

Hülâsa edelim: Edebiyatçı'nın, "fikir adamı"nın herhangi bir "kurulu düzen"den, herhangi bir "müessese"den, herhangi bir "otorite"den isteyeceği tek şey vardır; Hürriyet içinde kendini ifade etmesine ses çıkarılmaması... Hakikatte mükâfat bir "kanat" değildir, fikir adamı için... bir zincirdir. Biz bu zincirden tamamen müstağniyiz."

Tarihi belirsiz

NURCU BİR GENÇLE KONUŞMA

CEMİL MERİÇ: Tanpmar'ın eserlerine dikkatle eğildim ve çok sevdim. Birçok noktalarda başka türlü düşündüm. Birçok noktalarda ayrılırız. Fakat sıcaklığıyla, dürüstlüğüyle, cesaretiyle, bahsini ilk defa söylemesiyle hayranlığımı mucib oldu.

Tanışmak istedim. Müşterek dostlarımız vardı. Mеselâ İhsan Kongar. Felsefe hocası. Meselâ Avni Yakalıoğlu. Onlar her akşam beraber kumar oynarlardı. Kafa çekerlerdi vs. İkisinin de bana karşı çok büyük hürmeti vardı, muhabbeti vardı.

"Ahmet Hamdi'yle tanıştırın. Kitabını okudum, beğendim" dedim. Verdikleri cevap şu oldu: "Yok canım, salağın biridir, sersem bir adamdır. Sen sevmezsin, rahatsız eder seni" dediler.

Ahmet Hamdi çağdaşları için kötü kumar oynayan, kötü rakı içen, sıkıntılı bir adamdı.. Ahmet Hamdi'nin şahsında sadece bu taraflarını görüyorlardı. Hiçbiri Ahmet Hamdi'den tek satır okumamıştı. Ve Ahmet Hamdi hakkında verdikleri hüküm buydu. Sıkıcı bir adam, tatsız bir adam, bir şey bilmez.

Ben Ahmet Hamdi yaşarken muarefesine talip olduğum halde, buna imkân bulamadım. Çünkü müşterek dostlarımız beni sakındılar ondan. Bu itibarla yalnızdı. Mahiyet itibarıyla yalnızdı başkalarından. Ahmet Hamdi kitapla yaşayan, kitap için yaşayan, yani düşünce için yaşayan bir adamdı ve romantikti. Hayâlleri vardı. Gerçekleştiremediği hayâller, herkesinki gibi. Bunu tamir edecek bir yakınlıktan, bir kadının yakınlığından da mahrumdu. Hocalık yaptığı çeşitli yerlerde, talebelerini gördüm. Hepside sadece yiyen içen, belli bir elbise giyen, belli davranışları olan fizik insanı görmüşler. Hiçbiri Hamdi'nin iç dünyasının derinliğini, ıstırabını anlayamamışlardır. Muamma değildir bu, sadece geri kalmış ülkelerde, diyelim sanayileşmemiş ülkelerde olur. Kendi dünyasından kopmuş ve hiçbir dünyaya bağlanmamış ve hiçbir mukaddesi olmayan, sözde aydın zümrenin tabiî anlayışsızlığından ibarettir.

NURCU GENÇ: Kemal Tahir'e bu yönden benzerliği var mıdır?

ÜMİT MERİÇ: Daha sıhhatlidir Kemal Tahir değil mi? Daha kuvvetlidir, daha az hislidir, belki ondan.

CEMİL MERİÇ: Şimdi efendim, Kemal Tahir gerçekle güreşmek zorunda kaldı. Ve hayat da onu doğrudan doğruya yakasından yakalayıp cehenneme attı. Bu ülkenin insanlarını bir hayâl adesesinin arkasından değil, doğrudan doğruya zindanın içinden gördü. Bütün levisleri, bütün zaafları, bütün gücüyle Anadolu insanını hapishanelerde tanıdı. Doğrudan doğruya maddenin kendisiyle temas etti. Kafasındaki bir hayâlle değil. Bu itibarla istese de kopamazdı Türk insanından.

Bu insan kendisini takip etti. Halbuki Ahmet Hamdi ister istemez fazla yalan bulmak için hayâline sığınıyordu. Fazla yalan bulmak için gizliyordu kendini. Yani o, masada poker oynarken, o pokercilerden herhangi biri olarak görünüyordu.

İç dünyasını, mahremiyetini açmıyordu hiç. Belki konuşmaya lâyık görmüyordu. Belki anlamayacaklarından emindi. Bu itibarla hem herkesle beraberdi, hem herkesten ayrıydı.

Halbuki Kemal Tahir için böyle bir mecburiyet yoktu. Daha doğrusu tersi mecburî idi. Hapishanede son derecede keskin bir dikkate ihtiyaç vardır. Ölmemek için, parçalanmamak için, yok olmamak için. Bu itibarla Kemal Tahir daha çok dışa dönüktü. Kemal Tahir'in iç dünyası fazla zengin değildi. İç dünya anlaşılmamaktan, kendini gizlemekten ve bir liman gibi sığınmaktan daha çok genişler. Kemal bu ihtiyacı duymadı hiç. Hapishanede kaldı gençliğinde. Yazdı, fakat gördüğü insanları yazdı. Gördüğü insanları tanımaya çalıştı. Hapishaneden çıktıktan sonra yine belli bir dünyaya hitap etti ve dediğim gibi Kemal'de dış dünya daha objektif, iç dünya daha fakirdir. Dış dünya adamıdır Kemal Tahir. Dış dünyaya dönüktür.

NURCU GENÇ: Kemal Tahir'in ilk romanlarıyla, son romanları arasında yapı bakımından, işlediği mevzular bakımından önemli bir farklılık ortaya çıkıyor mu acaba sizce?

CEMİL MERİÇ: Gelişme farkı vardır. Kemal Tahir'de psişikden fazla sosyal hâkimdir, kendisinden fazla başkaları vardır. Yani bakışlarını iç dünyaya değil, dış dünyaya çevirmiştir. Kemal Tahir Batı kültürü ile temas ederken, Batı kültürünün son merhalesini teşkil eden izah tarzı demek olan Marksist dünya görüşü ile temas etti. Marksist dünya görüşü objektif bir dünya görüşüdür daha çok ve rüyaya yer bırakmayan bir dünya görüşüdür.

NURCU GENÇ: Yani gördüğünü yazan mânâsında.

CEMİL MERİÇ: Evet, bir parça öyle. Daha ciddî bir müşahede terbiyesi aldı bu dış dünyadan. Daha ciddî bir dış dünya tetkik görüşü. Kemal Tahir hiçbir zaman içine kaçmadı. Daima gerçekle güreşti. Ahmet Hamdi iç dünyaya kaçtı mütemadiyen.

O, dışa daha çok.

NURCU GENÇ: Marksist bir dünya görüşünün ölçülerine ne derecede saygılı olmuştur hocam, Kemal Tahir ömrü boyunca? İlk yazdığı romanında, biraz evvelki sorumdaki maksat da buydu zaten.

CEMİL MERİÇ: Efendim, şöyle diyelim. Ahmet Hamdi hiçbir zaman, hiçbir dünya görüşüne bağlanmadı. Bir dünya görüşüne bağlanmak çok büyük bir kuvvet kaynağıdır. İnsanı dağılmaktan korur ve hedefe emin yollardan götürür.

ÜMİT MERİÇ: Biraz tembellik olmuyor mu bu ama?

CEMİL MERİÇ: Ötekisi tembelliktir, dağılmak tembelliktir.

Şimdi mutlak suretle, Fransızlar'ın bir sözü vardır. "Tek kitaplı insandan korkulur" derler. Tek kitaba bağlanan insan, tek düşünceye bağlanan insan gerçekten korkutan insandır. Bu düşünce hakikatin bütününü kucaklar veya kucaklamaz.

Yalnız belli bir adeseden gösterir her şeyi ve bir bütündür.

Halbuki dağılan, yayılan, parçalanan bir düşünce, aynı derecede kavrayıcı, aynı derecede derine inici olamaz. Genç bir tecessüs, bir insana ve bir

düşünceye bağlanış, yalpa vurmadan giderse hedefe, her gün bir mabedin eşiğinde sabahlayan, her gün bir resul arayan ve muhtelif kutuplar arasında yalpa vuran bir insandan çok daha kuvvetlidir. Ötekisi bir nevî şehvettir.

Bütün olarak alınması lâzım. Nereye bağlıysanız bütün olarak bağlanacaksınız. Bağlanırken tabiî başka birtakım seyahatler icab edecek. Bu bağlılığın gerektirdiği birtakım teferruatları tetkik etmek mecburiyetinde kalacaksınız. Fakat kuşkularınız vardır. Yani, bugün Freud'a, yarın Marx'a, öbür gün Sçho-penhaur'e, bu şekilde, yalpa vuran bir zekâ sadece bir şair yetiştirir, bir fikir adamı yetiştiremez.

ÜMİT MERİÇ: Ama hakikat çok cepheli olduğuna göre ve bir tek yorumla ışığa kavuşamayacağına göre hepsine söz hakkı tanımak, hiçbirine söz hakkı tanımamaktan daha ilmî bir davranış olmuyor mu?

CEMİL MERİÇ: Bir dilettant davranışıdır o, hakikatte başkalarına söz hakkı tanımak meselesi değil. Şöyle bir örnek verelim. Benim hayatım felâketlerle geçti. Hayatımı kazanmak için zamanımın çoğunu sattım, sonra da karanlıklardayım.

Buna rağmen bildiğim şeyler çok sınırlı şeyler. Fransız edebiyatını tetkik ederken bir rehber lâzım geldi, her şeyde olduğu gibi. Bu rehber Balzac oldu. Genç yaşımda talebe iken Balzac'a bağlandım. Bütün Batı düşüncesini, edebiyat dünyasını Balzac'la tanımıştım. Balzac üzerinde tesir eden adamlar kimlerdir? Balzac kimleri okudu? Balzac'ı kimler okudu?

Balzac'ın tesir ettiği dünya hangi dünyadır, Balzac'ın ifade ettiği dünya nasıl bir dünyadır? Şimdi bu adama duyduğum muhabbet bütün hâdiseleri âdeta Balzac'ın ince ruhunu görmeye beni sürükledi ve aşkla tetkik ettim ve gayet iyi sınıflandırdım.

Yani son derecede muhkemdir malûmatım.

Meselâ bütün Batı tenkitçilerini tanırken, Balzac hakkındaki davranışlarına bakarak tanıdım. Edebiyat tarihçilerini de öyle.

Balzac hakkında ne söylediler, neler yazdılar, ne düşündüler, Balzac'ı nasıl anladılar, kabul edebildiler mi vs. Şimdi bu adama bağlanmayıp Fransız

edebiyatında her adamı ayrı ayrı tetkik etmek, bu sıhhatli ve sağlam bilgimi çok parçalar ve çok dağıtırdı. Batı'da Marksizm'e temayül etmek, yani Marx'ı bir hoca olarak kabul etmek birçok şeyler sağlar insana. Çünkü, Marx evvelâ bir filozoftur. Sonra bir dünya görüşünün kurucusudur.

Neden Batı'nın hiçbir düşünce adamı Marx kadar moda olmadı? Bunun sebebi basittir. Çünkü Marx hayatı ve cemiyeti yalnız izah etmek gibi bir rol yüklenmemiştir. Halbuki bütün felsefe Marx'a kadar dünyayı izah etmek ister. Marx dünyayı izah etmek suretiyle değiştirmek ister. Yani Marx bir kavga adamıdır. Dünyayı değiştirmek, dünyadaki haksızlıkları, dünyadaki adaletsizlikleri, dünyadaki ızdırapları sona erdirmek gibi bir iddiadadır. Bu tarafı ile çok caziptir. Çünkü aksiyona açılır.

Öteki felsefeler, eyleme açılmaz, yaşanan dünyaya dokunmaz. Sadece bir tatmindir. Sadece bir zekâ temrininden ibarettir. Marx bir zekâ temrininden ibaret değildir. Adaletsiz, haksız ve rezil bir dünyayı değiştirmek gibi bir programı vardır.

Bu Türk insanına çok cazip gelmiştir. Çünkü bir nevî buna hazırlıklıdır. İslâmiyet de yalnız kitap üzerinde, kâğıt üzerinde haksızlıkları, adaletsizlikleri kaldırmaz. Fiilî olarak adaletsizlikleri kaldırır. Cihattır, İslâmiyet de. Yani bu bakımdan Batı'daki düşünceler içinde İslâmiyet'e ters taraftan en yakın olan Marx gelir. Türk insanı ruhen hazırdır böyle bir şeye.

ÜMİT MERİÇ: Islâmî geleneğimize uygundur öyleyse Marksist olmak.

CEMİL MERİÇ: Çok. Metafizik yoktur. Dünyayı izah edip değiştireceğiz. Nasıl değiştireceğiz? Bütün mesele bu. Yani bu ızdırapları, bu adaletsizlikleri nasıl kaldıracağız?

NURCU GENÇ: Yani, bazı samimî Türk düşünce adamları diyelim artık, Türk oldukları için, bu ızdırapları hissettikleri için mi Marksist olmuşlardır? Yani Kemal Tahir'i de bir devresinde bu kategoriye sokabiliriz değil mi?

CEMİL MERİÇ: Elbette. Bilhassa Kemal Tahir'i kastediyorum.

NURCU GENÇ: Sön zamanına kadar bu Marksist ölçülere sadık kaldı mı?

CEMİL MERİÇ: Kemal Tahir bir defa bir müşahede adamıdır. Başka kelime olmadığı için söylüyorum. Türk insanını bizzat tanıdı. Muhtelif örnekleri ile tanıdı, hapishanede.

Hapishane mükemmel bir laboratuvardır. İnsanları tanımak için en mükemmel alandır hapishane. İnsanlar oraya maskesiz girerler. Bütün zarafetlerini, medeniyetin vurduğu bütün cilayı dışarıda bırakırlar, soyunarak girerler hapishaneye. Binaenaleyh kendileridir. Oyun oynanmaz. Hapishanede herkes kendisidir. Hiddetleriyle, zaaflarıyla, efendilikleriyle, fera-gatlarıyla ve umumiyetle hapishaneye giren adamlar şahsiyet sahibi adamlardır. Kavga edecek kadar cesaretleri vardır. Adam öldürecek kadar cesaretleri vardır. Yani köşelidirler, serttirler ve insanın belli vasıflarını temsil ederler. Kemal bu adamlarla 13 sene beraber yaşadı. Hapishaneye girmeden evvel Marksizm'le temas halindeydi. Marx'i tanıyordu az-çok. Çıktıktan sonra bu gençliğinin ideolojisine bağlı kalmak mecburiyetindeydi, çünkü Marksizm birçok şeyleri izah etmekteydi onun dünyasında. Ve gerçekten de eğer insan İslâm değil ise, eğer insan hidâyete ermemişse ve bütün ruhunu İslâmiyet'e vakfetmemişse, dünyada benimsenebilecek tek ideoloji Marksizm'dir. Batı'nın bize sunduğu ideolojiler içinde tek tutarlı olan, Batı'yı son vardığı noktada temsil eden düşünce bütün olarak Marksizm'dir. Yani böyle bir tercih bahis konusu olursa fikir adamı ya İslâm olabilir, ya Marksist olabilir.

NURCU GENÇ: Hocam, buradan aklımıza şöyle bir soru geliyor. Acaba Cumhuriyet döneminde, hakikî mânâda bir aydın, bir münevver nasıl olmalıydı? Bu nasıl olmahydının cevabını veren bir münevver var mıdır?

CEMİL MERİÇ: Olamazdı evvelâ. Şimdi şöyle bakınız.

Tanzimat'tan itibaren sınıf-ı ulemâ dediğimiz halkın içinden çıkmış, halkın acılarını tatmış, halkın ümitleriyle, halkın zaferleriyle, halkın acılarıyla iştirak halinde bir insan zümresi vardı. Bunlar halkın kendisi idiler. Yani medreseden çıkmış, okumuş. Medrese birçok kapıları açıyordu. Kazasker olabiliyordunuz, imam olabiliyordunuz, müderris olabiliyordunuz.

Bu adamlar halkın içindeydiler ve halkın kendisi idiler. Aynı zevkleri, aynı yaşayış şartları, aynı ihtiyaçları, aynı hazları bölüşüyorlardı. Bu adamların büyük bedbahtlığı şurada, tarihî bedbahtlık bu. Bunlar mutlak hakikatin

temsilcisiydiler. Bu onlara büyük bir kuvvet veriyordu, aynı zamanda büyük bir imkân da veriyordu. Kendi imânlarının kafesi içinde dış dünyayla alâkalarını kesmişlerdi. Yani dünyanın diğer tarafında olup bitenlerle alâkadar değillerdi. Hıristiyanlık bir Reform hareketi geçiriyor, bir Rönesans hareketi geçiriyor, bir endüstrileşme hareketi geçiriyor, yeni içtimaî sınıflar çıkıyor sahneye, yeni düşünceler çıkıyor. Bunlardan habersiz yaşadılar. Bu onları büyük bir zaafa duçar eyledi, çünkü yalnız kendi kendileriyle beslendiler. Yani tek kıtada, tek dünyada yalnız yaşıyorlardı. Bu itibarla Avrupa gelişti, bizim sınıf-ı ulemâ Avrupa'nın meseleleri ile meşgul olmadı. Avrupa'nın bu terâkkisine bigâne kaldı. II. Mahmut yeniçerileri imha ettikten sonra, bu sınıf büsbütün mesnedsiz kaldı. Çünkü, Kanunnâme-i Süleyman'da sınıf-ı ulemâ hem dünyevî ile, hem dinî ile meşgul olur. Yani bizde ilim mücerret değildir, ilim bütünü kucaklar. Yani Marksizm'de olduğu gibi hem bir praxis'dir, hem bir teori. Hem bir nazariyedir, hem bir ameliyedir, ameldir. Hem siyaseti kucaklar, hem maverayı kucaklar. Halbuki bunlar zamanla ellerini çektiler dünya işlerinden. Saltanatı müşavirsiz bıraktılar. 11. Mahmut yeniçeriyi kaldırdıktan sonra mesnedleri de kalmadı. II. Mahmut'un gayesi doğrudan doğruya kendi istibdadını, kendi tahakkümünü kurmaktı. Yeniçerilikle beraber ulemâ da söz sahibi olmaktan uzaklaşıyordu. Bu arada Avrupa da gelişmişti, genişlemişti. Batılılaşmak ihtiyacında olan saraydır, sarayın etrafındakilerdir, Babıâli'dir.

Ulemâ sahneden çekilince, yeni bir zümre çıktı ortaya; Avrupa'yı gören, Avrupa mekteplerinde tahsil yapan, Avrupa'yı sathi olarak bilen, sefaretlerle temas halinde olan, tercüme bürosunda yetişen insanlar çıktı sahneye: Tanzimat ricali. Söz sınıf-ı ulemânın değil, bu yeni yetişen intelijansyanındı artık.

Öyle bir vaziyet oldu ki, Tanzimat'tan sonra, yabancı dil bilmek, Sadrazamlığa kadar getiriyordu insanı. Başka bir vasfa ihtiyaç yoktu. Batı kendi adamlarını getiriyordu Sadarete.

Bu yeni zümre, yeni intelijansya halka neden iltifat etsin?

Halktan kopmuştu, halkla hiçbir alâkası yoktu. Bütün nimetlerini Batı'ya borçlu idi. Herhangi bir jandarma teğmeni, Sadaret'e kadar yükseliyordu, yabancı dil bilmek kaydıyla.

Mütercim Rüştü Paşa, Vefik Paşa, Ali Paşa, Fuat Paşa, Reşit Paşa. Bunların tek vasfı vardı: Batı dili bilmek. Halkla ne gibi bir münasebeti vardı bunların? Hiç. Efendileri Batı idi, Türkiye'yi sefaretler idare ediyordu ve bunlar sefaretlerin adamlarıydı. Bunlar yavaş yavaş halktan büsbütün koptular.

Halktan kopmakla kalmadılar, Padişah da bunlara fuzulî görünmeye başladı. Padişaha ne lüzum var? Biz Avrupa'nın himayesinde memleketi idare ederiz dediler ve İkinci Meşrutiyet'i yaptılar. Mesele gayet basitleşti. Ondan sonra I. Dünya Harbi, İstiklâl Savaşı, Birinci Cumhuriyet. Birinci Cumhuriyetten sonra kopuş büsbütün ilerledi. Çünkü I. Cumhuriyet bütün maziyi tasfiye eder, müesseseleri tasfiye eder, İslâmiyet'i tasfiye eder. Bu arada birçok savaşlar olmuştur, bu savaşlarda zaten okur-yazarlar gitmiştir. Yani Balkan Savaşı, Trablusgarb Savaşı, I. Dünya Savaşı, Anadolu İstiklâl Savaşı. Pek sayılıdır okur-yazarın adedi. Bu okur-yazarlar da bütün kaderlerini Cumhuriyet'e bağlamışlardır: Mebus olurlar, sefir olurlar, büyük makamlara getirilirler. Halk zaten dermansızdır.

Harekete geçecek iktidardan mahrumdur. Kendi kabuklarına çekilirler. Aydınlar bütün kabiliyetleriyle yeni devrin ideolojisini kurmaya çalışırlar. Bu şekilde yaşayan aydınların dünya nimetlerinden faydalanmaları sadece yeni rejime bağlılıklarıyla mümkündür.

ÜMİT MERİÇ: Sınıf-ı ulemâ yok oldu dediniz giderek. Sa-id-i Nursî'yi yirminci asırda ulemânın tek ve şimdilik son temsilcisi saymak kabil mi?

CEMİL MERİÇ: Efendim vaziyet başka şimdi. Sınıf-ı ulemâ yokoldu derken, yok olmadı, su altında yaşadı. Halkla beraber, halkla hemdert olarak, belli bir geleneği devam ettirerek, sahneden çekilerek, karanlıkta yaşadı. Bu kadar köklü bir müessese, elbette ki yok edilemez. Batı'nın bütün ceberrutuna rağmen yok edilemez. Said-i Nursi de belli bir geleneğin, devrinde tek temsilcisi idi. Mücadele kabiliyetine sahip, mücadele eden tek temsilcisi idi. Ama irşad edeceği belli bir zümre mevcuttu ve irşad vazifesine devam etti. Şakirdler yetiştirdi, müessir oldu. Çünkü zemin müsaitti, toprak müsaitti. Bütün faaliyetlerine ve zahiri iktidarlarına rağmen Batılılaşmış aydınlar halka nüfuz edemediler. Halkın dışında kaldılar. Halkın ruhundaki emelleri, şuur-altını ve şuurunu en iyi sezen ve en iyi bilen Said-i Nursi olmuştur. Yani bir kelimeyle, bu memleketin tabiî bir

mahsulüdür. Bu toprağın, bu memleketin, bu iklimin. Memleketin ruhunun tabiî bir temsilcisi olduğundan sesini dinletebildi ve zulme rağmen ayakta durabildi. Memleketin emellerini cevaplandırabili-yordu. Çünkü, memleketin temayüllerini cevaplandırabiliyordu. Susmaya mahkûm edilen, tarihsizliğe mahkûm edilen kalabalıkların, kendi aydınından kopan, kendi aydını tarafından terkedilen, ihanete uğrayan kalabalıkların, öksüz ve yetim kalabalıkların, İslâm halkının ruh dünyasını en iyi ifade eden insandı. Bunu keşfettiği, yakaladığı, bunu hissettiği, bunun temsilcisi olduğu içindir ki, bugün Türkiye'de yaşamaktadır.

NURCU GENÇ: Necmettin Bey'in anketinde çıkmıştı. Cahit Tânyol, biz çocukları alıyoruz mektebe, ilkokuldan itibaren başlıyoruz Atatürkçü yapmaya. Sonunda ya Marksist oluyorlar, ya Nurcu olup çıkıyorlar diye Tanyol söylemiş. Bu sizin anlattıklarınızın ışığıncla bunun değerlendirmesini yapmak daha kolaylaşıyor. Sorumuzun cevabını aldık; sorumuz şuydu: Cumhuriyet devri münevveri nasıl olmalıydı, nasıl oldu? Her ikisinin de cevabını almış olduk.

CEMİL MERİÇ: Münevveri şartlandıran, münevverin düşüncelerine istikamet veren, düşüncesinin hudutlarım çizen, kucağında yaşadığı cemiyettir. Kimse bunun dışına çıkmamıştır ve çıkamaz.

NURCU GENÇ: Hocam şöyle demiştiniz Sebil'deki bir yazınızda: "1960'tan sonra Batılılaşmak isteyenlerle Marksistler arasında ne durum meydana geldi? Onu yazacağız". Hatırlayabildiğim kadarıyla böyle idi. Çünkü, Batılılaşma nihayet Marksizm noktasına varıyor. Bugün üniversitelerde ortaya çıkan ahvâl malûm. Ondan sonra Batılılaşma hareketinin şampiyonları da bunlara karşı geliyorlar. Ben anladım ki siz bu yazıyla, bu hareketin bir anatomisini çizeceksiniz. Bu yazı ortaya çıktı mı acaba?

CEMİL MERİÇ: Hayır, henüz ortaya çıkmadı. Sosyalizm ferdiyetçiliğin karşısındadır, burjuvazinin imâl ettiği atomistik dünya görüşüne karşıdır. Batı'da burjuvazi kiliselerde, Or-ta-çağ müesseselerinde kavga ederek, kendi istiklâliyetini bulmaya çalışır. Kilise halkın içine girmiştir. Belli teşkilâtları vardır. Bir yerde İslâmiyet'le kıyas edilecek bir müessese değildir kilise. Fakat bir yerde benzer tarafları vardır. Beşikten itibaren insanla meşguldür, ölünceye kadar. Bir nevî komüno-te-camia yaratmıştır

Avrupa'da. Burjuvazi buna karşı gelirken, ferdin haklarını komünoteye karşı savunur. Yani ferd vardır, ferdin menfaatleri vardır. Her müessese, her teşekkül tenkite uğrar. Ferdler atom halindedir. Herkes kendi menfaatlerini düşünmek zorundadır. Bu ferdiyetçilik kapitalizmin temelinde yatan düşüncedir. Kapitalizmde kâr bahis mevzuudur. Herkes kendi başının çaresine bakar. Yani kapitalizm, burjuva düşüncesi cemiyeti değil, ferdi düşünür.

NURCU GENÇ: Fakat bunun sonunda yine cemiyete dönük bir düşünce var. Şöyle izah ediliyor bu. Fizyokratlarla başlayan, A. Smith'le devam eden bir görüş: Herkesi kendi başına bırakırsak, cemiyetten en fazla üretim elde edilir. En fazla üretim elde edilince, bu refah bütün insanlara yayılır. Bu niyetle bunu ortaya koyuyorlar, ama hakikatta öyle bir şey ortaya çıkmamış.

CEMİL MERİÇ: Hayır, bunu 1816'da Sismonde de Sismondi görmüştür. Kapitalizmin insanlığı buhranlara sürükleyeceğini söylemiştir. Sonra Saint-Simon ve Saint-Simoncular da öyle.

Kapitalizmin bu egoist, bencil tarafına karşı, sosyalizm sesini yükseltti. Sosyalizm bir ızdırap çığlığı olarak, ezilen insanların, âdeta hiçbir bağı kalmayan, haşin, sert bir kavga içinde, kıran kırana bir kavga içinde ezilen milyonların ızdırap çığlığı olarak, isyanı olarak tarih sahnesine çıktı.

İslâm'da, Osmanlı'da ferd yoktur. Her şey devletindir. Devlet halkın öz temsilcisidir. Millet-i vahidedir bütün Müslümanlar.

Bu millet-i vahide içinde bencillik iddiası yoktur, erimiştir, İslâm'dırlar o kadar. İslâmiyet içinde, İslâmiyet'in dâvası uğrunda erimişlerdir. Padişah hem hilâfeti, hem saltanatı temsil eder. Millete bağlıdır, bayrak mesabesindedir. Milletin temsilcisidir. Yani ferd sivrilemez. Yekpare bir bütün halindedir cemiyet. Avrupa'da ise tam tersine, böyle olmamıştır.

Ezilenler çıkmıştır sahneye. Buna çare olarak tekrar Hıristiyanlığa dönülemeyeceğine göre, yeni bir din halinde sosyalizm çıkar. Yani ezilen insanları maddenin istibdadından kurtarmak için bir din olarak çıkar sosyalizm. Sonra sertleşir bu, şekillenir, keskinleşir, Marksizm olur. Hakikatta sosyalizm ne Marx'la başlamıştır, ne Marx'la bitmiştir. Marx sadece ezilenlerin en ibtidaî kinini, en hayvanı insiyaklarını

süngüleştirmiştir. Ve vaktiyle burjuvazinin aristokrasiyle mücadele ederken duyduğu gayzı, işçi sınıfına da yaymıştır.

Öteki sosyalizmler daha insanî, belki daha romantik olduklarından Marksizm kadar itibar bulmamışlardır. Marksizm ezilenlerin silâhıdır, çalışanların silâhıdır. Bu itibarla her kurulu düzen için tehlike olmuştur.

Bizde Avrupalılaşan iktidarın Marksizm'e karşı aldığı tavır, bu korkudan dolayıdır. Yani bizde Cumhuriyet'ten itibaren gelen Batıcılık, Marksizm'e düşmandır. Marksizm kendisinin tabiî neticesi olduğu halde başından itibaren düşmandır ve düşman kalacaktır. Marksizm Avrupalılaşmaktır fakat belli zümreler için Avrupalılaşmaktır. Yani iktidardaki kapitalist Cumhuriyet için değil, iktidarda olmayan geniş kalabalıklar için Avrupalılaşmaktır, halkın Avrupalılaşması'dır.

NURCU GENÇ: Bizim aydınlarımız bu noktada yalnız kendilerinin mi Avrupalılaşmasını istiyorlar, yoksa bütün Türkiye halkının mı Batılılaşmasını istiyorlar Batılılaşmak isterken?

CEMİL MERİÇ: Batı'da durum bir garip. Bugün liberalizm diye bir şey kalmadı. Büyük sermaye, tröstler, monopoller devrinde liberalizmden bahsedilemez. Ama bir dünya görüşü, bir günde çökmez, yara alsa da ayakta durmaya çalışır. Bizde Avrupalılaşmak, yani iktidarın Avrupalılaşması, Avrupalılaşmak değildir, haddizatında. Nitekim kendileri de birtakım kelimeler uydururlar, muasırlaşmak, çağdaşlaşmak gibi.

Doğrudan doğruya İslâmiyet'ten uzaklaşmaktır, kendi tarihimizden, kendi ülkemizden, kendi şartlarımızdan kopmaktır.

Hiçbir zaman Avrupalılaşmak diye bir şey yok. Avrupalılaşmak sadece kendilerinin Avrupalılarla anlaşması, dış sermaye çevreleri ile dostluk kurmak, kompradorluğu devam ettirmek.

Yoksa köklü bir karabet yok aralarında, hiçbir zaman da olmamıştır. Yoksa bu memleketin aydınları ne liberalizmi tanımışlar, ne liberalizmi temsil edenlerle temas etmişlerdir doğrudan doğruya. Tarihin mecrasını değiştirmek, kendi geleneklerimize sırt çevirmek isterler ve bir tiyatro, bir kaşaneler, bir saraylar Avrupası tahayyül ederler, kendi menfaatleri için.

Olmaz başka türlü zaten. Bu sınıf bir gecekondu burjuvazisidir ve aydınlar da gecekondu aydınlarıdır.

Sadece imânından kopmuş, hiçbir yere bağlanamamış insanların ister istemez bir yere bağlanma ihtiyacı, Avrupa.

NURCU GENÇ: Hocam, dediniz ki bunun en güzel izahını İslâm'dan ayrılış şeklinde izah etmek mümkün olabilir. Kemalist devrimlerin sonucu hep aynı noktaya çıkmışlardır.

Yoksa bir Avrupalılaşmak sözkonusu değildir.

CEMİL MERİÇ: Efendim iki merhalede düşünmek lâzım.

Birincisi III. Selim'den itibaren zamanımıza kadar Tanzimat'ın muhasebesini yeniden yapmak gerekir. Bu arada da çok köşeli, çok sert, çok mübalağalı hükümlere gidilmiştir. Bir ara Tanzimat göklere çıkarıldı, Türkiye'nin kurtuluş hareketi olarak değerlendirildi. Bir ara çok sert tenkitlere muhatab oldu. Hakikatta ikisi de değil. Tanzimat'ta henüz İslâmiyet terkedilmemiştir. Henüz kopulmamıştır. Bu ilk aşkın sarhoşluğudur. Tanzimat ricalinden hiçbiri Avrupalılaşma kelimesini telâffuz etmemiştir. Avrupalılaşma Mustafa Kemal'den sonra mevcuttur. Nutuk'da vardır. Muasırlaşma da vardır, Garblılaşma da vardır. Muasırlaşma derken doğrudan doğruya Garblılaşma kastedilir. Garblılaşma hikâyesi Mustafa Kemal'den sonra ortaya çıkmıştır. Tanzimat ricalinden hiçbiri Garblılaşma kelimesini kullanmaz, muasırlaşma kelimesini kullanmaz.

Tanımadıkları bir dünya ile temas etmişlerdir. Avrupa ilerlerken, biz geriliyorduk. Gözleri kamaştı, fakat bu göz kamaşması onları büsbütün deliye çevirmedi. Dediğim gibi, Tunuslu Hayrettin'den itibaren bütün Osmanlı ricali, İslâmiyet'in muhafazasına taraftardı. Sadece Tanzimat, yani bazı düzeltmeler, bazı düzenlemeler için ihtiyaç duydular.

Tabiî bunların dışında karakteri, mizacı itibarıyla çok daha ileri gidenler vardı. Fakat bütün o devri bu şekilde düşünmek son derece yanlış. Evet Avrupa hastalığı. Tanzimat şu mudur?

Aşağı yukarı hepsi de var. Fakat hepsi aynı şekilde düşünülemez. Meselâ Ahmet Mithat. Ahmet Mithat Osmanlı'nın savunuculuğunu yapar büyük bir vecitle bütün eserlerinde.

İslâmiyet'in Hıristiyanlık'la mukayese edilemeyeceğini, Hıristiyanlığın bir tahakküm rejimi olduğunu, muharref bir din olduğunu, esasen köklerinden koptuğunu, ilme, düşünceye son derece aykırı bir din olduğunu anlatır. Avrupalılar'ın küçüklüklerini de görür, fakat bazı büyük tarafları karşısında da zaafı vardır.

Bence Tanzimat derken Cevdet Paşa üzerinde durmak lâzım.

Cevdet Paşa yabancı dil bilmez. Batı mikrobuyla mücadele halindedir. Onun içine de girer Batı mikrobu maalesef. Fakat bu zaaflar beşerîdir ve katiyyen Osmanlı gururunu fedâ etmez.

Katiyyen İslâmiyet'ten vazgeçmez. İhtiyarlık çağında garip zaafları vardır Cevdet Paşa'ınn. Meselâ kızı Fransızca öğrenir, çalışır. Paşa, kızı Fransızca biliyor diye kızına lüzumundan fazla iltifatta bulunur ve âdeta hoca olarak kendine kabul eder.

Fransızca'ya karşı, Fransa'ya karşı bir nevî zaafı vardır.

Mithat Efendi de öyledir. Meselâ Batı'nın adâb-ı muaşeretini beğenir. Bunlar tabiîdir. Ateş payıdır. Bugün her ikisi de bize rehber olacak kadar dürüst ve efendidirler. Tunuslu Hayrettin'i ("Akvem'ül-Mesalik" mutlaka genç nesle kazandırılmalıdır) ve Sadık Rıfat'ı ("Avrupa Risalesi"),da katarsak kavgaya, Batı ile Doğu muhasebesine bunlardan başlamak gerekir.

NURCU GENÇ: Hocam Tanzimat dönemini iyi tahlil etmemizde, derinlemesine bilmemizde şu fayda olur zannediyorum. Biz bütün hareketler sanki Cumhuriyet döneminde başlamış gibi bir kanaat içerisine girdik.

CEMİL MERİÇ: Aslında o son perdedir. Yani oyun çoktan başlamıştı. Üç perdedir. Birinci perde Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e, ikinci perde II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e, üçüncü perde Cumhuriyet devridir.

26 Ekim 1974

CEMİL MERİÇ'TEN ÜMİT MERİÇ'E

Hayalî veya cîddî menfaatler, hayalî veya ciddî hesaplar yolunu kesiyor dostluğun. Bazen yaralamaktan veya yaralanmaktan korkuyorum. En çok soyunduğumuz zaman mayo vardır üzerimizde.

"Söyleyemedim söylemek istediklerimi" diyor Sartre. Yazı yazmak görmeyen bir insan için mümkün değil. Bir an, çalıştığım insanın sıkıldığını hissedersem, bitiyor.

Ansiklopedi dünya görüşünün yazılı metnidir.

Don Quichotte olun. Tek hürmet ettiğim adamdır. Kaybedilmiş bir davanın bu kadar fedakâr bir kahramanı olabilir.

Öyle görmek ve kendini inandırmak ihtiyacında. Dünya Şanso Pansolarla dolu. Dünyadaki insanlar ikiye ayrılır: Don Quichotte'lar ve Şanso Pansolar. Şansolar namussuzdur. Don Ouichotte'uh tavizi olmaz. Burjuva başından alay etmesini öğretir çocuğa. Güzelin ve iyinin modasının geçmiş olması neyi değiştirir? Neyin iyi, neyin kötü olduğu belli değil. TV, kitabı, ilk raundda öldürdü. Düşünce sakin bir iklimde gelişir ve kitap sayfalarında muhafaza edilir. Kaç senelik bir icat.

TV her şeyi adileştiriyor. Biz yokuz. Bize ait hiçbir şey yok.

Tercüme TV. Her şeyimiz tercüme.

Son tahlilde kitaptan başka dost yoktur. Tekrar dünyaya gelsem belli bir param olsun, okuyup yazayım. Üniversite kütüphanesine girsem bir ay kalsam, zeytin ekmekle yaşasam.

Bir nevi coit (cima) kitapla. Pasif kalamıyorum kitapla. Derhal diyaloga giriyorum. Gideceğim ve söylediklerimi bitirmeden gideceğim. Aysberg gibi cemiyet itina göstermiyor. O zaman kalıyor. Türkiye'de ve dünyada benim durumumda kaç kişi var? Okurken bile hiç değilse üslup hakkında

söyleyeceklerim var. Düşünceden evvel söz var. Anlatış tarzı mühim, anlattıkları değil.

Kütüphanemdeki kitapları hiç kimseden öğrenmedim ve cemiyete rağmen okudum. Okuyucum yok, olanları da 50 sene okusam bitmez.

Üniversite yok. O zaman orada da yabancı dile ihtiyaç yok.

Devlet yabancı dile çok masraf yapıyor. Yabancı dil tedrisi uşakları yetiştirecek kadardır, tefekkürün zincirlerini kıracak kadar değil. Ancak ilimle uğraşacaklara yabancı dil. Üniversite memur yetiştiriyor.

Hammer'i, N. Kemal'i okuman lâzım.

Tarih bölümü dışardan görüldüğü gibi değildir.

Fedakârlık, taviz, kompromi (uzlaşma) gerçek hayatın her yerinde.

Tarihten sual gelecek sana. Herkes kendi tarihi ile, kendi memleketi ile meşgul.

Batı ile Doğu birbirinden ayrı iki medeniyet. Orada söylenen kelimeler, burada tercüme edilemez.

Üniversel hakikatlar yoktur. Kelimeler hain ve yalancıdır.

Demokrasi, sosyalizm tercümesi çok zor kelimeler. Ayrı medeniyetlerin ideal tipleri var.

Kelimeler kaderimize hükmetmiş.

Yalnızız. Tabiî müttefikimiz olan İslâm dünyasını kaybettik.

Dilimiz ve dinimizle. Başka müttefikimiz yok, olamaz da.

Her medeniyetin, her milletin, her sınıfın ayrı ideolojisi var. İdeoloji tam hakikat diye maskelenen yarım hakikattir.

İdeolojilerin seni tatmin etmemesi tabiîdir. Parça parça hakikatlerdir ideolojiler, kinle sürükler insanı. Hasede hitap ediyor.

Türk düşüncesini öldüren 3 organ: Varlık, Cumhuriyet, Türk Dili.

Ahmet hakikati arayan iyi niyetli bir insan, Taşer de öyleydi.

MHP büyülü, CHP öyle.

2 egoizm birbiriyle uyuşursa, insan rahattır. Altruizm, egoizmlerin imtizacıdır. Başkasını düşünmeye ne mecburiyetim var. Egoist olduğumuz için başkalarını arıyoruz. Bir nevî şirket, menfaatleri müşterek.

Dışımızda bir kader var. Görülmüyor, bilinmiyor. Ya istikbâli düşünüyorsun, ya maziyi. An yaşanmıyor, içindeyken, memnun değilsin.

Hayat yaralıyor Balzac'ı, yaraladıkça kitaplarını yaratıyor.

Hypersensibilite (aşırı-duygusallık) yaşla geçiyor. Şiirden kaçtım ben. Yoğun mesaide buldum kendimi unutmayı.

Hassasiyet beslendikçe artar.

ÜMİT MERİÇ: Hiç kimsenin olmadığı bir parkurda tek başıma koşuyorum.

CEMİL MERİÇ: Sosyale karışmadın zamanında. Bir fikir etrafında kaynaşabilirdin insanlarla. Az çok hayatı yaşanabilir buluyorlar. Başından sonuna kadar hayat abes. Mühim değil abes olması. Bir yerde kendinden uzaklaşmak lâzım. Kendine döndükçe, "ben" azar.

Bütün bu kavgalar insanın bir ihtiyacına cevap veriyor; kendinden uzaklaşmak, kendisine olan ilgisini azaltmak.

Kezzap gibi oyuyor içine çevrildikçe bakış. Toplum rayından çıktı ve rayına oturmadı. Bir ray tahayyül etmek ve bunun için çalışmak. Ya aksiyonda tatmin yolu arayacaksın hislerine, ya eserlerinde. Yeni Asya Said-i Nursî'de bulmuş. Her şey sübjektif, her şeyi kendimiz yaratırız. Bir absürdden bir absürde koşmak. Aşk da, politika da, din de absürd. Birisini seçeceksin.

Mantıksızlık içinde bir mantık arayacaksın. Bağlanmadın bir şeye. Yazı yazmıyorsun, tercümelerini tamamlamıyorsun.

Hayat kuru bir yerde. Ama sen yeşerteceksin onu. Avama gündelik hayat yetiyor, sana yetmez. Kendine mahsus bir ülken olacak.

Herkes kendini bir yere, bir düşünceye, bir insana, bir dâvaya bağlamak ihtiyacında. Zamanla başbaşa kalmak, en marazı durum. St. Beuve "Ben Virjil için yazıyorum" diyor. Tanımadığımız virtuel bir cemiyet var. İlmî bir çevre yok. Arayan, çalışan bir çevre var. Reeli ideal, ideali reel yapmak: Dünyayı değiştiremeyeceğimize göre kendimizi değiştirmek lâzım.

Herkesin macerası bu. İnsan kendini yalnız hissedince felâkete düşer. Yalnız değildir, herkes aşağı yukarı aynı durumda.

Herkes konuşmadığı için bilmiyoruz neler hissettiğini. Bir çokları susar. Sükûtun ne trajediler sakladığını bilmeyiz.

Kendimizi bir fenomen zannetmemeliyiz. Babam konuşsaydı neler söylerdi, bilmiyorum. Kimse kimseyi bütün olarak anlamaz, ancak sevdiklerimizi bir parça anlarız, aynı diapo-zonda değilizdir. Söylediklerimiz düşüncelerimizi gizler bazen.

Okuyup kendin gibi olanlarla temas edeceksin. (N. hasta bir vaka, kendi hastalıkları, zaafları, benliğiyle dolu. Kapanmış bir dünya. Hiçbir şey giremez o dünyanın içine.. Kendim anlatmak için dinler görünür.) I. merhale kitabın, aydınlanmanın bir üstünlük sağlamayacağını kabul etmek. Kitap yaşayan reel insanların dışında bir cemiyet kurmaktır. Herkesi çağıramazsın. Bir has bahçedir.

ÜMİT MERİÇ: Yaldızlıyor kitap insanı. Bu da çevreyi rahatsız ediyor.

CEMİL MERİÇ: Bunları saklayacaksın. İnsanlar mizaç itibarıyla kendilerinden farklı olanlardan kaçarlar. İnsanın kendi kendine kalmaya tahammülü yok. Can sıkıntısını başkalarına aktarır. Evinden kaçıyor insanlar. Kadınla erkek arasında bir kaynaşma yok. Vakit geçmiyor diye şikâyet edilir.

Neyin geçmesini istiyoruz? Hayatın. Ve hepimiz ölümden korkuyoruz. Hayatı mümkün kılacak imkânlar var: okumak bunlardan biri. Kendinden kaçmak, olmayan bir cemiyete iltihak etmek.

Hayatı olduğu gibi kabul etmek ve hayata intibak etmek.

Hiç kimse yeniden yaralanmaya tahammül edemez. Davranışın asil, fakat bunun karşı taraftaki tesirini hesap etmiyorsun.

Çok fedakârsın, ama insanlar fedakârlıktan hoşlanmaz. Herkes gibi olmak lâzım münasebetlerde. Başkasından farklı olan her davranış, başkasına hakarettir. Israrlı fedakârlık çok fenadır. Bırak başkaları da fedakârlık yapsın sana. Müşterek hayat bir echange'dır (alış-veriş). Herkes vermek ihtiyacındadır. Bir taraflı olursa, karşı taraftakini ezer ve husumet uyandırır. Alışverişte borçlu hissetse düşman olur. Bırak insanlar da sana versin. Hiç kimseyi borçlu bırakma. Borçlu görün, alacaklı olduğun zaman da. Fazla vericiden kimse hoşlanmaz. Fazla vericisin, fakat alıcı da ol. Hiç kimse yalnız alıcı olmak istemez. Herkes kendi kendisiyle muhasebede alacaklı olmak ister. Belli bir ölçüde herkes yalnızdır, belki sen başkalarından da yalnızsın. Ben tabiatın verdiği bir dostum.

Acılarım dost olmamıza mâni değil. Ancak seni seven birisi anlayabilir.

Kimsenin sevgiye verecek vakti yok. Herkes bir hay huy içinde. Büyük hayâller peşindesin. Bulamayınca kırılıyorsun.

Yeniden aynı maceraya başlayabilirsin. Sende ölçü yok. Her şeyinde demesure'sin (ölçüsüz). Ruh vücudu, vücud ruhu etkiliyor. Bilgilerimiz hudutlu. Diyalektik her şey demek, hiçbir hakikat yok demektir. Hiçbir kitapta aradığımızı bulamayız, belli ipuçları buluruz belki çok çok. Mutlak, arzu ettiğimiz olduğu anda yoktur. Tekrar susuzluğa mahkûmuz. C'est la condition humaine (Beşerin hâli budur). Madem ki realiteyi değiştiremiyoruz, bu realiteye kendimizi uyduracağız.

Adem'den beri insanlığın macerası budur. Aynı macerayı yaşıyoruz. Konular değişiyor, fakat fon bir. Ç. realist olmaya başlamış. Daha fazlasını aramak kimsenin hakkı ve haddi değil.

İstisnaî bir şey aramak kendini yaralamaktır. Yok istisnaî bir şey hayatta.

İnsanlar belli bir duruma razı oldukları zaman, mutlu mudurlar zannediyorsun. Kitabı, ideal ve hayatının aslı olan bir zevk kabul etmeyeceksin. O da hayata ilâve edilen bir zevk.

Hiçbir zaman idealini bulamayacaksın. Yaşamadığı şey ideal gelir insana. İçine girince gayet mülevves (kirli) olduğunu görür. Kendini uydurmak bir başkasına ve yine kendin kalmak.

Daima kendin kalacaksın, daima yalnız kalacaksın. Her zevkin namütenahi ceremesi var. İnsanın intibak kabiliyeti sonsuzdur.

Neticede her hayata katlanılır. Entelektüel tarafımız ne erkek, ne dişi kimseyi ilgilendirmez. Gizli, herkesten kaçarak okuyacaksın. Bunu bir üstünlük sebebi kabul etmeyeceksin.

Şahsî bir haz. Kendi kendine yetecek, okuma zevki. Entelektüelliğin hiç mi faydası olmayacak? Olacak, ama nerde?

Balzac içindeki gücü aşkta, ticarette, politikada boşaltamadı.

Kitaba kaçtı, orada boşalttı.

ÜMİT MERİÇ: Sevgi kabiliyetim fazla. Obje bulamıyor, taşıyor, çamur oluyor, berbat ediyor beni.

CEMİL MERİÇ: Daima ersatz (sahte-değer) ikame edeceksin.

Erkek, çocuk, arkadaş. Fakat hiçbirisi aradığın olmayacak.

Ben hayatımın hiçbir merhalesinde aradığım bir insan bulamadım. Hiçbir zaman insan kendini tam olarak göremez.

Vehimler sahibidir. Konuşmak birçok şeyi halleder, ama her şeyi değil. İnsan bazı şeyleri yaşamamışsa, o sırada ihtiyacı varsa, anlar. Aynı şeyleri bugün anlar, yann anlamaz. İki insan yok mu dört milyar içinde anlaşacak. Yok. Ben bulamadım, bulmaktan da vazgeçtim. Hiç kimseyle, hiçbir meselede anlaşmak imkânı yok. Kendi ruhun üzerinde tesir yapabilirsin,

başkalarını değiştirmek imkânı yok. İnsan daima acılarını sublimer etmek (yüceltmek) ister. Ama kaçıyor insan kendinden.

Beni ne alâkadar eder ihülâl-inkılâb. Kaçıyorum kendimden.

Bir nevî mastürbasyon. Konuşulanlar da öyle. Ruhun büyük bir ihtiyacı var konuşmaya. Tecrübe de hiçbir şey bildirmez.

ÜMİT MERİÇ: Allah fikri, insanın, natamam olan dünyada tamam bir varlık bulma ihtiyacını karşılıyor.

CEMİL MERİÇ: Bedbahtlık, bahtiyarlık dış dünyaya ait değil. Kendi içimizde. Küçük aklımızla namütenahiyi nasıl kavrayabiliriz? Akılla gidilmez Allah'a, bir his meselesi. Yalnız inanmak daha doyurucu. Pragmatik olarak inanılabilir. Hiçbir şey değil akıl. Allah bir tesellidir, insanı gündelik ızdırablardan kurtarıyor. İnanmayanlar mutsuz, inananlar daha mutlu.

Candide'i oku. Voltaire insanlığın en zekî insanlarından biri.

İnsanlığın bütün macerasını anlatmıştır, şaheseridir bir kelimeyle.

Balzac büyük bir yaratıcı idi. Fakat çok zekî değildir. Ölçüsüzdür. Voltaire ölçülüdür ve pratik olarak da zekîdir. Kendi içine kapanma. İnsan küçük oyuncaklarla teselli bulmak zorunda. Çocukça heveslerimiz var, bunlar oldukça sevineceğiz. Bir fikre, bir dâvaya, bir insana, birkaç insana, bir dâvaya bağlanacaksın. Et puis'si? (Ya Sonra'sı?) Ölüm. İnsan bir yerde yetinecek. Kaybettiğinin peşine düşmek insanın büyük hamakatı. Dışardaki insanlar içinde sen bahtiyarsın.

Türk insanı sosyalizmden sonra Avrupalılaşmış'tır, ilk defa düşünüyor. Çarpık belki, ama düşünüyor.

Ahmet Mithat katiyen incelenmemiştir ve incelenmesi lâzımdır. Çok cepheli bir adam, Batı karşısında bir davranışı var, metin bir davranış. Kendi değerlerimizi bilerek Avrupa ile karşılaşalım. B. Fuad münasebetiyle söyledikleri mühim.

Orhan Okay'ın çalışmasını görelim. Eğlenceli ve öğretici bir konu olur. Hıristiyanlık ile İslâmiyet'in karşılaştırılması.

Kitaplarını okumak kâfi. Gazetelerine ihtiyaç yok. Yine fişle çalışırsın. İyidir çalışma metodun. Tekrar geçersin. Bütün kaynaklarına girebilirsin. Abdülhamid'in resmî ideologu.

Doğulu kalarak Batiyi getirmek isteyen. Zaafları var onun da, o da alafrangalaşmıştır. "Avrupa'da bir Cevelân"dan başlayabilirsin. Draper'in şerhlerini de oku, Niza'yı-llm'üd Din'de.

16 Temmuz 1975

Aslolan çocuk. Baba arızî. Hiçbir zaman anne ile çocuk arasındaki yakınlık, baba ile çocuk arasında olmuyor. Baba yabancıdır. Baba her şey olabilir. Kadın yılandan peydahlasa sever çocuğunu. Çocuğun yerini ne aşk, ne arkadaş tutabilir. İnsan kocasını sevmese de, çocuğunu sevebilir. Tohumdan ibaret.

Erkek bütünleşmiyor çocukta. Erkeğin ayrı bir hayatı var.

Ruhî karabet çok ender. Baba godmişeden ibaret, başka bir şey değil. Çocuk mülkiyet duygusu. Kıskançlık da öyle.

Boş.

Manevî bağ her an tehlikede. Bir yerde sen başkasın, ben başka. Kadınla çocuğu arasında bu yok. Kadınlar daha bağlı çocuklara. Sevgi geçici. Kadın bir başkasının hayatını yaşayabilir, erkek yaşayamaz. Erkek harekette, kitapta, mesaide realize eder kendini, kadın çocukta eder. Biri mücerrette, biri müşahhasta. Görmek sahip olmaktır.

Her gece yaz düşündüklerini.

Turan Yazgan dürüst adam, anlaşılabilir. Her meselede beraberdik.

Ya okuyacaksın, ya namaz kılacaksın, ya rakı içeceksin, ya çocuklarınla meşgul olacaksın.

En çetin hayat, boş hayattır.

Kadınlar daha religieuse'dür (dindar).

Bilmediğimiz namütenahi şey var. 2600 sene evvelsi tahminden ibaret.

Daima pure contingence (mutlak bir olabilirlik). Hiçbir determinizm yok. İstikbâle ait hiçbir şey bilmiyoruz. Gözlerim açılmadan bahtiyar olmama imkân yok. Ne dostluğa, ne sevgiye... Tefekküre de inanmıyorum. Bazen

ızdırab anında büyük şeyler düşündüğümü vehmediyorum. Allah'a varacaksın. Fakat neden zulmediyor bu kadar? Mutlak adalet ve sevgi olması lâzım. Niye alıyor gözümü? Bana acımıyorsa, memlekete acısın. Düşünme kabiliyeti, ihtiyacı vermiş.

Çocuk yapmak, kuduzu umumîleştirmek. Sen imtiyazlı durumdasın. Elit. Sıhhatlisin. Sevdiğin insanlar var. Kariyerinde aksilik yok. Her şeyi konuşabileceğim bir insan çok aradım, fakat bulamadım. Şunları söyleyecek bir insan bulmak bile bir bahtiyarlık.

Üniversite bir eşkıya çetesi. Sarsılacaklar diye elele vermişler.

Hiçbir zaman bir üniversite olmadı Türkiye'de. Mazisini inkâr eden bir ülkede üniversite kurulamaz. Her şey dünya görüşüne, yani içtimaî şuura dayanıyor. Medeniyetler için deri değiştirmek öldürücüdür.

Yeni harf devri Batı'dan aktarma, devşirme. Tercüme.

İlkmektepte yeni harfler devam eder. Ortamektebe açılmayan, okulda toplama çıkarma, otobüs levhası okumayı öğrenir.

Fakat liseye gidenler ortadan itibaren öğrenir yabancı dili.

Toynbee'yi biz okumalıyız, biz seçmeliyiz. Hiç değilse Somerwell'e ilâveler yapmalıyız.

Hind'e başladığımdan beri her gün yeni bir fetihteyim. En namüsait şartlarda bile. Beşer bilgisi denen dağdan ısırarak, tekmeleyerek birer parça koparmak istiyorum. 3. kitabımda birçok şeyler noksan. Tamamlamak imkânım da yok.

Celâl (Sılay) belli bir yerde bitti. Kültür olmayınca dişi ile koparamıyor. Yaptıklarını beğenmemeye başladı. İlk kitapları iyiydi, sonrakiler cinnetti.

4 Ağustos 1975

Anlar anlamaz kitaba hürmet eden nesil de kalmadı. Bizim kütüphane tam bilgelik kütüphanesi. Taine'ler, Spencer'ler.

Nereye vereceksin? Boğaziçi Üniversitesi, komünist yetiştirir, düşman yetiştirir. Edebiyat Fakültesi kitaplığını tercih ederim.

Bizimdir nihayet. Üniversite kütüphanesine verilebilir. Fihristsiz almıyorlar. Lûgatlar, ansiklopediler ve her adama bir tane. Başka şey okuyamaz insan. Aldattı beni kitaplar. Hevesle aldım, hiçbirini okuyamadım. Senin de, ağabeyinin de sahası ayrıldı. Ben yalnız kaldım. Memleket istemiyor. 20. asır o çeşit mesaî yapmıyor. İnsanın kalbini kesmesi gibi. Bütün kitapçıları dolaşır, toz toprak içinden ayıklar, kavun koklar gibi alır gelirdim. Her birinin bir fedakârlık hikâyesi var. Her biri bir keşifti. Bilmeden alıyordum. Hiçbirisini kimseden öğrenmedim bu kitapların. Herkesin kütüphanesinin temelinde var. Akat, Berke, İzzet, Ali, Fuad, Bülent. Ukmektepte 6 numara gözlük taktım. Ortada 10, istanbul'da 12 oldu.

25 Mayıs 1976

Kadın-erkek yüzlerce insan tanıdım. Bunların içinde hislerini açanların hepsi benden bedbahttı.

"O Jupiter, quelle froide plaisanterie tu fis en nous creant" (Ah Jüpiter, bizi yaratmakla ne soğuk bir şaka yapmışsın!).

Evvelâ sonunda ölüm mutlak. İstediğin şey olduğu zaman anında olmayacak, yahut kıskançlıklar, endişeler başlayacak.

Hiç kimseye bir şey soramıyorum. Sorunca gözyaşları, facialar çıkacak. Her şey sübjektif, sende nasıl aksediyorsa, o. Bazı şeyler var ki acz-i mutlak içindesin. Binbir yerden gelebilir felâket.

İzah etsem de önüne geçemem. Bütün insanlar bu kadar aciz.

Her çehre bir maske. Kimi gevezedir söyler, kimi içe dönüktür söylemez. Söylenenleri ne kadar anlıyoruz? Biyografiler de yalan.

Arzular da bir günde kırk kere değişiyor. Yapılacak şey kendini aldatmak, düşünmemek ve egoist olmak. Yayılmak, ızdırap çekmektir. Ne kadar çok insan seversen, o kadar ızdırap alanın genişler. S. ile F. sevişerek evlendi. Altı ay sonra yabancıydılar.

Erkek de kalmadı. Kadın agora'ya indi, para kazandı, çalıştı, erkekleşti. Ne kadar sırtını dayamak ihtiyacında olsa, zamanımız kadını öyle olmadığını iddia etmekle gururlu. Kadının korunması tabiatı icabıdır. Hepimiz melez hâle geldik. Tabiî cevherimizi kaybettik. Alışık da değiliz bu duruma. Kadın erkeğe güvenirdi. Şimdi kendine güveniyor. Tercih ve intihab hakkı kadına bir küstahlık veriyor. Erkeğin de ruh dünyası buna göre teşekkül ediyor. Cemiyet şirâzeden çıktı. Tabiat halini kaybettik, medeniyet haline girmedik. Bir transition (geçiş) devrinin insanları olduğumuz için daha da bedbahtız. Hiçbir hâl sureti mükemmel değildir. Russell'in Mutluluğun Fethini bir daha oku. En büyük saadet düşünce diyalogundan doğan saadet.

Fizik temas bunun devamıysa iyi, yoksa da mühim değil. En iyisi bazı şeyleri düşünmemek. İçine düştüğün hayatı, mümkün olduğu kadar iyi oynamak. İskambiller dağıtılmıştır, mümkün olduğu kadar iyi oynamalı.

Yazılarını aşıyorsun konuşmalarınla. Kadınlar yazılarında çok başarılı olmuyor. Alışkanlığın yok, hep düzeltmen lâzım.

Kelimeleri seçişin, cümleleri kuruşun çok güzel. Kırarken bile edebî cümlelerle kırıyorsun. Yazı yazmak kadar zor şey yok. Anında ayıklayamıyorsun.

Her toplumda ve çağda birbiriyle çatışan 2 kuvvet var; misoneisme, filoneisme. Eğer bunlar denge halinde ise toplum mutlu.

Bizde Tanzimat'tan sonra yalnız filoneisme var, bir gün yapılan ertesi gün yıkılıyor. Bu inkâr ölüm habercisi. Toplumun hiçbir müşterek değer ve inancı yoksa, hasta demektir.

22 Aralık 1976

Sıradan olmayan kadın, monstre'dur (canavar). Bedbaht olur ve bedbaht eder. Her insanda birkaç insan vardır. Hâdiselere, sosyal çevreye, karşındakine göre birisi şekillenir, ötekiler müsvedde kalır; solar ve kurur. Birisi için melaikedir, birisi için şeytandır aynı insan. Karşımızdaki şekillendirir bizi.

Balzac, Dostoyevski, Tolstoy 3 sevdiğim romancı.

Zekâ intibaktır, çizdiği yolda ilerlemektir. Bir medeniyet çöküyor. Bu çöküşle beraber herkes toz halinde. Kendimiz çökmüşüz. Özendiğimiz medeniyet de çöküyor.

Guenon mühim adam.

Hiçbir zaman bütün hakikati bilemeyiz. Bilsek de söyleyemeyiz.

Mit, ideoloji, ütopya... 3 hücreli bir mahpesdeyiz.

W. Blake'in "Dit la verite, que le lâche t'evite" (Hakikati söyle, bırak alçak senden uzaklaşsın) lâfına uymaya başladım.

Çünkü zaten yalnızım.

Sagesse'de (Bilgelik) derecem çok aşağı. Düşüncede yükseğim.

Düşüncenin gemlerini biraz bırakınca cinnete ve hikmete beraber gidiyor insan.

Elinizdeki kitapta, yazan değil konuşan Cemil Meriç var. *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, Cemil Meriç'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde 1965'ten 1969'a kadar anlattığı dersleri, verdiği birkaç konferansın metnini ve bazı sohbetlerinden alınan notları içeriyor. Bu metinlerde Cemil Meriç, "Cemil Hoca" yüzüyle görünüyor. Kendini "yazar ve hocayım" diye tanımlamamış mıydı? Donmuş bir müfredatı anlatan bir "hoca" değil, öğrencileriyle ve dinleyenleriyle birlikte sesli düşünen bir fikir adamı, Cemil Meriç. Bu sesli düşünmeler, Cemil Meriç'in daha sonraki yıllarda yazdığı kitapların malzemesini, taslaklarını oluşturuyor. "Yazar"ın ve "hoca"nın düşüncesini olgunlaştırmasının izini sürmeyi sağlayan metinler okuyacaksınız. Sesli düşünmenin belki disiplinsiz, dağınık, bazen spekülatif, ama yaratıcı ve kimi zaman da yazılı olandan daha canlı evreni...

6900000

ISBN 975-470-356-6
9 789754 703566

İLETİŞİM 265 • CEMİL MERİÇ BÜTÜN ESERLERİ 5